

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ქართული ლიტერატურის დეპარტამენტი

ნ ა ტ ო ს ი ჭ ი ნ ა ვ ა

ქრისტიანული მსოფლმხედველობრივი ასპექტები ილია ჭავჭავაძის
პუბლიცისტიკასა და მხატვრულ შემოქმედებაში

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ფილოლოგიის დოქტორის (Ph.D.)
აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

სამეცნიერო ხელმძღვანელები: **მაია ნინიძე**

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
თამარ შარაბიძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

თბილისი 2009 წელი

თბილისის
უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

შესავალი

მწერლის ნაფიქრალ-ნააზრევს, მის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ თემისადმი, საფუძვლად უდევს და მნიშვნელოვნად განაპირობებს მისივე მსოფლმხედველობა. რაც უფრო მყარია და მკაფიოდ გამოკვეთილი შემოქმედის მრწამსი, მით უფრო დიდ დახმარებას გვიწევს მისი ნაწერების სწორ გააზრებაში სარწმუნოებრივი ასპექტების კვლევა. არაერთგზის აღნიშნულა, რომ ილია ჭავჭავაძე მონოლითური პიროვნება იყო და „ერთხელ რწმენილს“ მთელი თავისი არსებით იცავდა და უფროსილდებოდა. ამდენად, სარწმუნოებრივი საკითხებისადმი მიმართების გარკვევა, ვფიქრობთ, არა თუ სასურველი, აუცილებელიც კი არის მისი შემოქმედების შემსწავლელთათვის.

1987 წელს ილია ჭავჭავაძე საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდმა თავისი ღვაწლის, ერისა და ეკლესიის წინაშე დიდი დამსახურებისა და მოწამეობრივი აღსასრულის გამო წმინდანად შერაცხა და უწოდა წმიდა ილია მართალი.

ჩვენთვის ამ ფაქტსაც, თავისთავად, ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ჩვენი მიზანი იყო ილია ჭავჭავაძის წერილობითი მემკვიდრეობის მეცნიერული კვლევა და ობიექტური ანალიზი იმისათვის, რომ მათზე დაყრდნობით გონების თვალთ გაგვეაზრებინა ამ დიდი პიროვნების მრწამსი, მისი მსოფლმხედველობა, დამოკიდებულება რელიგიური საკითხებისადმი და, ზოგადად, სულიერი ღვაწლი. ამიტომ, გადავწყვიტეთ, დაწერილებით შეგვესწავლა მისი ნაწერები და გამოგვერკვია, რას და როგორ წერდა იგი ქართველთა რწმენის, სარწმუნოებრივი ერთგულების, ეკლესია-მონასტრების, ბერ-მონაზვნური ღვაწლის, მართლმადიდებელი წმინდანების, ქრისტიანული ზნეობის, რელიგიური დღესასწაულებისა და, რაც მთავარია, საკუთარი მრწამსის შესახებ. რომელი ზნეობრივი საზომით წყავდა თავის მხატვრულ პერსონაჟებს, რას ფიქრობდა სარწმუნოების მიმართებაზე ეროვნებასთან და მეცნიერებასთან და როგორ აფასებდა ყოველივე ამის ფონზე ერის იმჟამინდელ სულიერ მდგომარეობას.

ჩვენ მიერ დასახული კუთხით ქართველ მწერალთა ნაღვაწის კვლევა ათეისტური დიქტატურის პირობებში აკრძალული იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ცალკეული მკვლევარები მაინც ახერხებდნენ ამ თემებზე აზრის გამოთქმას, (იხ. ა. ბაქრაძის „წიწამური“, ი. ბეროშვილის „ილიას ათი მცნება“,

გ.კალანდარიშვილის „ასკეტიზმის პრობლემა ილია ჭავჭავაძის „განდევილში“, მ.თაბუკაშვილის „თავადი ილია ჭავჭავაძე“ და სხვები), მონოგრაფიულად ეს ასპექტები მაინც შეუსწავლელი რჩებოდა. XX საუკუნის მიწურულს ამ მხრივ დიდი ძვრები მოხდა. საბჭოთა რეჟიმის შესუსტებისა და სოციალისტური სისტემის დაშლის შემდეგ კიდევ უფრო გააქტიურდა რელიგიურ-მსოფლმხედველობრივი საკითხების შესწავლა. ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარები ამ მხრივ კომუნისტურ ეპოქაშიც კი შედარებით თავისუფალნი იყვნენ, მაგრამ რაც შეეხება XIX და XX საუკუნეების ლიტერატურის სპეციალისტებს, მათთვის მართლაც დიდი მონაპოვარი იყო ეს თავისუფლება, რაც გამოიხატა კიდევ რელიგიური საკითხებისადმი მიძღვნილი გამოკვლევების უეცარ მოზღვაებაში.

სარწმუნოებრივი კუთხით ახალი და უახლესი ლიტერატურის ანალიზმა ძალზე მნიშვნელოვან დასკვნებამდე მიიყვანა მეცნიერები. აღმოჩნდა, რომ ამ ასპექტების შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ ავტორის ჩანაფიქრის გაგების, არამედ მის თხულებებში წარმოჩენილ მხატვრულ სახეთა სისტემის ახსნისთვისაც. შეიქმნა საინტერესო ნაშრომები მ. ჯალიაშვილის (ჯალიაშვილი 1998), აკ. მინდიაშვილის (მინდიაშვილი 2003), მ. კაკაბაძის (კაკაბაძე 2003), ფ. კოტეტიშვილის (კოტეტიშვილი 1996), ჯ. კაშიას (კაშია 1996), ლ. წიქარიშვილის (წიქარიშვილი 2005), ნ. გონჯილაშვილის (გონჯილაშვილი 2001), ა. სპარსიაშვილის (სპარსიაშვილი 1999), საკანდიდატო დისერტაციები ნ. ჭამპურიძის (ჭამპურიძე 2001), ი. ბარბაქაძის (ბარბაქაძე 2005), ლ. წიქარიშვილისა (წიქარიშვილი 2004) და სხვების.

ამ კუთხით დაიწყო ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების კვლევაც. მაია ნინიძემ წიგნებში: „მადლის წყარო“ (ნინიძე 1997), „დაცარიელებული ბეთლემი“ (ნინიძე 2000) და „მხატვრულ სახეთა სისტემა და რელიგიური დისკურსი „ოთარაანთ ქერივში““ (ნინიძე 2005) – საფუძვლიანად შეისწავლა როგორც მწერლის მრწამსი, ასევე მისი ანარეკლი მხატვრულ ნააზრევში. რამდენადაც ეს წიგნები უფრო ორიენტირებული იყო მხატვრული შემოქმედების ანალიზზე, მათში სისავსით ვერ აღინუსხა მწერლის მსოფლმხედველობრივი ასპექტების ამსახველი ყველა მასალა, რაც კიდევ უფრო სრულყოფილად წარმოაჩინდა საკითხს. ამიტომ ჩვენ ორიენტაცია ავიღეთ არა ზოგადად მხატვრულ სახეთა სისტემაზე, არამედ პუბლიცისტიკაზე, ავტორის შემოქმედებით ჩანაფიქრსა და ეპიკურ თხულებებში გმირთა სახეების ინტერპრეტაციაზე.

კვლევისას დიდი დახმარება გაგვიწია ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა ახალმა აკადემიურმა გამოცემამ (ოცტომეული), რომელშიც შეტანილია ბევრი ისეთი მასალა, რომელიც XIX საუკუნეში პირველი პუბლიკაციის შემდეგ აღარსად ყოფილა დაბეჭდილი. ასევე დაგვეხმარა გ. შარაძის „ილია ჭავჭავაძე – ცხოვრება, მოღვაწეობა, შემოქმედება. ფოტობიოგრაფი“ ორ წიგნად (შარაძე 1987) და ი. გიორგაძისა და ნ. გურგენიძის „ილია ჭავჭავაძე – ცხოვრებისა და შემოქმედების ბიოგრაფი“ (გურგენიძე, გიორგაძე 1987).

რამდენადაც ის ასპექტები, რომლებსაც ჩვენ ვიკვლევდით, უკავშირდება ქრისტიანულ სარწმუნოებას, ამოსავლად ვიყენებთ ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებს, წმ. მამათა განმარტებებსა და მართლმადიდებელი სარწმუნოების კატეხიზმოს.

თხზულებათა ანალიზისას შევეცადეთ, მიღებული დასკვნები გადაგვემოწმებინა დოკუმენტურ წყაროებთან და წარმოგვეჩინა ობიექტური არგუმენტაცია.

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების შესახებ ბევრი რამ დაწერილა, ჩვენ ამ ზღვა მასალის მნიშვნელოვან ნაწილს ვიცნობთ, მაგრამ ამჯერად მოვიხმეთ და გამოვიყენეთ მხოლოდ ის წიგნები და წერილები, რომლებიც სარწმუნოებრივ ასპექტებს ეხებოდა.

თავი I. ქართველთა რწმენის ისტორია

რელიგიური წარსული

ქართველთა ისტორიული წარსულის სარწმუნოებრივ მხარეს ილია დიდი ყურადღებით და საფუძვლიანად იკვლევდა. სხვადასხვა მატრიანების ცნობებზე, არქეოლოგიურ გათხრებსა და მეცნიერულ წყაროებზე დაყრდნობით აგროვებდა და შედარებითი კვლევის პრინციპით ამუშავებდა ადრეულ საუკუნეებში ქართველთა რელიგიური წარსულის შესახებ ცნობებს.

აღმოჩნდა, რომ ისევე როგორც ყველა, თავდაპირველად, თურმე, ქართველებიც ერთ ღმერთს სცემდნენ თაყვანს, შემდეგ მრავალღმერთიანობა შემოუღიათ და ბოლოს კერპთმსახურებაც. სხვადასხვა რჯულთა და ერთა ისტორიის კვლევისა და შედარების შედეგად ილია ასკვნიდა, რომ „არც ერთი ეს ცნობა არ ეწინააღმდეგებოდა ისტორიულ დასკვნას მასზედ, რომ ყველგან ამ კიბით უვლია სჯულის განვითარებასა და წარმატებას“ (ჭავჭავაძე 1955: 114) – მწერალი ამით ხსნიდა პირველყოფილი რჯულის საოცარ მსგავსებას იმ ერებში, რომლებიც ისტორიის მსვლელობის გზაზე ერთმანეთს არასოდეს შეხვედროდნენ.

წერილების ციკლში „აი ისტორია“ ვკითხულობთ, რომ ქართველთა ფარნავაზ მეფის დროს უპირველეს ღმერთად ჰყავდათ კერპი არმაზი, რომელიც ფარნავაზს აღუმართავს არმაზის მთაზე უბეველეს კერპთა გაცისა და გაიმს შორის. თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობით, ქართველებს კიდევ ერთი ღმერთი ჰყოლიათ, სახელად „ბოჩი“, რომელსაც შვიდი ხელი ესხა და „თვითოეულსა ხელსა მისსა აქვნდა თვითო ფერი ხელმწიფება მოფენად სარგებლობისა წყალობისა, გინა რისხვისა“ (ჭავჭავაძე 1955: 114).

ადამიანები ამ კერპებზე ლოცულობდნენ, მსხვერპლს სწირავდნენ და ჩამოყალიბებული ჰქონდათ მათი თაყვანისცემის წესი, რიგი და სისტემა. ილია შენიშნავს: „... ასე თუ ისე ცხადია, რომ საკუთრივ მეთვლე საუკუნიდამ ქრისტეს წინათ, მეცხრიდამ მაინც, საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ქართველების რჯული კერპთმსახურება ყოფილა ქრისტეს რჯულზედ მოქცევამდე“ (ჭავჭავაძე 1955: 118).

ეს ყველაფერი ხომ ნაკვლევი აქვს, შეწავლილი და კარგადაც იცის მწერალმა, მაგრამ ქრისტიანობას იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ერის ცხოვრებაში, რომ ქართველი ერის ისტორიის ათვლას ქრისტეშობიდან და

ჩვენში მოციქულთა ქადაგებიდან იწყებს. აქედან ჩნდება ციფრი „ორი ათასი“ ჩვენი წელთაღრიცხვით 1889 წელს.

ილია აღნიშნავს: „ჩვენს ერს ორი ათასი წელიწადი უცხოვრია ისტორიულის ცხოვრებით.“ იგი ქრისტიანობას „კაცთა ხსნისა და მაცხოვრობის“ მოძღვრებას უწოდებს, აღმატებულს ყველა სხვა მოძღვრებაზე მის საძირკველში ჩადებული მცნებით: „შეიყუარო მოყუასი შენი, ვითარცა თავი თმსი“ (ახალი აღთქმა მთ 22.39) – ეს მცნება მოყუასის სიყვარულით საყოველთაო სიყვარულს ქადაგებდა კაცობრიობისათვის: „ამ მცნებამ გააპო კაცობრიობის ცნობიერება ორ დიდ ნაწილად და შუა გაუტარა დიდი კვალი საზღვრად“ – წერდა ილია გაზ. „ივერიის“ სააღდგომო სტატიაში და დასძენდა: „...კვალს იქეთ დარჩა მოძღვრება შურისგებისა, სამაგიეროს გადახდისა, ჯავრისა და მრისხანებისა და კვალს აქედ, მოძღვრება ურთიერთობისა, ურთიერთის სიყვარულისა, შენდობისა, მიტევებისა, მშვიდობისა და შეწყნარებისა. იქ რისხვა და მჯავრია, აქ მშვიდობის ყოფა და მიტევება!“ (ივერია 1887: №70)

აუცილებლად უნდა მივაქციოთ ყურადღება სიტყვებს: „კვალს იქეთ დარჩა მოძღვრება შურისგებისა, სამაგიეროს გადახდისა.“

ილიას მხატვრული ნაწერებისა და, განსაკუთრებით, მათში ასახული სოციალური წინააღმდეგობების ანალიზისას („კაკო ყაჩაღი“, „გლახის ნაამბობი“) მკვლევარები ხშირად ასკვნიან, რომ ილია შურისძიების მომხრე იყო. მათ ამის დასტურად მოჰყავთ მხატვრული პერსონაჟების: კაკოს, ზაქროს, გაბრიელისა და სხვათა ქმედებები, რომლებმაც, როგორც უსამართლობის წინააღმდეგ გაბედულმა მებრძოლებმა, ჩადენილი გულბოროტების პასუხად, შური იძიეს გულქვა და მტარვალ ბატონებზე: „შურისგების ფსიქოლოგიურსა და ფილოსოფიურ ძირებს ილია აქ ღრმად არ ჩაჰყოლია. მოწოდებისთვის მძაფრი სურათის დახატვა (გულქვა ბატონის ძალმომრეობა და საბრალო გლეხის სასიკვდილო ცემა) სავსებით კმაროდა და საძიებელიც რაღა იყო: ეს მოწოდება კი სავსებით ეთანხმებოდა ეპოქისეულ განწყობილებებს: ღმერთდაკარგულ საზოგადოებაში გამოსავლის ძიებას სოციალური უთანასწორობის აღმოფხვრის გზით და ამ მცდელობისას აღძრულ ნაირნაირ იდეებს, საბოლოოდ ყველა სისხლიანი გადატრიალების აუცილებლობას რომ ირწმუნებდა“ (ჩხეიძე 1996: 80).

ასეთი განაცხადით ჩვენ მწერალს შეურაცხყოფას ვაყენებთ და ქრისტიანობის მიერ ჩვენი ერის ცხოვრებაში გავლელზე იმ „კვალს იქეთ“ გაგვყავს, რომელზე გადმოსვლაც მას ქვეყნის უდიდეს გამარჯვებად მიაჩნდა.

ასეთი გამონათქვამები მხატვრული თხზულებების არასწორი ინტერპრეტაციის შედეგია და მათი დასკვნა არ შეესაბამება ილია ჭავჭავაძის ზნეობრივ კრელოს.

სახარების მიხედვით უფალი გვამცნობს: „მე ვარ ნათელი სოფლისაჲ, რომელი შემომიდგეს მე, არა ვიდოდის ბნელსა, არამედ აქუნდეს ნათელი ცხოვრებისაჲ ” (ახალი აღთქმაჲ 2003: იოვანე 18-20) – აქედან შემოდის სიტყვა „ნათელის“ სიმბოლური გაგება ილიას ნაწერებში.

ქართველობამ ძველს ახალი არჩია, ბნელს – ნათელი, კერპთაყვანისმცემლობას – „ღიადი ხე ახალი ცხოვრებისა, რომელსაც ახალი აღთქმა, ქრისტიანობა ჰქვია.“

ილია ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ ახალი აღთქმით „მოგვენიჭა ცხოვრება,“ „მკვდარ იყო სული ჩვენი და ქრისტემ აღადგინა მკვდრეთით“ (ივერია 1887: №70).

ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში, მაცხოვრის მოციქულების, ანდრია პირველწოდებულისა და სვიმონ კანანელის ქადაგებების შემდეგ იწყო ჩვენში ქრისტიანობამ გავრცელება საქართველოს სამხრეთიდან: მესხეთიდან და სამცხე-კლარჯეთიდან.

ილია ჭავჭავაძე ქრისტიანობის გავრცელებას ჩვენში „განვითარებით ლამპარს“ უწოდებს. იგი წერს: „როგორც მოგვიტხრობს საქართველოს ეკლესიის ისტორია, ქრისტეს ძღვევამოსილი მოძღვრება, იგი განვითარებითი ლამპარი პირველად მესხეთიდან მოეფინა მრავალტანჯულ საქართველოს. მოციქულნი მაცხოვრისა ანდრია და სვიმონ კანანელი ამ მხრიდან მოჰყვენ ქრისტიანობის გავრცელებას“ (ჭავჭავაძე 1997: 57). მაშინ ქართლ-კახეთში ჯერ კიდევ კერპთმსახურება იყო გაბატონებული. პუბლიცისტურ წერილში „ოსმალოს საქართველო“ ვიგებთ, რომ ქრისტიანობას მოწინააღმდეგეებიც იმთავითვე მრავლად გასჩენია. „ქრისტეს აქედ პირველ საუკუნეში ადრეკი მეფეს უნდოდა კერპთაყვანების სარწმუნოება მოეფინა და ამისათვის საშინელი ბრძოლა აუტეხა სამცხე-ჯავახეთს, მაგრამ სამცხე-კლარჯეთში ქრისტიანობა არამცთუ მოისპო, პირიქით, უფრო გავრცელდა და დამკვიდრდა ჯერ კიდევ წმინდა ნინოს მოსვლამდე“.

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების ისტორიას ეხება ილიას კიდევ ერთი წერილი „წმინდა ნინოს დღესასწაული,“ რომელიც გვამცნობს, თუ როგორ მოეგლინა ღვთისმშობლის წილხედომილ ქვეყანას ღვთისმშობლისავე ლოცვითა და კურთხევით წმ. ქალწული გასანათლებლად, თუ როგორ

ქადაგებდა ის სიტყვითა თუ საქმით ქრისტეს რჯულს და მაცხოვრის მოძღვრებას ჭეშმარიტებაზე. წერილში გაცოცხლებულია მეფე მირიანის ნათელღების ისტორია: ნადირობა, მზის დაბნელება, მეფის შეძრწუნება, კერპებისადმი ამოო თხოვნის შემდეგ „ნინას ღმერთის“ საშველად ხმობა. „მყის, სიტყვისათანა განათლდა ყოველი ქვეყანა და თვალნიცა მეფისანი“ (ჭავჭავაძე 2005: 275) – წერს ილია.

მეფემ ირწმუნა რა ჭეშმარიტება ქრისტესი, დედოფალ ნანასთან ერთად „თაყვანი სცა ჯვარსა ვაზისა ნინასა და აღიარა ქრისტე მან და ერმან მისმან“. ეს მომხდარა ვახუშტის სიტყვით 317 წელს ქრისტეს შობის აქეთ, ბროსეს ცნობით კი – 328 წელს. ამ დროიდან ქართველების კერპთმსახურება განქარვებულა და უღმობელი, სისხლისმოყვარე არმაზის მაგიერ აღმართულა ჩვენში „ჯვარი პატიოსანი“, რომელზედაც ეცვა ჩვენი უფალი „ხსნისათვის ქვეყნისა.“

ილია მუდამ უდიდესი მადლიერებით იხსენებს მაცხოვრის სიტყვებს: „ესე არს სისხლი ჩემი თქვენთვის და მრავალთათვის დანთხეული მისატყვევებლად ცოდვათა. ესე არს ხორცი ჩემი თქვენთვის განტეხილი“, საიდანაც ჩანს, რომ უფალი ჩვენთვის ეწამა, ჩვენს გადასარჩენად. ეს ბევრს გვავალებს და ქართველი ერი ამ მოვალეობას არ გაქცევია. „მას აქეთ აღვიარეთ ჩვენ ქართველებმა იგი ჯვარცმული ღმერთი, ღმერთი ყოველთა ერთნაირად შემწყნარებელი, ღმერთი ყოვლად მხსნელი სიყვარულისა, ღმერთი შენდობისა და მიტევებისა, ღმერთი ნუგეშისცემისა, ღმერთი რომელმაც შეგვიწყალა და გვითხრა: მოვედით ჩემთან მაშვრალნო და ტვირთმიძიენო, და მე განგისვენო თქვენ“ (ჭავჭავაძე 2005: 275), – აქაც გვინდა ცალკე გამოვყოთ მწერლის სიტყვები: „ღმერთი შენდობისა და მიტევებისა“, რადგან ილია ქრისტეს შენდობის და მიტევების ღმერთს უწოდებს, ცხადია, რომ ამ მცნების უდიდეს მნიშვნელობას აცნობიერებს.

დასახელებულ წერილში ავტორი არა მარტო ჩვენი განმანათლებელი დედის უდიდეს ღვაწლსა და საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებაზე საუბრობს, არამედ აყალიბებს სარწმუნოების არსსაც. იგი გვიჩვენებს, თუ როგორი დიდი და უპირატესი მოძღვრება აირჩია ქართველობამ სულისა და ხორცის საზრდელად.

მწერლის სიტყვით, მას შემდეგ ჩვენი ისტორიის სახელი და დიდება, ჩვენი დიდებული წინაპრების თავგანწირვა იმ ნათლითაა გასხივოსნებული, რაც

წმინდა ნინოს მადლით აღმართულმა „ქელმა ჭეშმარიტებისამ“ მოჰფინა მოელს ჩვენს ქვეყანას.

ილია ჭავჭავაძე ქრისტიანობის მიღებას თავისთავადი, სულიერი თვალსაზრისით მნიშვნელოვან მოვლენად მიიჩნევს, მაგრამ ამასთანავე ხედავს მის მნიშვნელობას ქვეყნის სიძლიერისათვის. მან გადამწვევტი როლი შეასრულა ჩვენი ერის განვითარებაში: „ქრისტიანობამ ქვითკირსავით შეგვეკრა და გაგვამაგრა“, ქრისტიანობა გაგვიძღვა წინ „მამულისა და ეროვნობის შერჩენისა და ხსნისათვის“ (ივერია 1888: №9).

თხუთმეტი საუკუნის მანძილზე რამდენი სისხლი უღვრიათ ჩვენს წინაპრებს სარწმუნოების დასაცავად. ქრისტეს რჯულის ერთგულებაში გამოუჩენიათ თავიანთი ეროვნული ხასიათი და სიმტკიცე. ქრისტიანობაში ჩაკირულა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის დედა-ძარღვი, ეს მოძღვრება კვებავდა და ასაზრდოებდა საქართველოს ცხოვრებას. ამის დასტურად მწერალი ქვეყნის ერთ-ერთ კუთხეს, სამხრეთ საქართველოს იხსენებს.

ცნობილია, რომ საქართველოს გაქრისტიანების ისტორია სამხრეთ საქართველოდან, სამცხე-კლარჯეთიდან დაიწყო და რომ მოციქულთა თანასწორი ნინო წარმოშობით ამ მხარის მჭიდრო ეთნოგრაფიული და პოლიტიკური ნაწილიდან, კაბადოკიიდან (შემდგ. ჭანეთი) იყო. იგივე სამხრეთ საქართველო და მესხეთი იყო ოდითგან ქვეყნის განვითარების ცენტრი, მაგრამ ისტორიულმა და პოლიტიკურმა ქარტეხილებმა მე-17 საუკუნეში ეს მხარე მთლიანად მოწსყვიტა დედა-სამშობლოს. დიდი ტკივილითაა გაჯერებული ილიას პუბლიცისტური წერილი „ოსმალის საქართველო“, რომელიც 1877 წელს შეიქმნა.

მაშინ, როცა ეს სტატია იწერებოდა, ძირ-ძველი ქართული კუთხე, ქრისტიანობის გავრცელების კერა და „ჩვენი სულის აღმატებულების აკვანი“ სარწმუნოებრივად შეცვლილიყო და დაუდგრომელ დროთა ბრუნვის გამო სამშობლოსგანაც გაუცხოებულიყო. ამიტომაც მიიჩნევდა ილია მესხეთს „სამარედ ჩვენის ყოფილი ადამიანობისა“ (ჭავჭავაძე 1997: 58) და ცდილობდა ისტორიის გახსენებით, წინაპართა გაცოცხლებით „წარსული სულიერი ერთობის“ წადილი აღედგინა.

აქ ქრისტიანობისადმი ილიას დამოკიდებულების საუკეთესო გამოხატულებაა თუნდაც სიტყვათა შერჩევა. იგი სამხრეთ საქართველოს „სულის აღმატებულების“ აკვანს სწორედ იმიტომ უწოდებს, რომ ჩვენში

ქრისტიანობის აკვანი პირველად იქ დაირწა. ამ კონტექსტში მტკივნეულად უდერს იმავე მესხეთის ჩვენი „ყოფილი ადამიანობის“ სამარედ მოხსენიება.

ილია განიცდიდა მესხეთის ტრაგიკულ ბედს, სამშობლოდან მის მოწყვეტას და დედა-სარწმუნოების დაკარგვას. თავის წერილებში „ოსმალოს საქართველოზე“ იგი, მართალია, ფრთხილად ეკიდება ამ საკითხს და ბევრჯერ გვერდსაც უვლის, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მისთვის მესხების გამუსულმანება უმნიშვნელო რამაა. ეს დამოკიდებულება ჩანს ამ ეპიზოდში სიტყვა „სამარის“ ხსენებითაც.

წერილში მოთხრობილია, რომ სამხრეთ საქართველო, „ლაზიკა“, ჯერ კიდევ მეექვსე საუკუნეში გამხდარა ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის ამტყდარი ბრძოლის „საქიშპო ასპარეზი“. ბიზანტიის გამგებლობაში ყოფნისას იგი რელიგიურად თავისუფალი არ ყოფილა, მხოლოდ კათალიკოსის ყოლის უფლება ჰქონია. ილიას თქმით, „დასხდებოდნენ კათალიკოზად ნათესავნი ქართველნი და არა ბერძენნი და აქენდეს უადრესობა ყოველთა ეკლესიათა და მღვდელ-მთავართა ზედა,“ – ამდენად, ეს მხარე სულიერად 586 წელს შემოერთებია საქართველოს და მხოლოდ არტანუჯის ბაგრატიონთა გვარის გაძლიერების შედეგად დაგვბრუნებია სრულიად.

წერილის ავტორი ფეხდაფეხ მიჰყვება ისტორიას და აღნიშნავს, რომ მე-8 საუკუნეში, როდესაც არაბები საქართველოში შემოვიდნენ და მაჰმადიანობის გავრცელებას შეეცადნენ, სამხრეთ საქართველო ბაგრატიონების მეთაურობით თავდადებით იბრძოდა ქრისტიანობის დასაცავად არა მარტო ხმლით, არამედ მშვიდობიანი აღმშენებლობითაც. „ეხლაც დარჩენილა მრავალი დიდ-მშვენიერი, თლილის ქვით ამოყვანილი და მხატვრობით შემკულნი ეკლესიები იმ დროს აშენებულნი. იმავე დროს სამცხე-კლარჯეთის ქართველნი მიდიოდნენ საბერძნეთში განათლების მისაღებად, ნასწავლი ბრუნდებოდნენ და ჰყვინდნენ სწავლას საქართველოს ხალხთა შორის“.

მწერლის თქმით, იმ დროს, როდესაც თბილისსა და მის შემოგარენში არაბები თავიანთი სარწმუნოების გავრცელებას ცდილობდნენ არაბული წიგნების მეშვეობით, სამცხე-კლარჯეთის ქართველები ქრისტიანულ, საღვთო და საერო წიგნებს თარგმნიდნენ და ქრისტიანობის განმტკიცებისათვის აშენებდნენ მონასტრებს, რომლებშიც ყმაწვილებისათვის სასწავლებლებიც იხსნებოდა.

ბიზანტიის დაცემის შემდეგ ოსმალებმა მრავალი ჭირი მიაყენეს სამცხე-საათაბაგოს, მის დაპყრობას ეტანებოდნენ და ამისათვის ქრისტიანობის

ადმოფხვრა უნდოდათ, მაგრამ იქაურ ქართველებს მტკიცედ ეპყრათ ქრისტიანობა 1625 წლამდე. მწერლის თქმით, მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალებმა „მრავალი მსხვერპლი შეაწირინეს“, ვერა დააკლეს რა ვერც სარწმუნოებას და ვერც ქართველობის გვარტომობას.

ილია წერს, რომ „ჩვენი ყოფილი ცხოვრება იქ აყვავებულა, ჩვენს სიცოცხლეს იქ უჩქეფნია, ჩვენის სულის ძლიერებას იქ აღუმართავს თავისი სახელგანთქმული დროშა.“

მე-17 საუკუნეში, როდესაც ქართველებში რღვევა დაიწყო, მძლავრობამ, შურმა და ღალატმა ეს კუთხე საქართველოს განაშორა. ოსმალებმა შეძლეს ზოგან მოტყუებით და მაცდურებით, ზოგან ძალდატანებით, საყდართა ძარცვითა და საღვთო-საერო წიგნების მოსპობით, სამღვდელთა და ეპისკოპოსთა განადგურების გზით ხალხისათვის სარწმუნოების შეცვლა. ქრისტიანი ხალხი, დარჩენილი უწინამძღვროდ, უმოძღვროდ და უეკლესიოდ, მწარედ ჩაგრული, უწყალო დევნილი და განადგურებული, ნელ-ნელად მისცემია მაჰმადიანობას, თუმცა მათ შორის ყოფილან ისეთებიც, ვისაც ახსოვდა მამა-პაპათა სარწმუნოება და იდუმალად აღიარებდა ქრისტიანობას, იდუმალად ინათლებოდა და ქორწინდებოდა კიდევ. . .

ერთ-ერთ თავის სტატიაში ილია ჭავჭავაძე წერდა: „ადამიანი არის ღვიძლი შვილი ისტორიულ-ფიზიოლოგიური ვითარებისა, მისი გამოცვლა, გადასხვაფერება, გადაერება შეუძლებელია... რელიგია, როგორც ზნეობრივი ფილოსოფია მესხელებზე ვერ იქონიებდა გასავითარებელს გავლენას, რადგან იგი არა თუ მესხელს, თვით ბუნებრივს კეთილ მორწმუნე მოსლემინსაც კი ძნელად ესმის, რადგან იგი მკვდარს ენაზე არის დაწერილი, არაბულ ენაზე“ (ჭავჭავაძე 2005: 573), – ამაზე იყო დაფუძნებული მწერლის იმედი, რომ ერთობა კვლავ აღდგებოდა, ქართველი ომებში მასთან ერთად სისხლდანთხეულ ძმას კვლავ შეითვისებდა და თანდათანობით ჭეშმარიტი ღვთის რწმენაც დაბრუნდებოდა.

ერთობა სარწმუნოებისა ერთობას ერისას მოასწავებდა, ქრისტეს სჯული სარწმუნოებით აღსარებასთან ერთად ჩვენი ქვეყნის „პოლიტიკური ქვითკირიც იყო საქართველოს მრავალი ნაწილების გასაერთებლად და შემოსაკრებად... ქართველი ერი ამისათვის უფრთხილდებოდა თავის რჯულს, რომ თავის შინაგან ღირსების გარდა დუღაბობას უწევდა ერთობას“ (ჭავჭავაძე 1955: 65). სარწმუნოება იყო ის სათაყვანო საიდუმლოება, რომლის მეოხებითაც

წარმართებოდა ქვეყნის ძლიერება, ერის კეთილდღეობა და ერთობის მთლიანობა.

ქართველი ერის გზა – ქრისტესათვის ჯვარცმული ერის გზაა, ის „ეკლის გვირგვინიც“, შუბლდაკაწრულმა რომ ატარა და „თვალმარგალიტებით მორთულს რომ არაფრით ჩამორჩება“, – წამების გვირგვინია.

ქართველთა მოღვაწეობა ქრისტეს სარწმუნოების დასამკვიდრებლად და დასაცავად მრავალმხრივია საგულისხმო, მაგრამ განსაკუთრებით იმით, რომ ნათლად გვიჩვენებს, რაშია ჩახვეული ქართველთა ისტორიის დედა-ძარღვი და რაში იხატება ჩვენი ერის სულიერი ძლიერება და სიმტკიცე.

ქრისტიანობის ერთგულება

ქართველთა სარწმუნოებრივი ერთგულება წინაპრების ცხოვრებასა და ღვაწლში, მათ სასწაულმოქმედ მხნეობასა და თავგანწირვაში იკითხება.

ქართველმა ერმა დასაბამიდან მიიღო და შეითვისა სარწმუნოება ქრისტესი, მისი გავრცელების დღიდან „გადიხსნა გული, შიგ განიბნინა იგი ჯვარი პატიოსანი ჯვარ-ცმულის ღმერთისა და თვითონაც ჯვარს ეცვა და არავის კი არ შეარყევინა არც თავისი გული და არც გულში ღრმად და მკვიდრად გაბნეული ჯვარი. მას აქეთ თხუთმეტი საუკუნეა და მთელი ეს თხუთმეტი საუკუნე გულში ჯვარით და ხელში ხმალით იბრძოდა, იღწვოდა, სისხლს ღვრიდა ქართველი კაცი და ნათელი ბნელზე ვერავინ შეაცვლევინა“, – ასე წერდა ილია ჭავჭავაძე 1888 წელს გაზეთ „ივერიის“ №9-ში და ამ სტრიქონებში ჩანს ავტორის თაყვანისცემა ქართველთა წინაპრებისადმი, მათ მიერ გამოხატული რწმენის ერთგულებისა და თავდადებისადმი.

როგორც წერილიდან ვიგებთ, ჩვენი წინაპრები განსაკუთრებულნი ყოფილან, ისეთები, როგორც დროსა და ვითარებას შეეფერებოდა, მუდამ მზადმყოფნი, მტრისა და მოყვრის დასახვედრად. გარშემო მტრებშემოსხვეულნი, „ნოეს მტრედით“, ქრისტიანობის მახარობლად ყოფილან მაჰმადიანობით მოდებულ მტერთა შორის. „მაშინდელის ქართველისათვის ორი გზა იყო – ამბობს ილია, – ან ქრისტიანობა, ან არა და ვაჟკაცური სკვდილი იმავე ქრისტიანობისათვის; ან ქართველობა, ან არა და ხმლის პირზე გულის შეთლა... უბედურებს მარჯვენა ხელი მოცლილიც არ ჰქონდათ, რომ პირჯვარი რიგიანათ გადაეწერათ, იმ მარჯვენითა დღედაღამ ხმალი და თოფი ეჭირათ“ (ჭავჭავაძე 1991: 94.)

მაჰმადიანთა ოკეანით გარშემორტყმულები დღემუდამ უთანასწორო ომებში მტრებს იგერიებდნენ, გაწყდნენ, გაიჟლიტნენ, მაგრამ მამული, ჩვენი სამშობლო ქვეყანა შეიმაგრეს, ქრისტიანობა, ჩვენი რჯული, ჩვენი სარწმუნოება დაგვიცვეს და ეს მაშინ, როცა თითქმის მთელი ქვეყნიერება ემტერებოდა რჯულსაც და მამულსაც.

„ჯვარცმული ქრისტესათვის როგორ გადავრჩით? წამებულნი და სისხლ-მთხვეულნი მამულისათვის რამღა გვაცოცხლა, რამ გვასულიერა?“ – კითხულობს მწერალი და ხსნის კიდევ იმ საიდუმლოს, თუ რა იყო ჩვენი უძლეველობის სიმაგრე და ფარ-ხმალი: „იმ დროთა ჩარხზე გაჩარხულნი ვიყავით, იმ დროთა ქარცეცხლში გაფოლადებულნი... „სილბო გექონდა ნაქსოვისა“ – ვითა ქრისტიანებს და სიმტკიცე ნაჭედისა“ – ვით მეომრებსა და მამულიშვილებს (ჭავჭავაძე 1955: 12).

ერთგულებასათან შედუღაბებული გულითადი რწმენა ის შეურყეველი კლდე იყო, რომელზედაც მრავალტანჯულმა საქართველომ თავისი სვე-ბედის ციხე-სიმაგრე ააშენა. არაერთხელ ცდილა მტერი შეეღწეა ციხის კარები, მაგრამ უშედეგოდ, ღვთის მადლითა და წინაპართა ძალისხმევით კვლავ და კვლავ ხდებოდა მისი განახლება და გაძლიერება.

ჩვენი წინაპრებისაგან საუკუნეებს გამოტარებული „ეკლის გვირგვინი“ იყო გვირგვინი წამებისა „...ჭეშმარიტებისათვის, კაცთმოყვარებისათვის, გვირგვინი წამებისა ერთმანეთის ძმურად და სიყვარულით განკითხვისათვის, მშვიერთა, მწყურვალთა, სნეულთა, საპყართა და პატიმართა შველისა და ხსნისათვის“ (ივერია: 1888 №9). ამ გვირგვინის ტარებას შესწირა ერმა ყოველივე საუკეთესო, რაც კი გააჩნდა საბედნიეროდ მოცემული; ამ სახელითაა დიდებული და ამ

მშვენიერებითაა გამორჩეული ჩვენი მამ-პაპათა ღვაწლი: „თუ ვისმე სამართლიანად ეთქმის, რომ თვით დაიწვნენ და სხვას კი გზა გაუნათესო, ეს ჩვენს მამა-პაპათა ეთქმის, და მადლობელნი შვილნი ღმობიერებით პირქვე უნდა დავემხოთ მათ საფლავთა წინაშე და ვუგალობოთ დიდება დიდებულთა და ქება ქებულთა,“ – თვლიდა ილია.

სარწმუნოებრივი სიმტკიცითა და ერთგულებით გამოირჩეოდნენ ქართველთა მეფენიც, მათმა თავდადებამ და სჯულის სიყვარულმა ისტორიის დასაბამიდან ერს ქრისტესთან სასურველი ერთობა დაუდგინა: მტკიცედ ვიდგეთ სარწმუნოებასა ზედა და ვეძიებდეთ სიკვდილს ქრისტესათვის – ეს წმინდა მეფე ვახტანგ გორგასლის ანდერძი იყო, რომელშიც ერის ერთიანობის დუღაბიც იყო ჩაკირული.

ქართველი მეფეები თავდადებით ემსახურებოდნენ ქრისტეს რწმენას და, თუ საჭიროება მოითხოვდა, ეწირებოდნენ კიდევ – ამისი არაერთი მაგალითია ჩვენს ისტორიაში. ილია წერდა, რომ ქრისტიანობის „სიკეთეს დიდი ხანია მიაგნეს ჩვენთა ბედის გამგებელთა და არ არის ჩვენი არც ერთი სახელგანთქმული კაცი, ან მეფე, რომ... ამ თვალთ არ ეყურებინა ქრისტეს სარწმუნოებისათვის. ამიტომ, მოაცალებდათ თუ არა პოლიტიკური ტრიალი ბედისა, ყოველი მათგანი ცდილობდა, არაფერს ზოგავდა ქრისტეს რჯული, შინაგანის ღირსებით განდიდებული და მიმზიდველი, გარეთა ღირსებებითაც გაედიდებინათ, გაემშვენიერებინათ და მისი მონასტრები და ტაძრები ყველგან მოეფინათ ქრისტეს რჯულის სახსოვრად და სადიდებლად“ (ჭავჭავაძე 1955: .65).

ამ გზით ვიდოდნენ წმინდა მეფენი: მირიანი, ვახტანგ გორგასალი, ბაგრატ მესამე, დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, დემეტრე მეფე და სხვებიც. ამ გზით ვიდოდა ჩვენი ეკლესია, სამღვდელოება, ბერ-მონაზვნობა, მთელი ქართველი ხალხი.

„ერთგულება და სარწმუნოება ქართველის თვისებას შეადგენდაო“ (ჭავჭავაძე 1991: 553), – წერდა ილია და ამ თვისებამ განაპირობა ის, რომ წინაპართაგან დაცულ და შეურყვნელად შენარჩუნებულ ქრისტიანულ სარწმუნოებასა და ქართველობას ბზარი მე-19 საუკუნემდე არ შეჰპარვია.

„ქართველმა სარწმუნოებაში ჩასახა თავისი სული და გული და ქრისტეს ჯვარი სისხლისღვრით შეუმწიკვლოდ და წმინდად მოიტანა მეცხრამეტე საუკუნემდე“ (ჭავჭავაძე 2005: 20), – აღნიშნავდა მწერალი; ხოლო თუ რისი ბრალი იყო მეცხრამეტე საუკუნეში რწმენის შესუსტება და ქვეყნის დაცემა –

ეს მიწიერი საზომებით და თუნდაც ისტორიული მოვლენებით არ აიხსნება. ეს იყო ღვთის განგებულება და განჩინება ჩვენზედ მოწეული, წინაპართა ღვაწლის დავიწყების, რწინისადმი გულაცრუებისა და მისგან დაშორების გამო.

ამ მხრივ საინტერესოა ილიას პატარა ლექსი „მეფანტურე“, სადაც ვხედავთ, თუ როგორ გულსაკლავად დამღერის ლექსის ლირიკული გმირი, ბრმა, მოხუცი მეფანდურე გარდასულ დროს და წარსული ცხოვრების წესს. თავის თანამედროვე ქართველებს ახსენებს, რომ ყოველ მათგანს

„ჰყავდა დიდი წინაპარი,
დაცვა რჯულის, მიწა-წყლისა
ამის მოწმედ თქვენდა არი“

(ჭავჭავაძე 1997: 109).

ლექსის მიხედვით, ბრმა მეფანდურეს, თითქოს, უხაროდა კიდევ თავისი სიბრმავე, რადგან ხორციელი თვალით აღარ შეეძლო რეალობის ხედვა და მის სევდიან სიმღერას მხოლოდ ნაღველით მზირალი მაღალი მთა მწუხარე ხმით აძლევდა ბანს.

ეკლესია-მონასტრები

ჯერ კიდევ ძველი აღთქმის მიხედვით ცნობილია, რომ ღმერთმა ჩააგონა მოსეს, აეგო სამლოცველო კარავი, სადაც ღოცვის შეწირვით მარადიულ კავშირში იქნებოდა უფალთან, რათა განუწყვეტელი ღვთის ხსენებით შემოქმედის ნათელი და სიყვარული არ მოჰკლებოდა, საქვეყნო საზრუნავით არ დამძიმებულიყო და არ განშორებოდა მას.

არსი ეკლესიისა თავად ღმერთმა განსაზღვრა. წმიდა წერილში ვკითხულობთ: „ქრისტემან შეიყუარა ეკლესიაჲ და თავი თმსი მისცა მისთვის, რაჲთა იგი წმიდა-ჰყოს, განწმიდა საბანელითა მით წყლისაჲთა და სიტყვითა,

რახთა წარუდგინოს თავადმან თავსსა თმსსა დიდებულად ეკლესიაჲ, რახთა არა აქუნდეს მწინკულეევანებაჲ, არცა ნაოჭ ბრძდლისაჲ, არცა სხვაჲ რახთ ესევითარი, არამედ რახთა იყოს წმიდა და უბიწო” (ახალი აღთქმაჲ 2003: ეფეს.5-26).

ახალი აღთქმის მიხედვით, ეკლესიის შეუქმრელობა და უძლეველობა უფალმა დაამტკიცა: „ამას კლდესა, ზედა აღვაშენო ეკლესიაჲ ჩემი, და ბჭენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდინ მას” (ახალი აღთქმაჲ 2003: მათე 16-18).

ილია ეკლესიას წმინდა საკრებულოს უწოდებს: „ეკლესია – წმინდა საკრებულო, რომელსაც სახლი ღვთისა ჰქვიათ“ (77.48). ის ღვთის სიტყვისაგან გადმოცემული კანონებით იმართებოდა მუდამ, მის ნათელ მოძღვრებაში ჩაიდო საყოველთაო სიყვარულის, სიკეთის, მშვიდობის, მეგობრობის და ერთობის საწყისები; ეკლესიის მოძღვრებით შექმლო ადამიანს თავისი დანიშნულების შეცნობა, ღვთაებრივი ბუნების გამორკვევა, ბოროტებასა და საცდურთან ბრძოლა, სულის ხსნა და ამაღლება. როგორც ილია ამბობდა, ეკლესიის გარეშე, „ამის გარეთ ადამიანს შეველა არა აქვს, თუ უნდა, რომ კაცად, ღვთის სახედ და მსგავსებად დარჩესო“ (ჭავჭავაძე 1955: 68).

სარწმუნოებრივი გრძნობის მეტ-ნაკლებობა მუდამ ეკლესიის მდგომარეობაზე იყო დამოკიდებული. ის ლოცვებითა და საღვთო წერილის მცნებებით მუდამდღე აღვიძებდა და აძლიერებდა სარწმუნოების უზენაეს გრძნობას. სახლი ღვთისა კრებდა ხოლმე ღვთისმოსავ ხალხს საერთო ლოცვისა და ვედრებისათვის. აქ გრძნობდა ყველაზე მეტად ადამიანი ღვთის მიერ აღთქმულ ნუგეშისცემას და სასოებით შესცქეროდა მომავალს. ეკლესიის წიაღში იყო თანასწორობა, უფროს –უმცროსობის სწორი გაგება და სიყვარული. ილია წერდა: „... საყდარი, ...ეკლესია, როგორც თვითონ ღმერთი ერთნაირად შეივედრებს, ერთნაირად შეიკედლებს, ერთნაირად იშვილებს ხოლმე ძონძებში გახვეულ გლახაკსაც და ბუზმენტებით მორთულ თავადსაც” (ჭავჭავაძე 2005: 175).

ეკლესიისადმი მწერლის დამოკიდებულება არაჩვეულებრივად არის ასახული მის ლექსში „მოთქმა საწყლისა”, სადაც უპოვარი გლახაკი უკიდურესი გაჭირვებისა და კაცთაგან გაწირვის მიუხედავად მადლობს ღმერთს:

. . .

„ყოველ სოფელში გაქვს ეკლესია
იგი ყოველთვის განგიწესია
მეფეც, საწყალიც, თუნდა მწყემსია

მუნ განდიდებენ, რავარც წესია.
და წყალობა შენი უდიდესია
რომ მუნ ალაგი მეც მიწესია.”

(ჭავჭავაძე 1987: 292)

სიკეთისა და სიწმინდის პოვნა, მხოლოდ ეკლესიის წიაღში იყო შესაძლებელი.

ილია ჭავჭავაძე რწმენას, ეკლესიას და ღვთისმსახურებას ერთ მთლიანობად მოიაზრებდა და ერთმანეთისაგან არ აცალკავებდა. თავის პუბლიცისტურ წერილებში იგი ხშირად ეხებოდა ამ თემას. მწერალი ყურადღებითა და სიფაქიზით ჩხრეკდა სარწმუნოებრივ საკითხებს, ღვთისმსახურების შინაგან თუ გარეგან მხარეებს აკვირდებოდა, განუზომელ სიკეთესთან ერთად ცდილობდა დაენახა მანკიერებებიც, რათა შესაძლებელი გაეხადა მათი გამოსწორება. ერთ-ერთ თავის წერილში ის წერდა: „ეკლესია სახლია ღვთისა, საცა ხალხი თავს იყრის, რათა მღვდელ-მსახურთა წინამძღვრობით ერთად ილოცონ, ერთად ევედრონ, ერთად იგემონ ის წყნარი და უცოდველი სიტკბოება, რომელსაც გაღვიძებული გრძნობა სარწმუნოებისა მოუვლენს ხოლმე ღვთისმოსავს ადამიანს... იესო ქრისტემ ბრძანა, საცა ორი და სამი შეიკრიბებით სახელითა ჩემითა, მეც თქვენთან ვარო და ეკლესიამ, წირვათუ ლოცვა, უნდა გვაგრძნობინოს ჩვენთანა ყოფნა ქრისტესი, როცა ერთად თავმოყრილი ვართ ეკლესიაში“ (ჭავჭავაძე 1991: 484).

მწერალი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ლოცვით განწყობას ქმნის კარგად და სასოებით გამოთქმული ლოცვები, „კარგად და სასოებით წაკითხული საღვთო წერილი... აი მიზეზი, რომ დიდი და პატარა უწინდელ დროში მიისწრაფოდა ეკლესიაში სალოცავად, როცა წირვის თუ ლოცვის ზარი სამრეკლოდან გაიხმაურებდა“.

აღსანიშნავია, რომ სარწმუნოებრივ საკითხებში ილია დადებითსა და საუკეთესოს მეტწილად წარსულ დროში ხედავდა. იცოდა, რომ სიტყვა „თავისთავადაც ძლიერია“, მაგრამ წუხდა, რომ მის თანამედროვე ეპოქაში ამ სიტყვის კარგად წაკითხვა და გადმოცემა ეკლესიაში სასიქადულოდ უკვე არავის მიაჩნდა. მწერალი ამჩნევდა, რომ ეს ცვლილება სამღვდლოებას არც კი ემძიმებოდა.

ქართული ლოცვების ძალას შეექძო ზემოქმედების მოხდენა ჩაგრულ გულზე, მისი სასოებით შეძვრა და შეტოკება, მაგრამ მიზეზთა და მიზეზთა

გამო ეკლესიაში ეს სულ უფრო შეუძლებელი გამხდარიყო: „კარგა ხანია არ გაგვივია ჩვენი სამღვდელოებისაგან კარგად თქმული ლოცვა ან კარგად წაკითხული საღვთო წერილი ეკლესიაში“ – აღნიშნავდა მწერალი და მით უფრო საგანგაშოდ მიაჩნდა ის მოვლენა, რომ მთელ რიგ ტაძრებში ქართული ღვთისმსახურება რუს მწვემსმთავართა დადგენილებებით თანდათან იკრძალებოდა.

უცხო ენაზე აღვლენილი წირვა-ლოცვა და გაუგებარი ქადაგებები ხალხის დედა-ეკლესიისაგან გაუცხოების საფრთხეს ზრდიდა.

1879 წელს ილია ჭავჭავაძე „შინაურ მიმოხილვაში“ ეგზარქოს იოანიკეს საყურადღებოდ წერდა: „ყოვლად სამღვდელო იოანნიკემ უნდა იცოდეს, რომ ღვიძლი სიტყვა ფრთაა ლოცვისა, ღვიძლის სიტყვით უფრო ადვილად, უფრო სუბუქად, უფრო მეტის აღტაცებით და მხურვალეობით აღიმართება ხოლმე კაცის გული ღმერთამდე და თვითონ ღვთის მადლიც უფრო მეტის ძლიერის, მეტის სასოებით მიახწევს ხოლმე კაცის გულის სიღრმემდე. აქ უარყოფა ღვიძლის სიტყვისა, უარყოფაა თვითონ ლოცვისა, უარყოფაა ლოცვის მადლისა, ლოცვის მაცხოვრობისა, ლოცვის ნუგეშისცემისა“ (ჭავჭავაძე 1997: 261).

მე-19 საუკუნეში, სარწმუნოების ერთიანობის საფარველით, ბევრი რამ უმსგავსო ხდებოდა საქართველოს ეკლესიაში; ცხერის სამოსელში გახვეული ბოროტი მძლავრობდა და შლიდა ყოველივე ეროვნულსა და ქართულს. ილიამ მხერა ისტორიულ წარსულს მიაპყრო, რათა იქ ეპოვა ნათელი მაგალითები ქართული ეკლესიის სიმტკიცის, სიწმინდისა და ჭეშმარიტებისადმი ერთგული მსახურების დასტურად.

მას შემდეგ, რაც საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანა გახდა, უფლის პირველწოდებულმა მოციქულებმა აქ ქრისტიანობა იქდაგეს. ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში, ანდრია პირველწოდებულის მიერ დაარსებული ეკლესია ჭეშმარიტების სამსახურში ჩადგა, ხოლო მე-4 საუკუნეში, მოციქულთასწორ წმიდა ნინოს მიერ, ქართველთა საყოველთაო მოქცევის შედეგად, ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა და ეკლესიამაც სხვა ძალა და მნიშვნელობა შეიძინა. მის წიაღში დაიდო სათავე სულიერებამ, განათლებამ, კულტურამ, ერის თვითმყოფადობამ და თავისუფლებისაკენ სწრაფვამ.

საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერებას და ერთობას ქრისტიანული ზნეობა ედო მუდამ საფუძვლად. ამიტომაც ჰპოვებდნენ ქართველი მეფენი ყველაზე ძლიერ საყრდენს მასში. წმინდა დავით მეფემ ქვეყნის აღმშენებლობის

პროცესი ეკლესიის თანადგომით (რუის-ურბნისის კრება) და ერის სულიერი გაჯანსაღებით დაიწყო, თამარის მუშაკობა ქვეყნის ძლიერებისათვის ეკლესია-მონასტრების გაშენებასა და განდიდებაში გამოიხატა. ამ მხრივ საყურადღებო ცნობებია ილიას წერილში „აი ისტორია“, სადაც მწერალი აბათილებს უცხოელთა აზრებს თამარის „მცდარი პოლიტიკის“ შესახებ და იმ ფაქტს, რომ მისი მეფობისას მონასტრებისა და ტაძრების მშენებლობაზე სახელმწიფო შემოსავლების სამი მეოთხედი იხარჯებოდა, დედოფლის სიბრძნით, გონიერებითა და დროების საჭიროებით ხსნის (ჭავჭავაძე 1955: 66).

რამდენადაც „ქრისტიანობა ქრისტეს მოძღვრების გარდა, ჩვენში ნიშნავდა მთელს საქართველოს მიწა-წყალს, ჰნიშნავდა ქართველობას“, მუდამ ტაძართა და ეკლესიათა მშენებლობითა და სარწმუნოების გაძლიერებით ქვეყანა თავის არსებობას იცავდა და განამტკიცებდა.

სამხრეთ საქართველოში, ჭოროხის ხეობაში და მტკვრის სათავეში, კლარჯეთში, შავშეთსა და აჭარაში, ერუშეთში, სამცხესა და ჯავახეთში „მეშვიდე თუ მერვე საუკუნიდამ მეთოთხმეტე საუკუნემდე ქართველებს ტაძრები და მონასტრები უშენებიათ, რომელნიც დღესაც არიან. მაგალითებრ, კოლაში – დადემის, არტაანში – ნაქალაქევისა, სამცხეში – აწყურისა, ზარზმისა, საფარისა, ჯავახეთში – წყაროსთავისა, შავშეთში – ტბეთისა, კლარჯეთში – ხახულისა, აჭარაში – სხალთისა და სხვანი და სხვანი“ – წერდა ილია „ქვათა დაღადში“ (ჭავჭავაძე 1957: 106) და იმოწმებდა სტრაბონს, რომელმაც ჯერ კიდევ პირველი საუკუნის დასაწყისში აყვავებულ მდგომარეობაში დაგვიხატა ჩვენი ერი, „რომელმაც გასაოცარის ხელოვნების ეკლესიებითა და მონასტრებით მოჰფინა ძველს-ძველთაგანვე თავისი მხარე, რომელმაც გაავსო როგორც საქართველო, ასევე საბერძნეთი და პალესტინა ქართულის სამკაულებითა და მანუსკრიპტებით“ (ჭავჭავაძე 1957: 110).

ქართული ეკლესია-მონასტრების წიაღში შექმნილი კულტურის ბუდეში იღვწოდნენ ქართველები, ვითარცა მეომარნი, მწერალნი, მხატვარნი, ხუროთმოძღვარნი, სარწმუნოებაზე ავარჯიშებდნენ თავიანთ გრძნობა-გონებას და უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე იბრძოდნენ ქრისტეს სახელით. ამიტომაც შეიქმნა ყოველივე ფასეული ამ წიაღში, აქედან ამოიზარდა სახელოვანი ქართული მწერლობა, ფერწერა, არქიტექტურა, ხელოვნება და საერთოდ, ქრისტიანული კულტურა.

ქართული ხუროთმოძღვრების გასაოცარ ძეგლებს მწერალი ერის სულიერი წყურვილის გამოვლინებად თვლიდა. წერილში „აი ისტორია“ კვითხულობთ: „ერს შეხვდება ხოლმე დრო, თუნდ მონასტრებისა და ტაძრების შენებით – წყურვილს სულისას იკლავს ხოლმე, ეს საპატიო წყურვილია, იმიტომ, რომ სათავე წარმატებისა ეს წყურვილია და სხვა არა-რა“ (ჭავჭავაძე 1973: 67).

უნებურად გვახსენდება დავით მეფსაღმუნის სიტყვები: „ვითარცა სახედ სურინ ირემსა წყაროთა მიმართ წყალთასა, ეგრე სურის სულსა ჩემსა შენდამი ღმერთო!“ (VI-41) – რადგან სათავე ამ წყურვილისა ერთია, ნათელია, თუ რა მისწრაფება ამოძრავებდა ქართველ ერს; იგი მთელი ძალ-ღონით ცდილობდა სულიერად მიახლებოდა და დაახლოვებოდა ყოვლად ძლიერსა და ცხოველ ღმერთს, ჭირში შემწესა და მხსნელს, მაცხოვარს ჩვენსას.

ილიას ნაწერებიდან ვგებულობთ იმასაც, რომ ერი ამ „საპატიო სურვილს“ არა მარტო საქართველოში მოღვაწეობით იკლავდა, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. აღმოსავლეთის ქვეყნები: მცირე აზია, სირია, პალესტინა, ბალკანეთის ნახევარკუნძული დღესაც არიან მოწმედ ქართველთა მოღვაწეობისა მართლმადიდებლური სარწმუნოებისათვის.

წერილში „ათონის ქართული სავანის შესახებ“ ილია აღნიშნავს, რომ „მონასტრები ქართველთა ხარჯითა და ფულით აშენებულნი, არა ერთი და ორი დღესაც ჰღაღადებს ათონის მთაზედ, სინაზედ, სირიაში, იერუსალიმის ახლო-მახლო, რომ ქართველთა თავგამომეტებით და დიდის მხნეობით უმოღვაწიათ თავის ქვეყნის გარეთაც სადიდებლად თავის სარწმუნოებისა“ (ჭავჭავაძე 1957: 305).

წერილი „ათონის ქართული სავანის შესახებ“ მრავალმხრივ საყურადღებოა. მასში ჩანს მწერლის დიდი ტკივილი, გამოწვეული სიწმინდეების დაკარგვითა და წარსული დიდების გაცამტვერების საშიშროებით.

როგორც ავტორი მოგვითხრობს, იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის სიგელ-გუჯარის (1706წ.) მიხედვით, იერუსალიმის ქართველებს ჰქონიათ წმინდა მიწაზე ექვსი მონასტერი: წმინდა ჯვრისა, წმინდა ნიკოლოზისა, წმიდათა თეოდორეთა, წმინდა ბასილის, წმინდა ანასი და წმინდა გიორგისა.

მე-17 საუკუნის მიწურულს, იმ ხანებში, როცა პატრიარქმა გუჯარი გამოსცა, საქართველო, შინაურ თუ გარეშე მტრებისაგან დაუძღვრებული, ვერ უწვდიდა შეწევნისა და მფარველობის ხელს ამ მონასტრებს და ვერ ეხმარებოდა. მონასტრების გაუქმების შიშით, ქართველ ბერებს ისინი დროებით

საპატრონებლად ბერძნებისათვის ჩაუბარებიათ; ასევე გადაუციათ მონასტრის მიწები და მამულების შემოსავალიც იმ პირობით, რომ მდგომარეობის გამოსწორების შემთხვევაში, ქართველებს ყოველივე უკან დაუბრუნდებოდათ შეწყვეტილი მოღვაწეობის განსაგრძობად.

სიგელში ეწერა: „ხოლო ოდეს ღმერთი ინებებს და ივერიიდან მოვა წინამძღვარი (იღუმენი), მაშინ იმან უნდა ჩაიბაროს და თავის გამგეობაში მიიღოს ყველა მონასტრები უწინდელებრ“, – მონასტრების გამგებლობა ასეც გაგრძელებულა გარკვეული დროის განმავლობაში, ვიდრე მეცხრამეტე საუკუნემდე, როდესაც გაჩენილა საშიშროება იმისა, რომ ქართველებს იერუსალიმის მონასტრები ხელიდან გამოეცლებოდათ და საბოლოოდ დაიკარგებოდა შთამომავლობისათვის.

ამ საფრთხის საფუძველს ქმნიდა იერუსალიმის პატრიარქის, ნიკოდიმოსის მიერ დანიშნული მთავარი ვექილი, არქიმანდრიტი კირ-დამიანე, რომელიც, მინდობილობის ძალით (1885წ.), ყიდდა ქართველთა მონასტრების კუთვნილ მამულებს.

ქართველი მოღვაწენი საქართველოს გარეთ, ათონის მთაზე აშენებული კარის ღვთისმშობლის მონასტრის ბერ-მონაზვნები, დიდი იმედითა და სასოებით სთხოვდნენ რუსეთის მთავრობას, რომ სწორედ შესაფერისი დრო იყო იმისათვის, რომ მათ მფარველობაში მყოფ საქართველოს ბერძენთათვის დროებით ჩაბარებული იერუსალიმის ექვსი მონასტერი ისევ კანონიერ მფლობელობაში დაბრუნებოდა.

ცხადია, ილია გულგრილი ვერ დარჩებოდა ამ პროცესებისადმი, ის იერუსალიმის პატრიარქის საქციელს და მის მიერ გამოვლენილ დამოკიდებულებას ქართული ეკლესია-მონასტრებისადმი არასწორად თვლიდა, მათი უფლებების შელახვად და საეკლესიო და საერო კანონიერების დარღვევად მიიჩნევდა.

თავისი გამოხმაურებით იგი ცდილობდა, რუსეთის მთავრობა დაეინტერესებინა მონასტრების დაბრუნებით. ამიტომ საზგასმით აღნიშნავდა: თუკი „საქართველო შეადგენს ნაწილს რუსეთის იმპერიისას, იგი მონასტრები თვისის მამულებით უნდა შეადგენდნენ სახელმწიფო კუთვნილებას რუსეთისას კავკასიაში – ამიტომ გაყიდვა იმ მონასტრების მამულებისა ბერძენთა ბერ-მონაზონთაგან რუსეთის საკუთრების მართლიერების დარღვევად უნდა ჩაითვალოს“ (ჭავჭავაძე 1957: 309). ილია ამ საქმეში იშველიებდა რუსეთის

სახელმწიფო კანცლერის, გრაჩკოვის 1837 წლის მოხსენებას, რომლის მიხედვითაც, ეს ჩინოვნიკი რუსეთის სახელმწიფოს ვალად მიიხნევდა საზღვარგარეთ არსებული ქართული სიწმინდეების დაცვასა და მფარველობას: „ჩვენს მთავრობას ვალად აწევს ზედამხედველობა იქონიოს მასზედ, რომ ქონება წმინდათა ადგილთა (СВЯТЫХ МЕСТ), რომელთაც უნდა სამარადისოდ აძლიონ მათ სახსარი საზრდოობისა და კეთილმოქმედებისა, უკანონობისაგან არ იქნეს გაარარაებული“ (ჭავჭავაძე 1957: 310).

მწერალი, როგორც ქართული მონასტრების ჭირისუფალი, რუსეთის სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროსა და მთავრობას სთხოვდა უკანონობისა და გასხვისებისაგან ქართული სიწმინდეების დაცვას. იერუსალიმის პატრიარქის განკარგულების გაუქმებას და რუსული კანონმდებლობის საფუძველზე მიწების ყიდვა-გაყიდვის პროცესის შეჩერებას. „მამულების გაყიდვის საქმეც რუსეთის სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს საქმე უნდა იყოს და არა ბერძნების ბერ-მონაზონთა. ამ სახით, ფულად ნაქცევი ქონება მონასტრებისა ხელუხლებლად შეენახება მონასტრებს, რომელნიც დღეს იქნება, თუ ხვალ, თავის ჭეშმარიტ პატრონებს უნდა ჩაბარდეს. . . . ეს მონასტრები თუ კვლავ ძლიერის რუსეთის მფარველობით უკან დაუბრუნდება ქართველ ბერ-მონაზვნებსა, ქონება მონასტრებისა . . . დაცული და შენახული იქნება მტაცებლებისგანო” – ფიქრობდა ის და იმედს გამოთქვამდა, რომ რუსეთის მთავრობა უგულისყურად არ დატოვებდა ამ საკითხს, თავის შემწეობას აღმოუჩენდა მთხოვნელთ და ძლიერი სახელმწიფოს მფარველობით ეს მონასტრები ჭეშმარიტ პატრონებს კვლავ უკან დაუბრუნდებოდა.

„სასურველია, რომ ეს ჩვენი იმედები არ გამტყუვნდესო“ – დასძენდა წერილის ბოლოს მწერალი, მაგრამ როგორც შემდგომმა მოვლენებმა გვიჩვენა, ისევე, როგორც თითოეული ჭეშმარიტი ქართული საქმისათვის აღძრული ყველა ძალისხმევა, ეს იმედებიც გაცრუვდა და წმიდა მიწაზე არსებული ქართული საგანები საბოლოოდ დაიკარგა შთამომავლობისათვის.

სასულიერო პირთა ღვაწლი

არაერთხელ გვითქვამს, რომ ილია ეკლესიას და ღვთისმსახურებას ერთ მთლიანობად მოიაზრებდა და ერთმანეთისგან არ აცალკავებდა. ამდენად, გასაგებია მისი განსაკუთრებული კეთილგანწყობა სასულიერო ფენისადმი, რომელთა მიმართაც ის მუდამ უდიდეს მოკრძალებას, სიყვარულსა და პატივისცემას გამოხატავდა.

გერონტი ქიქოძე თავის წერილში „ქართული კულტურის ტრადიციები და ილია ჭავჭავაძე“ გვაწვდის ილიას უახლოესი თანამშრომლისა და ბიოგრაფის გიგა ყიფშიძის ცნობას იმის შესახებ, რომ, თითქოს, ილია ბავშვობაში ბერად შედგომაზე ოცნებობდა (ქიქოძე 1987).

მწერლის ცხოვრებაზე, მხატვრულ შემოქმედებასა და ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაზე დაკვირვების შედეგად, სავსებით დამაჯერებელი გვეჩვენება გრიგოლ ყიფშიძის ნათქვამი ილიას ბავშვობისდროინდელ ოცნებებთან დაკავშირებით. მაგრამ ამას ვერ ვიტყვით გერონტი ქიქოძის მოსაზრებაზე, რომელიც გვარწმუნებს, რომ ილიას „არც თავის აზროვნებაში, არც თავის ბუნებაში არაფერი გაუმჟღავნებია“ ამის შესაფერი.

ამის თაობაზე უფრო მართებულად გვეჩვენება შალვა კალანდაძის მოსაზრება, რომელიც მიიჩნევს, რომ „ქრისტიანული სარწმუნოების არსის სისრულით მსახველს, მოციქულთა ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საუკეთესო მცოდნეს, ღრმად სწამდა, რომ შეიძლება არ იყო ასკეტი პრინციპიალურად, მაგრამ ეწეოდე ასკეტურ ცხოვრებას და აიღო თავის თავზე ხვედრი მარტვილობის ამ ცოდვილ ქვეყანაში და გაიზიარო მისი ბედი“ (კალანდაძე 1996: 198).

ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ წერილში „ღირსეულის დაფასება“ (ჭავჭავაძე 2006: 203) ვკითხულობთ: „ამ წუთისოფელში ადამიანს ბევრი და მრავალსახის საქმე აქვს საკეთებელი. როგორც კერძოდ თავისთვის, ისე ზოგადად ყველასათვის. სათითაოდ ყველას ერთნაირი დანიშნულება არა აქვს. სათითაოდ ყველას რამე დანიშნულება კი უსათუოდ აქვს. . . მრავალგავრია ნიჭიერება, ღონე და მიდრეკილება ადამიანისა. სიდიდე და ღირსება ის არის, ვინ როგორ აურჩია საქმე თავის ნიჭსა და ვინ როგორ უძღვება“. ამ სტრიქონებით

ნათელი ხდება, თუ როგორი სერიოზულობით ეკიდებოდა მწერალი ადამიანის მიერ საკუთარი შესაძლებლობების განსაზღვრას. იქვე ვკითხულობთ: „კაცმა იმას უნდა მიმართოს, იმას ჩასჭიდოს ხელი, რაზეც გული მიუწევს და ნიჭი და უნარი მიუწვდება“. საფიქრებელია, რომ ის გულის სურვილზე უპირატესად ნიჭს, უნარს და არჩეული საქმის რიგიანად გაძლიერების შეძლებას თვლიდა; ამით საზღვრავდა თავად საქმის სიდიდეს და მნიშვნელობასაც. „უამისოდ ყოველი საქმე მცირეა და მისით კი ყოველი პატარაც დიდიაო“ – წერდა ის.

ყოველ ადგილას და ყოველ საქმეში შეიძლებოდა გამოხატულიყო ადამიანის დეაწლის სიდიდე, იქნებოდა ეს ხორციელი თუ სულიერი სფერო. თუკი მუშაკი იქნებოდა უნარიანი, მცოდნე, გამრჯე, ერთგული და პატიოსანი, პირნათელი ღმერთთან, ქვეყანასთან და საკუთარ თავთან.

ილია თვლიდა, რომ საქმის სიდიდე მხოლოდ მის მნიშვნელობაზე არ იყო დამოკიდებული და იზიარებდა იმ აზრს, რომ ვინც ორი მარცვალი მოიყვანა იქ, საცა მანამდე მარტო ერთი მარცვალი მოდიოდა, ის უდიდესს სამსახურს უწევდა კაცობრიობას.

მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოში, ყველგან და ყველა სფეროში, სახარების სიტყვებით რომ ვთქვათ, იყო „სამკალი ფრიად... ხოლო მუშაკნი – მცირედ“ (ახალი აღთქმა B 2003: მათე. 9.37). ამიტომაც ახალგაზრდა ილიას უკვე ჰქონდა გამოკვეთილი თავისი დანიშნულება და ნიჭისა და უნარის მიხედვით შერჩეული სურვილიც სამუშაოდ: თავგანწირულად ემსახურა მოყვასისა და სამშობლო ქვეყნისათვის და კალმით მოეფინა „ციდან ნამცნები“... „წმინდა სიტყვა უშიშრად... ხალხში“ (ჭავჭავაძე 1987: 120).

მას არ უფიქრია ხორციელ პატივზე, სიმდიდრესა და დიდებაზე. ათასი ჭირ-ვარამი, ვაი-ვაგლახი და წინააღმდეგობა დახვედრია ამ ეკლიან გზაზე, არა ერთხელ „უკრავთ კიდევ ლახვარი გულში“, მაგრამ სიყვარულით გულანთებული კვლავ იხარჯებოდა და არასოდეს წყვეტდა კავშირს უზენაესთან.

ის, რომ სამწერლო ასპარეზიდან ილია ეკლის გვირგვინს უფრო მოელოდა, ვიდრე დიდებისას კარგად ჩანს ნიკო ნიკოლაძისადმი მიწერილი ერთი წერილიდან: „განა წინადვე არ იცოდი, რომ მაგ გზაზედ... ათასი ვაი-ვაგლახი, ბეზღი, ცილი, ლანძღვა და თრევა დაგხვდებოდა ჯილდოდ შენის შრომისა და მოღვაწეობისა... და თუ იცოდი, ესეთი მოულოდნელი რა დაგხვდა მაგ უმადურს ეკლიანს გზაზედ...“ (ჭავჭავაძე 1958: 45)

ილიას კალამი მუდამ ღვთის შემწეობის ქვეშ და ერის სამსახურში იყო.

„ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,

რომ წარვუძღვე წინა ერსა“, — წერდა ის და ყოველი მისი სიტყვა, ლექსი, მოთხრობა თუ წერილი, ყოველი მისი საქმე და თავად მთელი ცხოვრებაც ჭეშმარიტად ამ მიზანს ემსახურებოდა. თუ რამდენად შეძლო ყოველივე — ეს დრომ და თაობებმა შეაფასეს. ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ვთქვათ, რომ თუ ილიას ბავშვობისდროინდელი ოცნება ბერად შედგომაზე შეიცვალა, ეს არ ნიშნავს ბერ-მონაზვნური ღვაწლისადმი მისი დამოკიდებულების შეცვლას.

მწერალს მიაჩნდა, რომ „ადამიანის მსხნელი მისი რჯული და სარწმუნოება“ (ცნობის ფურცელი 1898 №337) და ამ ხსენისათვის იღწვოდა მთელი თავისი არსებით, ამიტომ ესათუთებოდა ამ გზაზე შემდგარ ყველა ადამიანს, განურჩევლად იმისა, იქნებოდა ეს საერო პირი თუ სასულიერო.

იცოდა რა სარწმუნოებრივი გზის სიმძიმე, ღვთისმსახურებისადმი, იმ ადამიანებისადმი, რომელთაც უფლისაგან ვალად სდებოდათ „ამა ერისა სულის აღზრდანი“, განსაკუთრებულ პატივისცემასა და მოკრძალებას გამოხატავდა, განადიდებდა წარსული დროის სამღვდელოებასა და ბერ-მონაზვნობას, მათ დამსახურებად მიიჩნევდა ქართული ეკლესიის სიწმინდით არსებობას, ხალხში ჩამოყალიბებულ მტკიცე სარწმუნოებრივ გრძნობას, გმირულ სულს, მდიდარ ღვთისმეტყველებას თუ მეცნიერებას, ქართულ კულტურას.

ერთ-ერთ „შინაურ მიმოხილვაში“ ვკითხულობთ: „იმ სამღვდელოებამ შესძრა ჩვენი სულიერი ძალ-ღონე და შეაქმნევინა ერს ის სახელოვანი ნაშთი სარწმუნოებისა, რომლითაც დღეს ჩვენ ქართველნი, სამართლიანად ვქაღულობთ. დიდებული სიტყვიერება ჩვენის სამღვთო წერილისა ცალკედ და საეროსი ზოგადად, დიდებული არხიტექტურა ჩვენთა ტაძართა და ეკლესიათა, სამაგალითო სიმდიდრე, ხელოვნება და სიტურფე საეკლესიო ნივთთა, განძთა და სამკაულთა ამის უტყუარნი მოწმენი არიან“ (ჭავჭავაძე 2005: .20).

მწერალი განუსაზღვრელს უწოდებს ერის წინაშე ქართველი სამღვდელოების სამსახურს. ღვთისმსახურ კაცს იგი ერის მსახურად თვლის: „ღვთისმსახური კაცი იყო ქვეყნის და ჩვენის ერის მსახურიცა“ (ჭავჭავაძე 1997: 171); მათ ქვეყნის გაქრისტიანების დღიდან ხელთ ეპყრათ ქვეყნის სულიერი სიმტკიცე და ძლიერება.

ჩვენი ქვეყნის ძლიერება არა მხოლოდ საბრძოლო ძალასა და იარაღებში იყო, არამედ ყველაზე მეტად ჯვარსა და რწმენაში. ის აუხსნელი სასწაულიც, რომელიც ქართველობისა და ქრისტიანობის იგივეობას გულისხმობდა, სწორედ ღვთისმსახურთა დაუღალავი სულიერი მუშაკობისა და ღვაწლმოსილების შედეგი იყო.

ქრისტეს ჯვრის სიმძიმე ყველამ ყოველთვის იცოდა, მაგრამ პატივი და ჯილდოც მოღვაწისა ამ სიმძიმეში იყო, ამიტომაც ითვლებოდა სასულიერო წოდებაში ყოფნა დიდ ღირსებად და ქართველნი, „დიდი გვარიშვილნი, მეფეთა ოჯახისანი და ძენიც-კი ბედნიერად პრაცხდნენ თავიანთ თავს, თუ-კი ეღირსებოდნენ სასულიერო წოდების კაცად გახდომას, სასულიეროში შესვლას და სამსახურსა“, – წერდა ილია წმინდა ნინოსადმი მიძღვნილ წერილში 1888 წელს (ივერია № 9).

ასეთი სასულიერო პირი ჰყავს გამოძერწილი მწერალს მოთხრობა „გლახის ნაამბობში“ მხატვრული პერსონაჟის – მღვდლის სახით.

მღვდელი სიკეთით ყველასაგან გამორჩეული პიროვნებაა, განათლებული, მზრუნველი, მოსიყვარულე, ჩაგრულთა ქომაგი და შემწე. ის წმიდა წერილისეულ ჭეშმარიტებებს ქადაგებს და ამიტომაც მის ირგვლივ მუდამ ხალხმრავლობაა. „ხალხი სულგანაბული შესცქეროდა, თითქო დაჯერებულიაო, იმის პირიდან ოქრო გადმოვარდება და შიშობს ხელიდამ არ გამივარდესო“ – ნათქვამია მის შესახებ მოთხრობაში და „ოქროში“ სწორედ ის ქადაგებებია ნაგულისხმევი, რომელსაც მოძღვარი დღემუდამ ჰფენდა ირგვლივ: „სიცოცხლე ჩვენი... არც დედისაა და არც მამისა, ქვეყნისა არს“ (ჭავჭავაძე 1988: 172). „სხვა შენთვის და შენ სხვისთვის, აი გზა ცხოვრებისა, აი, ხიდი ცხონებისა, აი, გასაღები სამოთხისა!“ (ჭავჭავაძე 1988: 173) „რაც შეგვიძლია ჩვენც ისა ვქნათ, ღმერთიც ჩვენგან იმასა თხოულობს და კაციცა“, „სჯობიან ღვთისა და კაცის სამსახურში ამომივიდეს სული“ – ეს ის ოქროები, ის უფლის ტალანტები იყო, რომლებიც მსმენელებს უნდა ემრავლებინათ და გაბრიელივით მიწაში არ უნდა დაეფლათ. ის ცეცხლი კი, რომელიც მღვდლის თქმით, ღვთის მიერ „ყოველი კაცის გულში ენთება“ – არ უნდა გაექროთ.

გაბრიელი ამ ნამდვილ ღვთისმსახურს ასე იგონებს: „ხატებს რომ ხატავენ ის იყო“, „რა კაცი იყო!.. რომ მაგონდება იმისი საქმეები, მგონია, რომ ციდან იყო ჩამოსული, რომ კაცს ქვეყანაზე აჩვენოს კაცობა“.

ილიას განზრახვაც, ალბათ, ეს იყო, რომ ღირსეული მღვდლის სახის ჩვენებით, ერთი მხრივ, ხალხისა და სასულიერო პირებისათვის მათი არსი და დანიშნულება შეეხსენებინა და მეორე მხრივ, ჭეშმარიტების მსახურთაღმი თავისი თაყვანისცემა გამოეხატა.

ყველასათვის ცნობილია, რომ სასულიერო წოდებაში ბერ-მონაზვნობა ყველაზე გამორჩეული ფენაა, ბერობა სულიერი ცხოვრების აღმატებული საფეხურია, „რამდენად ანგელოზი უმაღლესია ხორციელ კაცთაგან, ეგოდენ უმაღლესია ბერობა მსოფლიო ცხოვრებისაგან. გარნა არა ქუდი და ანაფორის ჩაცმითა, არამედ სულის ხარისხთა ზედა ძალითი ძალად აღსველითა, რომლისა სწავლა უთუოდ დიდ არს და მაღალ და ხანგრძლივი ღვაწლით მისაწვდომელ“ (წმიდა ალექსი ბერი 2002: 50) – ვკითხულობთ თანამედროვე წმიდა მამის ნაწერებში და ნათელი ხდება მიზეზი იმ მოწიწებისა, რომელსაც ილია გამოხატავს იმ მაღლით ცხებულ ბერ-მონაზვნებისადმი, რომელნიც „ერთ დროს ყოფილან ჩვენში ჩვენდა საბედნიეროდ, და ეხლა, ჩვენდა საუბედუროდ, აღარ არიან“.

სტატიაში „ათონის ქართული საგანის შესახებ“ ილია ჭავჭავაძე წერს, რომ ათონის მთაზე, სირიაში და იერუსალიმის ახლო-მახლოს, ქართველთა მიერვე აშენებულ მონასტრებში „თავგამომატებით და დიდის მსნეობით“ მოღვაწე ჩვენი სულიერი მამების „ცხოვრება და საქმენი თავმოსაწონად ექმნება ქართველსა ყოველთვის“ (ჭავჭავაძე 1957: 305).

მწერალი აღტაცებული იყო იმით, რომ ამ უცხო ქვეყნებში, მონასტრების წინამძღვრობა ქართველ სულიერ მამებს ეჭირათ და მათ რწმენისადმი გულმოდგინებას, მათ მეცადინეობას ქრისტიანობის გავრცელებისათვის ძალზე შორს გაედგა ფეხი. იგი პალესტინაში მოღვაწე სულიერი მამების დამსახურებასაც „აღმატებულს“ უწოდებდა და მათ მოღვაწეობაში ხედავდა „ქართველთა დიდ დამსახურებას ევროპისა და ქრისტიანული კულტურის ბუდეში“.

მწერლის მოწიწება იგრძნობა მის მხატვრულ ქმნილება, პოემა „განდევილში“ დახატული ბეთლემის მონასტრის ბერებისადმი დამოკიდებულებაშიაც.

პოემის II თავში ვკითხულობთ, რომ, ოდითგან, მყინვარის წვერზე გამოქვაბულ ბეთლემის მონასტერში ძმათა კრებული განუწყვეტლივ ღვთისმსახურებას აღასრულებდა. თოვლსა და ყინვაში ისმოდა „ქვეყნიღამ

განდებულ ძმათაგან“ ღვთის სადიდებლად აღვლენილი ღოცვა და „ქება წმიდათა წმიდისა“. მათი ღოცვითი ღვაწლით ტაძარი განდიდებულა, მისი მაღლი ყველგან მოფენილა, განთქმულა და გავრცელებულა. სიწმიდე ამ ადგილისა იმდენად დიდი იყო, რომ მონასტრის დაცარიელების შემდეგაც კრძალვა და რიდი ხალხში იმ ადგილებისადმი მაინც შემორჩენილა:

„და ის ადგილი, ის არემარე
ესოდენ წმინდად სწამს დღესაც ერსა,
რომ ნასროლ ნადირს, მუნ შეფარებულს
მონადირეცა ვერ ახლებს ხელსა“

(ჭავჭავაძე 1987: 256)

ამ სტრიქონებიდან ჩანს, თუ რა საოცარ სიმაღლემდე აჰყავს ილიას ბერ-მონაზვნური ცხოვრება, მათი შრომითი და ღოცვითი ღვაწლი და არსებობის მნიშვნელობა.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართული სინამდვილე სასიკეთოს არაფერს სთავაზობდა მწერალს. დამცრობილი ზნეობრივი ფასეულობანი, საზოგადოებრივი გულგრილობა და უმოქმედობა, რწმენაშელახული სამღვდელოება და ეკლესიისაგან გაუცხოებული ხალხი ერის სულიერად დაცემის გულსაკლავ სურათს ქმნიდა. ასეთი რეალობა დიდ გმირობას, ღონესა და თავგანწირვას ითხოვდა ჭეშმარიტი მუშაკისაგან. თავის თანამედროვე სამღვდელოებაზე საუბრისას ილია გულმტკივნეულად აღნიშნავდა: „ორიოდ პატივცემული გვამნი ძლივსღა მოჩანან ჩვენს სამღვდელოთა შორის ისეთნი, რომელთაც შერჩენიათ ძველთა მამა-მთავართა გულმტკივნეულობა ჩვენის ქვეყნისადმიო“ (ჭავჭავაძე 1997: 172).

თავგანწირულ და ერისთვის გულშემატკივარ მწერალს ალაფროთოვანებდა საყოველთაო უმოქმედობის ხანაში თავის თანამედროვე ეპისკოპოსების კირონის, ალექსანდრეს, გაბრიელისა და სხვათა ქმედებები, საზოგადო საქმეებისადმი გამოჩენილი მათი გულისხმიერება და გულმოდგინება. „როცა თქვენისთანაებსა ვხედავთ, გულს კვლავ ერჩის წუთი-სოფლისაგან ღონე-მიხდილი სასოება და წუთი-სოფლისგანვე გამქრალი იმედი უკეთესის დღეებისა“ – წერდა ის გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ 1898 წელს ალექსანდრე ოქროპირიძეს.

წერილში კეთილმოქმედი, ღვთისთვის და ქვეყნის სამსახურისთვის თავგანწირული სათნოებია მღვდელმთავრის სახე იკვეთება: „თქვენ ხორცი დაუმორჩილეთ სულსა, გშიოდათ და არა სჭამდით, გწყუროდათ და არა სვამდით, გციოდათ და არა თბებოდით... იმისთვის, რომ რაც თქვენთ თავს აკლებდით ის სხვას შეჰმატოთ, სამადლოდ, საქვეყნოდ გასცეთ, თქვენს სამშობლოს მოახმაროთ“ (ცნობის ფურცელი № 337) – წერდა ილია.

საოცარი სიტბოთი და სიყვარულითაა გაჯერებული ეს წერილი და გვიხატავს ღვაწლმოსილი ადამიანისა და ჭეშმარიტი მღვდელმთავრის დასამახსოვრებელ სახეს.

ილია ჭავჭავაძე ასევე დიდი გულითადობით გამოირჩეოდა იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელის (ქიქოძე) მიმართაც, მის მიერ წამოწყებული არაერთი საქმის გულშემეტიკივარი და თანამოაზრეც იყო. (ქუთაისის სემინარიის გახსნა, ქართული ენის სწავლების გაძლიერება და სხვა). მეუფე გაბრიელი ილიასთან ერთად ასევე ილაშქრებდა გარუსებული ქართველის, გიორგი მუხრანსკის თეორიის წინააღმდეგ, რომელიც დიდი ერების მიერ პატარა ერების, მათი ენისა და კულტურის გაქრობა-ასიმილაციის აუცილებლობას ადასტურებდა.

ილია ეპისკოპოსის ცხოვრების ყოველ წამს მოძღვრებად, მაგალითად და ანდერძად მიიჩნევდა ჩვენი ერისათვის.

გაბრიელ ქიქოძის გარდაცვალებისას გელათის საკათედრო ტაძარში მთელმა საქართველომ მიაგო პატივი ამ სათაყვანებელ მღვდელმთავარს. გამოსასაღმებელ სიტყვაში ილია ამბობდა, რომ „არ არის არც ერთი მაგალითი, რომ სადმე და რაშიმე ესუსტოს... რწმენისათვის, პირიქით თავისი ხანგრძლივი სამსახური ამ რწმენას შესწირა და შეაღია...“, იგი თვლიდა რა, რომ კაცთათვის მსახურება იყო მსახურება ღვთისადმი, სამწყსოს სთხოვდა: „ვედრებით ღმერთს, რომ მომცეს ძალა ჯეროვნად ვემსახურო ეკლესიასა, ესე იგი, თქვენს ცხოვრებასო“ (ჭავჭავაძე 1955: 253).

მეუფე გაბრიელი ღმერთმა სიკვდილის შემდეგ უხრწნელობით დააჯილდოვა და მართლმადიდებელმა ეკლესიამ გამორჩეული ღვაწლის გამო წმინდანად შერაცხა.

საქართველოს სინამდვილეში წმიდა მღვდელმთავრების არსებობა და მათი ცხოვრების მაგალითი კვებავდა ილიას ტკივილიან იმედს, რომ „ჯერ კიდევ მსახური მართლა ღვთისმსახურებისა არ წაწყმედილიყო ჩვენში“ (ჭავჭავაძე 1991: 172).

წმინდანთა სახეები

წმინდანთა ცხოვრებას, მათ ღვაწლსა და მეოხებას დიდი მნიშვნელობა აქვს მართლმორწმუნე ერისათვის. ილია ჭავჭავაძე ამ მნიშვნელობას სხვადასხვა კუთხით განიხილავს.

მისი აზრით, „ამ უძველესთა და უდიდესთა მოქმედთა მეოხებითა და ღვაწლით ვცხოვრობთ დღესა და ვსულდგმულობთ“. (ჭავჭავაძე 1955: 179) მეოხების გარდა, ილიას აზრით, ისინი რწმენით ავსებენ თავიანთ ხალხს და იმედს უსახავენ, რომ ამ სიმაღლემდე მათაც შეუძლიათ ასვლა. იგი გამოყოფს წმინდანთა ცხოვრების, როგორც საუკეთესო მაგალითის მნიშვნელობასაც: ერი მათში „ჰპოულობს თავის სულსა და გულსა, თავის მწვრთნელსა, თავის ღონესა და შემძლებლობას, თავის ხატსა და მაგალითს“.

შემთხვევითი არაა წმინდანთა აღმოშობა ერის წიაღში, რადგან ეს „უკეთესნი და უდიდესნი მომქმედნი“... „სხვა არა არიან რა, თუ არ ერის გულის-ნადების და წყურვილის გამომეტყველნი და განმახორციელებელნი“. მწერალი ამ ადამიანებს ერის ვინაობის საძირკვლად მიიჩნევს და მათი ხსოვნის გარეშე ერის არსებობა, წინსვლა და მეობის შენარჩუნება წარმოუდგენლად მიაჩნია.

წმინდანები ქრისტიანული სარწმუნოების აღმსარებელნი, გამგრცვლებელნი და მისთვის თავდადებულები იყვნენ. სარწმუნოებას კი ჩვენი ერის სულიერი წინსვლისა და ერთიანობისათვის მუდამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა: „ქართველმა ამ რჯულს, ამ ახალ აღთქმას შეუერთა ძველთაგანვე ყოველივე ის, რაც კი რამ ძვირფასია ადამიანისათვის და რაც თავის დღეში არ დაძველდება, მინამ ადამიანი ადამიანობს: შეუერთა მამული და ეროვნება. ეს სამი ერთმანეთის ღირსი საგანი ისე ჩაიწნენ, ისე ჩაიქსოვნენ ერთმანეთში, რომ სჯულის დაცვა საქართველოს მიწა-წყლის დაცვად—გარდაიქმნა და მიწა-წყლის დაცვა — რჯულის დაცვად“ (ივერია 1888 №9).

ამ მაღლის, ამ სიწმინდის შემომტანს, ქართველთა სულიერ მშობელს, ჩვენში ქრისტიანობის გამავრცელებელს, წმინდა ნინოს ცხოვრებასა და ღვაწლს

ილია ჭავჭავაძემ რამდენიმე საყურადღებო წერილი მიუძღვნა. სტატიები, რომელიც დაიბეჭდა წმინდა ნინოს დღესასწაულზე გაზეთ „ივერიაში“ (№9; 1886წ; №9, 1888 წელი) მოკლედ მოგვითხრობს წმინდა ქალწულის საქართველოში შემოსვლის და ქართველთა გაქრისტიანების ისტორიას. მწერალი იცნობს ნინოს ცხოვრებას, ეყრდნობა ისტორიულ წყაროებს, ვახუშტის, საბინინისა და ბროსეს გამოცემებს.

ილია ამ წერილში განიხილავს ქრისტიანობის, როგორც ყოველთა ერთნაირად შემწყნარებლობის, შენდობისა და ნუგეშისცემის, მოყვასის სიყვარულის მქადაგებელი მოძღვრების არსს, შემდეგ ეხება ქართველი ერისათვის ამ მოძღვრების მნიშვნელობას: „წმინდა ნინოს მოციქულობით მოფენილმა და დამკვიდრებულმა ქრისტიანობამ გვიხსნა ჩვენ არამც თუ სულიერად, არამედ ხორციელადაც. იმ უდიდესმა მოძღვრებამ, რომელიც ქრისტე ღმერთმა მოუვლინა ქვეყანას ხსნად და ცხოვნებად, თავისი ძლევათსილი კალთა გადააფარა ჩვენში ჩვენს მამულს, ჩვენს ეროვნებას, ვითა თბოლნი შეიკედლა, თავისის ღვთაებურის ძალ-ღონით გამოჰზარდა, შეჰმოსა, შთაუდგა გული რკინისა, წაუძღვარა ჯვარი პატიოსანი და ძელი ჭეშმარიტებისა და აი, ათას ხუთასი წელიწადია ამ ძალ-ღონით ქრისტიანობამ შეგვინახა ჩვენი მიწა-წყალი, ჩვენი ენა, ჩვენი ვინაობა, ჩვენი ეროვნება“.

ამ წერილებში ისმის სადიდებელი ჩვენი განმანათლებელისა, მაგრამ პირველი სტატია მთავრდება გულისტკივილით ქართველი ერის დიდი ნაწილის მიერ წმინდა ნინოს სავანის, ბოდბის მონასტრისადმი უყურადღებობის გამო; მეორე წერილში უფრო ვრცლად არის განხილული ის თხუთმეტსაუკუნოვანი გზა, რომელიც ქართველმა ერმა განვლო წმინდა ქალწულის მიერ შემოტანილი ჯვრით ხელში.

ქრისტიანობის გავრცელებას და წმინდა ნინოს ღვაწლს ეხმიანება პოემა „აჩრდილის“ მე-17 თავიც. მწერალი ამ ეპიზოდში მცხეთას ერის ცხოვრების დიდ აკლდამას უწოდებს, სადაც პირველად ჩაირგა თავისუფლების ძირი. თავისუფლებაში აქ, რა თქმა უნდა, ქრისტესმიერი რწმენა და სულიერი თავისუფლება იგულისხმება. ქართველის გულიდან აღმოცენილი „ხე ცხოვრებისაც“ ძელი პატიოსნის სახეა, მისი გულიდან გამოდენილი წყარო – სულიწმინდის მადლის; ღიბანის ნაძვის სურნელი კი ის რწმენაა, რომელიც ქართველს სულიერ და ხორციელ წყლულთა კურნებად მოეველინა და უკვდავების წყაროს აზიარა. ეს ისტორიული ეპიზოდიც, წინაპართა

სიწმინდისაგან ქართველთა სულიერი დაშორებით გამოწვეული, იმავე გულისტკივილით მთავრდება, რითაც წმინდა ნინოსადმი მიძღვნილი პირველი წერილი.

„აწ აღარა სჩქევს წყარო ცხოველი,
ხე ცხოვრებისაც იგი დამჭკნარა“ და

...

„დღეს იმ ცხოვრების წმინდა ალაგნი
პირუტყვთა ქელვით შეგინებულა“

(ჭავჭავაძე 1987: 192)

ასეთია ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულება მოციქულთა სწორის, ჩვენში ქრისტიანობის გამავრცელებლის, წმინდა დედა ნინოსადმი.

მწერალს ყურადღების გარეშე არ დარჩენია ქართველთა ისტორიის უდიდესი შემოქმედი, დიდი მეფე და წმინდანი დავით აღმაშენებელი, როგორც სახე-სიმბოლო, გამომხატველი ერის ვინაობისა და განმსაზღვრელი მისი შესაძლებლობებისა. თავის წერილში, მიძღვნილში დავით მეფის ხსოვნის დღისადმი (ჭავჭავაძე 2005:307), ილია აღწერს, თუ როგორი აოხრებული, უკაცური და ნგრეულ-უშენო ქვეყნის სამეფო ტახტი ჩაიბარა თექვსმეტი წლის ყმაწვილმა სამართავად: „ავიდა, იმეფა და გაოხრებული საქართველო, ის გამხმარი და რტოებდაშეებული უფოთლო, უმწვანო ხე, რომლის მიდამო იყო „ტიალ და გაოხრებულ“ ისე განახლებული, გაძლიერებული და გამშვენებული დასტოვა, რომ გააკვირვებული მემატიანე დავითისაგან შეცვლილ სურათს ამ სიტყვებით ხატავს: „ვხედავდი ხესა, შორის ქვეყანისა, სიმაღლედ ცას მიწვდომილსა და რტოთა მისთა კიდემდე ქვეყანისა... და მისგან იზრდებოდა ყოველი ხორციელი“.

ცას მიწვდომილი ხე – სიმბოლური სახეა როგორც ხორციელად, ისე სულიერად განახლებული და გაძლიერებული ქვეყნისა, რომელიც დავითის მეფობის დროს გაერთიანდა და გარშემორტყმული მტრების ძლევის შედეგად აღორძინდა, „გაივსო ქალაქებით და მრავლად აშენებულის ტაძრებით. ამა დროსვე ჩაიდგა საძირკველი საზოგადოებურის ცხოვრებისა, ეკკლესია გაიმართა წესისაებრ, სამღვდელთა ყოფა განკარგდა“.

წერილში დაწვრილებითაა აღწერილი დავითის თვისებები და ის საკვირველი ღვაწლი, რომელიც ძლევამოსილ მეფეს მიუძღვის დეთისა და ერის წინაშე: მხნეობა, ვაჟკაცობა, მხედრობა, მეომრობა, გამოცდილი სპასალარობა,

უშიშრობა ომსა და ბრძოლაში; ამავე დროს მისი სიბრძნე და შორსმჭვრეტელობა, ლმობიერება და გულმოწყალება, სიუხვე და გულშემატკივრობა სნეულთა და გლახაკთადმი. ყოველივე ამასთან ერთად, მემატთანეზე დაყრდნობით, ილია აღნიშნავს, რომ „მეფე დავით დიდი ღვთისმოსავი კაცი იყო და დიდად უყვარდა სამღვთო წერილის კითხვა. წიგნები თან დაჰქონდა ლაშქრობაში. მანვე შემოიღო ჩვეულებად ახალგაზრდათა გაგზავნა ათინაში სწავლისთვის“ (ჭავჭავაძე 2005: 310)

მწერალი ქვეყნისთვის ასეთი მეფის მოვლინებას ღვთის განგებულებად მიიჩნევს: „ქვეყანას უჭირდა სწორედ იმ დროს სახელოვანი მეფე და ბედმაც მოუვლინა ქართველებს დავით“. აქ ილია იმომშებს ქართლის ცხოვრებას: „მამამან ზეცათამან პოვა დავით, მონა თვისი და საცხებელი მისი წმიდა სცხო“.

წმინდა მეფის, დავით აღმაშენებლის სადიდებელია ილია ჭავჭავაძის მეორე წერილიც, რომელიც საეკლესიო მოსახსენებელი დღისათვის იყო განსაზღვრული და დაიბეჭდა გაზ. „ივერიის“ №17-ში, 1888 წლის 23 იანვარს.

დავითის ღვაწლის ღირსეულ გამოხატულებად მიიჩნია ავტორს ის ფაქტი, რომ ერმა მას „ეკლესიის დალოცვითა და კურთხევით აღმაშენებლის სახელი დაარქვა საუკუნო სახსენებლად“.

ილია დავით აღმაშენებელს ადიდებს არა მარტო სახელოვანი მეფობის, არამედ დიდბუნებოვნების გამო. წერილში მოცემულია ცნობები იმის შესახებ, თუ როგორ გრძნობდა თავს სხვადასხვა ეროვნების ხალხი ჩვენს ქვეყანაში იმ დროს, როცა დავითი „ყოვლადშემძლებელ მბრძანებლად“ შეიქმნა. ილიას თქმით, ქართველთა მეფე „თავგადადებული მოყვარე თავის ეროვნებისა და მართლმადიდებელის სარწმუნოებისა, დიდი პატივის-მცემელი იყო სხვის ეროვნებისაც და სარწმუნოებისა“. წერილის ავტორი ამას დავითის კაცთმოყვარეობით ხსნის და იმომშებს სხვა ერის მემატთანეებსაც, რომლებიც „აღტაცებით იხსენიებენ დავით აღმაშენებელს, როგორც კაცს, პატივის-მცემელს და შემწყნარებელს სხვა ერისას და სხვა რჯულისას“.

წერილში მოყვანილია სომეხი მათე ედესელის, ვარდან დიდის და მაჰმადიანი ალ-აინის ციტატები, რომლებიც ილიას, თავის დროზე, დიმიტრი ბაქრაძის შენიშვნებიდან ამოუღია და რომლებზე დაყრდნობითაც მკითხველისათვის ძნელი გასარკვევია, სცილდება თუ არა დავით აღმაშენებლის სიკეთე და ყურადღება სხვა სარწმუნოების ერებისადმი კაცთმოყვარეობისა და დიდბუნებოვნების საზღვრებს.

სომეხი მათე ედესელი ამბობს, რომ „დავით იყო წმინდა, კეთილ-მსახური, საესე ქველ-მოქმედებით და მართლმსაჯული“... „დავითს არავითარი სიძულვილი არ ჰქონდა სომხური წირვა-ლოცვისა და ეკლესიისა“.

ერთ-ერთი მაჰმადიანი წყაროს მიხედვით ვგებულობთ, თუ როგორ აუკრძალა დავით მეფემ, მაჰმადიანთა თხოვნით, ქართველებს მუსულმანებთან ერთად აბანოში შესვლა და მათი ავად ხსენებაც-კი; თუ როგორ გასცემდა უხვად შესაწირავს, როგორ აშენებდა უცხო ტომთათვის ქარვასლებსა და სადგომ სახლებს და ა. შ. „დავითი უფრო მეტს პატივს სცემდა მუსულმანთა ვიდრე მთავარნი მუსულმანთანი“ – ირწმუნება მაჰმადიანთა მწერალი.

ამ ცნობათა ავტორები დავით მეფის გულუხვობის და შემწყნარებლობის ჩვენებასთან ერთად, ისტორიული თვალსაზრისით ნაკლებ სარწმუნო ინფორმაციებსაც გვაწვდიან (ყიფიანი 2003: 6).

ერთი იუწყება, რომ, თითქოს, დავითი გრიგორიანელი მოძღვრებისაგან იღებდა ღოცვა-კურთხევას, მეორე კი ამტკიცებს, რომ მეფე უფლისწულთან ერთად დადიოდა უმთავრეს მეჩეთში და ისმენდა სამეფო ღოცვასა და ყურანის კითხვას.

ეს რომ საგაზეთო წერილი არ ყოფილიყო და მხოლოდ რელიგიური მიზანდასახულება ჰქონოდა, ილია ჭავჭავაძე აუცილებლად გაამახვილებდა ყურადღებას ამ დეტალებზე და ეჭვს შეიტანდა უცხოური წყაროების სიზუსტეში. მას ძალიან კარგად ესმოდა და მუდამ იმას ქადაგებდა, რომ „სარწმუნოება ჭეშმარიტებაა გულისა და ორსახედ არ ჩაესახება ერთსა და იმავე გულს“ (ჭავჭავაძე 1957: 191). ილიას აზრით, სარწმუნოება სამოსელი არ არის, „რომელსაც კაცი როცა უნდა იხდის და როცა უნდა იცვამს“. ამიტომ მას ოდნავად დასაშვებადაც კი რომ მიეჩნია აზრი, დავითი მეჩეთში ღოცულობდაო, ამას მეფის ღირსებად კი არ ჩათვლიდა, არამედ „ერთხელ რწმენილის“ დალატად. მას არასოდეს შეუტანია ეჭვი დავითის კეთილმორწმუნეობასა და სწორ აღმსარებლობაში და, ბუნებრივია, რომ ამ უცხოელ ავტორთა ნათქვამს ვერ გაიზიარებდა. ერთადერთი, რითაც შეიძლება ილიას მიერ ამ ციტატების უკომენტაროდ მოყვანა აიხსნას, არის ის, რომ მას უცხოელთა მონათხრობი სულ სხვა რაკურსში სჭირდებოდა, უნდოდა ეჩვენებინა, როგორი უნდა იყოს ძლიერი სახელმწიფოს მმართველი.

დავით აღმაშენებლისადმი მიძღვნილ წერილებში საგანგებოდაა ხაზგასმული ჩვენი ქვეყნისა და თავად მეფის მდგომარეობა: „ძლევა-მოსილი იგი

მეფე სრულიად გაბატონდა თავის ქვეყანაში“, „საქართველო ძნელად ეღირსებოდა ისეთს საკვირველ დროს, როცა მან უმაღლეს ხარისხს მიაღწია განათლებისას, მოქალაქეობისას და საზოგადო კულტურისას“. (ჭავჭავაძე 2005: 310)

ლოიალური დამოკიდებულება „სხვა-და-სხვა თესლის და სხვა-და-სხვა სარწმუნოების ერებისადმი“ გამარჯვებული ქვეყნის მეფისაგან კეთილშობილებაც იყო და გონივრულობაც. კეთილშობილება იმიტომ, რომ პატივს სცემდა სარწმუნოებაში სხვის თავისუფალ არჩევანს და გონივრულობა იმიტომ, რომ ძლიერი ხელისუფალის ამგვარი საქციელი მტერს გულს უღებდა და ბოროტებისაგან განაიარაღებდა.

XII საუკუნეში, ქვეყნის სიძლიერის გამო, ქართველი კაცი ნაკლებად იდგა სარწმუნოების შერყევის საშიშროების ქვეშ. არც მაჰმადიანობა და არც გრიგორიანელობა ამ პერიოდის საქართველოში საშიშ ძალას არ წარმოადგენდა; ამდენად, მეფის მიერ მათდამი შემწყნარებლური დამოკიდებულება მის თანამემამულეებს საცდურს ვერ დაუგებდა.

დავით აღმაშენებლის საქციელი მაგალითია იმისა, თუ როგორ უნდა მართოს გამარჯვებულმა ხელისუფალმა ქვეყანა, რომელშიც სხვადასხვა აღმსარებლობის ადამიანები ცხოვრობენ. ამ ლოიალობით, როგორც ვხედავთ, დავითმა მართლაც მიაღწია მიზანს, რადგან სხვა ერის ისტორიკოსები მას პირსისხლიან დიქტატორად კი არ მოიხსენებენ, არამედ „ყოველთა შემწყნარებლად“.

უცხოელი ავტორების თხზულებებიდან ილიას მიერ ამ ამონარიდების მოყვანა ერთგვარი უკმარისობის გრძნობას იწვევს, მაგრამ ეს არავითარ შემთხვევაში არ უნდა აღვიქვათ მის სარწმუნოებრივ მერყეობად; არ უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი ან წმინდა დავით მეფეს მიაწერს რელიგიურ შემგუებლობას ან თავად არის ასეთი.

„არა სადა გეცრუნვებ შენ, სიწმიდითა მშობელო ჩემო კათოლიკე ეკლესიო, არცა განგცეთ შენ, სიქადულო ჩვენო მართლმადიდებლობო, რომლისა არცა განმცემელ ქმნილ ვართ, ვინაითგან შემეცნებასა შენსა ღირსქმნილ ვართ – მოწამე არს ჭეშმარიტება“ – ვკითხულობთ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერაში და ეს იყო დავით აღმაშენებლის ცხოვრების ქვაკუთხედი!

თავად ილია კი, როგორც ერთ-ერთ თავის წერილში წერდა, თვლიდა, რომ „სარწმუნოება, რომლის დიდი ნასკვი ადამიანის სულიერ წიაღშია, ორთვალა და ორგულა ვერ იქნება... ვერც თვალს და ვერც გულს ორად ვერ გაჰყოფს... როგორც ორსახე ჭეშმარიტებაა შეუძლებელი, ისე ორსახე სარწმუნოებაც. იგი ერთადერთია ერთის გულში, ან სულ არ არის.“ (ჭავჭავაძე 11957: 191). ეს ერთადერთი სარწმუნოება, რომელიც მას გულში ჰქონდა, მართლმადიდებლობა იყო.

დავით მეფისადმი მიძღვნილი წერილის ანალიზისა და შეფასებისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რა დროსა და ვითარებაში იწერებოდა იგი და რა მნიშვნელობა ჰქონდა შემწყნარებლობის თემის აქცენტირებას:

საქართველოსთან ახლადშემოერთებული იყო მესხეთის ძირძველი ქართული ტერიტორია (1878 წელს, 13 ივლისის ბერლინის ტრაქტატის მიხედვით, საქართველოს შემოუერთდა შემდეგი ოლქები: აჭარა, შავშეთი, კლარჯეთი, იმერხევი, კოლა, არტაანი და ოლთისი (საქ. ისტორიის ნარკვევები 1970: 451). მუსულმანი ქართველები ამ ფაქტს დიდი სიფრთხილითა და შიშით უყურებდნენ. ილია ათეული წლების განმავლობაში თავისი პუბლიცისტური წერილებითა თუ საჯარო გამოსვლებით ცდილობდა ამ საკითხს ძალიან ფაქიზად მიდგომოდა. 1877 წელს გაზეთ „ივერიაში“ დაიბეჭდა რამდენიმე წერილი სათაურით „ოსმალის საქართველო“, სხვა წლებშიც არაერთხელ შეხებია მუსულმანი მესხების პრობლემას (გაზ. „ივერია“ №88, 1888 წ.) „სარწმუნოების სხვადასხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს, – წერდა ის 1877 წელს გაზ. „ივერიის“ №9-ში, – ქართველმა თავისის სარწმუნოებისთვის ჯვარცმულმა, იცის პატივი სხვის სარწმუნოებისაც. ამიტომ ჩვენს ისტორიაში არ არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვის სარწმუნოების დაჩაგვრა და დევნა.“ ჯერ კიდევ ამ ოლქების შემოერთებამდე ნატრობდა ის: „ოღონდ მოვიდეს ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კვლავ შეგუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ, და ქართველი, ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანას, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს“...

ილია ამ საკითხს ასევე ფრთხილად ეკიდებოდა რუსეთ-ოსმალეთის ზავის შედეგად ამ ოლქების შემოერთების შემდეგ. 1886 წელს წერილში – „სერბიის განსაცდელი“ კვლავ უსვამს ხაზს იმას, რომ სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა არ შეუშლიდა ხელს მუსულმან და მართლმადიდებელ ქართველთა ძმობის აღდგენას.

მწერალი დავით აღმაშენებლის მეჩეთში შესვლის ამბით, შესაძლოა, ისტორიულად დაჩაგრულ, ხანგრძლივი დროის მანძილზე სამშობლოს მოწყვეტილი თანამემამულეების ტკივილსაც ეხმიანებოდა და შიშს უფანტავდა.

მეორე, და, ამასთანავე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი მიზეზი შეიძლება ყოფილიყო ისიც, რომ ძლიერი ქართველი მეფის ყველანაირი სარწმუნოებისადმი შემწყნარებლობის ჩვენებით, ილია ირიბად საყვედურობდა მართლმადიდებელ რუსეთს, რომელმაც კეთილგანწყობითა და ერთმორწმუნეობის საფარველით დაამონა ჩვენი ქვეყანა, გააუქმა მირონცხეული მეფობა და ეკლესიის ავტოკეფალია, გაძარცვა და გააპარტახა ეკლესია-მონასტრები, ხელი მიჰყო ჩაგვრას, ქართველთა გარდაქმნას და ეროვნულ გადაგვარებას, ერთი სიტყვით – გარუსებას.

ეს იყო ილიას თანამედროვე ეპოქისა და თავად მწერლის მუდმივი სატკივარი. პერიოდულ პრესაში დაბეჭდილ პუბლიკაციებსა (70-80-იანი წწ. „შინაური მიმოხილვები“) თუ პირად წერილებში იგი არა ერთხელ შეჰხებია რუს ხელისუფალთაგან თუ სასულიერო იერარქთაგან ერის ჩაგვრა-შეურაცხყოფის ფაქტებს, კანონის წინაშე ქართველთა აღმაშფოთებელ უთანასწორობას რუსებთან შედარებით, დისკრიმინაციას, ეროვნული გადაგვარების საფრთხეს, რომელიც განსაკუთრებული სიმძაფრით XIX საუკუნეში დაუდგა ქვეყანას. მწერალი გამოხატავდა რუსი ჩინოვნიკების მიერ გატარებულ გარუსების პოლიტიკას და მას ღვთის განგებულების წინააღმდეგ სვლად მიიჩნევდა.

ამ ტკივილითაა გაჯერებული ილია ჭავჭავაძის პირადი წერილი თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორ, ეპისკოპოს სერაფიმესადმი, სადაც იგი ხაზს უსვამს, თუ რაოდენ დამაბრკოლებელი და დამღუპველია ძლიერი იმპერიის დაუნდობლობა და შეუწყნარებლობა დაპყრობილი, სუსტი ერებისადმი. ილია თვლის, რომ „სხვადასხვაგვაროვანი ნაწილების გამაერთიანებელი საწყისი უნდა იყოს „არა შიში და ძალადობა, არამედ სიყვარული და თანაგრძნობა“ (ჭავჭავაძე ს. №432).

დავით აღმაშენებლის მიერ სხვა ერის ქვეშევრდომებისადმი გამოვლენილი სიყვარულისა და თანაგრძნობის ჩვენებით ილიამ, თითქოს, ამხილა იმპერიალისტური რუსეთის ძალადობრივი და დამღუპველი პოლიტიკა.

ილია ჭავჭავაძე ახდენს-რა დავით აღმაშენებლის, როგორც მეფისა და დიდი პიროვნების ღვაწლის განზოგადებას და შეფასებას, მიიჩნევს, რომ რამდენადაც ხშირია ასეთ დიდბუნებოვან კაცთა არსებობის მაგალითი

„რომელსამე ერის ისტორიაში, მით უფრო უტყუარი საწყაო გვაქვს ხელთ ერის სიკეთის, ძალ-ღონის და შემძლებლობის აწყვისათვის“, ამიტომ ფიქრობს, რომ „ამისთანა მომქმედნი... დაუვიწყარნი უნდა იყვნენ, თუ ერს კიდევ ერობა ჰსურს და დედამიწის ზურგიდამ მტვერსავით ასაგველად არ გადაუდვია თავი“

მისეული წერილებიც, მიძღვნილი დიდებული მეფის ხსოვნის დღისადმი, ამ მიზანს ემსახურებოდა.

ქართველ წმინდანთა შორის ბრწყინავს თამარ მეფის კურთხეული და ნათელი სახე. მწერალი თამარს ქართველთა დედად და მშობლად სახავს. მისი მოთხრობის „გლახის ნაამბობის“ მოქმედი გმირი, მღვდელი ასე აფასებს თამარის ეპოქას: „მზეს თუ ოდესმე საქართველო გაუნათებია და გაუთბია, იმის დროს ყოფილა, სიტყვას თუ ძალა გამოუჩენია, გულს სიმტკიცე, მკლავს სიმაგრე, ეგ დალოცვილის მეფის თამარის დედობის დროს მომხდარა!..

ის დედა იყო, ჩვენ შვილები... დედაკაცი იყო, კურთხეულ არს სახელი მისი! – და დედაბოძად კი შეექმნა ჩვენს ქვეყანას!“ (ჭავჭავაძე 1988: 161)

მართალია, ამას ამბობს ეპიკური ნაწარმოების ერთ-ერთი პერსონაჟი, მაგრამ როგორც ლირიკული თხზულებებიდან ირკვევა, ასეთია თვით მწერლის აზრიც.

პოემა „აჩრდილის“ ადრეულ ვარიანტშიც შექმებულია თამარ მეფე. „ქართველთ დიდება, ქართველთ სახელი“ და აღწერილია მისი ღვაწლი კავკასიის ხალხთა შორის ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში:

. . .

„თამარო დიდო! ველურ ხალხშია
პირველ დათესე ქრისტისა მცნება“

(ჭავჭავაძე 1987: 463)

თამარ მეფის მეოხებით მთიელი წარმართები ეზიარნენ წმინდა, ღვთიურ ჭეშმარიტებას, მშვიდობის, სიყვარულის, ერთობისა და ძმობის მქადაგებულ მოძღვრებას, რამაც შეცვალა მათი ცხოვრების წესი და მიუვალ ხეობებში, სადაც ადრე „ძმა ძმას ებრძოდა“, თამარის დროს და მას შემდგომაც კარგა ხანს, ქრისტიანული ღოცვა ისმოდა.

„აჩრდილის“ ამავე ვარიანტში (თავი XXX) ისმის ავტორის გულისტკივილი აწ უკვე „მტვრად გარდაქმნილი“, „თავის დენაში შეყენებული“ ახოვანი ცხოვრებისა და ერის მდგომარეობის გამო:

. . .

„ნუთუ ეს ხალხი რომელთ დაჰბადეს
დავით, დიმიტრი, დიდი თამარი

. . .

ნუთუ ეს ხალხი აღარა აღზდგეს?“

ამაღლებულსა და დაცემულს შორის კონტრასტის საჩვენებლად, დავითისა და დიმიტრის გვერდით, თან ფრაზის ბოლოში, კულმინაციურ ადგილას თამარს იხსენიებს.

თამარის ხატება ასევე იკვეთება ლექსში „ბაზალეთის ტბა“, რომელიც ხალხური თქმულების საფუძველზეა შექმნილი. ტბის ფსკერზე, დაუმტკნარი წალკოტის შუაგულში, თამარ მეფის მიერ ოქროს აკვნის ჩადგმა ლეგენდებში არ გვხვდება, ის მთლიანად ილიას ჩანაფიქრია. ამით მწერალი ყურადღებას ამახვილებს საქართველოს ისტორიის კონკრეტულ მონაკვეთზე და გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას მისდამი. ილიას განსაკუთრებით ეპირფასება თამარის ეპოქა, დედოფლის ხელით ტბის ფსკერზე ჩადგმული აკვანი – მონატრებაა წარსული დიდებისა, აკვანში მწოლიარე ყრმა ერის სულიერი აღდგომა-განახლების სიმბოლოდ არის მოაზრებული, მადლით ცხებული საზრდო, რომლითაც უნდა აღზარდოს „სახელდებულმა დედამ“ ყრმა – ქრისტიანული მოძღვრებაა, ერთადერთი გზა და პირობა ერის ხსნისა და აღორძინებისათვის.

მიუხედავად გულსაკლავი რეალობისა, ილია მუდამ ღვთის მსასობელი იყო და ქვეყნის ხსნის იმედს მის ისტორიულ წიაღში არსებულ დიდბუნებოვან გმირთა და წმინდანთა სიმრავლის გამო, უფლის ყოვლადმოწყალებასთან ერთად ერის პოტენციურ შესაძლებლობებზეც ამყარებდა.

ამ მხრივ ძალზე საინტერესოა ისტორიული პოემა „მეფე დიმიტრი თავდადებული“, სადაც ქვეყნისათვის თავგანწირული გმირის, წმინდა მეფის სახეა წარმოჩენილი (ჭავჭავაძე 1987: 228).

XIII საუკუნეში ისტორიულმა ბედუკუდმართობამ ქართველთა მეფე დიმიტრი სასტიკი არჩევანის წინაშე დააყენა: ან ურდოში უნდა ხლებოდა დამპყრობელს და სასჯელი მიეღო, ან არა და მტერს უნდა შეებოდა უთანასწორო ბრძოლაში, რასაც უამრავი მსხვერპლი მოჰყვებოდა.

„წავალ – მომკლავს და არ წავალ –

ამიოხრებს ქვეყანასა“, — ფიქრობდა მეფე და ჰზარავდა იმის წარმოდგენაც კი, რომ მრავალ სისასტიკესთან ერთად გაბოროტებული მომხდური „საყდრებსა და მონასტრებსა

„ დააქცევს, მიანგ-მოანგრევს,
ხატებს, მამათ სალოცავსა
წამურტლავს და შეგვიგინებს“

მეფე დიმიტრიმ დარბაზი მოიწვია სათათბიროდ, რჩევას დაეკითხა დიდებულებს, სპასალარსა და ქვეშევრდომებს. გვირგვინოსანს გაცნობიერებული ჰქონდა მეფობის წესი და რიგი, თავისი მოვალეობა და ამის გამო უდიდესს პასუხისმგებლობას გრძნობდა. მიუხედავად დარბაზის სასტიკი წინააღმდეგობისა, დიმიტრიმ კისრად იღო „მძიმე საზღაური“ მეფობისა და გადაწყვიტა, თავისი სიცოცხლე საკუთარი ნებითვე შეეწირა ერისათვის:

. . .

„რაც მომივა, მომივიდეს
მე იმისთვის არ ვინადგლო,
თქვენ ჭირს დაგხსნით... დეე, ვიქმნე
თქვენი ჭირის სანაცვალო“

დიმიტრი თავგანწირვისა და მოყვასისათვის თავდადებისათვის მხოლოდ თვალცრემლიანმა მღვდელმთავარმა აკურთხა:

„ესტირ და გირჩევ ღვთის სახელით
ხორცი დასთმო სულისათვის,
უკვდავება არ დაჰკარგო
წუთის-სოფლის გულისათვის!“

მეფემ მზაობა გამოთქვა მსხვერპლითი მსახურებისათვის და შეუდგა გოლგოთის გზას. მას თვალწინ ედგა მაცხოვრის კაცთათვის თავდადების მაგალითი და ამით ძალმოცემული ევედრებოდა ყოვლისშემძლე უფალს:

„ვით ძით ყველა, ისე ჩემით,
ერი ჩემი დაიხსენი“

პოემის ფინალში, სიკვდილით დასჯის სცენის წინ, ავტორი ყურადღებას ამახვილებს მეფის შინაგან ბრძოლაზე, სულიერ წინააღმდეგობაზე: სასიკვდილო განაჩენის მომლოდინე, ნაცემ-ნაგვემი და ნაწამები მეფე, ქვეშევრდომთა შეძრწუნებული სახეების დანახვისას ჯალათის წინაშე შეკრთება, როგორც ყველა ხორციელი, მოაგონდება სახლი, კარი, ქვეყანა და თვისი ერი, თითქოს გატყდება კიდევ, მაგრამ წამიერ სისუსტეს ხორცისას კვლავ მისი სულის სიმტკიცე სძლევს და ვაჟკაცურად მიეგებება სიკვდილს.

„ეჰა, გატყდა რკინის გული,
 მეფე მაგითი იძლია!
 ამას კი ვეღარ გაუძლო,
 აქ კი ხორცმა სულსა სძლია!...
 მობრუნდა და ორსავ თვალზე
 კენესით ხელი მიიფარა...
 ვეზირს უთხრა: – „დამიხსენი!...
 რაც გადამხდა, ისიც კმარა!...
 სთქვა და თქმული თვით შეჰზარდა...
 სახელი არ წაიხდინა...
 – „ჰა ჯალათო!“ – დაიძახა
 და კისერი გაიწვდინა“

(ჭავჭავაძე 1987: 254)

სიცოცხლის ბოლო წუთებში „ხორციელი გულისთქმისა და სულიერი სიმტკიცის საოცრად შთამბეჭდავი ჭიდილის ჩვენებით ავტორმა საუკეთესოდ წარმოაჩინა მეფის მოქმედების – მისი არჩევანის სირთულეც და მნიშვნელობაც. სამშობლოს სიყვარულს აქ საფუძვლად უდევს მოყვასის სიყვარული, სარწმუნოებრივი მოვალეობა ერის წინაშე და ქრისტიანული ზნეობა. მეფის სიტყვებში: „ვით ძით ყველა, ისე ჩემით ერი ჩემი დაიხსენი“, ჩანს ზრუნვა მშობელი ქვეყნის, საკუთარი ხალხის არა მხოლოდ ხორციელ გადარჩენაზე, არამედ მათი სულის ხსნაზედაც.

ძე ღვთისამ კაცობრიობა დაიხსნა სწორედ სულიერი სიკვდილისაგან. ამასვე შეეწირა ტარიგად ჩვენი ერის პატიოსანი მწყემსიც – თავდადებულად წოდებული მეფე დიმიტრი. მან ერს სწორედ სულისათვის ხორცის გაწირვის მაგალითი მისცა“ (ნინიძე 1997: 50).

ნებისმიერი თხზულების წაკითხვის შემდეგ ადამიანს უჩნდება კითხვა, რამდენად აქტუალურია ნაწარმოებში დასმული პრობლემა იმ პერიოდისათვის. პოემის გამოსვლისთანავე საზოგადოებაში გაჩენილი რეაქცია მოწმობს, (იხ. გ. თუმანიშვილის, ს.ხუნდაძის წერილებში) თუ რაოდენ დაშორებული იყო იმდროინდელი ქართველობა წმინდა მეფის ღირსებებს (ილია ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში 1957: 239) და რაოდენ საჭირო იყო მისთვის ამ მაგალითის შესხენება.

ავტორის ჩანაფიქრს სწორად ხედავდა ალექსანდრე ხახანაშვილი, რომელიც წერდა: „წარსულის დიდებული სურათის დახატვით (ილია) ცდილობს ჩაუნერგოს საზოგადოებას სიყვარული მამულისადმი და სულით გამხნეება იმ დროს, როდესაც საქვეყნო საქმისათვის სამსახური ათვალისწინებული და მივიწყებული იყო“ (ილია ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში 1957: 311).

გმირობას დიმიტრი მეფისას სიწმინდის შარავანდელი ადგას. მსხვერპლშეწირვის უნარი – იყო და არის გზა ხსნისა, ღირსეულ წინაპართაგან ქართველთათვის გაკვალული, ღვთიური მადლის მოსაპოვებლად და დაცემული ვინაობის აღსადგენად.

ერთ-ერთ გამორჩეულ მეფესა და წმინდანს, ლუარსაბს უძღვნის ილია ჭავჭავაძე მოსახსენებელ დღისათვის მიძღვნილ წერილს 1886 წლის 21 ივნისს (ჭავჭავაძე 1957: 186)

ქართლის მეფე ლუარსაბი მოტყუებით ტყვედ ჩაიგდო შაჰ-აბასმა და ქრისტეს რჯულის უარყოფა შესთავაზა. შორს დაიჭირა მეფემ თავი, „მეუფისა და ღვთისა მიერ ჩემისა ნათელ-მიღებიეს და მის მიმართ დამიდს სასოება ჩემი და თვინიერ მისსა სხვა ღმერთი არავინ ვიციო“ (ჭავჭავაძე 1957: 186).

ხელ-ფეხ-შეკრული მეფე შვიდი წელიწადი დამწყვდეული ჰყავდათ ციხეში და ცდილობდნენ, გაემაჰმადიანებინათ, მაგრამ ვერ შეძლეს.

რა ნახა შაჰ-აბასმა სიმტკიცე ლუარსაბ მეფისა და ველარა გააწყო-რა, ბრძანა სიკვდილი მისი. მეფემ ღვთისმშობლის ხატს შეავედრა თავისი სული, ითხოვა დედა-ღვთისაგან შეწევნა წამების მძიმე წუთებში და მეოხება სიკვდილის შემდგომ: „შენ მომეც შეწევნა წამებასა ჩემისა ამის და შემრთე წმიდათა მოწამეთა შენთა თანა, რათა მეცა ვადიდებდე მამასა, ძესა და წმიდასა სულსა“

ჯალათებმა მშვილდის საბელით დაახრჩვეს მეფე 1622 წლის 21 ივნისს. ილია ჭავჭავაძე ლუარსაბის ღვაწლს განაზოგადებს რწმენის ხარისხზე და სარწმუნოებრივ სიმტკიცეზე მსჯელობით: „მხოლოდ დიდ- ბუნებიანთა კაცთა თვისებაა ერთხელ რწმენილი და აღიარებული გაიხადონ თავის სიცოცხლის საგნად და მას ქვეშ დაუგონ თავისი ცხოვრება და, თუ საჭიროება მოითხოვს, შესწირონ თავი თვისიცა ნიშნად იმისა, რომ ჭეშმარიტება მეტად უღირს, ვიდრე საკუთარი თავი და საკუთარი სიცოცხლე“.

მეფე ლუარსაბი გმირია, რომელმაც თქვა: „რა მადლია თავი გადავირჩინო და ჩემი ქვეყანა მტერს ავაოხრებინო“... და წამებულის გვირგვინით შეიმოსა სახელოვანი თავი. სიმართლისათვის ჯვარცმის უნარი გამორჩეულ და დიდბუნებოვან კაცთა თვისებაა, თუმცა საქართველოს ისტორიაში ასეთი ადამიანები იშვიათობას არ წარმოადგენდენ; ამიტომაც მოიაზრებდა ილია ქართველი ერის ისტორიას, როგორც დიდებულ ტაძარს, „საცა უწირავს ერთიან სულს ერისას და აღუმართავს ერს თავის დიდ-ბუნებოვან კაცთა უწმინდესი ხატნი და ზედ წაუწერია დიდთა საქმეთა მოთხრობა, ვითა საშვილიშვილო ანდერძი“ (ჭავჭავაძე 1957: 203)

ამ ტაძარში არაერთხელ აღსრულებულა ქართველთაგან მაცხოვრის ანდერძი მოყვასისათვის თავდადებისა. „ერი, რომელსაც ახსოვს ეგ თავისის ერთიანი სულის წირვა, ეგ თავის დიდბუნებოვანნი კაცნი და დიდთა საქმეთა ამბავი, კეთდება, მხნეველება, ჰგულოვანდება“. ამ ღირსებათა პატრონი ერი, თუკი მას ახსოვს ისტორია, „არ დაუვარდება, არ დაუძაბუნდება არავითარ ზედმოსულს უბედურებასა და განსაცდელსა“, მუდამ თვალწინ იყოლიებს თავის სახელოვან კაცთა და მის მიბაძვას ეცდება, – წერდა ილია.

მაგრამ კიდევ გვინდა დავუბრუნდეთ იმ რეალობას, რომელშიც ეს ნაწარმოები იწერებოდა და იმ კონტრასტს, რომელიც მწერალმა წმინდა ლუარსაბ წამებულისა და მსტვრული პერსონაჟის ლუარსაბ თათქარიძის დაპირისპირებით შექმნა. ეს კონტრასტი კი აშკარად შეგნებულად იყო მოფიქრებული, რადგან მოთხრობის პირველ ვარიანტში ლუარსაბის მეუღლეს ქეთევანი ერქვა – ქართველთა სათაყვანებელი, დიდმოწამე დედოფლის სახელი. ლუარსაბი და მისი მეუღლე სახელოვან წინაპართაგან განსხვავებით სარწმუნოების მხოლოდ სიტყვით მაღიარებელნი არიან და არა საქმით. ისინი მთლიანად ხორციელ ცხოვრებაზე და ხორციელ საზრუნავზე არიან ორიენტირებულნი და მოკლებულ არიან სულის საოხად ხორცის მსხვერპლად შეწირვის უნარს, ეს პარალელი, რომელიც ერთი შეხედვით, შეიძლება უხერხული მოგვეჩვენოს, დიდი შინაარსისა და ტკივილის მატარებელია...

ილია ჭავჭავაძეს წმინდა გიორგისადმი სპეციალური პუბლიცისტური წერილი არ მიუძღვნია, მაგრამ მისდამი და გიორგობის დღესასწაულისადმი მწერლის დამოკიდებულება სრულყოფილად ჩანს მის ერთ მინაწერში, რომელიც რვეულის გარეკანზე გაუკეთებია „გიორგობა! გიორგობა! გიორგობა!“

მხატვრულ პროზაში კი წმინდა გიორგის ცხოვრების სემინისტრენციები ვრცლად არის განხილული მარიამ ნინიძის წიგნში „მხატვრულ სახეთა სისტემა და რელიგიური დისკურსი „ოთარაანთ ქერივში“ (ნინიძე 2005).

გარდა იმისა, რომ ილიამ არა ერთი წერილი და მხატვრული ნაწარმოები მიუძღვნა უკვე წმინდანად შერაცხილ თანამემამულეებს, მას ის საოცარი ნიჭიც აღმოაჩნდა, რომ თავის თანამედროვე ღირსეულ ადამიანებშიც – დაენახა ის ღირსებები, სულისკვეთება და ქრისტიანული სათნოებები, რომელსაც ადამიანები უფალთან მიჰყავს და წარუვალი გვირგვინით მოსაგს.

ასეთები იყვნენ იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელი (ქიქოძე) და გურიასამეგრელოს ეპისკოპოსი ალექსანდრე (ოქროპირიძე), რომლებიც ქართულმა ეკლესიამ გამორჩეული ღვაწლმოსილების გამო წმინდანებად შერაცხა.

უდიდესი სითბოთი, სიყვარულითა და გულისტკივილითაა გაჯერებული ილია ჭავჭავაძის სიტყვა თქმული გაენათის მონასტერში გაბრიელ ეპისკოპოსის დასაფლავების დღეს (1896წ.).

მწერალი განსვენებული მღვდელმთავრის ცხოვრების თითოეულ წამს მოძღვრებას უწოდებს, ხოლო მთელს მის ცხოვრებას – სკოლას „მაღალ სათნოებისა და სიყვარულისა, მართლისა და ჭეშმარიტებისა, მადლისა და მოწყალებისა“

გაბრიელ ეპისკოპოსის აღმატებულებას, გამორჩეულობასა და მნიშვნელობას სხვათა მრავალთა სამღვდელთა თუ საეროთა შორის ილია ხსნიდა იმ განსაკუთრებული თვისებით, რასაც მეცნიერებისა და სარწმუნოების ერთმანეთში მორიგება და მოთავსება ერქვა: „განსვენებული ღრმად მიწვენილი მეცნიერი იყო და იმდენადვე ღრმად მორწმუნეცა... ეს იყო ის, რას ბევრსა ჰგონია, რომ მეცნიერება და სარწმუნოება ერთმანეთში მოურიგებელნი და მოუთავსებელნი არიანო. იგია მაგალითი ამ მორიგებისა და მოთავსებისა... იგი სარწმუნოებას ამეცნიერებდა და მეცნიერებას ასარწმუნოებდა... ეს არის ის, რასც სიბრძნეს ეძახიან და რის გარეთ მსახურება თვისი მსახურებად არ მიაჩნდა, ღვაწლი ღვაწლად, მადლი მადლად“. (ჭავჭავაძე 1955: 252)

ილია ქებათა-ქებას უძღვნის მღვდელმთავარს, რომლის ბაგითაც ღმერთი მეტყველებდა, რომლის მადლიანი და მაკურთხეველი მარჯვენაც მუდამ გაწვდილი იყო დავრდომილთა შემწეობისა და დაცემულის აღდგენისათვის, რომელიც ქრისტეს ჯვრით ხელში თავგამეტებით იდგა ჩვენი ენის მწვედ და მფარველად.

ამ საოცარ ადამიანს სიბრძნესთან ერთად უამრავი სიკეთე ჰქონდა მომადლებული ღვთისაგან. ილია ამბობდა: „თუ დიდება სანატრელია, აჰა, ისწავენ გზანი დიდების შოვნისანი!“ და მიაჩნდა, რომ „დიდხანს და დიდხანს იქნებიან საქმენი მისნი ჩვენდა საოხად“.

მეორე ღირსეული ადამიანი, რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ერის გაჯანსაღებაში, იყო ეპისკოპოსი ალექსანდრე ოქროპირიძე.

1898 წელს გაზ. „ცნობის ფურცელში“ ილია ჭავჭავაძემ გამოაქვეყნა „სიტყვა მიმართული ეპისკოპოს ალექსანდრესადმი,“ სადაც ის წუხილს გამოთქვამდა ზნეობრივი ფასეულობებისაგან გაძარცვული, დაცემული ყოფის გამო: „უღონობა ქვეყნისა მარტო უფულობა და უქონლობა კი არ არის, როგორც ახლა ბევრსა ჰგონია, არამედ უფრო ისა, როცა სათნოებანი, კეთილმომქმედი, მაღალ-ზნეობის კაცი არა ჰყავს. სიმაგრე ქვეყნისა, ქვეყნის ძალ-ღონე, ერის შემნახველი და გამდიდრებელი ქვითკირი ადამიანის ცხოვრებისა მარტო სათნოებაა და სათნოებანი კაცი ჰქმნის წუთისოფელს ტაძრად, სადაც ღმერთს აღიდებენ, და სამოთხედ, საცა ბედნიერება ადამიანსა ჰსადგურობს“.

წერილის ავტორი ეპისკოპოსის ცხოვრებას სათნოების მაგალითად მიიჩნევს: „თქვენი სიცოცხლე მთელი განუწყვეტელი სათნოებაა, სათნოება რომლის მაგალითს მარტო იმ მადლით ცხებულ მღვდელ-მონაზვნებს შორის ვპოულობთ, რომელიც ერთს ღროს ყოფილან ჩვენში ჩვენდა საბედნიეროდ და ეხლა, ჩვენდა საუბედუროდ აღარ არიან“

ილიას თანამედროვე, XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოს ცნობილი მღვდელმთავარი, ალექსანდრე ოქროპირიძე ჯერ აფხაზეთის, შემდეგ გურია-სამეგრელოს გაერთიანებული ეპარქიების ეპისკოპოსი იყო; ის აფხაზეთის მეორე მოციქულად იქნა სახელდებული და ენით აღუწერელი ღვწლი მიუძღვის საქართველოში ქრისტიანობის დაცვა-გავრცელების საქმეში. მისი ძალისხმევით აფხაზეთში ჩამოსახლებული ჩრდილო-კავკასიელი მაჰმადიანი მოსახლეობა, რომელიც ძირძველ ქართულ მიწა-წყალზე დამკვიდრდა, XIX საუკუნის 80-იანი წლებისათვის გაქრისტიანდა, რაც უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო როგორც რელიგიური, ასევე ეროვნული თვალსაზრისით.

ილია ჭავჭავაძე გამოარჩევს-რა, მღვდელმთავრის ღვაწლსა და სამსახურს, რომელიც „ღმერთს ღმრთისას აძლევდა და ქვეყანას ქვეყანისას“, ასე მიმართავს მას: „თქვენ აღგვიდგინეთ ჩვენი დავიწყებულნი წმინდანნი შიო მღვიმელი და იოანე ზედაზნელი ... თქვენ გწამთ, რომ ადამიანის მხსნელი მისი რჯული და

სარწმუნოებაა და ამ გზაზე დეაწლ-მოსილობისათვის არა დაგიზოგიათ-რა. ამისდა მოწმად თქვენს მიერ აღდგენილი მონასტრებია, ეს ნაშთი ჩვენის სულიერად ზე-აღსაველობისა... თქვენი მადლით ცხებული მარჯვენა ყველგან მიიგიწვდენიათ, საცა კი თქვენის ქვეყნის, თქვენი ერის საკეთილოდ საქმე რამ აჩენილა. არ არის არც ერთი საერთო საქველმოქმედო საქმე ქართველობისა, რომ თქვენი უხვი წვლილი არ ერიოს, თქვენი ღოცვა-კურთხევა წინ არ უძლოდეს, თავს არ დასტრიალებდეს“...

წერილის ამ მონაკვეთში ავტორი სრულყოფილად უყრის თავს ამ უდიდესი მოღვაწის, უსათნოესი ადამიანისა და გამოჩენილი მღვდელმთავრის დამსახურებას ღვთისა და ქვეყნის წინაშე: „ქვეყანას ემსახურებოდით ღმრთისათვის და ღმერთს აღიდებდით ქვეყნისათვის, რადგან ღმერთი არის სიყვარული და სიყვარული მსხნელია ქვეყნისა“.

სამწუხაროდ, მეუფე ალექსანდრეს სამსახური შეუმჩნეველი არ დარჩენია რუსეთის შოვინისტურად განწყობილ სამღვდელოებასაც. XX საუკუნის დასაწყისისათვის ის სამწყსოს ჩამოაშორეს, ფაქტიურად ეპარქიიდან გააძევეს და იძულებული გახადეს, მის მიერ აღდგენილ შიო-მღვიმის მონასტერს შეჰკედლებოდა, სადაც სიცოცხლის ბოლომდე იმყოფებოდა და მონასტრის ტერიტორიას მხოლოდ ერთხელ, თავისი სულიერი შვილის, ილია ჭავჭავაძის დასაფლავებისას განეშორა.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდის მიერ 2007 წელს კიდევ ერთი გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე, ილიას თანამედროვე და თანამებრძოლი, დიმიტრი ყიფიანი შეირაცხა წმინდანად.

დიმიტრი ყიფიანის ცხოვრება მჭიდროდ იყო გადაჯაჭვული XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების არაერთ მნიშვნელოვან მოვლენასა თუ პროცესთან.

1886 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიის ლექტორის ჩუდუცკის მკვლევლობისათვის ეგზარქოსმა პავლემ (ლებედევი) ქართველი ერი ამბიონიდან დასწყევლა. ამის გამო დიმიტრი ყიფიანმა ეგზარქოსს დეკემბა გაუგზავნა, სადაც შეუვალი პირდაპირობით სთხოვა ქვეყნის დატოვება: „თქვენი ღირსების გადარჩენა შეიძლება მხოლოდ იმით, რომ შერცხვენილი დაუყოვნებლივ განიდევნოს შეჩვენებული ქვეყნიდამ“.

ამის გამო დიმიტრი ყიფიანი თანამდებობიდან გადააყენეს და სტავროპოლში გადაასახლეს, სადაც, იმავე წელს, ვერაგულად მოკლეს.

1887 წლის 30 ოქტომბერს ილია ჭავჭავაძე გაზეთ „ივერიაში“ დ. ყიფიანის შესახებ წერდა: „იგი იყო გულთასრული კაცი. . . იგი იყო კაცი დიდ-ხასიათისა . . . იგი იყო კაცი, რომელსაც ცხოვრების საგზლად ერთი საჭირნახულო მცნება ჰქონდა:

„სჯობს ტყუილით ქვე ყოფნასა,
ზე სიმართლით ავიბარგო“

(ჭავჭავაძე 1991: 394)

ილიამ დიმიტრი ყიფიანის ღვაწლსა და ცხოვრების მაგალითზე დაყრდნობით ჩამოაყალიბა მადლისმქმნელი პიროვნების კონცეფცია: „ყოველი კაცი ბედნიერებისთვის იღწვის, მაგრამ ყოველ კაცს მიჩნეული არა აქვს თავის საკუთარ ბედნიერებად სხვისი ბედნიერება. . . ამ გაერთებისთვის დიდი ხიდის გადებაა საჭირო და ამას დიდი ღონე უნდა სულისა, დიდი შეძლება გულისა და ყველა კაცს არ მოეკითხება. . . .

ეს ისეთი ძნელი გასადები ხიდია, ეს ისეთი მძიმე და ეკლიანი გზაა, რომ თითოეული ბიჭი ღვაწლია და მსხვერპლი, და რადგანაც ღვაწლია, რადგანაც მსხვერპლია, ამიტომაც მადლია, და რადგანაც მადლია, ამიტომაც გულთა მიმზიდველია, გამმსჭვალავია გაოცებამდე, გაკვირვებამდე. ამისთანა კაცი მზესა ჰგავს, რომელსაც ბრმაც კი ჰგრძნობს, თუმცა არა ჰხედავს. . .

როცა ამისთანა კაცი სამუდამოდ მიდის, თითქო ჩემი და თქვენი წილხვდომილი სინათლე მზისა თან მიაქვსო, თითქო თითოეული ჩვენთგანი ჰგრძნობს, რომ თან ჩემი, თქვენი ნაწილი, ჩემი, თქვენი ბედნიერება წაიღო“.

(ჭავჭავაძე 1991: 398)

დიმიტრი ყიფიანის დაკრძალვაში თითქმის მთელმა საქართველომ მიიღო მონაწილეობა. ის გოლოვინის პროსპექტზე, მეფისნაცვლის სასახლესთან ხალხმრავალ საპროტესტო დემონსტრაციაში გადაიზარდა. მასში მონაწილეობას ღებულობდნენ ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და სხვა გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეები. სამგლოვიარო პროცესიამ, რომელსაც წინ მიუძღოდა ქართველი სამღვდელთა ეპისკოპოს ალექსანდრეს (ოქროპირიძე) წინამძღოლობით, გაარღვია ჟანდარმერიის კორდონი და მამადავითის კალთას მიაბარა სამშობლოსათვის თავდადებული მამულიშვილის ნეშთი.

კეთილმორწმუნე და ქვეყნისმოყვარე წინაპართა ხსოვნა და ერისათვის მათი ღვაწლის შესხენება არის ერთ-ერთი გზა წარსულ სულიერ სიმაღლეებთან მიახლებისა და კავშირის აღდგენისა.

წმინდანთა ღვაწლისადმი მიძღვნილი პუბლიცისტური წერილები და მსატვრული თხზულებები ორგანული ნაწილია ჭავჭავაძის ღრმად სულიერი შემოქმედებისა, რომლის საფუძვლიანი გაცნობით, ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე დაყრდნობით, იქმნება კიდევ ერთი წმინდანის სახე – თავად აგტორისა.

თავი II. უფლის „ქმნილებათა გვირგვინი“

ქრისტიანული ზნეობა

ქრისტიანის მთავარი საზრუნავი სულზე ზრუნვა, მისი განწმენდა-ამაღლებაა. ილია ჭავჭავაძის თქმით, ადამიანის სულიერი ამაღლება მჭიდრო კავშირშია ზნე-ხასიათის წვრთნასთან: „ზნე-ხასიათის წვრთნა ზრდაა შინაგანის კაცისა, თუ ეგრე ეთქმის. რადგანაც შინაგანობა კაცისა მისი სულიერი ვინაობაა, მისი სულიერი ბუნებაა, მაშასადამე წვრთნა ზნე-ხასიათისა ზრდაა, გარკვევაა მისის სულიერის ვინაობისა, სულიერის ბუნებისა, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, მისის კაცობისა, ადამიანობისა.“ (ჭავჭავაძე 1955: 296)

ზნეობისა და სულის წვრთნა საჭიროა არა მარტო ცალკე ადამიანის გადარჩენისათვის, არამედ აუცილებელია მთელი ერის მერმისისათვის. ერთ-ერთ სარედაქციო წერილში ილია აღნიშნავს, რომ „ერს, რომელსაც დღეგრძელობა და მერმისი ჰსურს, ერთი ფიქრი უნდა ჰქონდეს: სათნოება დარგოს და ახაროს თავის გულში, თავის ოჯახში. ამისათვის საჭიროა ზნეობის ამაღლება და გაწმენდა.“ (გაზ. „ივერია“ 16 აპრილი, 1887წ.)

გამორჩეული ზნეობისა და განათლების ადამიანისაგან ილია განსაკუთრებით ბევრს ითხოვს – მუდმივ სიფხიზლეს, დვაწლსა და დაწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანას. მისი აზრით, ყოველი კეთილი საქმე აწყდება წინააღმდეგობას, მაგრამ მისმა მიმდევარმა ამის გამო ფარ-ხმალი არ უნდა დაეაროს, რადგან რჩეულთა ძალისხმევაზე ხშირად არის დამოკიდებული მათი მიმდევარი ერის, მათი მიმდევარი საზოგადოების ცხოვრების წესი: „ვინ უნდა გაუკაფოს გზა ცხოვრებისა აზრს, რწმენას, ჭეშმარიტებას, თუ არა იმათ, ვინც ამ აზრის, რწმენის, ჭეშმარიტების მქონებელი და მატარებელია. განა ამათგან ფრთების ჩამოყრა და საქმისაგან გაცლა საკადრისია, როცა ცხოვრება პირველ შეტევაზედ არ უთმობს ადგილსა და გზას! . . . ასეთი სუკლმოკლე და ხელმოკლე როდია გულითადი რწმენა, რომ თუ პირველ მისვლაზედ ვერ გაიტანა, დადუნდეს და უღონობის მშვილდი ძირს დადოს. ეგ იმისთანა უკანდაუხეველი ღონეა, რომლის ძალითაც ადამიანის მხნეობა და გამრჯელობა

ამოდენად ჰმატულობს, რამდენადაც უმაგრდება წინ ზღუდე მის მიერ გასარღვევი“ (ჭავჭავაძე 2006: 462).

ილიას პუბლიცისტიკაში გვხვდება ძალიან მოკლე, სხარტი დეფინიცია ქრისტიანულ-ზნეობრივი პრინციპებისა: „ქრისტიანობა ძმობაა და ურთიერთის სიყვარული...“ „ქრისტე ღმერთი სდევნიდა მცემელს და ამხნეებდა გვემულს“ (ივერია 1897 №72).

თავისუფლების ცნებაც ილიასთან ღვთიურ ჭეშმარიტებასა და ამადლებულ ზნეობას უკავშირდება. ბოროტის მკეთებელი ცოდვის ტყვეობაშია, სულიერად თავისუფალი ადამიანი კი ბორკილდადებულიც რომ იყოს, მაინც თავისუფალია.

მაცხოვარი ბრძანებს: „და სცნათ ჭეშმარიტი, და ჭეშმარიტებამან განგათავისუფლნეს თქვენ. . . რამეთუ ყოველმან რომელმან ქმნეს ცოდვაჲ, მონაჲ არს იგი ცოდვისაჲ“ (ახალი აღთქუმა 2003: იოვანე 8. 32-34).

თავისუფლების ჭეშმარიტ მნიშვნელობად მწერალი სიკეთის მორჩილებას მიიჩნევს. იგი წერს: „რა არის... ზნეობა-გაწვრთნილობა, რომ თავისუფლების ჭეშმარიტი მნიშვნელობა ვერ გამოარკვევინოს ადამიანსა, იმოდენა ღონე არ მისცეს სულისა, რომ ადამიანი მის მაღალ მნიშვნელობას არ ასწვდეს და ბოროტის ქმნის თავისუფლებას სიკეთის ყმობა არ არჩევინოს“ (ჭავჭავაძე 1996: 329) ან კიდევ: „თავისუფლება ადამიანისა სხვა არა არის რა, რომ ბოროტისათვის სრულიად შეკრული იყოს და სიკეთისათვის უხვად გზა-გასხნილი.“ (გაზ. „ივერია“ №74. 1887წ.)

ილია ჭავჭავაძისათვის დიდი სოციალური უფლების მქონე ადამიანიც არ არის თავისუფალი, თუ იგი ცოდვის მონაა. გავიხსენოთ პოეტის სიტყვები „აჩრდილიდან“:

. . .

„ ... ქვა არის ბატონის გული
ვერ დაარბილებს მას შებრალება
ვერა განჰკურნოს მან მონის წყლული,
ვინც მონებას თვით ემორჩილება“

(ჭავჭავაძე 1987: 187)

დიდბუნებოვანი კაცის თვისებად ილია ასახელებს სულგრძელობას, ყოველთა შემწყნარებლობასა და მიმტყვევლობას. მისი თქმით: „მტრობა, ძულება,

ჯავრი, შურისძიება შორს არის“ ასეთი ადამიანისაგან, „მისი ნათელი სული არ იკარებს იმ ჭუჭყესა, იმ ჟანგსა“ (ჭავჭავაძე 1987: 355).

ქრისტიანული ცხოვრების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საფეხურია სინანული და აღსარება. მწერალი თვლის, რომ ქრისტიანი მუდამ უნდა ფიქრობდეს თავის ცოდვებზე. ყურადღებით უნდა ჩხრეკდეს არა მარტო საქციელს, არამედ გულის სიდრმესაც და თხრიდეს მასში სარვევლებს – აღკვეთდეს უკეთურ საქმეებსა და ბოროტ გულისთქმებს.

ილიას თქმით, ყველა კაცი უნდა დაუფიქრდეს „თავის წარსულს ცხოვრებას თავისის ცოდვა-მადლის გასარჩევად, თუ ჰსურს, ქრისტიანული წესი აღასრულოს და დრო სინანულისა ტყუილუბრალოდ არ გააქარწყლოს“ (ჭავჭავაძე 2005: 221).

მისი თანამედროვე საზოგადოების ცოდვა-მადლი მწერალმა არაერთ მხატვრულ გმირთა სახეში წარმოაჩინა. მაგრამ ზოგ ნაწარმოებში ერთგვარ კრებით პერსონაჟად გამოიყვანა თვითონ ხალხი – მასად ქცეული საზოგადოება, რომელიც მეტწილად გულგრილობასა და უსიყვარულობას ამჟღავნებს.

მოთხრობის „სარჩობელაზედ“ მოქმედი გმირი, უმცროსი ძმა გულისტკივილით ამბობს: „გამოვედით ორნი ობოლნი ამ ტრიალ დედამიწაზედ უპუროდ, უფულოდ, უბინაოდ, უნუგეშოდ, უთვისტომოდ. ჩვენ ყველასათვის უცხო ვიყავით, ყველანი – ჩვენთვის... პატარები ვიყავით. ყველა ხედავდა, რომ თვალნათლივ გკმარცხავდნენ, არავინ არ გამოგვესარჩლა, არავინ მოგვეშველა, არავინ ხმა არ ამოიღო. ჩვენი ცოდვა ყველამ დაიდო კისრად“ (ჭავჭავაძე 1988: 236). ობოლი ძმების ცოდვა ამ ბრბოდ ქცეულ, გულგრილ საზოგადოებას აწევს კისერზე.

იმავე მოთხრობაში ადამიანის ჩამოხრჩობის მაყურებელი ადამიანების შესახებ, ამჯერად, უკვე თვით ავტორი ამბობს: „დაირღვა ხალხის გროვა, დაიშალა და გაიშალა მინდორზედ. ყველამ თავის სახლისაკენ გასწია სრულიად კმაყოფილმა, რომ ეს სამარცხვინო და გულის ამაზრზენი თამაშა ჰნახა“ (ჭავჭავაძე 1988: 233).

„ოთარაანთ ქვრივში“ ქვრივის ცხედართან თავშეყრილი ხალხი ფუსფუსებს და ქოთქოთებს ყურგამახვილებული, რომ რაიმე ახალი ჭორი გაიგონოს. ავტორის თქმით კი, ამდენ ხალხში დამტირებელი არავინ იყო, გული ჭეშმარიტად არავის შესტკიოდა: „გაიბა ლაპარაკი... მითქმა-მოთქმაში დავიწყებოდათ, რომ მკვდარს პატრონობა რამ უნდა. ყველას ის ეხარებოდა, –

ერთი გავიგო, ვინ რას ამბობს, – და საცა ჯგუფს დაინახავდა, ან ლაპარაკის ხათხათს ყურს მოჰკრავდა, იქ გარბოდა და მიეშურებოდა“ (ჭავჭავაძე 1988: 312).

ქართული ანდაზა: „სხვისი ჭირი ღობეს ჩხირით“ – ეს დამოკიდებულება, რომელიც ძალზე შორს არის ქრისტიანული ზნეობისაგან, მოყვასის სიყვარულისა და თავდადებისაგან, ილიას, როგორც ჩანს, მისი თანამედროვე საზოგადოების დამახასიათებელ თვისებად მიაჩნდა. სტატიაში „სოფლის უფროსის არჩევანი“ (1877წ.) ის წერდა: „გულგრილები ვართ სხვისი უბედურების დანახვაზედ, სხვისი ჭირი ჩვენს საკუთარ ჭირად არ მიგვაჩნია, დავიწყებული გვაქვს ურთიერთობის კავშირი, იმასა სცემენ –მე ხომ არაო, ვიძახით და ამით ვინუგეშებთ ჩვენს გაქსუებულ თავსა“.

ბრბოლქცეული საზოგადოების ფენომენის შესწავლა ილიას მიზანი არ არის, მაგრამ მის ნაწერებში არაერთხელ შევხვდებით გამოთქმას „ჩემო რაოო“? – და ამ მინიშნებით ხაზგასმულია საზოგადოების თვისება, რომელიც გულგრილობაში, სხვისი ჭირის გაუზიარობლობასა და შეუწყნარებლობაში მდგომარეობს.

ილიას აზრით, ყველა კეთილი საქმე ღვთიური მადლითაა ცხებული. „გლახის ნაამბობის“ გმირს, მღვდელს, იგი ათქმევინებს, რომ მაღალი ზნეობის ადამიანი ყოველთვის ფიქრობს არა საკუთარ თავზე, არამედ – მოყვასზე. „ხომ უნდა მოკვდე დღესა თუ ხვალე, ის არა სჯობია ღვთისა და ... კაცის სამსახურში ამომივიდეს სული ...“ (ჭავჭავაძე 1988: 171)

თავდადება, საკუთარი თავის მსხვერპლშეწირვა ქრისტიანისათვის უწმინდესი მოვალეობაა: „ყველაფერი საღმრთოა, ჩემო ძმაო, რაც კაცის გულს გაუთბია, თვითონ დამწვარა, ზღაპრისა არ იყოს, სანთელსავით და სხვისთვის კი გაუნათებია. კაცი ის არის ... რომელიც თავის გონების ნამუშევარს, გულის სიკეთეს ხილად გასდებს, რომ თუ არ თვითონ, სხვამ მაინც მშვიდობით გაიაროს. იმ ხიდს ზედ ამჩნევია ღვთის მადლი, მაშინ ყველაფერი საღმრთოა“ (ჭავჭავაძე 1988: 161).

ამ აზრის გამოძახილს ვპოულობთ პოემაშიც – „მეფე დიმიტრი თავდადებული“

...

„რაც ვყოფილვართ, ის აღარ ვართ,
რაც ვართ, ის ნუღარ ვიქნებით ...
ღმერთი გვიხსნის, თუ შვილთ მაინც

გზად და ხიდად გავედებით.

წინა კაცი უკანასი

ხიდაო, ნათქომია

დღეის ვაგლახს ამით დასძლვს,

ვინცა ხვალისა მდომია.

ტყუილია სულთქმა, უში,

კაცი უნდა კაცად იყვეს

სანთელსავით თვით დაიწვას

და სხვას კი გზას უნათვიდეს.“

(ჭავჭავაძე 1987:229)

ილიას აზრით, მის თანადროულ საზოგადოებას ძალიან აკლდა საქმისადმი კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება და მოვალეობის გრძნობა. ეს თვისებები ქრისტიანულ სათნოებებში პირდაპირ დასახელებული არ არის, მაგრამ ადამიანის ხასიათის წვრთნას და სრულყოფას უწყობს ხელს. „გლახის ნაამბობში“ მღვდელი არიგებს გაბრიელს: „შენს საქმეზედ იყავ ბეჯითი, გულმოდგინე, ერთგული, რომ ღმერთიც მადლობელი იყოს და კაციც: რასაც ვიკისრებთ, ის უნდა ავასრულოთ კიდევ... არა კაცი იმოდენა სიკეთეს არ მოგცემს, რამოდენადაც შენის ვალის ასრულება“ (ჭავჭავაძე 1988: 153).

საზოგადოების მიმართ მოვალეობის შესახებ ვრცლად არის ნათქვამი ერთ-ერთ პუბლიცისტურ წერილში. მოყვასის ინტერესებისადმი პატივისცემის და საზოგადოების წინაშე მოვალეობის გათვალისწინებით, ადამიანი, რომელიც სულიერების კანონს გადაუხვევს, არაფრად აგდებს და ბოროტად იყენებს თავის სიძლიერეს, ნადირივით იქცევა. ამგვარი საზოგადოება „შავის ტყის ნადირთა გროვას“ ემსგავსება, „საცა ვინც ძლიერია, მართალიც ის არის“ (ჭავჭავაძე 2006: 307).

ხშირად ადამიანები კმაყოფილდებიან იმით, რომ სხვაზე უკეთესები არიან. მათ ამგვარ დამოკიდებულებას ილია კრიტიკულად უყურებს, რადგან მისი აზრით, ის, ვისაც ღმერთმა მოუწოდა „ვით მამა ზეცის იყავ შენც სრული,“ ორიენტაციას სხვა, მასსავით ცოდვილ ადამიანზე არ უნდა აკეთებდეს და არ უნდა კმაყოფილდებოდეს მარტო იმით, რომ „ჩვენ ვჯობივართ ჩვენზედ ცუდებს“. ეს აზრი სრულყოფილად არის ასახული ერთ-ერთ საახლწლო წერილში, სადაც ვკითხულობთ: მაცხოვარმა „ადამაღლა ღირსება და პატივი ადამიანისა იქამდე, სადამდინაც მის და მოსვლამდე ვერ მიმწვდარიყო ადამიანის შეშინებული

გონება და გაუღვიძებელი გრძნობა. „ვით მამა ზეცისა იყავ შენ სრულიო“ უმოძღვრა კაცს და ამით გვამცნო, რომ კაცი შემძლებელ არს აღსვლად ღვთაების სისრულემდე. რაოდენი დიდებაა და პატივი კაცის ბუნების ამ ექვს სიტყვაში, ღვთისა ბაგეთაგან წარმოთქმულში!... იღვაწე და ღვთის სისრულემდე შენც შეგიძლიან ახვიდე და მიახწიო“ (ჭავჭავაძე 1953: 376).

ადამიანის ზნეობაზე ზრუნვა „კაცთა კრებულის“ ღირსებაა, მაღალზნეობრივი საზოგადოება ქვეყნის სიძლიერის საწინდარია, რადგან სახელმწიფო მხოლოდ მორალურ საზოგადოებას ემყარება.

ილია ალექსანდრე ეპისკოპოსისადმი მიმართულ წერილში საუბრობს ერის სულიერი წინსვლისათვის სათნოების მნიშვნელობის შესახებ. „სიმაგრე ქვეყნისა, ქვეყნის ძალ-ღონე, ერის შემნახველი და გამამდიდრებელი ქვითკირი ადამიანის ცხოვრებისა მარტო სათნოებაა და მარტო სათნოებიანი კაცი ქმნის ამ წუთისოფელს ტაძრად, სადაც ღმერთს აღიდებენ, და სამოთხედ, საცა ბედნიერება ადამიანისა ჰსადგურობს“ (ცნობის ფურცელი 1898: №337)

„ოთარაანთ ქვრივში“ ვკითხულობთ: „ეს წუთისოფელი ცოდო და მადლის ჭიდილია, სხვა არაფერი. ზოგი ცოდოს იკიდებს ზურგზედ და ტყვიასავით მძიმეა, ზოგი მადლს და ბუმბულსავით სუბუქია“

ადამიანის მოვალეობაა ცოდვისა და მადლის ერთმანეთისაგან გამორჩევა და მადლის გზის არჩევა. ილიას თქმით, ადამიანს ერთიც და მეორეც უჭირს. ერთ-ერთ პუბლიცისტურ წერილში ვკითხულობთ: „ადამიანის უბედურება დღემდე იმაში ყოფილა და დღესაც იმაშია, რომ ვერ მიუგნია, რა არის ცოდვა და რა არის მადლი: რას ჰქვიათ კეთილი და რას ჰქვიათ ბოროტი“? (ჭავჭავაძე 2005: 222)

ადამიანები ზოგჯერ ზღვარს ცოდვასა და მადლს შორის ხელოვნურად შლიან, რომ ზნეობრივი კანონით შეზღუდულები არ იყვნენ და ისეთი გზა აირჩიონ, რომელიც მათთვის ხელსაყრელია და არა ის, რომელსაც ზნეობრივი კანონი კარნახობს. ასეთები ხშირად მადლს – ცოდვას არქმევენ და ცოდვას – მადლს, ან ერთმანეთის ნიღაბს აფარებენ. ეს პრობლემა ძალზე მწვავედ ჩანს ილიას სიტყვებში: „...ეხლანდელს დროს რაღაც ხიფათი შეემთხვა... ყველაფერი აირივ-დაირივა, ტყუილი და მართალი ვედარავის გაურჩევია, ქვენა გრძნობანი სულ ზენა გრძნობათა ადგილას გამეუფდნენ, ცოდვამ-მადლის პირბადე ჩამოიფარა, ყალბი ხალასად გადის და ნაძირალა თავანკარად, თითქო ჭკუის და

გულის აღებ-მიცემობაში აღარ იშოვება საწყაო ცოდვისა და მადლისა, ტყუილისა და მართაღისა“ (ჭავჭავაძე 1991: 451).

რა გასაკვირია, რომ ამ არეულ-დარეულობაში ადამიანს გაუჭირდეს ცოდვის გარჩევა. მწერალიც ამისთვისაა მოწოდებული, რომ ყველაფერს თავისი სახელი დაარქვას და ყველაფერი ერთად-ერთი და უცვალებელი სადგომო ზნეობრივი კანონით გაზომოს.

ღვთიური ჭეშმარიტებით გონება-გაუნათლებელ ადამიანებს უჭირთ ხოლმე მადლის დანახვა. მოთხრობა „ოთარაანთ ქვრივში“ ნაჩვენები სოფლელებივით მათ შეიძლება შეამჩნიონ, რომ ხანდახან რაღაც გამორჩეულ შემთხვევასთან აქვთ საქმე (გიორგის მაგალითი), მაგრამ მადლის ჭეშმარიტ ფასეულობას ვერ აცნობიერებენ.

თანასოფლელები გიორგის შესახებ ამბობენ, ეს კაცი ან გიჟია ან ღვთისაგან მოგზავნილიო და მისი ოჯახის მიმართაც მუდამ გაორებული დამოკიდებულება აქვთ: „მაგათში ან დიდი ცოდო ტრიალებს, ან დიდი მადლი. აქ სხვა ნიშანწყალია“ (ჭავჭავაძე 1988: 259). გიორგის საქციელი არაერთხელ გაჰკვირვებიათ არჩილსა და კესოსაც: „ბევრი რამ არის ჩემო ჰორაციო, ამ ქვეყნიერობაში იმისთანა საიდუმლო, რომელიც სიზმრადაც არ მოსჩვენებიათ ჩვენს ფილოსოფოსებსაო“ — ეტყოდა ხოლმე არჩილი თავის დას ჰამლეტის სიტყვებს, როცა გიორგიზედ ჩამოუვარდებოდათ ლაპარაკი“ და მათთვის „გამოუცვნიელს გამოცანას“ ამით მოუღებდნენ ხოლმე ბოლოს.

ილია წერდა: „კარგის გასაგონებლად კაცი მომზადებული უნდა იყვეს, გონება უნდა ჰქონდეს გახსნილი, განათლებული, თორემ ბნელის გონებით ბნელაში კაცი რას დაინახამს!“ (ჭავჭავაძე 1991: 73)

ცოდვისა და მადლის, კეთილისა და ბოროტის გარჩევის შესაძლებლობა ადამიანს თავისუფალი ნების მინიჭებამ და არჩევანის უფლებამ მოუტანა. ადამიანის გარდა ეს ზნეობრივი კანონი სხვას არავის მოეთხოვება. ეს არის წყალობაც და მოვალეობაც: „კეთილი და ბოროტი, ცოდვა და მადლი მარტო ადამიანის გულისხმის საქმეა. უტყვის ბუნების წინაშე არ არსებობს ეგ განსხვავება. ადამიანის გარეთ ცოდვა და მადლი არ არის, და რადგან ადამიანი ყველგან ადამიანია, რაც ერთგან და ერთისათვის ცოდვაა და ბოროტი, მეორესათვის ცოდვა და ბოროტი უნდა იყოს ყველგან, ყოველთვის და ყველა შემთხვევაში. ჩვენ ვხედავთ, და დღემუდამ მაგალითებით ვრწმუნდებით, რომ ეს ასე არ არის. რატომ? „რატომაო?“ საქმე იმაშია, რომ მაგ „რატომს“ ჯერ

აქამომამდე ადამიანმა გულდაჯერებული პასუხი ვერ მოუპოვა“ (ჭავჭავაძე 2005: 223).

ადამიანისადმი ღვთისგან მინიჭებული ეს უკიდევანო უფლება-მოვალეობა არაჩვეულებრივად არის გაანალიზებული ილიას სარედაქციო წერილში, სადაც ის მიმოიხილავს ერთ-ერთი იტალიელი ჰუმანისტის სიტყვებს, იმის შესახებ, თუ რას ეუბნება ღმერთი პირველ კაცს: „მე შენთვის, ადამიანო, არავითარი სამუდამო ბინა და სადგური არ მომიცია, არავითარი სამუდამო და უცვალვალეო საქმე არ ამიჩენია. ეს იმისათვის, რომ საცა შენ ვიამოს, იქ იცხოვრო, რაც გინდოდეს ის საქმე გაიჩინო. მე შენ არც სასიკვდილოდ გამიჩენიხარ, არც უკვდავად დამინიშნიხარ, ეს იმისთვის, რომ შენ თვითონ იყო შენის თავის მკეთებელი და ისეთი სახე მიიღო, როგორც შენ თვითონა გსურს: შენ შეგიძლია პირუტყვამდინაც ძირს ჩამოხვიდე და ანგელოზამდინაც ზე-ახვიდე“ (გაზ. „ივერია“ 1888წ. №95)

ციტირების ბოლოს ილია ასე აანალიზებს გამონათქვამს: „კაცმა რომ ჩაიხედოს ამ სტრიქონებში და ამასთან უნარიც ჰქონდეს, გამოსარკვევი გამოსარკვიოს და დასანახავი დაინახოს, ჩვენთან ერთად იტყვის, რომ ამაზე მარტივად და ამაზე ნათლად ძნელია კაცმა გამოსთქვას—და როგორც ადამიანის არსებობის საგანი, ისე ადამიანი ღირსება“...

ლირიკულ ნაწარმოებებში განფენილი მსოფლმხედველობრივი მრწამსი

მსოფლმხედველობა ის ამოსავალი წერტილია, რომლიდანაც ადამიანი ჭკრეტს მთელს სამყაროს და აღიქვამს ყოველივეს. ამდენად, მის ნააზრევს, ნათქვამს თუ ნაწერს, მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს სწორედ მსოფლმხედველობა. ეს ჩანს იქაც, სადაც ლაპარაკია უშუალოდ მრწამსთან დაკავშირებულ საკითხებზე და იქაც, სადაც საუბრის თემა სულ სხვაა.

მწერლის მსოფლმხედველობა აირეკლება მთელ მის შემოქმედებაში, მაგრამ ეს არაერთგვაროვნად ხდება. ეპოსში იგი გაივლის მხატვრული წარმოსახვის პლასტებს და იცვლის იერს, რეალისტურ პროზასა და ლირიკაში კი პირდაპირ აისახება. ჩვენ ხელთა გვაქვს ილია ჭავჭავაძის რამდენიმე ათეული ლირიკული ლექსი, ასობით პუბლიცისტური სტატია და პირადი წერილი. იმისათვის, რომ ჩვენი წარმოდგენა მწერლის მრწამსზე ობიექტური იყოს, მთავარ საყრდენად ლირიკა და რეალისტური პროზა უნდა ავირჩიოთ, რათა თვალი მივადევნოთ მის ნაფიქრ-ნააზრევს და განცდილს.

პუბლიცისტიკა უამრავ მასალას მოიცავს და ვრცლად გვექნება განხილული თითოეულ თავსა და ქვეთავში, დასაწყისისთვის კი შევვებით მხოლოდ ლირიკას. აკაკი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ „ილიას ლირიკის სქემა ჰგავს ბიბლიის ავტორების სქემას“ (ბაქრაძე 1984: 75).

მწერლის სულიერი სამყაროს აღსაქმელად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს რევაზ თვარაძე ლირიკას. გალაკტიონისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ სტატიაში იგი წერს, რომ საჭიროა „ლექსებიდანაც გამოვხედოთ ფაქტებსა და მოვლენებს, გარემოს, ესე იგი მათ შემქმნელსავე დავესესხოთ მზერას და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სულის ბიოგრაფიაც მოვინიშნოთ“ (თვარაძე 1972: 9).

ქრისტიანობის უმთავრესი მცნება სიყვარულია. როდესაც მოციქულები ეკითხებიან მაცხოვარს, რომელი არის უმთავრესი მცნებაო, მაცხოვარი პასუხობს: „შეიყუარო უფალი ღმერთი შენი ყოვლითა გულითა შენითა და ყოვლითა სულითა შენითა და ყოვლითა გონებითა შენითა. ესე არს დიდი და

პირველი მცნებაB.“ და მეორე, მსგავსი ამისი: „შეიყუარო მოყუასი შენი, ვითარცა თავი თნსი“(ახალი აღთქმაB 2003: მათე,22.37- 39) –ანუ, უმთავრესია სიყვარულის მცნება.

ვნახოთ, რას წერს სიყვარულზე ილია ჭავჭავაძე:

. . .

„– კაცო, გიყვარდეს“ –
ცათ შთამომძახეს,
როს მათ დამბადეს.
ყველგან ეს სიტყვა
ლამპრად წინ მიმყვა
და ქვეყნად ჩემს სვლას
ჰსცემდა წმინდ ნათელს
მისთვის გეტყვი ძმას:
შენცა გიყვარდეს!“

(ჭავჭავაძე 1987: 54)

ამ ლექსში ჩანს არა მარტო სიყვარულისადმი მისი დამოკიდებულება, არამედ ამ ძალის საწყისი, შთამაგონებელიც. ლექსში გვხვდება ისეთი მეტაფორებიც, რომლებიც ალუზიურად შესაძლოა ქრისტიანულ სიმბოლოებს უკავშირდებოდეს: როგორც ვიცით, წმიდა წერილში ღმერთს არა აქვს ერთი სახელი, ერთდროულად მოიხსენიება, როგორც „სიყვარული“, „სიტყვა“, და „წმიდა ნათელიც“. ყოველ ადამიანს კი ცხოვრების სავალ გზაზე წინ უნდა უძღოდეს ანთებული „ლამპარი“ („ათი ქალწულის იგავი“ (ახალი აღთქმაB 2003: მათე. 25. 1).

ახალგაზრდობის წლებში დაწერილ ამ პატარა ლექსში ირეკლება ავტორის სულიერი სამყარო, რომლის შთამაგონებელიც თავად უფალია; აქვე იკვეთება საყოველთაო სიყვარულის გრძნობით გასხივოსნებული მისი სავალი გზა და მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ქრისტიანული მრწამსიც.

ლექსში „ლოცვა“ პოეტი ღვთისგან არ ითხოვს არც სიმდიდრეს, არც დიდებას, არამედ მხოლოდ ერთადერთს – სულის განათლებას და სიყვარულს:

„ მამაო ჩვენო, რომელიცა ხარ ცათა შინა,
მუხლმოდრეკილი, ღმობიერი ვდგავარ შენ წინა;

არცა სიმდიდრის, არც დიდების თხოვნა არ მინდა,
არ მინდა ამით შევურაცხყო მე ლოცვა წმინდა..
არამედ მწყურს მე, განმინათდეს ცით ჩემი სული,
შენგან ნამცნების სიყვარულით აღმენტოს გული,
რომ მტრთათვისაც, რომელთ თუნდა გულს ლახვარი მკრან,
გთხოვდე: „შეუნდე, – არ იციან, ღმერთო, რას იქმან!“

(ჭავჭავაძე 1987: 57)

ილიას ეს ლექსი საუფლო ლოცვის ქარგაზეა აგებული და მის სხვადასხვა მუხლებს ეხმიანება.

ლექსის დასაწყისი და ბოლო ფრაზები: „მამაო ჩუენო, რომელიცა ხარ ცათა შინა“ და „შეუნდე, –არ იციან, ღმერთო, რას იქმან!“ – ამავე ლოცვის შემდეგი მუხლების პირდაპირი გამოძახილია:

„მამაო ჩუენო, რომელი ხარ ცათა შინა“ (მთ.6.9); “მომიტყვენ ჩუენ თანა-ნადებნი ჩუენნი, ვითარცა ჩუენ მიუტყვებთ თანა-მდებთა მათ ჩუენთა“ (ახალი აღთქმაB 2003: მათე.6.12)

ამ ლექსით ილიამ 21 წლის ასაკში (1858წ.) იწინასწარმეტყველა თავისი ცხოვრების აღსასრული და ითხოვა ღვთისგან მტრის შენდობა, ჯვარცმული მაცხოვრის უკანასკნელი სიტყვებით:

„შეუნდე, – არ იციან, ღმერთო, რას იქმან!“

იგივე სათაურის მქონე მეორე ლექსშიც („ოდეს დემონი“...), ლირიკული გმირი აქაც, საუფლო ლოცვის მსგავსად, თავდაპირველად ითხოვს ღვთისგან, რომ განარიდოს დაბრკოლება და საცდური:

...

„ ნუ მანდობ, ღმერთო, ბედისა ტრიალს,
ნუ დამაწაფებ დემონის ფიალს,
და უკეთუ არს შესაძლებელი,
მე განმარიდენ იგი სასმელი!“

(ჭავჭავაძე 1987: 62)

ეს სტრიქონებიც ეხმიანება საუფლო ლოცვის სიტყვებს: – „და ნუ შემეიყვანებ ჩუენ განსაცდელსა“ (ახალი აღთქმაB 2003: მათე. 6.13)

პოეტი გრძნობს უზენაესის განგებულებას და კვლავ ლოცვის დარად („იყავნ ნება შენი“), საბოლოოდ, მაინც ღვთის ნებას მინდობილი რჩება:

„მარამ თუ, ღმერთო, შენს ღვთაებას სურს,

რათა გამოცდა მით ჰქონდეს ჩემს სულს,
განჰქრენ შენ ხმასთან სურვილნი ჩემნი
და იყავ ნება, უფალო, შენი! “

უნდა ითქვას, რომ ილიას ეს ლექსი რემინისცენციაა მაცხოვრის ლოცვისა გეტსემანიის ბაღში: „მამაო ჩემო, უკეთუ ვერ შესაძლებელ არს სასუმელი ესე თანაწარსვლად ჩემდა, რაჲთამცა არა შევსუ იგი, იყავ ნებაჲ შენი“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: მათე.26.42).

ორივე ლექსში, ერთნაირი სათაურით „ლოცვა“, ისმის თავისი მომავალი ტანჯვის მცოდნე კაცის გულის ფეთქვა, ნათლად იკითხება ავტორის მრწამსი და მსხვერპლითი მსახურებისთვის მისი მზაობაც.

ადამიანის უმაღლეს დანიშნულებას ეხება ილიას ლექსი „როდემდის“. მასში გულისტკივილია გამოხატული იმასთან დაკავშირებით, რომ ადამიანმა არ იცის სიცოცხლის ფასი, არ უფრთხილდება ღვთისგან მონიჭებულ ამ ნიჭს, უქმად ფლანგავს დროს და ამოუბას მისცემია. ავიწყდება, რომ იგი ხატებაა ღვთისა და მისგან მტვრით შექმნილი ხორცის გარდა მომადლებული აქვს უკვდავი სული, რომელსაც ვალად სდევს, მარად ისწრაფოდეს ღვთაებრივი სრულყოფისაკენ:

...

„როდემდის უნდა ჩვენ არ ვსცნობდეთ სიცოცხლის ფასსა?
როდემდის არ ვსცემთ ღვთიურს ნიჭსა ღირსსა თაყვანსა?
მის ყოველ წუთსა სიფრთხილითა რატომ არ ვხარჯავთ
და მის აქ ყოფნას ამოუბად რისთვისა ვსახავთ?
ძრწოდე, სულელო! ნუთუ ქრისტის არ სცნობ სიტყვათა,
ნუთუ შენს თავსა, მტვრითა შექმნილს, ჰხედავ კვლავ მტვრათა
და შენს სიცოცხლეს, ამ უკვდავ ნიჭს – მტვრის თანამგზავრად?
რომ მარტო მისთვის იგი არ გაქვს, ქრისტემ სთქვა ცხადად ...
ნუთუ არ იცი, რას გამცნებდა ღმერთი ჯვარცმული,
როს ბძანა: „ვითა მამა ზეცის, იყავ შენც სრული“

(ჭავჭავაძე 1987: 61)

სახარებისეული ფრაზა „ვითა მამა ზეცის, იყავ შენც სრული“, რომლითაც მთავრდება ეს ლექსი, ილიას მხატვრულ ნაწარმოებებში და პუბლიცისტურ წერილებში მრავალგზისაა გამოყენებული, რადგან მას პოეტი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

ლექსში „ციური ხმები“ ჩანს, საითკენ არის მიმართული ლირიკული გმირის ყურადღება. ეს არის იღუმალი, საკვირველი, ციური ხმები, მათგან იღებს იგი შთაგონებას და სულიერ საზრდოს:

„ ... მეც ქვეყნის ხმითა,
ხმით ცოდვილითა,
მათ ვაძლევ ბანსა,
და მშვიდობასა,
აღტაცებასა
ჰგრძნობს ჩემი გული,
და შევჭკვრებ ცასა
განცვიფრებული.“

(ჭავჭავაძე 1987: 81)

ცისადმი, ღვთისადმი მწერლის დამოკიდებულება ნათლად ჩანს ლექსში „პოეტი“, სადაც ვკითხულობთ, რომ პოეტი ქვეყნად ზეციური განგებულებითაა მოვლენილი, „ცის დანიშნულია“; მას გულში ღვთის საკურთხევლის ცეცხლი უნთია და ღმერთთან ვლაპარაკობს, რათა ერს წარუძღვეს წინ.

. . .

„მისთვის არ ვმღერ, რომ ვიმღერო,
ვით ფრინველმა გარეგანმა;
არამარტო ტკბილ ხმათათვის
გამომგზავნა ქვეყნად ცაშა.

მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის,
მიწიერი ზეციერსა ;
ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,
რომ წარუძღვე წინა ერსა“

რაოდენ პარადოქსულიც არ უნდა იყოს, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი თანამედროვე საზოგადოების ერთეული წარმომადგენლების მხრიდან ამ ლექსთან დაკავშირებით გამოითქვა უმართებულო და, ერთგვარად, მკრეხელური აზრიც, რომ, თითქოს, ადამიანი, რომელიც იტყვის, „ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა“, – ან გიჟია და ან თვითმარქვია (კაკაბაძე 2005: 3).

თანამედროვე მკვლევარი, ასეთი განაცხადით, მწერლის ნააზრვის განსჯისა და გარკვევის ნაცვლად, ტენდენციურად, მხოლოდ საკუთარი აზრების ქადაგებას ახდენს; მაგრამ ილიას ამ ფრაზაში ქრისტიანული თვალსაზრისით არაფერი ჩანს შეუსაბამო და არაჯანსაღი. პირიქით, – „ყველა ადამიანი მიმართავს ღმერთს, ვინც მისადმი ღოცულობს და ყველა ისმენს ღვთის სიტყვას, ვინც წმიდა წერილს კითხულობს.“ (ნინიძე 2005: 4)

ადამიანის დანიშნულებასა და სულის უკვდავებას ეხება უსათაურო ლექსი („უსულდგმულო ცხოვრება“), სადაც პოეტი მიჯნავს ადამიანში წარმავალსა და მარადიულს, ხორცსა და სულს და სულის მარადიულობის წყაროდ საქმეს ასახელებს:

. . .

„უსულდგმულო ცხოვრება
ცის ნიჭად ნუ გგონია , –
იგი მიწის ყოფილა,
რასაც ბოლო ჰქონია!“

ფრაზით: „. . . ვინც კარგის საქმით

აღნიშნავს თავის დროსა!

ის აქავ ეწაფება

უკვდავების წყაროსა!. . .“ – ავტორი კვლავ სახარებას ეხმიანება, სადაც მაცხოვარი ამბობს: „ხოლო რომელმან სუას წყლისა მისგან, რომელი მე მივსცე მას, არღარა სწყუროდის უკუნისამდე, არამედ წყალი რომელი მე მივსცე მას, იქმნეს მის შორის წყაროB წყლის, რომელი ვიდოდის ცხორებად საუკუნოდ“ (ახალი აღთქმაB 2003: იოვანე. 4-14), – აქ ზეციური, მარადიული ცხოვრებაა ნაგულისხმევი. სულის უკვდავების სათავე ლექსში პირდაპირ არის გაცხადებული. პოეტი ამბობს:

„ცხოვრებას აცისკროვნებს
სული საქმით მეტყველი,
და ის უბოლო არის,
ვით სულის, შთამბერველი.“

მაცხოვარი ლექსში იხსენიება, როგორც უბოლო, მარადიული, როგორც „სულის შთამბერველი“. ეს წმიდა წერილისეული ჭეშმარიტებაა: „და შექმნა

უფალმან ღმერთმან კაცი, მტუერისა მიმღებელმან ქვეყნისაგან, შთაბერა პირსა მისსა სული სიცოცხლისა და იქმნა კაცი სულად ცხოველად.“ (შესაქმისაB. 11.7)

ლექსში „ჩემი თარიარალი“ პოეტი ქადაგებს თანასწორობას, ძმობასა და სიყვარულს:

. . . .

„ამა სოფლისა ცხოვრება
განყოფით არ იპოვება.
ვინცა ძმობით არ ყოფილან,
მათ მოხვედრიათ მონება.“

(ჭავჭავაძე 1987: 74).

ავტორი შეგვახსენებს, რომ ღვთისათვის ყველა ადამიანი თანაბრად საყვარელია და საზრუნველი:

„მონება კაცთ არ შეშვენით
ქრისტეა ამის მოწამე“, – ამიტომაც

მიმართავს მკითხველს და შთააგონებს ქრისტიანულ სამსახურს: „ვემსხვერპლოთ ქრისტის მცნებასა“.

ლექსში „ქართველის დედას“, ილია ყრმის აღმზრდელს მოუწოდებს თავისი დანიშნულებისა და „საღმრთო ვალის“ გაცნობიერებისაკენ:

„აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
საზრდოდ ხმარობდე ქრისტესა მცნებას“.

ღირიკულ პოემაში „აჩრდილიც“ მყინვარზე მდგომი მოხუცი ქვეყნის განახლების საწყისს მცნების ნათლით ზე-აღზიდვა-განახლებაში ხედავს.

საინტერესოა ილიას ლექსიც „სიზმარი“. იგი თავისი შინაარსით წმიდა წერილისეულ მეორედ მოსვლის უამს მოგვაგონებს, რომელიც იოანე მახარებლის „გამოცხადებასა“ და სახარების სხვადასხვა ადგილებშია აღწერილი. ლექსი ალეგორიული ხასიათისაა და მასში ქვეყნის საშინელი მოოხრების სურათია დახატული: „ბნელი უფსკრული“, „ჯოჯოხეთის სიწყვდიადე“, „რისხვა წყევლისა, შეჩვენების და განგდებისა“, „გრიგალთა, ცეცხლთა, წყალთა, ხმელთა ერთად მოდენა“.

ლექსის ტაეპები:

„კაცებს დემონნიც ურთიერთსა კბილთ ხორცს ჰგლეჯდნენ

და სამარცხვინო სიმხთალით კბილთ აკრაჭუნებდნენ“. – აშკარად ესმინება სახარებისეულ ციტატას: „მუნ იყოს ტირილი და ღრჭენაჲ კბილთაჲ“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: მათე.24, 51).

უკანასკნელი სტროფი კი:

„ყველა ელოდდა, განუშლიდა ხელებს სიკვდილსა,
იწვევდა, როგორც უკანასკნელს ნუგეშს შთომილსა,
მაგრამ სიკვდილიც იქ თვის მეხთა არ აღვიძებდა
და იმა ქვეყნებს ღვთის რისხვასა მიანებებდა!“ . . .

(ჭავჭავაძე 1987: 56)

უნდა უკავშირდებოდეს „გამოცხადების“ შემდეგ ადგილს: „მათ ღღეთა შინა ეძიებდნენ კაცნი სიკუდილსა და ვერ პონ და ჰსუროდის მოკუდომად და ივლტოდის მათგან სიკუდილი“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: გამოცხ. 9.6)

როგორც ვხედავთ, ლექსში აშკარა აღუზიებია იოანე მახარებლის „გამოცხადებასთან“, რომელშიც უფლის სამსჯავროა აღწერილი.

„განუწყვეტელი ფიქრი ამ უამზე, მისი მუდმივი მოლოდინი ქრისტიანული სიფხიზლის ნიშანია... ლირიკულ ლექსში ამ წინასწარმეტყველების მხოლოდ ავტორისეული შთაბეჭდილებაა ნაჩვენები. რეალურად ეს თემა ამოუწურავი, ადამიანის გონებისათვის ბოლომდე მიუწვდომელი და ენით დაუტყვენელია. როგორც ჩანს, ამიტომ არ ცდილობს ავტორი წარმოსახული სურათის მტკიცებას და აძლევს ფრთხილ სათაურს – „სიზმარი“ (ნინიძე 1997: 61).

სამწუხაროდ, მწერლის სიცოცხლეშივე ბევრს არასწორად ესმოდა მისი. მოშურნეები და ცილისმწამებლებიც მრავლად ჰყავდა, მაგრამ ილია, როგორც ჭეშმარიტი ქრისტიანი, არასოდეს ეძებდა იოლ გზებს და წინააღმდეგობისას არასოდეს წარიკვეთავდა იმედს. საოცარი შეუპოვრობით ცდილობდა ხალხში „წმინდა სიტყვის“ უშიშრად მოფენას და ირგვლივ მყოფთაგან ყველასაც რომ მიეტოვებინა, იგი მაინც სასოებით იტყოდა:

„თუ კაცმა ვერ ცნო ჩვენი გული ხომ იცის ღმერთმა,
რომ წმინდა არის განძრახვა და სურვილი ჩვენი“.

(ჭავჭავაძე 1987: 120)

ცნობილია, რომ მე-19 საუკუნის 60-70-იანი წლების ცნობილი მოვლენის, მამათა და შვილთა პაექრობისას, გრიგოლ ორბელიანის ბრალდებას, თითქოს, ახალი თაობა მხოლოდ გონებას სცემდა თაყვანს და ღმერთს უარყოფდა, ილიამ ბეზღობა და ცილისწამება დაარქვა. მის ლექსში „პასუხის პასუხი“ ჩანს, რომ

როგორც მამათა, ისე შვილთა თაობა ერთსა და იმავე ღმერთს სცემს თაყვანს, მაგრამ ქრისტიანული ზნეობა და ადამიანის მოვალეობა ცოტა განსხვავებულად ესმით.

ძველი თაობის გარეგნული აღმსარებლობის მიღმა ხშირად პასიურობა და შემგუებლობა იმალებოდა. ახალი თაობის მკაცრი ტონი და შეურიგებლობა კი მსურვალე გულით იყო განპირობებული. შეიძლება მათი გამოსატვის ფორმა ზოგჯერ ზომიერებას სცილდებოდა, მაგრამ ეს გამოწვეული იყო მხოლოდ მათი ახალგაზრდობით და არა ურწმუნობით, ან უკეთურებით...

ლექსში „პასუხის პასუხი“ ილია მაცხოვარს იხსენებს ძლიერთ დამბმელად, უძლურთ ამხსნელად, ორგულობისა და ორპირობის დამცემლად.

. . .

„ხოლო გეწამს ღმერთი —
უქმთა წარმწყმედი,
ტვირთმიძიმეთა და მაშვრალთა მხსნელი,
ღმერთი ტანჯულთა,

ღმერთი ჩაგრულთა,
ღმერთი უძლურთა შემწყნარებელი.“

(ჭავჭავაძე 1987: 143)

პოეტის პატარა ლექსები სათაურით „დამაკვირდი“ სარწმუნოებრივ ბალავარზე ამოზრდილი ერთგვარი ქრისტიანული სწავლებებია, რომლებიც მოგვიწოდებენ სიკეთისკენ, სიყვარულისკენ, შეწყალების და ნამუსიანობისკენ:

. . .

„კაცად მასინ ხარ საქები,
თუ ეს წესი წესად დარგე:
ყოველ დღესა შენს თავს ჰკითხო, —
აბა, მე დღეს ვის რა ვარგე?“

(ჭავჭავაძე 1987: 155)

. . .

„სიკეთით სძლიე შენს მტერსა,
ერიდე სისხლით ზღვევასა.“

. . .

„რაც მტრობას დაუნგრევია, სიყვარულს უშენებია“

. . .
„ვაჟკაცად იგი მიქია, ვინცა უბედურთ მხსნელია.“

. . .
„კეთილი ფარად უფარე
შენთვის ბოროტის მდომსაო
მადლისა წყაროს ასმევედე
ცოდვის გუბეში მდგომსაო“

გარდა იმისა, რომ პოეტის ნაწერებში აირეკლება მისი მრწამსი, აქ უხვად გვხვდება წმიდა წერილისეული ლექსიკა, ფრაზეოლოგია და შედარებებიც. მაგალითად, ლექსში „კიდევ გამოცანები“ გამოყენებულია სახარებისეული ფრაზა:

„ . . და ვით თქმულა მიანებოთ

მკვდარნი დაფვლად მისთა მკვდართა“ (ჭავჭავაძე 1987: 140).

იხ. ახალი აღთქმაB 2003: (მათე. 8.22). „შენ მომდევდი მე და აცადენ მკვდარნი დაფვლად თმსთა მკვდართა“.

როგორც პოეზიაში, ასევე პროზასა და პუბლიცისტიკაშიც, ილია ხშირად იყენებს ფრაზებსა და მინიშნებებს წმიდა წერილიდან.

სახარებისეული ციტატის საფუძველზეა შექმნილი ცნობილი პუბლიცისტური წერილის „ქვათა დაღადი“ სათაურიც. იგი ასე იკითხება: „ხოლო იესო მიუგო და პრქუა მათ: გეტყვი თქვენ, დაღათუ ესენი დუმდნენ ქვანი დაღადებდნენ“ (ახალი აღთქმაB 2003: ლუკა 19.40).

პოემა „აჩრდილის“ თავდაპირველ ვარიანტს ეპიგრაფად ჰქონდა წამმდვარებული სიტყვები დავით წინასწარმეტყველის ფსალმუნიდან: „აღზდექ უფალო ღმერთო ჩემო, და აღმართე ხელი შენი და ნუ დაივიწყებ გლახაკთა შენთა სრულიად!“ (ფსალმუნი II. 32).

შესაძლოა, ეს უშუალოდ არ ირეკლავდეს პოეტის მსოფლმხედველობას, მაგრამ შემთხვევითი არ არის, რომ პარალელებისათვის, შედარებებისათვის, სათაურისა თუ სიტყვის შერჩევის დროსაც იგი მეტწილად წმიდა წერილს მიმართავს. ამასთან დაკავშირებით, საინტერესოა თავად მწერლის აზრი, რომელსაც ის ერთ-ერთ პუბლიცისტურ წერილში გამოთქვამდა: „უეჭველია, ძრიელ გონიერად იქცევა ისა, ვინც მუდამ ჟამს კითხულობს საღმრთო წერილსა. იმის წამკითხავი ორნაირად არის სარგებელში, პირველად: შეისწავებს ღვთის

ვედრებას და რამდენსაც მომეტებულად კითხულობს, იმდენად მკვიდრად დაინერგება იმის გულში სარწმუნოება ქრისტესი” (ჭავჭავაძე 1991: 79).

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებით მემკვიდრეობაში ლირიკული ნაწილი არც ისე დიდი მოცულობისაა (თითქმის ნახევარი ტომი), მაგრამ სიწმინდითა და საღვთო მადლით აღბეჭდილი ეს ლექსები ყველაზე ნათლად ირეკლავენ ავტორის მართლმადიდებლურ მსოფლმხედველობასა და მრწამსს.

მხატვრული თხზულება, თემა, ეპოქა და ლიტერატურული კრიტიკა (პოემა „განდებილის“ მიხედვით)

პოემა „განდებილის“ შექმნიდან დღემდე დიდი დრო გავიდა. ბევრი სტატია და გამოკვლევა დაიწერა, მრავალი საყურადღებო შეხედულება გამოითქვა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში დღესაც აზრთა დიდი სხვადასხვაობაა პოემის გარშემო.

ნაწარმოების მხატვრულ ღირებულებაზე, მის მნიშვნელობაზე ქართული ლიტერატურის ისტორიაში უკვე არავინ კამათობს. ის ჭეშმარიტად მიჩნეულია უბადლო ლიტერატურულ ქმნილებად, მაგრამ ყოველთვის ასე არ იყო.

ილიას არც ერთ თხზულებას, არ შეხვედრიან მისი თანამედროვეები ისე უარყოფითად, როგორც „განდებილს“.

შედარებით ლოიალური იყო იონა მეუნარგია, რომელმაც 1883 წელს გაზეთ „კავკაზის“ 53-ე ნომერში გამოაქვეყნა პირველი კრიტიკული წერილი რუსულ ენაზე. მან ნაწარმოები კეთილმოსურნის პოზიციიდან განიხილა, ეჭვებთან და შენიშვნებთან ერთად აღნიშნა პოემის იდეური და მხატვრული ღირებულებაც.

სხვებმა კი პოემა თითქმის ერთსულოვნად მიიჩნიეს სუსტ ნაწარმოებად. 1883 წელს გაზეთ „შრომის“ №18-ში ესტატე ბოსლეველი წერდა: „ილიას კალამმა უმტყუნა, უაზრო თხზულება დაგვიწერაო“, „ილია ცხოვრებას შესწერა, მის კარგსა და ავს გვერდი აუქციაო“.

კრიტიკოსებისა და მკვლევარების აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა პოემის დედააზრის გაგება, ილიას მხატვრული ჩანაფიქრი და დამოკიდებულება განხილული საკითხისადმი. კრიტიკული აზრი ამ მხრივ მრავალჯერ შეიცვალა.

ბევრი პარადოქსული თვალსაზრისი დაიბადა პოემის გამოქვეყნებისთანავე. კრიტიკოსმა დავით სოსლანმა თავის „თავის საკვირაო მასლაათში“ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. მან პოემა „განდევილი“ შეაფასა როგორც ილიას კალმიდან გამოსული ყველაზე უსუსური ქმნილება „როგორც შინაარსით, ისე გარეგანი ფორმით“.

კრიტიკოსმა პოემა ცხოვრებიდან გაქცევის მოწოდებად, დროისათვის შეუფერებელ მოვლენად, უსაგნოდ და უმიზნოდ მიიჩნია. ამ შეფასებიდანაც ჩანს, თუ როგორი გაუგებარი აღმოჩნდა ილიას პოემის თემა და იდეური მიზანდასახულება მისი თანამედროვე კრიტიკული აზრისათვის.

წინააღმდეგობის მიზეზი ნათელია: მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან ქართული ლიტერატურული კრიტიკა ყურადღებას ამახვილებდა სოციალურ ტიპაჟზე, გარემოსა და ხასიათებზე. უმთავრესი – გმირთა სულიერი სახე და პრობლემები, ცოდვა-მადლის ქრისტიანული შეფასება ყურადღების მიღმა რჩებოდა.

პოემა „განდევითან“ დაკავშირებით პრობლემას წარმოადგენდა ის, რომ ასკეტი ბერი არ იყო ტიპური სახე და მკვლევარები მკითხველებთან ერთად გაუგებრობაში მოექცნენ.

თავად ილია 90-იანი წლების ბოლოს სტატიაში „კრიტიკა სანათურია ლიტერატურისა“ წერდა: „ჩვენებური კრიტიკაც იმ საფეხურზეა, რაზეც საზოგადოება, რომელსაც მარტო ერთადერთ საწყაოდ ის სახელმძღვანელო აზრი აქვს, რომ „კაცია და გუნებაო“... თუ სადმე ეხლა კრიტიკის ხმა ისმის ჩვენში, ეს ხმა იქიდან გამოდის, საცა „კაცია და გუნებაო“ ჰბუდობს. მე ასე მინდა, ასე მეამება უფრო ჰლაპარაკობს ჩვენში, ვიდრე განკითხულის ნაწერის საქები თუ საწუნი“ – ამით მწერალი თავისი თანამედროვე კრიტიკოსების თვისებაზე მიანიშნებდა, რომლებიც ნაცვლად მწერლის ნააზრევის განსჯისა და გარკვევისა, პუბლიკაციებში საკუთარი აზრების ქადაგებას ახდენენ მხოლოდ.

„განდევილში“ თითოეული მკვლევარი თავისი მრწამსის შესატყვის მოვლენას ხედავდა (დ. კეზელი, ე. ბოსლეველი, დ. სოსლანი და სხვები), რადგან ისინი თავად მიიჩნევდნენ განდევილობას ცხოვრებისაგან განდგომად და უაზრო პასიურობად, ვერ წარმოედგინათ, რომ „კაკო ყაჩაღში“, მათი აზრით, შურისძიების მქადაგებელი მწერალი ქრისტიანულ ასკეტიზმს უდიდეს ღვაწლად თვლიდა.

აღბათ, სწორედ მათდა საპასუხოდ დაწერა ილიამ: განა ბერ-მონაზვნები იმიტომ მიდიოდნენ მონასტერში, რომ ხელ-ფეხის განძრევა ეზარებოდათო?(ჭავჭავაძე 1991: 371)

ნაწარმოების ანალიზისას მნიშვნელოვან როლს თამაშობს კრიტიკოსის დამოკიდებულება თხზულებაში განხილული თემისა და პრობლემებისადმი, ჩვენს შემთხვევაში – ქრისტიანული ასკეტიზმისადმი.

მე-19 საუკუნეში საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალურობა დაკარგული ჰქონდა, ქართულ ტაძრებში მშობლიურ ენაზე წირვა-ლოცვა და ქადაგება აკრძალული იყო, რამაც სულიერება სავალალოდ დააკნინა. ჩვენი საზოგადოება მთლიანად მატერიალურზე იყო ორიენტირებული და არა სულიერზე, ამიტომ ასკეტური ღვაწლი მათთვის, როგორც ჩანს, ძალზე შორეული და გაუგებარი აღმოჩნდა.

პოემის გმირის, ასკეტი ბერის სახე ვერ მოერგო XIX საუკუნის 80-იანი წლების ლიტერატურული აზროვნების მეთოდსა და სტილს და, ამდენად, აუხსნელი დარჩა ნაწარმოების ფილოსოფიური პრობლემატიკა და მცდარად იქნა გაგებული ავტორის იდეური მიზანდასახულება.

წლებს წლები ენაცვლებოდა. XIX საუკუნის დასასრული და XX საუკუნის დასაწყისი დიდი ეპოქალური ცვლილებებით გამოირჩეოდა. III დასის ჩამოყალიბებამ საქართველოში უარყო „თერგდალეულთა“ ფასეულობანი და 80-იანი წლების ხალხოსნურ იდეებს ჩაუნაცვლა მარქსისტული და რევოლუციური იდეები. ყოველივე ამან დასაბამი მისცა ახალ ერას ქართული ლიტერატურისა და აზროვნების ისტორიაში. ახალმა აზროვნებამ კი ძველის გადაფასება მოითხოვა.

1907 წელს მოხდა წიწამურის ტრაგედია, რომელიც „სიმბოლური დასრულება იყო წარსული საუკუნის მწერლობისა“ (გალაკტიონი)

ახლადჩამოყალიბებულმა პროლეტარულმა და, შესაბამისად, რაპულმა კრიტიკამ ლოზუნგით „ჩვენი ეგნატე – მათი ილია“ დაიწყო გააფთრებული

ბრძოლა ქართველი კლასიკოსების გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის, ილიას, აკაკის, ვაჟას მემკვიდრეობის „არასასარგებლო და მავნე ზეგავლენისაგან“ თავის დასახსნელად. იბეჭდებოდა წერილები და წიგნები, რომელთა ავტორებიც ხალხის მტრებად აცხადებდნენ არა მარტო ქართველ კლასიკოსებს (განსაკუთრებით ი. ჭავჭავაძეს), არამედ მათი შემოქმედების მკვლევარებსაც კი. ამას მოწმობს ის მძაფრი პოლემიკა, რომელიც გაიშალა კ. აბაშიძის, ვ. კოტეტიშვილის, ს. დანელიას, შ. ნუცუბიძისა და სხვათა წინააღმდეგ.

ილიას წინააღმდეგ ბრძოლა ჯერ კიდევ მწერლის სიცოცხლეშივე დაიწყო და თანმიმდევრულად გაგრძელდა მისი სიკვდილის შემდეგაც. ამ ბრძოლას სათავეში ედგა ფილიპე მახარაძე, რომელმაც გამოიყენა რა თავისი პოლიტიკური ავტორიტეტი, შემოიკრიბა ლიტერატორთა მრავალრიცხოვანი ჯგუფი, რომელიც კრიტიკული განსჯის ობიექტად აქცევდა ილია ჭავჭავაძის როგორც მხატვრულ მემკვიდრეობას, ასევე მის პირად ცხოვრებას. შედეგად – ილია, როგორც პიროვნება („თავადი, გლეხების სისხლით გულგაპოხილი“) და როგორც მწერალი („ჯანდაბას მისი კალმის მოსმანი“) (ნაროშვილი 1932: 3), – უარყოფილ იქნა.

კრიტიკულ აზრს ხშირად განაპირობებს კრიტიკოსის დამოკიდებულება არა მხოლოდ თხზულების თემისა და პრობლემებისადმი, არამედ თვით ავტორისადმიც. ამ პერიოდის ლიტერატურული კრიტიკისათვის ილიას თხზულებები მიუღებელი აღმოჩნდა თავად მწერლის პიროვნებისადმი დაპირისპირების გამოც.

რევოლუციური იდეების სამსახურმა პროლეტმწერლობას ბევრი უაზრობა და უზნეობა დააწერინა, მთლიანად მოაშლევინა წარსულის მემკვიდრეობა, კრიტიკას ჩაუკლა ყოველგვარი ინტერესი მხატვრული აზროვნების, მწერლური ჩანაფიქრის აღქმისა და კვლევა-ძიების მიმართ. გამეფებული პრინციპი, „ვინც ჩვენთან არ არის, ის ჩვენი მტერია“, თავისთავად უკვე იყო ცენზურა, შეუბრალებელი და სასტიკი, რომელიც თავგამოდებით იბრძოდა ყოველგვარი ანტისაბჭოური სულისკვეთების გამჟღავნების წინააღმდეგ.

როცა ბატონობდა ათეიზმი, ინგრეოდა ეკლესია-მონასტრები, ფეხქვეშ ითელებოდა ეროვნულობა და სულიერება, დიდი გმირობა იყო საჭირო იმისათვის, რომ ყოველივე ამას დაპირისპირებოდი. ამიტომ არ შეიძლება, ძალიან მკაცრი ვიყოთ იმ პერიოდის ლიტერატურული მოღვაწეებისადმი. კომუნისტური ტერორის წლებში, როცა მიმდინარეობდა მასობრივი რეპრესიები და ბრძოლა

ეროვნული გენოფონდის წინააღმდეგ, თითოეულ მოაზროვნეში ავტოცენზორი სახლობდა, ითრგუნებოდა ყოველგვარი აზრი, არ იწერებოდა და არც დაიბეჭდებოდა გაბატონებული იდეოლოგიისათვის მიუღებელი არავითარი მასალა.

დრო თავზარდამცემი შიშის საცეცებით შეიჭრა ლიტერატორთა ცნობიერებაში, ამან, რა თქმა უნდა, კნინი გახადა ლიტერატურული კრიტიკა და დაასუსტა მისი შესაძლებლობანი.

კრიტიკის უარყოფითი დამოკიდებულება წარსულის მემკვიდრეობის, ქართველი მოაზროვნეებისა და, კონკრეტულად, ილიასადმი, ეპოქის მსახურადი ხელითაა დაღდასმული და აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, XX საუკუნის 20-30-იანი წლების ლიტერატურული კრიტიკა ვერ იქნებოდა დაინტერესებული ილიას მემკვიდრეობის ღირებულების შეფასებით და მით უფრო პოემა „განდევლის“, როგორც მხატვრული ქმნილების ობიექტური ანალიზით.

ეს გამოხატულებაა ეპოქის ცნობიერებისა, რომელსაც მართავდა სისასტიკე და თავის დინებაში ითრევდა ყველას. ასე აღმოჩნდა მწერლობა, ლიტერატურული კრიტიკა და საზოგადოებრივი აზრი ჩაძირული დროის მორევში.

არსებობს ერთი თავისებურებაც: ყოველი ეპოქა ცდილობს დაინახოს მწერლის შემოქმედებაში ის, რაც მის ცნობიერებასა და იდეოლოგიას შეესაბამება. ალბათ, ამ საჭიროებამ მოიტანა ილიას სახელის რეაბილიტაცია. 1937 წელს დიდი ხელისუფალის ერთი დირექტივით დაიწყო სტერეოტიპის მსხვერვა და ხალხის მტრად შერაცხული, ლაფში ამოსვრილი და უარყოფილი სახელის განდიდება. იმავე წელს მთელმა ქვეყანამ უდიდესი ზემოთ აღნიშნა ი. ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლის იუბილე.

მწერლის რეაბილიტაცია მოხდა, მაგრამ ისევ მიზანდასახულად, იმ განზრახვით, რომ მისთვის მიეწერათ პოლიტიკურად ხელსაყრელი იდეები და გამოეყენებინათ ილია ჭავჭავაძის სახელი და ავტორიტეტი საკუთარი იდეოლოგიის განსამტკიცებლად.

დღევანდელი გადასახედიდან წარსულის შეცდომები იოლი აღსაქმელია. „დრომ ამგვარი მემკვიდრეობა და დიდძალი კრიტიკული ლიტერატურა გულისტკივილით მოსაგონარ წარსულად აქცია“ (ნიკოლეიშვილი 1994: 90); თუმცა ყოველივე ამას უკვალოდ არ ჩაუვლია. მიუხედავად იმისა, რომ ილიას შემოქმედების კვლევას დიდი ადგილი დაეთმო, მისი თხზულებები კვლავ

შეიტანეს სასკოლო სახელმძღვანელოებში და საქებარ სიტყვებსაც არ იშურებდნენ, მაინც, არსებითად, XX საუკუნის 40-50-იანი წლების კრიტიკული აზროვნება მემკვიდრე და გამგრძელებელი იყო რაპელების გაკვალული გზისა.

კრიტიკაში გამეფებული მრავალწლიანი ვაკუუმის შემდეგ პოემა „განდევილი“ კვლავ იქცა მკვლევართა განსაკუთრებული ინტერესისა და მსუელობის საგნად.

ამჯერად ის ერთხმად იქნა აღიარებული უბადლო მხატვრულ ქმნილებად. დაეძებნა ანალოგია-პარალელები მსოფლიო ლიტერატურის ძეგლებს შორის, მაგრამ კრიტიკას არ უცდია მოვლენათა შორის დაფარული დედა-აზრის წაკითხვა, მწერლის მხატვრული ჩანაფიქრის ახსნა. მან ყურადღება გაამახვილა პერსონაჟის განსაკუთრებულობაზე, ბერობაზე და ასკეტიზმის შინაარსისაკენ მიმართა კვლევა-ძიება.

„განდევილის“ იდეურ შინაარსში ასკეტიზმის საკითხი შეუმჩნეველი არ დარჩენია ლიტერატურისმცოდნეობას XX საუკუნის მე-2 ნახევარშიც. ეს საკითხი დღემდე შემორჩა ლიტერატურულ კრიტიკას. აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს ის, ილია ასკეტიზმს უარყოფდა თუ აღიარებდა.

ქართული ლიტერატურის მკვლევართა უმრავლესობა იმ აზრისაა, რომ ბერის სულიერი ბრძოლის ჩვენებით ი. ჭავჭავაძემ მცდარი მსოფლმხედველობის საფუძველზე მღვარი ადამიანის ტრაგედია დაგვიხატა და მოგვცა ასკეტიზმის, როგორც რელიგიური მოვლენის მძაფრი კრიტიკა.

ასკეტიზმის კრიტიკის დებულება სარწმუნოდ იქნა მიჩნეული და გარკვეული წლების განმავლობაში (80-იან წლებამდე) ყველა მკვლევარი და კრიტიკოსი ამ აზრს იზიარებდა: კ. აბაშიძე, აპ. მახარაძე, შ. რადიანი, მ. ზანდუკელი, აღ. ბარამიძე, პ. ინგოროყვა, ვ. კოტეტიშვილი, გ. ჯიბლაძე, დ. გამეზარდაშვილი და სხვები.

„განდევილის“ საფუძვლიან კვლევას სათავე კიტა აბაშიძემ დაუდო. ცნობილი კრიტიკოსი, „განდევილის“ მიხედვით, პოემის ავტორის „მორალურ ფილოსოფიას“ ასე აყალიბებდა: „ყოველი კაცი, რომელიც ცხოვრებას გაურბის და ზურგს აქცევს მას, განდევილივით დაისჯება და მის დამსჯელად ამ შემთხვევაში თვით ცხოვრება გამოვა“ (აბაშიძე 1962).

შ. რადიანის აზრით, „განდევილის ცხოვრება განყენებული, უაზრო და უშინაარსო ცხოვრებაა და ამისთანა ცხოვრება ი. ჭავჭავაძეს არ მოსწონს“ (რადიანი 1962: 351);

„განდევილის“ დამარცხებით ი. ჭავჭავაძემ უარყო ასკეტიზმი და ამასთან ერთად ადამიანის მიერ პირად ბედნიერებაზე განკერძოებულად, საზოგადოებისაგან განდგომილად ზრუნვის იდეა“ (გაჩეჩილაძე 1975: 205).

„სიცოცხლე იმარჯვებს სიკვდილზე – ასეთია იდეათა ის სამყარო, რომლითაც შთაგონებულია „განდევილი“ (ინგოროყვა 1975: 125) – ფორმულირება მეტად ეფექტურია და ფაქტობრივი დასაბუთების მხრივ მყარ ნიადაგზე ვერ დგას, რადგან ასკეტიზმის, როგორც რელიგიური მოვლენის გმობა და ძაგება პოემაში არ არის. მწყემსი ქალის სიტყვები: „აქ (ბეთლემში) სიკვდილია, იქ კი (ქვეყნად) სიცოცხლე, აქ ჭირია და იქ კი ღხინია“ - არის ლიტერატურული პერსონაჟის თვალთახედვა, რომელიც აბსოლუტურად უპირისპირდება პოემის ავტორის შეხედულებას, ბერ-მონაზვნურ დეალოზზე, რწმენისა და ღოცვის მნიშვნელობაზე.

სამწუხაროდ, არც ერთ კრიტიკოსსა თუ მკვლევარს არ უცდია განდევილობის არსის ახსნა ქრისტიანული მორალიდან გამომდინარე და ამის მიზეზიც ეპოქის ცნობიერებით განპირობებული ლიტერატურული აზროვნების თავისებურებებში უნდა ვეძიოთ.

ლიტერატურული კვლევის მეთოდის, სოციალისტური რეალიზმის პრინციპები ათეისტური იდეებით საზრდოობდა და ამდენად, ბუნებრივია, რომ მათ მიერ ილიას პოემის გმირის მარცხი საზოგადოებრივი ცხოვრების გამარჯვებისა და რელიგიის უმწეობის დადასტურებად იქნა მიჩნეული.

დღეისათვის არავისთვის წარმოადგენს საიდუმლოს ის ფაქტი, რომ საბჭოურ პერიოდში, გარკვეული სოციალური დაკვეთის გამო, ნაწარმოების ანალიზი ხდებოდა წინასწარ შემუშავებული, დროის მოთხოვნის შესაბამისი მოდელით და რომ წლების განმავლობაში ქართული მწერლობა და ლიტერატურული კრიტიკა პოლიტიკური ვითარების სამსახურში იდგა.

შეიძლება იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც სხვაგვარად ფიქრობდნენ და აფასებდნენ ყოველივეს, მაგრამ მათი აზრი ჩვენამდე ვერ მოაღწევდა, რადგან ცენზურა არ დაუშვებდა განსხვავებული აზრის პუბლიკაციას. ამის დასტურია ის, რომ ამავე პერიოდის ქართულ ემიგრანტულ პრესაში (რომელიც თავისუფალი იყო ამგვარი შეზღუდვისაგან) რელიგიური ასპექტით ილიას ნაწერების განხილვები აქა-იქ ჩნდებოდა.

XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში ჩნდება პირველი ცდები პოემის იდეური შინაარსის გახსნისა და განდევილობის

არსის განმარტებისა ქრისტიანული მორალიდან გამომდინარე, რაც მთლიანად უგულვებელყოფილი იყო მე-19 საუკუნისა და მე-20 საუკუნის 30-70-იანი წლების ქართული ლიტერატურული აზროვნების მიერ.

„განდევილის“ კვლევას შრომები უძღვნეს უ. ობოლაძემ, პ. რატიანმა, თ. ჭილაძემ, აკ. ბაქრაძემ, გ. კალანდარიშვილმა, ნ. გოგოჭურმა, ნ. გრიგალაშვილმა და სხვებმა.

ი. ბეროშვილს, სხვა მკვლევარებისაგან განსხვავებით, მიაჩნია, რომ „განდევილის“ ლაიტმოტივია რწმენის უძლეველობის პრობლემა: „განკაცებულ ადამიანს უნდა ჰქონდეს ღრმა რწმენა. თუ ამაღლდა და ამას მიაღწია, თუნდაც ისეთ ადგილას დასახლდეს, „სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა ორბნი, არწივნი ვერ შეხებიან“ -- მაინც ბედნიერად იგრძნობს თავს, რადგან სრულქმნილება კაცის სულისა რწმენის უძლეველობაში იქმნება“ (ბეროშვილი 1989: 25).

კრიტიკოსი აკაკი ბაქრაძე უარყოფს თეორიას „განდევილში“ ასკეტიზმის კრიტიკის შესახებ და მწირის მარცხს მიიჩნევს რწმენის ტრაგედიად, ხოლო ქრისტიანობას ილიას შემოქმედებაში პიროვნებისა და ერის მხსნელ მოძღვრებად: „განდევილში“ ილიას გამოყენებული აქვს ცოდვით დაცემის კლასიკური სიუჟეტი, მაგრამ დაცემა ამჯერად გამოწვეულია რწმენის ღალატით. ამდენად „განდევილი“ რწმენის ტრაგედიაა. რწმენის ღალატი კი შედეგია ადამიანის გაორებისა და ნებისყოფის სისუსტისა“ (ბაქრაძე 1992: 91).

როგორც ვხედავთ, დასკვნები რადიკალურად შეიცვალა და ეს არც არის გასაკვირი. ჯერ კიდევ 50-იან წლებში მეცნიერმა ვახტანგ კოტეტიშვილმა ილია ჭავჭავაძის პიროვნებისა და შემოქმედების წაკითხვა მისი სიღრმისა და იდუმალების გამო თაობების საქმედ მიიჩნია: „ყოველი დიდი პიროვნება რაღაც საიდუმლოების ბეჭდით გვეჩვენება, რომლის გამოცნობასაც თაობები უნდებიან; ასევე აუხსნელ პიროვნებად რჩება ი. ჭავჭავაძე, რადგან ის, რაც სთქვა, კიდევ არ არის ის, რისი თქმაც შეეძლო“ (კოტეტიშვილი 1959: 367).

დიდი მეცნიერის ამ განაცხადს ადასტურებს საზოგადოებრივი, მეცნიერული და კრიტიკული აზრიც, რომელიც ილიას შემოქმედებისა და კონკრეტულად „განდევილის“ გარშემო თაობებთან ერთად იცვლებოდა საქართველოში.

ის კრიტიკიკები და მეთოდები, რომლითაც ხელმძღვანელობდა სოციალისტური რეალიზმი, დროთა განმავლობაში ძირფესვიანად შეიცვალა, რასაც მოჰყვა ღირებულებათა გადაფასება.

თანამედროვე კრიტიკაში გაჩნდა აზრი, რომ მწერალს პოემაში ჩაქსოვილი აქვს არა ასკეტიზმის კრიტიკის იდეა, არამედ დღემდე შეუსწავლელი თეოლოგიურ-ფილოსოფიური აზრები და ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ილია ქრისტიანულ გარემოში დაიბადა და აღიზარდა, საღვთო სჯულს ანბანთან ერთად სწავლობდა და მისი შემოქმედება და ნააზრვეი არ ხასიათდება ათეისტური იდეებითა და ტენდენციებით.

ბოლო წლებში ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში იმატა შრომებმა, სადაც ი. ჭავჭავაძის შემოქმედების და, კონკრეტულად, პოემა „განდევლის“ პრობლემატიკა განხილულია მწერლის მსოფლმხედველობაზე დაყრდნობით და ახსნილია ქრისტიანული ასპექტით (ჩხაიძე 1999), (მეტრეველი 1993). (ნინიძე 2000).

ძნელია, ჩაწვდე ილიას ნააზრვეის სიღრმეს, მაგრამ თუ გვინდა, რომ ამ გზაზე ნაბიჯი მაინც გადავდგათ, უნდა ვიყოთ ობიექტურები და ყური ვუგდოთ არა დროის მოთხოვნებს, არამედ ვეძიოთ თვით მწერლის პოზიცია და მსატერული ჩანაფიქრი.

„განდევლის“ სწორად წაკითხვისათვის მეტი ყურადღება უნდა მივაქციოთ ილიას 1887 წელს გამოქვეყნებულ წერილს „აკაკი წერეთელი და ვეფხისტყაოსანი“, სადაც ავტორი თავის პოზიციას ასკეტიზმთან მიმართებაში მკვეთრად აყალიბებს განდევილი მამის, სვიმონ მესვეტესთან დაკავშირებით: „სვიმონ მესვეტე სვეტზედ ავიდა და იქ მიეცა გახრწნილებას სულის საოხად; და ნუთუ ეს სიხარმაცით მოუვიდა და ქვეყანას იმიტომ მოერიდა, რომ ქვეყანა ხელ-ფეხის მოძრაობას, გარჯასა და მუშაობას ჰთხოულობდა და სვეტზედ-კი შეეძლო უძრავად დებულიყო. ამისთანა ამბავს სხვა მიზეზი აქვს, რომელიც თავს იმაღავს ადამიანის მრავალფერ ბუნებაში“ (ჭავჭავაძე 1991: 371).

მწერალმა თავისი დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი ასე გამოხატა, მომდევნო ფრაზით კი იმაზეც მიგვანიშნა, რომ ამგვარი დვაწლის მნიშვნელობა ბევრს არ ესმის: „...რამდენადაც ეს ფარულნი მიზეზნი შორს არიან უბრალო სიკვდილის შვილთა თვალთათვის, იმდენად მათი პოვნა და მიგნება ხვედრია მარტო იმისთანა კაცებისა, როგორც რუსთაველია და სხვანი“.

ლიტერატურული კრიტიკის მიმოხილვამ სწორედ ეს დაგვანახა, მკვლევარნი და კრიტიკოსნი ილიას „განდეგილს“ ყოველთვის აფასებდნენ მათი ეპოქის, ცნობიერებისა და მსოფლმხედველობის გადასახედიდან და მოვლენებსაც თავიანთი მრწამსის შესაბამისად და შესატყვისად ხატავდნენ. ვიდრე მეცნიერთა საკვლევი პოზიცია არ დაუახლოვდა ავტორისას, პოემის იდეური შინაარსი არ გაიხსნა. ამის გამო, ათეული წლების განმავლობაში, მეცნიერთა მიერ მწერლის ჩანაფიქრის დეფინიცია უპირისპირდებოდა ილიას ცხოვრებისეულ მრწამსს.

თუკი მდაბალი, მიწიერი სამყაროდან განვსჯით და ღვთის სამსახურს, მისთვის თავის შეწირვას და ასკეტური ცხოვრების წესს უარყოფითად ჩავთვლით და ცხოვრებისაგან განდგომად მივიჩნევთ, მაშინ უნდა უარყოფითად დავაფასოთ უამრავ ბერ-მონაზონთა, წმინდა მამათა, მრავალ მოწამეთა მარტვილობა და ღვაწლი ღვთისა და ერის წინაშე – ღმერთთან მოსაუბრე პოეტი ამ სამზეროდან არასოდეს იყურებოდა.

პოემის მოქმედი გმირის, განდეგილი ბერის მარცხი პიროვნული ცოდვის შედეგია და არა იმისი, რომ მან განდეგილური ცხოვრების წესი აირჩია.

ილია დიდი თანაგრძნობით ხატავს პოემის მთავარი პერსონაჟის მხატვრულ სახეს, რომელმაც ბერობის ყველაზე მძიმე ჯვარი იტვირთა – განდეგილური ცხოვრების წესი აირჩია და მყინვარის მიდამოებში ოდესღაც გაუქმებულ ტაძარს შეეკედლა.

მონასტრის სენაკში დღედაღამ ლოცვით, მარხვით, ღვთისადმი ღაღადებითა და სულისათვის ხორცის შეწირვით მწირმა მადლმოსილებსაც მიაღწია და ღვთისაგან მოვლენილი სასწაულით, მზის სხივზე დაყრდნობილი ლოცვანით ყოველდღე შეიმოწმებდა თვის სიწმინდეს.

წმიდა მამები გვმოძღვრებენ, რომ „ბერობა ყოველდღე სიკვდილია ქრისტესთვის და ჯვარცმისა სამარადისო“ (წმ. ალექსი ბერი 2003: 51). ეს მუდმივი სიფხიზლე და შინაგანი ბრძოლაა.

პოემის გმირი ერთადერთი ადამიანია, რომელმაც წუთისოფლის შურსა და მტრობას, ღალატსა და ძულებას მისგან განდგომა არჩია, საიქიო ცხოვრებისათვის სააქაოს დათმობა განიზრახა და „რყენას და წაწყმედას“ განშორებული ბეთლემის მონასტერს შეეკედლა. გაუქმებულ ღვთის ტაძარს შეხიზნული ამ „სხვა მსოფლიოშიც“ ის მარტოდმარტოა და მოწეული განსაცდელის ჟამს მლოცველიც ერთადერთია, წარწყმედისაგან ქვეყნის ხსნას

რომ ევედრება უფალს. ძლიერმა საცდურებმა, მძაფრმა სულიერმა ბრძოლებმა და ბერის მიერ დაშვებულმა შეცდომებმა მისი სასოწარკვეთა გამოიწვიეს, რაც გახდა კიდევ მწირის დაღუპვის მიზეზი.

ცნობილია, რომ სადაც მეტი სიწმიდეა, იქ უფრო გააფთრებით იბრძვის ბოროტი და პოემიდან ვიგებთ, რომ ეშმაკის მანქანებითა და მაცდურებით, მძაფრი სულიერი ბრძოლების შედეგად ბერი მარცხდება, მისი დაცემის შემდეგ კი „უწინდელ დროში ღვთისა მოსავთა“ მიერ გამოქცავული მონასტერი კვლავ ცარიელდება.

ილია მკითხველს სულიერი სიფხიზლისაკენ მოუწოდებს, რადგანაც იცის, რომ ხორცისა და სულის, ცოდვისა და მადლის ჭიდილი ადამიანში მთელი ცხოვრების მანძილზე გრძელდება და რა სულიერ სიმაღლეებსაც არ უნდა მიაღწიოს მან, დაცემისაგან დაზღვეული არასოდეს არის.

მხატვრულ ნაწარმოებში მწერალს თავისი მთავარი სათქმელი სახე-სიმბოლოებითა და მხატვრული ხერხებით აქვს გადმოცემული. „ნაწარმოებში სიმბოლურად ასახული დაცემა ამაღლებულისა, ღვთივმონიჭებული მადლის დაკარგვა ილიასათვის ის რეალობაა, რომელსაც იგი ხედავს, დანარჩენი კი ლეგენდად ქცეული პარალელია. ... ის აწმყოზე წარსულის თვალთ გვახედებს და ამ ფონზე წარმოგვიჩენს მომავალს.“ (ნინიძე 1997: 158).

„... თუ არ ღვთის ღირსი სხვა ვერვინ თურმე

იმ წმინდა ადგილს ვერ შეეხება“, – ვკითხულობთ ნაწარმოებში და პოემის ფინალში ქარის ქშუილთან ერთად ისმის გლოვის ხმაც, უჩვეულო სიწმინდით გამორჩეული, იმ ჟამისთვის ერთადერთი „ღვთის ღირსი“ ადამიანის დაღუპვისა და ძველი სალოცავის დაცარიელების გამო...

დღევანდელი გადასახედიდან ჩვენთვის ხელახლა ცნაურდება ძველი აღთქმის ისტორიიდან უფლის გამოცხადების ეპიზოდი, რომელშიც ის აბრაამს ცოდვაში ჩაძირული სოდომის შეწყალებას ჰპირდება შიგ მცხოვრები თუნდაც ათი მართალი ადამიანის პოვნის შემთხვევაში: „არ დავღუპავ იმ ათის გულისათვის“ (დაბ.თ.18-32).

ყველასათვის ცნობილია, თუ რითი დამთავრდა ბიბლიური ქალაქის ისტორია, რადგან მასში ის ათი მართალი ადამიანიც არ აღმოჩნდა...

მწერალმა პოემის ფინალში დაცარიელებული და გაუდაბურებული ბეთლემის ჩვენებით – კი ბევრი რამ თქვა მისი თანამედროვე ცხოვრების შესახებ. ბეთლემის გაპარტახებით სულიერად გაპარტახებული საქართველოს

სურათია გამოსატყუი. მიზეზი კონკრეტულია — ადრე ბერების ლოცვითი დვაწლით განათებული ქვეყანა აწმყოში ამ დვაწლის გარეშე იყო დარჩენილი.

წმიდა მამათა ლოცვის ნაცვლად, გამომფრთხალი ნადირის ღმუილის ამარა დარჩენილი უბველესი ქართული სალოცავი ილიას სატკივარი და წუხილია, რომელიც, სამწუხაროდ, ცოტას თუ ესმის.

ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში ჯერ კიდევ არსებობს ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულებები განდევილობისადმი ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულებასთან დაკავშირებით.

პოემის ავტორის სარწმუნოებრივ მსოფლმხედველობასა და ცხოვრების წესზე დაყრდნობით საჭიროა, საბოლოოდ გაკეთდეს ერთმნიშვნელოვანი დასკვნა.

ლიტერატურისმცოდნეობაში მიმდინარეობს შეუქცევადი პროცესი ღირებულებათა გადაფასებისა და ლიტერატურული კრიტიკაც სწორ გზას დაადგა, მაგრამ ის დღესაც ვალში რჩება ჩვენი დიდი წინაპრის წინაშე.

ილიას შემოქმედებას ამოუწურავი შესაძლებლობები გააჩნია, რადგან სულისა და ხორცის ჭიდილი, რომელიც „განდევილში“ მთავარი დილემაა, ყველა დროის პრობლემა იყო და იქნება, მიუხედავად იმისა, ცნობს ამას საზოგადოება თუ არა.

ქრისტიანობა ილიას მრწამსისა და მხატვრული შემოქმედების განმსაზღვრელი მოძღვრებაა. მწერალი ჩვენზე უსაზღვროდ მაღლა დგას. ილიამდე ამადლება ჭეშმარიტებამდე ამადლების ტოლფასია. ჭეშმარიტება რწმენის გასაღებია; ამ გასაღებთან მიახლება კი ჟამისა და დროის საქმეა.

მხატვრული პერსონაჟები ქრისტიანული ზნეობის გადასახედიდან

რამდენადაც ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სფეროს ეპიკური ჟანრი წარმოადგენს, რომელშიც მწერლის ჩანაფიქრი მეტწილად გმირთა სახეების წარმოჩენით რეალიზდება, ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ თუ რა ზნეობრივი გადასახედიდან უყურებს და აფასებს მწერალი ამ პერსონაჟებს. ეპიკური თხზულებების გმირთა სახეების შესწავლის შედეგად მივედით იმ დასკვნამდე, რომ თითოეული მათგანის ცხოვრება ქრისტიანული მორალის კუთხით არის შეფასებული. — აქედან გამომდინარე, სწორედ ეს არის ავტორის საჭვრეტი პოზიცია.

ილია ჭავჭავაძის მოთხრობის „კაცია-ადამიანის“?! გმირები განსახოვნებაა ადამიანის დაცემისა და ქრისტიანული არსისაგან დაცლისა. მწერალი არაჩვეულებრივად წარმოგვიჩენს მათ სულჩამკვდარ სხეულს, მათ ორიენტაციას ხორცზე და არა სულზე. მოთხრობის გმირების მთავარი საზრუნავი ხორციელი საზრდელის მიღება, ჭამა და სმაა. ღმერთსაც მადლობას ამისთვის სწირავენ. ლუარსაბი საზრდელის დამთავრების შემდეგ მადლობას უხდის უფალს: „მადლობ შენ, უფალო, რათა განმადღე მე“ (ჭავჭავაძე 1988: 51), მაგრამ ლოცვაში არსებული სიტყვები „და ნუ მომაკლებ ზეცისა შენსა სასუფეველსა“— ავიწყდება. ეს შემთხვევითი არაა, რადგან იგი არ ითხოვს ზეციურ სასუფეველს და იმდღევანდელი დღითა და ფიზიკური სიმადღრიტაც საგსებით კმაყოფილია.

ილიას არცერთი სხვა მოთხრობის გმირი იმდენს არ ლაპარაკობს ბიბლიურ თემებზე, რამდენსაც ლუარსაბი და დარეჯანი, მაგრამ ეს ფაქტი ავტორს გამოყენებული აქვს მათი სულიერი სიცარიელის საჩვენებლად. მთავარია არა ის, რომ ისინი ამ თემებზე ლაპარაკობენ. არამედ ის, თუ რას ამბობენ. საუბრების შინაარსი მათი აბსოლუტური უფიცობისა და თან თვითდაჯერებულობის დამადასტურებელია.

დარეჯანს გაგონილი აქვს, რომ იყო ვინმე ბიბლიური იაკობი და არ იცის, მის შესახებ სხვა არაფერი, მაგრამ როდესაც ლუარსაბი ეკითხება თუ „ვინ იყო“, არცოდნის აღიარებას ისევ „მოჭორებას არჩევს“ და პასუხობს: „წირვა-ლოცვაზედ მაინც არ გაგიგია?.. აბრაამის მძახლის განაყოფის შვილი იყო“... (ჭავჭავაძე 1988: 107).

„კაცია ადამიანის?!“ კითხვისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ მწერლის ფარული ირონია. ლუარსაბის ოჯახში, გაქონილ ქაღალდაკრულ ფანჯარაზე,

ნემსით დაჩხვლეტილ ჯვრებისა და ნემსითვე გაკეთებულ სხვადასხვა წარწერების შესახებ (მაგ. „დათვი ხეზე როგორ გავა, იავნანინაო“) ილია წერს: „ეს კი ქალის საქმე უნდა იყოს! მოსწყენია დავითნის კითხვა, გულზე რაღაც სევდა მოსწოლია და გონების გასართავად და უგემურ დღის დასალევად მიმჯდარა ფანჯარასთან, ამოუძვრია გულის ქინძისთავი და მიუყვია ხელი ამ მართლა-და გონების გასართველ საქმისთვის“ (ჭავჭავაძე 1988: 36)

რა თქმა უნდა, მწერალი კი არ ამართლებს იმ უსაქმო ადამიანს და „დავითნის“ მნიშვნელობას კი არ აკნინებს, არამედ გვიჩვენებს საიდან სადამდე ეცემა „ღვთის ქმნილებათა გვირგვინი“, რომელსაც ღვთისაგან მინიჭებული თავისუფალი ნებით შეუძლია ანგელოზამდეც ზე-აღსვლა და პირუტყვამდეც დადაბლება.

რა უნდა ვთქვათ იმ სოფელზეც, სადაც დარეჯანი სოლომონის სიბრძნის საუკეთესო მცოდნედ ითვლება. რძალი ელისაბედი მის შესახებ ნიშნისმოგებით ამბობს: „სოლომონ ბრძენის წიგნს რომ ჩააბუღებულება ხოლმე და კუდიანობდა, ეგ იმან ჩასცხო თავშია: ღმერთმა მაგათზედ გული აიყარა, ეხლა აღარა ეშველებათ-რა“ – აქ ქვეტექსტში იკითხება, რომ, თითქოს, დარეჯანს უშივილობა წმიდა წერილის კითხვამ მოუტანა.

„კაცია-ადამიანის“?! გმირები ვერ გარკვეულან, სად არის ლოცვა და სად – შელოცვა, სად – რწმენა და სად – ცრურწმენა, ამიტომაცაა, რომ ელისაბედი სოლომონ ბრძენის წიგნის კითხვასა და კუდიანობას ერთად მოიხსენიებს.

მკითხავის რჩევით რომ დადიან ეკლესიაში და შესაწირს იღებენ, – ესეც უმეცრებისა და ცოდვა-მადლის გაურჩევლობის დადასტურებაა.

ღუარსაბი ერთი შეხედვით უწყინარი და უცოდველია. თავად ამბობს: „წირვა-ლოცვას მე არ ვაკლდებოდი, კაცი მე არ მამიკლავს და კაცისთვის მე არ მამიპარავსო“ – და ეს ფაქტობრივად მართლაც ასეა, მაგრამ ეს ცოდვები მის გულში ფარულად არის დაბუდებული.

მართალია, კაცი არ მოუკლავს, მაგრამ გულით კი იოლად იმეტებს ადამიანს: „დავითსამც თვალიმც ამოსთხრიაო“ – ამბობს ის. „ცოდო არ არის... დავითი ცოცხალი იყოსო“ – ამას ამბობს ძმაზე; სახარებაში კი ვკითხულობთ: „ყოველსა, რომელსა სძულდეს ძმაჲ თმსი, იგი კაცის მკვლეელი არს“ (ახალი აღთქმა B 2003: იოვანე.3.15)

მართალია, ღუარსაბს არ მოუპარავს, მაგრამ გულში ნატრობს ადამიანის პირველცოდვის განმეორებას და აკრძალული ხის ნაყოფის მოპარვას თან იმაზე

ზრუნავს, რომ არავინ გაიგოს: „ნეტავი მე მამეპარა... არ შეგატყობინებდი: ჩაველაპავედი და მუცელს ხომ ვერ გამიჭრიდნენ“

მართალია, მას არ უმრუშია, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ვინმესკენ თვალი არ გაქცევია. მეზობლის ლამაზი პატარძლის შეხედვისას „ლუარსაბმა დააკრაჭუნა კიდევ თავისებურად კბილები სიამოვნების ნიშნად, მითამ-და სამაცდუროდ გაიღიმა“. სახარებაში ვკითხულობთ: „ყოველნი, რომელნი {ედვიდეს დედაკაცსა გულის თქუმად მას, მუნვე იმრუშა მის თანა გულსა შინა თმსსა“ (ახალი აღთქუმაB 2003: მთ.5.28).

ლუარსაბი სიძვა-მრუშობას კი არ გმობს, არამედ მისი გახმაურების ეშინია მხოლოდ. მეზობლის, ნიკოლოზის მრუშობის შესახებ ის ამბობს: „განა უწინ კი არ იყო მაგისტანა ამბები, ხორციელები არ იყვნენ თუ? მაგრამ სულ უწინ დაფარული იყო. ისე დაიჭერდნენ საქმეს, რომ ხორციელ ადამიანს არ გააგებინებდნენ, ბევრი მაგისტანაები მომხდარა უწინაც, მაგრამ აბა ერთი შეგიტყვიათ რამე? სულ ისე ჩუმად და გონიერად იცოდნენ უწინ ყველაფერი“ (ჭავჭავაძე 1988: 64).

ლუარსაბი და დარეჯანი, თითქოს, ერთმანეთის მოყვარული ცოლ-ქმარი ჩანს, მაგრამ გავიხსენოთ, თუ როგორ განრისხდება ლუარსაბი, როცა დაესიზმრება, რომ თვითონ მოკვდა და დარეჯანი საფლაგში არ ჩაყვა. მას არა თუ ზოგადად მოყვასი, თვით დარეჯანიც არ უყვარს ჭეშმარიტი სიყვარულით. „თუ მე არ ვიქნები, ქვეყანა თუნდა ძირიანად ამოვარდნილა... ქვა ქვაზედ ნუ იქნება“ – ამბობს ის და საკუთარი სიცოცხლის გარეშე ქვეყნის არსებობა საჭიროდ არ მიაჩნია...

ლუარსაბი თავისი უნიათობის გამო ვერავის მოტყუებას ვერ ახერხებს, მაგრამ ამის სურვილი კი აქვს. გავიხსენოთ ბუზების ეპიზოდი, სადაც ის თავის კნენას ეჯობრება ბუზების რაოდენობის გამოცნობაში და როცა დარწმუნდება, რომ მისი ანგარიში მცდარია, უცებ გადადის დარეჯანის აზრზე და ამტკიცებს თავის უცდომელობას. არც თავის მოურავთან გაუდის თავადს ტყუილები. ცბიერი დათო მაშინვე მიუხვდება, თუ რატომ ცდილობს მისი ბატონი იმ ხმის გავრცელებას, რომ ბატონ-ყმობის გადავარდნა ტყუილია. იღია შენიშნავს, „ვინ იცის, გულში როგორ ეცინებოდა ამ პირმთონე ყმასა“ (ჭავჭავაძე 1988: 69).

ლუარსაბი უქნარაა – ის თავისი შრომით საზრდოს არ შოულობს, მაგრამ ბაქი-ბუქობს და თავს იტყუებს, ვითომ ეს ასე არ არის. ის ტიპური სახეა ბიბლიური ფარისევლისა, რომელიც გარეგანად ცდილობს რჯულის

აღმსარებლად გამოჩნდეს, მაგრამ სინამდვილეში არსი დაკარგული აქვს. მისი სიზმრისეული ლოცვა აშკარა გამოძახილია სახარებისეული ფარისევლური ლოცვისა, სადაც ის ცდილობს საკუთარი თავის განდიდებას და მოყვასის, საკუთარი ძმის დაკნინება-დაბეზღებას. „ღმერთო! – რა დაგიშავე შე დალოცვილო, რომ შეიღს არ მაძლევ? მიბძანე და აკი თელეთს გიახელ სალოცავადა, თორმეტაბაზიანი ცხვარი დაგიკალ, ორი აბაზის წმინდა სანთელი დაგინთე. სხვა რა ვქნა? წირვა-ლოცვას უამისოდაც არ ვაკლდებოდი, მარხვა მე არ გამიტეხია, ყოველ წელიწადს წმინდა ზიარება მიმიღია და აღსარება მითქვამს. აბა ჩვენ მღვდელსა ჰკითხე, თუ მე ცოდვა მიქნია რამე. დავითის ლუკმად გინდა გამხადო?! რაც იმას ქვეყანაზე ცოდვა ჩაუდენია, ვინ მოსთვლის?“ (ჭავჭავაძე 1988: 108)

ლუარსაბი თავის ცოდვებს თავადაც ვერ აცნობიერებს, ამიტომ ჭირს კიდევ მათი დანახვა, მაგრამ ილიას დამოკიდებულება ლუარსაბისადმი და შეიძლება ითქვას, რომ მოთხრობის ყველა გმირისადმი, პირდაპირ და ცალსახად იკითხება ავტორის სიტყვებში: „მართალი ხარ, ჩემო ლუარსაბ, შენ კაცი არ მოგიკლავს, კაცისთვის არ მოგიპარავს, ერთის სიტყვით, რაც არ უნდა გექნა, არ გიქნია, ესეც კარგია: უარარაობას ეგა სჯობია. მაგრამ ახლა ეს უნდა გკითხო: რაც უნდა გექმნა ის კი გიქმნია?... წირვა-ლოცვას არ ვაკლდებოდიო. რა გამოვიდა! იქ ყოველთვის გსმენია ჩვენთვის ჯვარცმულის ქრისტეს სიტყვა: „ვით მამა ზეცისა, იყავ შენც სრულიო“ აბა, ერთს წამს შენს სიცოცხლეში მაგისთვის სცდილხარ?“ (ჭავჭავაძე 1988: 74)

ის, რომ ცოდვის არქმნა ქრისტიანული ზნეობის მიხედვით ადამიანისათვის საკმარისი არ არის, არაერთგზისაა აღნიშნული ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკაშიც. ერთგან ვკითხულობთ: „ბოროტის უქმნელობა კი არ იზიდავს, კი არ გამსჭვალავს ადამიანის გულსა, არამედ ქმნა მადლისა... ჭეშმარიტი კაცობა არქონა ცოდვისა კი არ არის, არამედ ქონა მადლისა. კაცურის კაცობის ნიშანი minimum-ი სათნოება კი არ არის, რომელიც არცოდვის საზღვარია, არამედ maximum-ი, რომელიც მადლის სამფლობელოა და საუფლისწულო.“ (ჭავჭავაძე 1991: 397)

სხვაგან ვკითხულობთ: „ორი ერთნაირი სათნოება ქვეყანაზე ადამიანის ღირსების აღმნიშვნელი: ერთი უქმი, რომელსაც მოსდევს არ სქმნა ბოროტისა, მეორე მომქმედი, რომელსაც მოსდევს ქმნა კეთილისა. პირველი მაგდენი ვერაფერი ღვაწლია. სადიდებელი კაცისა მეორე სათნოებაა“ (ივერია 1898: №103).

„დიდი მანძილია ბოროტის არქმნასა და კეთილის ქმნას შორის. ერთმანეთს არაფერში ჰგვანან. ბოროტის არაქმნა ივია, რომ სიკეთე მიანიჭო, სიკეთე უყო. საკამაო არ არის, რომ კაცი არ უნდა მოჰკლა, უნდა აცოცხლო კიდევ, – საკამაო არ არის არა გამოსწირო რა, უნდა მართაღს მოუწყავდე კიდევ; საკამაო არ არის არა გული გითქმოდეს მოძმის კეთილისათვის, უნდა გიხაროდეს, მხიარულობდე კიდევ, უნდა შეველოდე, ხელს უწყობდე, საკამაო არ არის არყოფა ბოროტისა, უნდა კეთილის ყოფა, – საკამაო არ არის ბოროტისათვის ხელ-ფეხი შეიკრა, უნდა სიკეთისათვის ხელ-ფეხი გაშალო, ამოქმედო“ (ივერია 1887: №70).

მოთხრობა „კაცია-ადამიანის?!“ გმირები ილიას მკაფიოდა ჰყავს დახატული და თან წინასიტყვაობის მიხედვით, „შენ ათასსა ჰგევხარ და ათასი შენა“ (ჭავჭავაძე 1988: 575), – ავტორი პირდაპირ გვუბნება, რომ საზოგადო ჭირზე წერს და რომ ლუარსაბობა (ჭეშმარიტი კაცობისა და ადამიანობის პრობლემა) ჩვენი ერის ერთ-ერთი ტკივილი იყო.

საინტერესოა გმირთა ზნეობაზე დაკვირვება „გლახის ნაამბობის“ მიხედვითაც. მოთხრობის გმირი, ბატონიშვილი დათიკო არის სახე ადამიანისა, რომელიც არაფერს ღვთიურს ახლოს არ იკარებს. მოთხრობის პირველი ვარიანტის მიხედვით, იგი ხელიდან აგდებინებს გაბრიელს „ვეფხისტყაოსანს“ და ირონიულად ამბობს: „მეორე სახარებაც ეგა ყოფილაო“.

მოთხრობის ერთ-ერთი პერსონაჟი, მღვდელი გულისტკივილთ აღნიშნავს, რომ ეს ყმაწვილი კაცი ვერ მოიკარა, ბოლოს თავად ეახლება მას და კარგა ხანს უქადაგებს, მაგრამ ოთახიდან გამოსული სიტყვებით: „სწყუროდის წყალსა ვინ დაღვრის კაცი უშმაგო, ცნობილი“ – მიგვანიშნებს, რომ მან ღვთის სიტყვა, ეს მაცოცხლებელი წყარო დაღვარა.

ბევრად უფრო საინტერესოა გაბრიელის სახე. იგი, როგორც ჩაგრული, მკითხველში ერთგვარ სიმპათიას იწვევს, მაგრამ მწერალი ახერხებს, რომ უფრო ღრმად ჩაგვახედოს მის სულში.

გაბრიელის პრობლემა მარტო ის კი არ არის, რომ ის ყმაა, არამედ ის, რომ ის სულითაც მონაა. გაბრიელს არ ესმის თაისი, როგორც ადამიანის, როგორც კაცის უმაღლესი დანიშნულება. მზად არის, ფეხები დაუკოცნოს ყველას, ვინც მისადმი სიკეთეს გამოიჩენს და ვერ ხედავს, რომ ამ სიკეთის წყარო ის ჩამდენი ადამიანი კი არ არის, არამედ – ღმერთი. როდესაც მღვდელი ეუბნება მას, შენი მშველელი ცაშია, მე კი მისი ცოდვილი მსახური ვარო,

გაბრიელი მიუგებს, „შენ ღვთის მსახური იყავ და მე კი შენი ვიქნებო“ (ჭავჭავაძე 1988: 157).

ის ვერ წვდება მაღალ სულიერ სიმაღლეებს, ხედავს მხოლოდ ამქვეყნიურ სიკეთესა და ბოროტებას, ვერ გრძნობს ღვთის განგებულებას. მას არა აქვს ის ადამიანური ღირსება, რომელიც არ დაკმაყოფილდებოდა იმით, „არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი“ და რომელიც მოინდომებდა ღვთაებრივი ჭეშმარიტებისაკენ სწრაფვას. ეს სწრაფვა კი, ილიას თქმით, ყველას მოეთხოვება: „გრძნობა ადამიანის ღირსებისა აღიარებულია საქვეყნოდ დიდსა და მცირეშიც, მდიდარსა და გლახაკშიც, ბატონსა და ყმაშიც, თავადსა და გლეხშიც. ყველგან იგი კაცსა ჰხედავს და კაცსა ჰსცემს პატივსა“ (ჭავჭავაძე 1991: 224)

ჩაგრულობა ყოველთვის არ ნიშნავს სიმართლეს. მართალია, ილია ბევრს წერდა სოციალურ უსამართლობაზე, მაგრამ მისთვის ყველა გლეხი მართალი და ყველა თავადი ბოროტი არ ყოფილა. ღამაზისეული არაფრითაა დარეჯანზე უკეთესი და მოურავი გიტოც, რომელიც შეპირებული ჩოხის სანაცვლოდ თავისნაირ გლეხის ოჯახს დაუფიქრებლად აუბედურებს, – არაფრითაა უკეთესი ხორციელ ვნებებს აყოლილ დათიკოზე.

ილია თავის ნაწერებში გვასწავლის, რომ ადამიანის თვითშეფასება ხშირად არ არის სანდო და რომ სიტყვა და საქმე ყოველთვის ერთმანეთს არ ემთხვევა. ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს, ვითომდა, „ღვთის მოყვარული და მაღიდებელი“ გაბრიელი ყველას სწირავს, ვინც მას უყვარდა. მათგან პირველია მამა, რომელსაც ძალიან სჭირდებოდა მოხუცებულობაში შვილის გვერდში ამოდგომა, მან კი ბატონის კარზე, დათიკოსთან ყოფნა არჩია დედინაცვალთან და მოხუც მშობელთან ერთად ცხოვრებას. გაჯავრებული და გულაყრილი გაბრუნდა მამამისი შინ და ერთ წელიწადში გარდაიცვალა კიდევ შვილის უნახავად. გაბროს თავისი საქციელი შემდგომში სანანებელი გაუხდა.

სანამ დათიკო სხვებს აუბედურებდა, გაბრიელს, როგორც მის მარჯვენა ხელს, ეს არ ეხებოდა; წინააღმდეგობას არ უწევდა იმ მოტივით, რომ უყვარდა ბატონი, მაგრამ, როგორც კი დათიკო მას გზაზე გადაეღობა, მაშინვე გამოიმეტა მოსაკლავად.

მას, ვითომ-და, ძალიან უყვარდა თამრო, მაგრამ ცოდვის მორევში ჩაძირულ და გაუბედურებულ ქალს, რომლის ერთად-ერთი იმედი და გამკითხავი გაბრიელი-და იყო, ხელი ჰკრა და გველის წიწილივით ისე მოიშორა გულიდან, რომ არც უფიქრია მის დახმარებაზე. მაშინ არ უგვრძვინია სინდისის ქენჯნა და

არც დალოცვილი მღვდლის შეგონება გახსენებია: „როცა . . . ადამიანს პირს არიდებ, მითამ ქრისტე ღმერთისთვის მოგირიდებია პირი“ (ჭავჭავაძე 1988: 173).

როდესაც მღვდელმა გაბროს ღვთის სიტყვა უქადაგა (უფლისა და ტალანტების იგავი. მთ. 25.15-30), იქვე განუმარტა: „ღმერთმა ყველას გონება და გული, სიკეთის შეძლება დაგვირიგა, ზოგს, მართალია, ცოტა, ზოგს ბევრი, მაგრამ ბევრს ბევრი მოეკითხება, ცოტას – ცოტა. იმისათვის კი არ დაგვირიგა, რომ იმ ზარმაც მონასავით კიდობანში ან მიწაში დავმალეთ, — იმისათვის, რომ ბევრი გაჭირვებულია ქვეყანაზედ, უნდა გავცეთ, რომ მოვიგოთ რამე, თორემ ხელცარიელები დავრჩებით, როცა ღმერთი მოგვაკითხავს ... ის ღვთის მადლი, რომელიც ყოველ კაცსა თავდაპირველადვე ჩავსახებია, ჩვენთვის დაკარგულია, თუ სიკეთე არ მოვაგებინეთ“ (ჭავჭავაძე 1988: 163)

მოდვარმა ერთადერთი რამ მოსთხოვა გაბრიელს, რაც ჩემგან მიიღე, ის სხვას გადაეციო. ამოდენა მოთხოვრაში ერთი პატარა დეტალიც არ ჩანს, რომ მას ვინმესთვის რამე სიკეთე გაეკეთებინოს; პირიქით, გაბრიელმა პირველ საჭირო შემთხვევისთანავე ისარგებლა და გაძარცვა ადამიანი, რადგან ცხენი და ქამარ-ხანჯალი სჭირდებოდა. როდესაც ტყეში გაბორტებული ნადირივით იმალებოდა, გულში კაცის-კვლის ფიქრჩასახული, რამდენიმე ადამიანი მაშინაც გაძარცვა და თავისი საქციელი ასე გაამართლა: „ღმერთო, ხომ შენც იცი, არც ერთისათვის იმაზედ მეტი არ წამირთმევია, რაც მე თითონ მიჭირდა“ (ჭავჭავაძე 1988:212).

გაბრიელს თითქოს უყვარს ღმერთი, ხშირადაც ახსენებს და იმოდენა კრძალვა აქვს მისადმი, რომ მწოლიარე ზიარებას არ აკადრებს მის „მხსნელსა და მაცხოვარს“, მაგრამ სინამდვილეში უპირისპირდება ახალი აღთქმით მოტანილ უფლის უმთავრეს მცნებას: „გიყვარდეთ მტერნი თქუენნი“ (ახალი აღთქმაB 2003: მათე 5.44).

იგი ამბობს: „ის დალოცვილი მღვდელი ხშირად მარიგებდა ხოლმე, რომ მტერსაც პატივობა უნდაო. მეც ვამბობ, მაგრამ მაგას მარტო ენა ამბობს და გულში კი სხვა ბაღდაში ტრიალებს. ღმერთო, შეგცოდე, მაგრამ შენგან გაჩენილს ადამიანსა მარტო შენი სახე თუ მისცემია, თორემ გული კი – არა, სულ ტყუილია! მაინც ადამიანს მტერი არ შეჰყვარებია...“

დათიკოს აგაკობასთან დაკავშირებით ის ფიქრობს: „მაშ ღვთის სამართალმა არ უნდა გაიდვიძოსო“ და ჰგონია, რომ მისი მოკვლით თავად ადასრულებს ღვთის ნებასა და სამართალს.

მოხუცი პეპია სიკვდილის წინ ფიცს ადებინებს გაბრიელს, რომ კაცს მოკლავს უზიარებლად: „თუ თამრო ნამუსწართმეული ნახო, შემომფიცე, რომ იმის დამღუპველს მზეს დაუბნელებ! შემომფიცე, რომ ისე უზიარებლად და შეუნდობარს მოკლავ, როგორც მე ვკვდები!“ — აქ ხაზი უნდა გაესვას ერთ რამეს – უზიარებლობის მოთხოვნას. აქედან ჩანს, რომ პეპიას დათიკოს სიკვდილი იმიტომ კი არ უნდა, რომ მან სხვებიც არ გააუბედუროს, არამედ იმიტომ, რომ ბოროტი და სამაგიეროს მიგება უნდა მისთვის, – ეს არის ცალსახა შურისძიება.

უფალი კი გვასწავლის: „ნუ თავით თმსით შურსა ეძიებთ, საყუარელნო, . . . რამეთუ წერილ არს: „ჩემი არს შურისგებაჲ და მე მივაგო“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: პრომ.12.19).

გაბრიელი ფიცით აღუთქვამს პეპიას დათიკოს უზიარებლად სიკვდილს, კისრად იღებს სასიკვდინე ცოდვის ჩადენას და ამით არღვევს უფლის მცნებასა და სწავლებას: „ნუ ჰფუცავთ ყოვლითურთ“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: მათე 5.54) და „არა კაც-კლა“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: მათე 5.21).

შემთხვევითი არაა ის ფაქტი, რომ გაბრიელი თავადაც უზიარებელი კვდება, რადგან, როგორც სახარებიდან ვიცით: „რაცა-იგი სთესოს კაცმან, იგიცა მოიმკოს“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: გალატელთა 6.7), ამდენად, მასაც იმავე საწყაულით მიეგო, რითაც სხვას მიუზღავდა.

წმიდა ზიარების შესახებ უფალი გვამცნობს: „ხოლო რომელი ჭამდეს {ორცსა ჩემსა და სუმიდეს სისხლსა ჩემსა, აქუნდეს ცხორებაჲ საუკუნოჲ, და მე აღვადგინო იგი უკანანსკენელსა მას დღესა“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: იოვანე 6.54).

გაბრიელი, თითქოს, ასეთი მარადიული ცხოვრებისათვის ემზადებოდა ბავშვობიდანვე. მის ცხოვრებაში მღვდლის გამოჩენა და მოძღვრის მეშვეობით წმიდა სიტყვასთან მისი ზიარება წინასწარი შემზადება იყო მოსალოდნელი განსაცდელებისათვის, რათა „სხვანაირად გულგამთბარს“, დიდი რწმენით, უფლისა და კაცის სიყვარულით, შეძლებოდა მართალ გზაზე სიარული და ბოლომდე კაცად დარჩენა.

„მე ყმაწვილობიდანვე სხვა მზემ დამკრა და სხვანაირად გამითბო გული: მაგრამ ჟამმა მიმუხთლა და კაცმა არ მიპატივა . . . “ — ასე აფასებს ის თავის ქმედებას და ცდება, რადგან ჰგავს იმ ადამიანს, რომელმაც სიხარულით მიიღო ღვთის სიტყვა, შეითვისა და შეიყვარა კიდევ, მაგრამ მალევე,

დაბრკოლებისთანავე დაკარგა მოპოვებული მადლი. სწორედ მასზეა ნათქვამი მაცხოვრის სიტყვები: „ხოლო რომელი-იგი კლდოვანსა ზედა დაეთესა, ესე არს: რომელმან სიტყუაჲ იგი ისმინის და მეცხეულად სიხარულით მიიღის იგი. ხოლო ძირი არა აქუნ გულსა თმსსა, არამედ საწუთო არნ. და რაჟამს არნ ჭირი ანუ დევნაჲ სიტყმსა მისთმს, მეცხეულად დაჰბრკოლდის იგი“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: მათე 13. 20-21).

გაბრიელის ზედაპირული რწმენა და ღვთის მცნებების ასევე ზედაპირული შეგნება ცხოვრებისეული წინააღმდეგობის შემთხვევისთანავე დაიმსხვრა. ის ბოროტებამ დააბრკოლა და სიკეთისაკენ სწრაფვის სურვილი დაუკარგა. დათიკოს აგაკობამ უფრო დიდი ბოროტება დაბადა მის გულში, სიყვარულს სიძულვილი ჩაუნაცვლა, შენდობასა და პატიებას – კაცის კვლისა და შურისძიების წყურვილი, შესაბამისად, მან არასწორად იცხოვრა და ბევრი ცოდვაც აიკიდა...

სიკვდილის წინ, ღვთის განგებით, მას საზიარებლად სწორედ ის მღვდელი მოევლინება, რომლის ხელშიაც გაბრო, „როგორც სანთელი“, აინთო და რომელმაც ასწავლა, თუ როგორ ეცხოვრა.

შეწუხებული მღვდლის სიტყვაზე, თუ რამ მოიყვანა ამ დღემდინ, ის პასუხობს: „იმ ცეცხლმა, რომელიც ღვთისაგან გულში გვინთია, როგორც შენ ერთხელ მიბძანე. მე ასე მგონია და სხვისა არ ვიცი“ ...

„მე ასე მგონია“ – ამბობს გაბრიელი და სწორედ აქ ცდება კიდევ ერთხელ ისე, როგორც ბევრგან სხვაგან, რადგან, როცა მას ბავშვობაში მღვდელი კაცის გულში ღვთისგან ანთებულ ცეცხლზე ესაუბრებოდა, ასე არიებოდა: „ღმერთს შენთვის გონება, გული მოუცია, ავარჯიშე სანამ სიცოცხლე შეგწევს. გონება გზას გაგინათლებს, გული – გაგითბობს. ყველას გულში, – ბატონია თუ ყმა, მე ვარ თუ შენა – ღვთისგან ანთებული ცეცხლი ანთია; ის ცეცხლი არ უნდა გავაქროთ, თუ რომ გვინდა პირნათლად შევეყვართ ჩვენს გამჩენსა. ის ცეცხლი მეც, შენც და სხვასაცა ხანდისხან იმისთანა საქმეს გვაქმნევინებს, რომ ქვეყანას აკვირვებს ... რაც შეგვეძლოს ჩვენც ისა ვქმნათ, ღმერთიც ჩვენგან იმასა ითხოვს და კაციცა“.

„ღვთისგან ანთებულ ცეცხლში“ სათნოება, სიკეთე და სიყვარული იგულისხმებოდა; გაბრიელს კი გონება შურისძიების წყურვილმა დაუბინდა, გული კაცის – კვლის ფიქრმა დაუღპო, ჩადენილმა ცოდვამ დაამძიმა და სიკვდილის წინ დაგლახავებული, სიკეთისაგან განძარცვული, (უგუნური ხუთი

ქალწულივით ახალი აღთქმაB 2003: მათე 25, 1-13) ჩამქრალი ლამპრით, კეთილი საქმეების გარეშე შეხვდა თავის „მსხნელსა და მაცხოვარს“.

მღვდლის „ხელში ანთებული სანთელი“, მის ხელშივე გაქრა აქვითინებული და მიწაზე პირქვე დამხობილი. „საცოდავსა მაინც ზიარების მიღება არ დასცაღდა“ – აღნიშნავს მოთხრობის ბოლოს ავტორი დანანებით.

პეპია, თამრო, გაბრიელი ერთი შეხედვით კეთილშობილი, უბრალო ადამიანები არიან, მაგრამ ისინი ვერ უძლებენ წუთისოფლის საცდურს და ხდებიან არა მხოლოდ რეალობის მსხვერპლნი, არამედ თავადაც ცოდვილნი.

ილია ჭავჭავაძის ეპიკური გმირები ადვილი აღსაქმელი არ არის, მათი გარეგანი კეთილმსახურებისა და უცოდველობის მიღმა ცოდვით და ღვარძლით სავსე გული იმალება. ამის კიდევ ერთი დასტურია პეტრეს სახე მოთხრობაში „სარჩობელაზე“.

ჩვენ სრული უფლება გვაქვს, მოხუცის საქციელი ქრისტიანული მორალის კუთხით განვიხილოთ, რადგან ის თავად იქადის დიდ ქრისტიანობას. მოხუცი მეურმე გზად შეხვედრილ გაჭირვებაში ჩავარდნილ, ობოლ ძმებს ეუბნება: „ეს ქვეყანა საქრისტიანო საქართველოა. . . . პურსაც გაჭმევთ, ღვინოსაც დაგალევინებთ და კაი ქეიფსაც გაგაწევინებთ. ვაი, ავკაცს, რომ თქვენი ცოდვა აუღია, თორემ თქვენ რა გიჭირთ?“ (ჭავჭავაძე 1988: 226), მაგრამ პეტრეს სათნოება, ილიასეული ფრაზა რომ ვიხმაროთ, ისეთივე „ფეხმოკლე“ აღმოჩნდება, როგორც გაბრიელის კეთილმსახურება. როგორც კი მის სიკეთეს ბოროტებით უპასუხებენ და გულუხვი მასპინძლობის საპასუხოდ ჯიბეებს დააჭრიან, იგი უარს ამბობს სათნოებაზე, სიკეთეზე და „თავის მშვილდს“ (სიკეთეს) ძირს დებს.

შეურაცხყოფილ მეურმეს საკუთარი დაცინვის შიში უფრო აშფოთებს, ვიდრე იმ ბიჭების ბედი, რომელთაც სიკეთე უყო და როგორც ქრისტიანი, ერთხელაც არ გაიფიქრებს, თუ რა დიდ ცოდვაში ჩაიგდეს ობოლმა ძმებმა თავი.

ვნახოთ, რას წერს ილია ამაგვარი ზედაპირული სიკეთის შესახებ: „ეგ რომ მართალი იერიში გულითადის რწმენისა ყოფილიყო, პირველ სამარცხო შემთხვევაშივე კი არ დაიშვებდა ფრთებს, არამედ უფრო გაძლიერდებოდა. ასეთი სულმოკლე და ხელმოკლე როდია გულითადი რწმენა, რომ თუ პირველ მისევაზედ ვერ გაიტანა, დადუნდეს და უღონობის მშვილდი ძირს დადოს“ (გაზ. „ივერია“ 1887წ. 7 აგვისტო).

ილიას აზრით, ქრისტიანი ადამიანი ქრისტეს მხედარი უნდა იყოს, მუდმივ სიფხიზლეში მყოფი და სათნოებით შეიარაღებული.

პეტრე ხარბი არ არის, ის ფულს არ მისტირის: „სამი და ათი შაური, ... სავალალო ეგ კი არი, მაგას ვინ ჩივის. ეგ სირცხვილი როგორღა ვჭამო, როგორ! უსუსურმა ბავშვმა გამჭურდა. ვისაც ვეცევი დამცინებს, ჯალაბსაც კი სიცილად არ ვეყოფი, მეზობლები ჯავრით გამხეთქენ. ბიჭო, მძინარეს ჯიბეები დამაჭრეს!...“

როცა ადამიანს დაცინვის შიში ასე გაძლიერებული აქვს, – ეს ამპარტავნების ნიშანია. შედეგი კი ისაა, რომ კეთილი მეურმე ამბობს: „არა შვილო, ეხლა ჩემი მშვილდი ძირს უნდა დავდო“.

რას ნიშნავს ილიას ეს ფრაზა? – აქ წყდება თხრობა და ოთხი წლის შემდეგ რაც ხდება, ის არის ნაჩვენები ნაწარმოებში.

სიკეთისაგან განძარცული პეტრე ოთხი წლის შემდეგ სულ სხვაგვარად გამოიყურება. უწინდელზე უფრო მობერებული (თუმცა, რაც ხიფათი შეემთხვა, მას მერე მეურმეობაზე ხელი აეღო), იმავე თავმომწონებით, „ყეინსავით გამოჭიმული“ ზის ღვინით სავსე რუმბზე და ქალაქს მიეშურება წისქვილის ქვების საყიდლად.

ავლაბრის მოედანზე, ქვეყნის ამბების შესატყობად გასული, ყურს მოჰკრავს, რომ მახათას მთაზე კაცს ჩამოახრჩობენო. გული ძალიან გაუწვევს იქითკენ: „ბევრი ვაი-ვაგლახი მინახავს ჩემს სიცოცხლეში ... მოდი, ერთი ესეცა ვნახო“ ...

მართალია, მას ეჭვი უნდებოდა, არ სჯერა, რომ ადამიანს მართლა ჩამოახრჩობენ, თვალთმაქცობა და ჯამბაზობა ჰგონია ყოველივე. გაურკვეველი კითხვები დუღს მის სულში: „კატა ხო არ არის, აიღო და ჩამოჰკიდო; რაც უნდა იყოს ღვთის სული, ადამიანია!“ – ფიქრობს ის, მაგრამ კითხვისა რცხვენია და ხმას არ იღებს: „ერთი გული ეუბნებოდა, მოდი, ვიკითხავ რა ამბავია, მეორე კი ეუბნებოდა, სირცხვილია, დამცინებენო“ (ჭავჭავაძე 1988: 231).

პეტრე ერთი გაფიქრება იმასაც კი იფიქრებს, რომ ამდენი ხალხი მოედანზე მხოლოდ იმისთვისაა თავმოყრილი, რომ მის სოფლელობას დასცინონ და გააბრიყვონ.

მოთხრობაში არაერთგზის ხაზგასმული დაცინვის შიში მეურმის ფარული ამპარტავნების ნიშანია. „... აქაოდა სოფლელიაო, მალე მოტყუვდებაო, ვთქვათ, რომ მოვტყუვდი, მითამ რაო? თამაშას ხომ ვნახავ ... ღვთის წინაშე კი, იქავ რომ

მცოდნოდა თვალთმაქცობას ითამაშებდნენ, იქნება არც წამოვსულიყავ, აი! ჰაი, ჰაი, კაცის გული მაღია, მაღია ცოდვის საქმეზედ. კაცის დარჩობის სანახავად გამოუქნელ მოზვერასავით კი გამომიწია და! ...

ამ პატარა გულში ამოდენა ცოდვა და მადლი ტრიალებს“ (ჭავჭავაძე 1988: 229).

მას შემდეგ, რაც ყმაწვილს ჩამოახრჩობენ, კვლავ გაურკვეველობაში რჩება მოხუცი. მასში ჩამოხრჩობილისადმი თანაგრძნობა და მოსალოდნელი დაცინვის შიში კვლავ ერთმანეთს ეჯახებიან. ბრბოში გარეული, შეფიქრიანებული, მაგრამ მაინც ხმაგაკმენდილი, მიბარბაცებს ის ავლაბრის ბაკებისაკენ და როგორც მწერალი ამბობს, „მარტო იმის დარდი ჰქონდა, შეეტყო რაში ტყუედება: იმაში რომ ეს მართალი თვალთმაქცობაა თუ ტყუილი ჩამორჩობა, თუ მართალი ჩამორჩობა. მაინც კი ძალიან უნდოდა შეეტყო მართალი“.

პეტრე, რომელსაც საქმით ცუდი, თითქოს, არაფერი ჩაუდენია, უმცროსმა ძმამ მოთხრობის ბოლოს, მისი პირით, თვით ჯალათების გვერდით დააყენა, რადგან მან თავის გულში გამოუტანა ყმაწვილს განაჩენი იმით, რომ უსიტყვოდ დაესწრო მის ჩამოხრჩობას.

მართალია, მოხუცს ბოლომდე ვერ გაეგო ტყუილ-მართალი, მაგრამ იმის შიშით, არ დამცინონო, არ იკითხა, თუ რა ხდებოდა. ავტორის სიტყვებით: „სწორედ გითხრათ . . . მართალი კი ტყუილი რომ გამომდგარიყო, ეგ არაფერი; მაგას როგორღაც უფრო ადვილად ჰყაბულობდა ჩვენი პეტრე... პირველში მოტყუებას უფრო თაკილობდა მისი გული“ (ჭავჭავაძე 1988: 233). – ეს უკვე აშკარა უსიყვარულობაა. პეტრეც ისეთივე მოჩვენებითი ქრისტიანია, როგორც ბევრი სხვა. მის გულში ისეა გაბატონებული ამპარტავნება, რომ მოყვასისათვის ადგილი არ რჩება. მას საკუთარი დაცინვის უფრო ეშინია, ვიდრე მოყვასის სიკვდილს.

მოთხრობის მხატვრული პერსონაჟის, სიკვდილმისჯილი უფროსი ძმის (ბეჟანის) ცოდვიანობა იოლი აღსაქმელია. მისნაირებს ცხოვრებაში იოლად შევიცნობთ ხოლმე, მაგრამ მწერალი ცდილობს ისეთი რთული პიროვნების სულის ხვეულებშიც ჩაგვახედოს, როგორც პეტრე და უმცროსი ძმა, სადაც ცოდვასა და მადლს შორის ჭიდილი ბოლომდე გრძელდება.

ცოდვის გზაზე დგას უმცროსი ძმაც. მიუხედავად იმისა, რომ ის, ბეჟანთან შედარებით, ბუნებით უფრო კეთილშობილია, ხასიათის სიმტკიცე აკლია და

ყველა ცოდვაში ადვილად ებმება. ხდება ქურდობის, ძარცვის, კაცის კვლის მონაწილე.

ავტორმა ამ პერსონაჟს სახელი შეგნებულად არ შეურჩია, რადგან მას სწორედ „უმცროსი ძმა“ უნდა ერქვას. მას საკუთარი ნება არ გააჩნია, უფროსი ძმის მორჩილია (არ უნდოდა, ეთაკილებოდა პეტრესთვის ჯიბეების დაჭრა, მაგრამ ძმას წინააღმდეგობა ვერ გაუწია).

ის შეიძლება სიკეთესაც დაემორჩილოს და მადლის გზაზეც გავიდეს, მაგრამ უსულგულო გარემოში ამას ვეღარსად ხედავს. მეტიც, პეტრესადმი მიწერილი წერილიდან ვგებულობთ, რომ პირველი სიკეთე, რომელიც მან ცხოვრებაში ნახა – მოხუცი მეურმესი იყო: „შენმა გულკეთილობამ კინაღამ მადლის შუქი არ ჩააწვდინა ჩემს ბნელ გულამდი, კინაღამ შენმა გულკეთილობამ არ მომიწადირა“.

მოხუცისაგან გამოჩენილი გულკეთილობა, „როგორც ნაცრის ქვეშ შენახული ნაღვერდალი“, ისე ღვიოდა მის გულში. მადლის ერთი პატარა ძარღვიც ტოკავდა, მაგრამ ეს ძარღვიც ჩასწყდა სახრჩობელაზედ, როცა, მოულოდნელად, იმოდენა ხალხში, სეირის მაყურებლად მდგარი ნაცნობი მეურმე შენიშნა: „თქვენ იდექით და სეირს უყურებდით, მე კი ვუყურებდი და ვიწოდი ... ერთი პატარა ძარღვი კიდევ მქონდა გულში და ისიც დღეს სარჩობელაზედ ჩამწყდა. ამით სამუდამოდ მოვწყდი ქვეყანასა, როგორც წინადგე მოტეხილი ტოტი, უკანასკნელ ძაფზედა დაკიდებული“ (ჭავჭავაძე 1988: 239), – ასე იქცა უმცროსი ძმის წარმოსახვაში სიკეთით გამორჩეული ერთადერთი ადამიანი, პეტრე, მკვლელობის თანამონაწილედ.

სამწუხაროდ, უმცროს ძმაშიც საბოლოოდ ცოდვა იმარჯვებს. პეტრესადმი მიწერილი წერილიდან ვიგებთ, რომ მან ნაძარცვი თანხა ერთი ათად დაუბრუნა უკან მეურმეს, ბრალი დასდო გულქვაობაში და სიტყვებით: „თუ როდისმე ჩემი ნახვა მოიწადინო, მოდი და მეც ჩემ ძმასავით სარჩობელაზედ მნახე“, – თავის თავს თვითონვე გამოუტანა განაჩენი.

საზარელ სანახაობაზე დასწრებით და სეირის ყურებით, პეტრემ, ჩამომხრჩვალნი ყმაწვილის უმცროს ძმას სიკეთის არსებობის იმედი დაუკარგა და ამით მისი სულიერი მოკვდინების უნებლიე მონაწილედ გახდა.

ნაწარმოების ბოლოს, ილიამ, უმცროსი ძმის პირით ამხილა მოხუცი მეურმე და მას ცოდვილ ადამიანთა შორის მიუჩინა ადგილი: „განა შენ კი

ამხანაგი არა ხარ ჩემი მამინაცვალისა! განა შენ არ დამირჩე ერთადერთი ძმა!
განა შენ კი არ მიიყვანე ის სარჩობელამდე!“

პეტრეს ცივი ოფლი ასხამს. მე შუაში ვარო! – იძახის კენესით.

მთავარი ღერძი ნაწარმოებისა მწერლისეულ ბოლო ფრაზაშია ჩატეული:
„მართლა-და ჩვენი ბებერი პეტრე რა შუაში უნდა იყოს?“ – ამ რიტორიკული
შეკითხვით ილია საფიქრალ-სააზროვნოს მკითხველს უტოვებს და სათანადო
მსჯავრის გამოტანასაც მას მიანდობს.

მოთხრობაში ყურადღება უნდა მივაქციოთ ერთ დეტალსაც: ხიფათის
შემთხვევიდან ოთხი წლის შემდეგ, პეტრე, უკვე როგორც ყოფილი მეურმე,
ღვინით სავსე რუმბზე ზის და ქარავანთან ერთად მიემშურება ქალაქისაკენ,
ამჯერად – წისქვილის ქვების საყიდლად.

როგორც ვხედავთ, ეს ავტორისეული წინასწარი მინიშნებაა, რადგან
პეტრესნაირ ადამიანს, რომელსაც, ვითომ, პირდაპირი ცოდვა არ ჩაუდენია,
მაგრამ მოყვასი დააბრკოლა, ეხება მაცხოვრის სიტყვები: „რომელმან
დააბრკოლოს ერთი მცირეთაგანი მორწმუნეთაჲ ჩემდა მომართ, უმჯობეს არს
მისა გამო-თუმცა იბა ქედსსა მისსა წისქვილის ქვაჲ ვირით საფქველი და
შთავარდეს ზღუასა“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: მარკ.9,42)

„პეტრესნაირ გმირს, რომელიც აბრკოლებს ყმას სიკეთის მიმართ,
სასჯელი ელის – ამიტომ აქვს გამზადებული „წისქვილის ქვები“ (ნინიძე 1997:
150).

გმირთა სურათებში მსგავსი სულიერი წიაღსვლებით ილია ცდილობდა
ქართველობისათვის თავისი თავი სარკეში დაენახებინა; დაგვხმარებოდა, რომ
მსგავსი მიდრეკილებანი საკუთარ თავშიც აღმოგვეჩინა, დავფიქრებულებიყავით,
ჩვენც პეტრესავით მარტო სიტყვით ხომ არ ვიქადდით ქრისტიანობას და უმცროს
ძმასავით მიწაში ხომ არ ვფლავთ ჩვენს კეთილშობილ ბუნებას.

ქართულ ლიტერატურულ აზროვნებაში წლების მანძილზე დადებით
გმირებად მოიაზრებოდნენ პოემა „კაკო ყაჩაღის“ პერსონაჟები კაკო და ზაქრო,
როგორც ბოროტების წინააღმდეგ მებრძოლი გმირები, სიმამაცისა და
გაბედულების ნიმუშები.

პოემის ავტორის თქმით, მეურმემ, რომელმაც ყაჩაღ ბლაჭიაშვილისაკენ
მიმავალი გზა ასწავლა ზაქროს, შურით გააყოლა თვალი გულადრენილ და
თავზეხელაღებულ ჭაბუკს და მისი ბედი ინატრა:

„...თითქოს შენატრდა იმას მეურმე,

ახ, ნეტავი შენ! – წაიდუღუნა“

(ჭავჭავაძე 1987:210)

მაგრამ ნაწარმოების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მწერლის თვალთახედვა მეურმისას არ ემთხვევა.

კაკომ და ზაქრომ თავიანთი ქმედებით (ბატონის მოკვლა და ტყეში გაქცევა) ფიზიკური თავისუფლება (და ისიც პირობითი) ზნეობრივი კომპრომისების ხარჯზე მოიპოვეს. ისინი ტყის ლაღი შვილები გახდნენ, მაგრამ, ამასთანავე, ცოდვის მონებიც: „არა კაც ჰკლა“ (ახალი აღთქმაB 2003: მათე,14.2), – უფლის მცნებაა.

მხატვრულ ნაწარმოებში ყველა წვრილმანი შემოქმედის ჩანაფიქრს ემსახურება. ამიტომ, ალბათ, შემთხვევითი არ არის, რომ ზაქროს ქმედებამ მისი მამა ფიზიკურად ვერ გადაარჩინა. მან მხოლოდ მამის სიკვდილის შემდეგ მოკლა „თავისთავის და სხვის წამწყმენდელი“, გულქვა ბატონი და ამდენად, ბოროტებაში ხელიც ვერ შეუშალა. ამბობს კიდევ თავად:

„ . . . მე მაგ სიკვდილმა

გულის ჭრილობა არ გამიმთელა,

მამის გულისთვის გაწირულ შვილმა

მამას ვერაფრით ველარ უშველა“

(ჭავჭავაძე 1987: 226).

არც ის არის შემთხვევითი, რომ ყაჩაღების თავისუფლებაც შეზღუდულია და მოჩვენებითი. ძმადშეფიცულებს კურდღელსავით სძინავთ და თავისუფლების სიმბოლოს, მათ კაზმმოუხდელ ცხენს, ტყის მოშრიალე ფოთლებიც კი მოსვენებას უფრთხობს.

მწერლის დამოკიდებულება ამ გმირთა საქციელისადმი ყველაზე კარგად ჩანს ეპილოგში, სადაც ნათქვამია, რომ მათ ცეცხლმოდებულ გულში ჩირქი და ბაღდაში დუღდა.

„ამ ორის გულში რა ბაღდაშიც დუღდა,

წარმოიდგინოს თვითონ მკითხველმა“

ბაღდაში – ხრწნაზე მიმანიშნებელია და საგსებით შორს არის მადლისმიერი სიწმინდისაგან.

ილია ჭავჭავაძეს არ შეუქმნია მხოლოდ უარყოფით გმირთა გალერეა, მისი თქმით, ჩვენი ცხოვრების გუბეში ლაფისა და ლექის გარდა აქა-იქ

მარგალიტებიც ბრწყინავდა; პოემაში „დედა და შვილი“ („ქართვის დედის“ თავდაპირველი ვარიანტი) მან გვიჩვენა მამულის მოყვარე დედა-შვილის სახე. სიუჟეტი ააგო ისეთნაირად, რომ ორივე გმირი დააყენა არჩევანის წინაშე: „მამული თუ დედა“ და „მამული თუ შვილი“; ორივე მათგანმა არჩევანი მამულზე გააკეთა – ეს მამულისთვის თავდადებაა. მართალია, ამ შემთხვევაში ადამიანი თმობს არა საკუთარ თავს, არამედ მოყვასს, მაგრამ ეს შეიძლება უფრო დიდი მსხვერპლია, ვიდრე პირველი.

. . .

„მართლა, მამული! . . . ის დედაზეც უმაღლესია! . . .

მაშ, წადი, შვილო! . . . ის ბუნების სამღეთო წესია!

(ჭავჭავაძე 1987: 491).

დედისათვის შვილი უფრო ძნელი გასამატებელია და შვილისათვის დედა, ვიდრე საკუთარი თავი.

. . .

„მშვიდობით, დედავ! ხედავ, შენს შვილს უხმობს მამული,

როგორც მე შენი, ისე ჩემი სთმე სიყვარული“.

ღვთისნიერ ადამიანთა მთელ ოჯახს ვხედავთ მოთხრობაში „ოთარაანთ ქვრივი“. ისინი ქრისტიანული სათნოების მატარებელნი არიან. მაგრამ, ამასთანავე, აღასრულებენ ღვთის მცნებებს და სიკეთეს ყოველთვის გულის სიღრმეში, ფარულად ატარებენ.

ოთარაანთ ქვრივი ღვთის მოშიში და მვედრებელია. მას ძილში წამოსცდება უფლის სახელი: „ღმერთო, მისხენ, ღმერთო, მისხენო“ (ჭავჭავაძე 1988: 265), მაგრამ როდესაც შვილი ეკითხება, რაზე ლოცულობდიო, მასაც კი უმაღლავს და უარყოფს. თითქოს, ამით ასრულებს მაცხოვრისეულ შეგონებას: „დაჰქაშ კარი შენი და ილოცე მამისა შენისა მიმართ ფარულად; და მამაჲ შენი რომელი ჰხედავს დაფარულთა, მოგაგოს შენ ცხადად“ (ახალი აღთქმა 2003: მათე 6-6).

ავტორის თქმით, იგი საუკეთესო ღვინოს ასმევს გლახაკს, მაგრამ ეუბნება, წუმპე-ნაძირაღაა, მაინც გადასადგურელიაო: „ნუ გეგონების კი, რომ მადლს გიშვრებოდე რასმე... ამ ქვევრში რაღაც წუმპე ნაძირაღა დამრჩა, მაინც გადასადგურელია და ბარემ შენ ჩასცეცხლეო“ (ჭავჭავაძე 1988: 244). საქალამნე ტყავს ყიდულობს გლახასათვის და მედუქნესთან ტყუის, რომ მართებდა მისი... ამით იგი აღასრულებს უფლის სწავლებას: „რაჟამს ჰყოფდე ქველის საქმესა, ნუ

სცნობნ მარცხენაB შენი, რასა იქმოდის მარჯვენაB შენი“ (ახალი აღთქმაB 2003: მათე 6-3).

ოთარაანთ ოჯახი შრომისმოყვარეა, მზესთან ერთად დგებიან და ყველაფერს გულმოდგინედ აკეთებენ, ამიტომაც მათ კარ-მიდამოში საოცარი წესრიგია. სახნაგ-სათესი და სარჩო საბადებელიც საკმარისად აქვთ.

„ოფლითა პირისა შენითა სჭამდე პურსა შენსა“ (შესაქმისაB , III.19).

თავად ქვრივი დედაკაცი სხვა ქვრივ-დატაკთა განმკითხველი და შემწუნარებელია; ალბათ, იშვიათია ადამიანი, თავის შემოსავალში იმთავითვე ჰქონდეს გამოყოფილი თანხა ღარიბთა განსაკითხად, მას ინახავდეს ოჯახისთვის საჭირო თანხასთან ერთად და ორივეს ერთნაირად ხარჯავდეს.

ეს არის, ფაქტობრივად, გამოხატულება იმისა, რომ ქვრივი ზრუნავს მოყვასზე, როგორც საკუთარ თავზე. ამ ოჯახს თანაბრად შესტკივა გული როგორც თავისაზე, ისე სხვისაზე; ისინი არ აქცევენ ყურადღებას, ვისი ვენახი ფუჭდება, ვისი პირუტყვი შიმშილობს, ერთნაირად ზრუნავენ მათზე.

ამის გამო ხშირად ირგვლივ მყოფებისაგან ხიფათიც შემთხვევით (კამეჩების ეპიზოდი და ჩხუბი ომარაანთ მოჯამაგირესთან); თანასოფლელები გიორგის კიცხავდნენ კიდევ, „რა უნდა, სხვის საქმეში რად ერევაო“ (ჭავჭავაძე 1988: 254), „... ეს კაცი ან გიჟია, ან ერთი ღვთის ნიშანია მაგის თავზეო“ ... მაგრამ ოთარაშვილების ასეთი ხასიათი განპირობებული იყო მხოლოდ სიმართლის სიყვარულით, რომელსაც სძულდა ყოველგვარი უკეთურება, ბოროტება და უსამართლობა, მიუხედავად იმისა, ეხებოდა იგი მათ, თუ არა. „გლახის ნაამბობის“ გმირებისაგან განსხვავებით, მათთვის სულერთია, ბოროტება მათკენ არის მიმართული თუ სხვისკენ. იმთავითვე იღებენ ზომებს მის შესაკავებლად – ამის სათავეც მოყვასისა და სიმართლის სიყვარულია.

„ოთარაანთ ქვრივის“ გმირები ხშირად ამხელენ ბოროტებას, ამას აკეთებენ არა ქვეცნობიერი სიამოვნებისათვის, არამედ ბოროტების გამოსწორების მიზნით.

ქვრივის ერთ-ერთ ნიშნადობლივი თვისება არის მხილება, პირში მთქმელობა, რაც ილიას აზრით, პატიოსნებისა და კეთილგანწყობის ნიშანია და არა გულგრილობისა და უსიყვარულობის. მის ერთ-ერთ პუბლიცისტურ წერილში „სფირიდონისა და თადეოზის ბაასი“ ვკითხულობთ: „ყველანი ერთმანეთის შეცდომას გულგრილად ვუყურებთ... ყურს უკან კი ვლაპარაკობთ ერთმანეთის ცუდზედა, და კარგს მოქმედებაზე პირში თქმას კი ვერიდებით“. სხვაგან ილია წერს: „ – არა, მოვალეობა გაქვსთ, როგორც ჩემს მოყვასსა, ძმასა

და ნათესავსა, რომა როდესაც დაინახოთ ჩემში ბოროტება, უნდა სცდილობდეთ აღმოფხვრათ ჩემში ის ბოროტება... შეგშენით თქვენა გაჩუმება მაშინ, თუ ცხადად ჰხედამთ ჩემს შეცდომასა“? (ჭავჭავაძე 1991: 72).

მოთხრობის გმირების – არჩილისა და კესოს თვისებათაგან ყველაზე ნიშანდობლივია ჭეშმარიტების ძიების წყურვილი. კეთილგონიერი და განათლებული თავადიშვილები ცდილობენ გლეხებთან კეთილგანწყობილი ურთიერთობის დამყარებას. აკვირდებიან სოფელს, მაცხოვრებლებს, მოვლენებს, მსჯელობენ მათ შესახებ და ფრთხილი დასკვნებიც გამოაქვთ: „სიცოცხლეში ხშირად არ მოგვევლინება იმისთანა რამ, რომ ჭკვა გვასწავლოს, თვალი აგვიხილოს. . . ჩვენისთანებს იმოდენა ღონეც არა აქვს, რომ თვალის ახილების ტკივილს გაუძლოს“ (ჭავჭავაძე 1988: 305).

მათ შესწევთ უნარი, ეძებონ საკუთარ თავში შეცდომა, ცოდვა, აღიარონ იგი და აღმოფხვრან. სურვილით: „მივიდეთ და გამოვარჩიოთ იგი“ (იგავი ღვარძლზე) (ახალი აღთქმაB 2003: მათე 13.24-30) – ისინი გვიან, მაგრამ მაინც აღწევენ შედეგს.

სამწუხაროდ, იმავეს ვერ ვიტყვით სოფელ წაბლიანის მაცხოვრებლებზე. თანასოფლელი გლეხობა ოთარაანთ ოჯახის ქმედებას სახელს ვერ არქმევს, ვერ არჩევს ცოდვაა თუ მადლი და იოლად უვლის გვერდს, კითხვას უპასუხოდ ტოვებს. არჩილი და კესო კი, როდესაც უხნდებათ კითხვა, ქვრივის სიტყვებზე: „წინდახედული მხილებაა თუ წინდაუხედავი კადნიერება?“ – ორივე დამოუკიდებლად მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ქვრივის მწარე სიტყვები მისი კადნიერებით კი არ არის გამოწვეული, არამედ მხილების სურვილით, რომლის მიღმაც ქვრივი ქალის კეთილშობილი ბუნება იდგა.

ქვრივი დედაკაცი მუდამ მადლის ქმნას ეშურება, რადგან იცის, კეთილი საქმეების მქონე ადამიანს მადლი ბეწვის ხიდით კუპრის ზღვაზეც კი გადაატარებს: „მადლი მხრებში შეგიჯდება და გადაგატარებსო; კაი კაცს არ ჩაუწყდებაო“ ის ამბობს: „ეს წუთისოფელი ცოდო და მადლის ჭიდილია, სხვა არაფერი. ზოგი ცოდოს იკიდებს ზურგზე და ტყვიასავით მიიმეა, ზოგი მადლს და ბუმბულსავით სუბუქია“ (ჭავჭავაძე 1991: 266) – ამ სიტყვებში ნათლად ჩანს მისი მრწამსი, რამაც განსაზღვრა ამ ოჯახის ცხოვრების წესი და არსებობის მიზანი.

ილია ჭავჭავაძე ეტიმოლოგიურადაც და შინაარსითაც ერთმანეთთან აკავშირებს სიტყვებს „ცოდო“ და „ცოდვა,“ „საბრალო“ და „ბრალეული“ –

ამასაც ღრმა სარწმუნოებრივი ფესვები აქვს. ადამიანი, რომელიც ამქვეყნად ცოდვას სჩადის, ყველაზე საცოდავია. იმიტომ, რომ აქ თუ არა, უფალთან მოელის შესაბამისი სასჯელი.

როგორც ზემოთ ვახსენეთ, თერგი „მგზავრის წერილებში“ ილიას თანადროული საქართველოს სახეა და მას ასე მიმართავს ავტორი: „ცოდვა ხარ და ცოდოს შვებიო“, მოთხრობის „სარჩობელაზედ“ ეპილოგში კითხულობთ, რომ ის ადამიანიც კი (პეტრე), რომელსაც, თითქოსდა, არაფერი აშკარა ცოდვა არ ჩაუდენია, მაინც ცოდვილია, ბრალეულია, იმიტომ რომ გული აქვს განუწმენდელი. „ოთარაანთ ქვრივის“ ეპილოგშიც ჩანს, რომ ყველა ადამიანი ცოდოა. მაგრამ „სხვა ვინ არ არის ცოდო“? (ჭავჭავაძე 1988: 314) – კითხულობს ავტორი.

ილიამ იცის, რომ აბსოლუტურად დადებითი და აბსოლუტურად უარყოფითი გმირები არ არსებობს, რომ ცოდვა, მეტ-ნაკლებად, ყველა ადამიანსა აქვს, მაგრამ ნაკლებად ცოდვილი ადამიანები, რატომღაც, წუთისოფელს არ უყვარს და წუთისოფელში ცოდონი არიან. ამქვეყნად მრავლისშემცოდენი კი გაღალღებულნი და გაამაყებულნი მომავალში მოელიან სასჯელს.

ორი უფლის მონება შეუძლებელია. ადამიანს ან წუთისოფელი უნდა ჰყავდეს მამად ან უფალი. ოთარაანთ ქვრივისნაირებისათვის წუთისოფელი მამინაცვალია, რადგან ისინი ზეციურ მამას აღიარებენ.

მაცხოვრის მიერ მოტანილი ახალი მცნების, მტრის სიყვარულის აღსრულების განსახიერებაა ილიას მოთხრობა „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილის“ მთავარი გმირი.

ხმალშემართულ მტერს ნიკოლოზი თავგანწირვით ებრძვის, მაგრამ როდესაც მას ძირს დაცემულს და განიარაღებულს ნახავს, მიმტევებლობის გრძნობა უჩნდება და ათავისუფლებს. ამგვარი ქმედებით ნიკოლოზი მოწინააღმდეგეს ბოროტებისგანაც განაიარაღებს და მასში საპასუხო რეაქციას იწვევს, აღძრავს პატივისცემის გრძნობას. სიტყვებზე: „შენი თავი შენის ვაჟკაცობისათვის მიპატივებია. ცოდვაა შენი გაფუჭება. წადი და ღმერთმა გზა მშვიდობისა მოგცესო“ (ჭავჭავაძე 1988: 320), მოწინააღმდეგე პასუხობს: „მეც სიცოხლეს თუ ვისგანვე ვიჩუქებდი, მარტო შენისთანა ვაჟკაცისაგანაო“. მტრის გულში გაჩენილი პატივისცემა იმის საწინდარია, რომ იგი ისევე დაუნდობელი ვეღარ იქნება სხვის მიმართ.

ილიას აზრით, ქრისტიანი კაცი მტრის მიმართაც ასეთი უნდა იყოს, რადგან ნათქვამია: „კეთილშობილ და დიდსულოვან მტრებს ერთმანეთის შიში კი არა, ერთმანეთის პატივისცემა აქვთ“ (ჭავჭავაძე 2005: 336).

ილიას მხატვრული თხზულებები ადვილი აღსაქმელი არ არის. ისინი ზედაპირულადაც კარგად იკითხება და ამიტომაც ჭირს სიღრმისეულ პლანში მათი წვდომა.

მოთხრობების გმირთა თვითშეფასებები (პეტრე, გაბრიელი, კაკო, ზაქრო, ლუარსაბი ...) სანდო არ არის, მათ ჰგონიათ, რომ თვითონ არიან მართლები („მე რა შუაში ვარ“ – (პეტრე), „აქამდე იმ ცეცხლმა მომიყვანა, რომელიც ყველას გულში გვინთიაო“ – (გაბრო) და ა.შ.).

რაც შეეხება ქმედებას, – მათ ძნელად თუ შეედავები, ხოლო „ღვთის წინაშე კი რომ ითქვას,“ – ავტორმა მაშინ გვითხრა, როცა მათ გულში ჩაგვახედა.

ამბობს კიდევ ერთ-ერთი მოთხრობის პერსონაჟი: „ღმერთი გულთამხილავია: მინამ საქმეს სასწორზე დადებდეს, ჯერ გულში ჩახედავს ადამიანს“ (ჭავჭავაძე 1988: 239).

მართალია, ჩვენ დაკვირვებისათვის მხოლოდ ზედაპირი გვეძლევა, ზედაპირზე აღბეჭდილი ნიშნები, მაგრამ ნაწარმოებებს ფორმასთან ერთად არსიც, შინაარსიც გააჩნიათ და ზედაპირთან ერთად სიღრმეც; თან თუ ილიას შეგონებას გაავითვალისწინებთ, „სულს ადევნე გულისყური და არ ხორცსა, აზრსა და არა ამბავსა“, მივხვდებით, რომ მთავარია არა ნაწარმოებით გადმოცემული ამბავი, არამედ გაცვილებით უფრო ღრმა და მნიშვნელოვანი ქვეტექსტი, სადაც იკვეთება თავად ავტორის პოზიცია, შემოქმედებითი ჩანაფიქრი და მწერლური მიზანიც: დაგვანახოს უფლის „ქმნილებათა გვირგვინის“, ადამიანის ნაკლულევანი და ცოდო-მადლით აღსავსე სული.

თავი III. სარწმუნოების არსი და მისი მიმართება სხვა ღირებულებებთან

ქრისტიანული დღესასწაულები

ქრისტიანული დღესასწაულების აღნიშვნა საეკლესიო ღვთისმსახურების მნიშვნელოვანი ნაწილია. ამ გზით ყოველწლიურად ხდება განახლება სიხარულისა. ილია ჭავჭავაძე, როგორც ამ სიხარულის თანაზიარი და თანაგანმცდელი, საგანგებო სტატიებით ეხმიანებოდა ბრწყინვალე დღესასწაულებს: აღდგომას, ქრისტეშობას, ნინობას და სხვადასხვა წმინდანთა ხსენების დღეებს. მას არა ერთი საგანგებო წერილი აქვს მიძღვნილი ქრისტიანული დღესასწაულებისადმი, რომლებშიც ვრცლად ეხება მათ არსსა და მნიშვნელობას. ამ სტატიებში ყველაზე კარგად ჩანს ავტორის მრწამსი.

ამასთან ერთად, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზოგიერთი წერილი არ შედიოდა მწერლის თხზულებათა კრებულებში და ფართო საზოგადოებისათვის ცნობილი არ იყო (რამდენიმე წერილი პირველად იბეჭდება აკადემიურ გამოცემათა ოცტომეულში), რის გამოც კრიტიკოსთა ანალიზის ობიექტი დღემდე არ გამხდარა. ამდენად, შევეცდებით, ვრცლად და დაწვრილებით შევეხოთ მათ.

1887 წელს, გაზეთ „ივერიის“ №272-ში ილია ჭავჭავაძე ქრისტეშობისადმი მიძღვნილი წერილით დღესასწაულს ულოცავდა ქართველ საზოგადოებას: „მოგილოცავთ წმინდა დღეს ქრისტეს შობისას. მოგილოცავთ იმიტომ კი არა, რომ ეს დიდებული დღე შეგიძლიათ გაატაროთ უქმად, მოგილოცავთ იმიტომ კი არა, რომ ეს დღე უქმობის დღედ მიგვაჩნია, არამედ— იმიტომ რომ ამ დღესთან ერთად მოეფინა ქვეყნიერობას ნათელი ჭეშმარიტებისა და ხორცისგან ძლეული სული აღმობრწყინდა მთელის თავის საოცარის მშვენიერებითა.“

წერილში ილია ცდილობს იმ სიყვარულის და მადლის წარმოჩენას, რომელიც „ქე კაცისად მოვლენილმა“ ღმერთმა თავისი შობით მოუტანა კაცობრიობას: „აი, რით არის სასიხარულო კურთხეული და მისალოცავი ეს დიდებული დღე, ეს დიდებული დღესასწაული უბიწოდ შობილისა, რომელმაც კაცთმოყვარეობასა და ურთიერთის სიყვარულზედ ააშენა თავისი დიდებული მოძღვრება კაცთა ხსნისა და მაცხოვრობისა.“

ილია ამ წერილში სწვდება ქრისტიანობის სიღრმისეულ არსს, მის მნიშვნელობას ადამიანებისათვის, მიიჩნევს, რომ დღესასწაულის სიხარულმა არა მარტო გარეგანი ზეიმის ფორმით უნდა ჰპოვოს გამოხატულება საზოგადოებაში, არამედ ღრმად სულიერი კუთხითაც. ადამიანმა უნდა შეძლოს და თვალი მიაწვდინოს გულში ჩასახულ ყოვლადმსხნელ სიყვარულამდე და აძლიეროს ის მოქმედებისა და მოღვაწეობისათვის. სტატიაში ვკითხულობთ „დღევანდელი დღე არის შრომისა, დღე თავის თავის განკითხვისა. აქ სული და გული ადამიანისა უნდა პასუხს აძლევდეს იმ ყოვლად მოწყალე მსაჯულსა, რომელსაც მოძმეთა სიყვარული ჰქვიან და რომელიც ასე უანგაროდ სტირის მტირალთან, ჰხარობს მოლხინართან, იტანჯვის ტანჯულთან, პურს აწვდის მშიერსა; წყალს აწვდის მწყურვალსა, ჰმოსავს შიშველ-ტიტველსა, ოფლსა სწმენდს მაშვალსა, ნუგეშს სცემს სნეულსა და დაურდომილსა, ჰპატრონობს ობოლსა, ასულმდგარებს დევნულთა სიმათლისათვის და ათბობს და ანათებს ქვეყნიერობას ხსნისა და ცხოვნებისათვის.“ – ამ სტრიქონებში სარწმუნოების არსი და ქრისტიანისთვის საღვაწელი აზრია ნაჩვენები. მწერალი მიიჩნევს, რომ ქრისტეშობა „მისალოცავია და ჭეშმარიტად სადიდებელი მარტო იმისთვის, ვინც გაგებით, ცოდნით, სულით და გულით“ აცნობიერებს მის მნიშვნელობას.

წერილი მთავრდება მაცხოვრის შობის ტროპარით – მისი სადიდებელით. „...მზეო სიმათლისაო, რომელი აღმოუბრწყინდი მაღლით აღმოსავლეთით, უფალო, დიდება შენდა.“

ქრისტეშობის სიხარული იღვრება ილიას მიერ 1886 წელს დაწერილ საახალწლო წერილიდანაც, რომელიც შედარებით ნაცნობია ჩვენი საზოგადოებისათვის. იგი წერს: „ჩვენ გვესმის, რა ადვილად გამოსაცნობიც არის, რისთვისაც გვიხარია იესომ ქრისტეს შობის დღე; გვესმის ეს დიდი დღე რისთვის არის დიდი, რისთვის არის ყოველ-წლივ სიხარულით და მილოცვით მისაგებებელი, რისთვის არის სადღესასწაულო დიდს და პატარასათვის. ამ დღეს დაიბადა სიკვდილთა სიკვდილის დამთრგუნველი და ცხოვრების მომნიჭებელი მაცხოვარი ქვეყნისა, ღმერთი ყოვლადმოწყალებისა და ყოვლად მსხნელის სიყვარულისა“ (ჭავჭავაძე 1953: 376)

ავტორი ახალი წლისა და ქრისტეშობის მოლოცვასთან ერთად საუკეთესო სურვილებს უყრის თავს. იგი ღვთიური გრძნობებისგან დაცლილ საზოგადოებას ურთიერთის სიყვარულს, ერთურობის ნდობას, პატივისცემას, მხნეობას, სიკეთის ქმნისათვის სწრაფვას შთააგონებს მკითხველს და წმიდა წერილისეული

შეგონებით მოძღვრავს მას: „ვიმხნეთ ერთად-ერთის გულით, ერთის სულით, ერთმანეთის ნდობით. ვინც მხნეა, ის ძლიერია. მაშ „მხნე იყავ და გაძლიერდი...“ აი ჩვენი საახალწლო მილოცვა, ჩვენი საახალწლო ნატვრა“ (ჭავჭავაძე 1953: 379).

ძალზე საინტერესოა ილია ჭავჭავაძის სააღდგომო სტატიებიც, დაბეჭდილი გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე (1886, 1887, 1888წ.წ.), რომლებიც მთლიანად წმინდა წერილისეული მცნებებითა და სწავლებებით არის გაჯერებული. საცნაურია, რომ თავად ილიას განსაკუთრებულად უყვარდა ქრისტეს აღდგომის დღესასწაული. ალექსანდრე ყიფშიძის მოგონების მიხედვით, მწერლის ახლობლებს ჩვეულებად ჰქონიათ ილიასთან თავშეყრა „აღდგომის მისაგებებლად“. საერთო აზრის მქონე ადამიანების ერთად ყოფნა და ერთურთის სიახლოვე მათ შორის კიდევ უფრო აძლიერებდა ქრისტეს აღდგომის დღესასწაულის სიხარულს.

1887 წლის გაზ. „ივერიის“ №70-ში დაიბეჭდა ილიას ვრცელი წერილი, რომელიც ასევე აღდგომის დღესასწაულს ეძღვნება. იგი სადღესასწაულო მილოცვითი ფუნქციის გარდა გამოიხევა უდიდესი შემეცნებითი მნიშვნელობითაც.

მწერალი აღნიშნავს, რომ ქრისტეს აღდგომის დღეს „მთელის ქვეყნის ქრისტიანობა ჰგალობს დიდებულს საგალობელს ქრისტეს აღზდგვისას. დიდი და პატარა სიხარულით ჰვადიდებს: ქრისტე აღსდგა მკვდრეთით, სიკვდილისა სიკვდილითა დამთრგუნველი და საფლავების შინათა ცხოვრების მომნიჭებელი“.

ილია კითხულობს, თუ რით მოგვანიჭა ქვეყანაზე მოვლინებულმა ღმერთმა ცხოვრება და იქვე პასუხობს კიდევ, რომ „მკვდრეთით აღზდგა ქრისტე და აღადგინა კაცთა მხსნელი მოძღვრება, თავისი ახალი, ცხოვრების მომნიჭებელი აღთქმა“ (ივერია 1887: №70).

სტატიაში ლაპარაკია ძველსა და ახალ აღთქმას შორის განსხვავებაზე, ახალი აღთქმის უპირატესობაზე. იმაზე, რომ „ძველი აღთქმა ხორცის უვნებლობისათვის ფარი იყო, ახალი აღთქმა კი სულის აღდგომისათვის საცხოვარი ღონეა.“ წერილის მიხედვით ვიგებთ, რომ ძველი მოძღვრებისაგან განდიდებულ და გაპატივებულ ხორცს, რომელსაც „კბილი კბილის წილ ჰშიოდა და თვალი თვალის წილ“ მოკვდინებული ჰყავდა სული, რომელიც მხოლოდ სიყვარულის სხივით თბება, ყვავის, ცოცხლობს და სულდგმულობს. „აი ეს მკვდარი სული აღსდგა მკვდრეთით ქრისტეს აღდგომითა. რა საცხოვარი ძალი იყო ესოდენ ძლიერი, რომ მკვდარი სული მკვდრეთით აღადგინა? ეს იყო და

არის მარტო ერთი მცნება, რომელიც ფესვად გაედგა, საძირკვლად დაედგა მთელს მშვენიერს, დიდებულს, მართლად ცხოვრების მომნიჭებელს მოძღვრებას ქრისტესას „გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“ – წერდა ილია.

ყველაზე მნიშვნელოვანი განსხვავება კი ის იყო, რომ ახალი აღთქმით ადამიანები უფლისგან იქნენ მოწოდებული სიკეთის ქმნისაკენ. „ნუ იქმ ბოროტსა – მცნებაა ძველისა, ჰქმენ კეთილი, მცნებაა ახლისა და ამით განირჩევა ძველი აღთქმა ახლისაგან“, – წერდა ილია და ის ბოროტის არქმნას და კეთილის ქმნას შორის დიდ მანძილს ხედავდა. ამ ზეაღსვლას ის ქრისტეს აღდგომას უკავშირებდა და ახალი აღთქმის სიმაღლემდე, მაცხოვრის მოძღვრებამდე მუდმივ სწრაფვას ადამიანთათვის აუცილებლად მიიჩნევდა.

ამ წერილში სხვა მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად ავტორი ყურადღებას ამახვილებს დღესასწაულის დროზეც, გაზაფხულის უამზე, შენიშნავს, „თითქო იგავია, თითქო განგებ არის ასე მომხდარი, რომ თვალითაც დავინახოთ ის, რასაცა გულისა ვგრძნობთ, გონებით ვხედავთ.“ პირველ ხანს გაზაფხულისას, მაშინ, როცა ზამთრისაგან გაყინული და განძარცვული ბუნება სიცოცხლისათვის იღვიძებს ახალი ცხოვრებისა და ხელახლა აყვავებისათვის, სწორედ მაშინ დგება აღდგომის დღესასწაული.

ილია ყურადღებას აქცევს არამც თუ დროს წლისას, არამედ საათსაც. აღდგომა ხდება დღისა და ღამის გასაყარზე. მწერალი ამბობს, რომ „როცა პირველად ამოვიტყვიოთ ხოლმე „ქრისტე აღზდგაო“ – ეს საათიც კი მიგვანიშნებს, ... ბნელი უნდა განშორდეს ნათელსა, ნათელმა უნდა იმეფოს, იხელმწიფოს“. სავსებით ცხადია, რომ აქ ჩვეულებრივ სინათლე-სიბნელე კი არა, სულიერ წყვიადსა და ნათელზეა ღაპარაკი.

წერილის ბოლოს მწერალი აღნიშნავს, რომ „მოძღვრება ქრისტესი იგივე განთიადი იყო, იგივე გაზაფხული კაცობრიობის ცხოვრებისათვის (ივერია 1887: №70).

საყურადღებოა წმ. ილია მართლის სხვა სარედაქციო წერილიც, სათაურით „ქრისტე აღზდგა“. აქ ავტორი მკითხველთათვის აღდგომის დღესასწაულის მილოცვას უფლის ცხოვრების მაგალითის ჩვენებით და მისი სწავლებებისა და მცნებების შეხსენებით ახდენს. მკვდრეთით აღდგომილმა ძე კაცისამ ადამიანებისადმი უდიდესი სიყვარულის გამო თავისი სისხლი და ხორცი გაიღო, შიმშილი, წყურვილი, სნეულყოფა და პერობილება თავისად მიითვალა და

ნუგეშისმცემლად მოეწონა „სასოწარკვეთილს კაცობრიობას ამ სიტყვით: ნუ გეშინიან, რამეთუ მე მიძლევიეს სოფელსა“ (ჭავჭავაძე 2005: 544).

წერილში ცოცხლდება უფლის ცხოვრებისა და ჯვარცმის ისტორია, მაგრამ ყველა ეპიზოდი შერჩეულია იმგვარად, რომ ხაზგასმულ იქნას ღვთის მიერ ნაწყალობევი ნიჭი და უნარი მტერთათვის დანაშაულის მიტევებისა. ჯვარცმულმა მაცხოვარმა „ნამეტნაობისაგან მოწყალებისა, სიბრალულისა და შეწყალებისა“ სთქვა მტერთათვის: „მიუტევე, მამაო, რამეთუ არ იციან, რასა იქმან“ (ჭავჭავაძე 2005: 546).

შენდობა და მიტევება იყო ის უმაღლესი კაცთმოყვარული თვისება, რომლის შედეგადაც მაცხოვარმა „სიკვდილითა სიკვდილით დასთრგუნა“, „აღსდგა მკვდრეთით“ და კაცობრიობას ახალი ცხოვრება მიანიჭა. ილია ამ წერილით ცდილობს გარეგნული მსახურებით გამოსატული რწმენის შინაგანი არსი უფრო ღია, ნათელი და ახლობელი გახადოს მისი თანამედროვეებისათვის.

აღდგომის დღესასწაულს ეძღვნება გაზ „ივერიაში“ (№87, 1888წ.) დაბეჭდილი ილიას კიდევ ერთი წერილი.

საგაზეთო რელიგიურ-სადღესასწაულო წერილების დანიშნულება არის ქრისტესმიერი სიხარულისა და მადლის განახლება და მოფენა. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ილია სადღესასწაულო რელიგიური წერილებით, თითქოს, ყოველწიურად ახსენებს საზოგადოებას ჩვენი სარწმუნოების ისტორიას, არსსა და მნიშვნელობას მოსეს რჯულიდან მოყოლებულს – მაცხოვრის აღდგომამდე.

უხვი სახარებისეული ციტირებით, ლოგიკური წიაღსვლებით, მაცხოვრის სწავლებებით და შეგონებებით, ავტორი არა მარტო ულოცავს მკითხველებს დღესასწაულს და განახლებს აღდგომის მადლს, არამედ ყველაზე უპირატესის, უფლის ცხოვრების მაგალითით უჩვენებს თითოეულ ქართველს გზას, რომელზედაც უნდა იაროს ყველა ჭეშმარიტმა ქრისტიანმა.

წერილში ციტირებულია მაცხოვრის სიტყვები „მე ვარ გზა და მე ვარ ჭეშმარიტება და ცხოვრება...“, „მე ვარ ნათელი სოფლისა, რომელი შემომიდგეს მე არა ვიდოდეს ბნელსა...“, „იყვარებოდეთ ურთიერთარს, ვითარცა მე შეგიყვარეთ თქვენ...“, „ყოველი, რომელი გინდეს თქვენ, რათა გიყოს კაცთა, ეგრეცა თქვენ ჰყავთ მათდა მიმართ...“, „შევედით იწროისაგან ბჭისა, რამეთუ ვრცელ არს ბჭე და ფართო არს გზა, რომელსა მიჰყავს წარსაწყმედელად...“, „რომელმა არ აღიღოს ჯვარი თვისი და არ შემომიდგეს მე, იგი არა არს ჩემდა ღირს...“ და ა.შ.

სახარებიდან წმიდა ილია მართლის მიერ მოხმობილ მაცხოვრის ამ სწავლებებში ჩანს მთელი არსება და ბუნება ყოვლადმსხველმძღობისა. ამ სწავლებით თვითვე გვამცნობს თავის თავს ცხოველყოფელი „მართალი“ და მოგვიწოდებს მასთან ყოფნისაკენ.

ილია აღნიშნავს: „მართალი“ „ერთადეთი წყაროა ცხოვრებისა და ვისაც სურს დაეწაფოს ამ უკვდავ წყაროს ცხოვრებისას, მან უნდა დასთმოს ყოველისფერი და შეუდგეს მას ... ღმერთს წყალობა ნებავს და არა მსხვერპლი, სინანული და არა მსჯავრი, ... სიყვარული და არა ძულება... სიცოცხლე და არა სიკვდილი...“

მწერალი მოგვიწოდებს: „იწამეთ და შეუდევით „მართალსა“, რამეთუ იგი მართლა უკვდავი წყაროა კაცთა ცხოვრებისა და ყოვლადშემძლებელია და ხსნად ცხოვნებად კაცთა“ (გაზ.„ივერია“№87, 1888წ.)

ილიამ იცის, რომ „ვიწროა გზა მართლისა,“ რომელსაც მიჰყავს ადამიანი „საცხოვრებლად, საცოცხლებლად,“ ისიც იცის, რომ „ძნელია ამის ქმნა“ და ამ გზაზე სიარული, მაგრამ თვლის რომ „მარტო ძნელად საქმნელია საქებ-სადიდებელი მომქმედისათვის.“

ამ წერილებში ბევრი რამის ამოკითხვა შეიძლება, მაგრამ მთავარი და განმსაზღვრელი ისაა, რომ ყველა ფრაზა მწერლის გულიდან ამოთქმულია, მისი მრწამსის გამოხატველია და ამჟღავნებს ავტორის დამოკიდებულებას არა მხოლოდ ქრისტიანული დღესასწაულებისადმი, არამედ თვით ქრისტიანული მრწამსისადმი.

ეროვნება და სარწმუნოება

ქრისტიანული სარწმუნოება თავისი არსით საყოველთაო სიყვარულის მქადაგებელია, მაგრამ არ უნდა ვიფიქროთ, თითქოს, ეს უპირისპირდებოდეს სიყვარულის ისეთ კონკრეტულ გამოსატულებას, როგორცაა, მაგალითად, სამშობლოს სიყვარული.

ადამიანური სიყვარულისთვის არსებობს ეტაპები, რომელთა გავლითაც იგი უახლოვდება იდეალს, ანუ სრულყოფილების გარკვეულ საფეხურს. ერთ-ერთი ამ საფეხურთაგანია სიყვარული ყოველივე მშობლიურისადმი, საკუთარი თავის, თავის ტომისა და ნათესავის, მშობლიური ოჯახის, ენისა და სამშობლოსადმი. შეუძლებელია ყველას შეყვარება თუ შენი არ გიყვარს, შეუძლებელია უხილავის სიყვარული, როცა ხილული არ გიყვარს. ზეციურ სასუფეველამდე გზა ამ ბილიკებით მიდის, სამშობლოს სიყვარულიც აქედან იღებს სათავეს.

ჯერ კიდევ ძველი აღთქმის ისტორიიდანაა ცნობილი, თუ როგორ ვედრებოდა მოსე უფალს საკუთარი ხალხის გადარჩენას: „და აწ მი-თუ-უტევებ ცოდვათა მათთა, მიუტევენ, უკეთუ არა, აღმ{ოცე მეცა წიგნისა მისგან, რომელსა დამწერე“ (გამოსვლათაჲ , XXXII. 32) – საკუთარი თავის გაწირვით გამოითხოვდა წინასწარმეტყველი უფლისაგან პატიებას თავისი ხალხისა. როგორც ვიცით, ღმერთმა შეისმინა მოსეს ვედრება და ერი არ გაწყვიტა მთლიანად.

ამ მხრივ საგულისხმო ცნობებია ახალ აღთქმაშიც: მოციქულები სამყაროს მასწავლებლები იყვნენ, მაგრამ „ერების მოციქულად“ წოდებული პავლე, გულმტკივნეული საკუთარი სისხლისა და ხორცის, საკუთარი ძმების უკეთურების გამო, თავად ითხოვდა შეჩვენებას უფლისაგან: „რამეთუ ვილოცევედ მე შეჩუენებულ-ყოფად თავსა ჩემსა ქრისტესაგან ძმათა ჩემთათვის და ნათესავთა ჩემთა {ორციელად“ (ახალი აღთქმაჲ 2003: რომ.9-3), – მოციქულს ამ სიტყვებში უდიდესი თავგანწირვა და თავდადება ჩანს თავისი ერისადმი.

ილია ჭავჭავაძე პოემაში „მეფე დიმიტრი თავდადებული“ ქართველთა მეფეს ასე ალაპარაკებს:

. . .

“ღმერთო, ღმერთო!... თვალწინ მიდგა
დიდტანჯული მე ძე შენი...

ვით ძით ყველა, ისეც ჩემით

ერი ჩემი დაიხსენი” (ჭავჭავაძე 1987: 251), – ქართველი გვირგვინოსანი საკუთარი სიცოცხლის თავგანწირვის ფასად ერის ხსნას ითხოვდა მამაზეციერისაგან.

ღმერთი ქვეყნიერების შემქმნელია და მფარველიც, მას კაცობრიობა თავისი მცნებებით ხსნისაკენ მიჰყავს. იმის მიხედვით, თუ როგორი ზნეობრივი თვისებების მატარებელია ერი – ხდება მისი გამორჩევა.

სიკეთე, სიყვარული, შენდობა, მიტევება მოყვასისა და ქვეყნისადმი, თავდადება, თავგანწირვა – ეს ის უმაღლესი ფასეულობებია, რომელიც უფალმა ადამიანებს უბოძა. ქართველ ერს ქრისტიანთაგან ჯვარცმულ ერს უწოდებდნენ მუდამ მისი თავგამომეტებული ღვაწლის, სარწმუნოებრივი სიმტკიცისა და ქვეყნის ძლიერებისათვის დაღვრილი სისხლის გამო.

ჩვენს მრავალტანჯულ სამშობლოში ეროვნულობა და სარწმუნოება ხშირად გაიგივებული იყო. ერთი მეორესაც გულისხმობდა, აუცილებლად, და იგი იყო ის მაცხოვრებელი გზა, რომელიც იცავდა ერს და ატარებდა საუკუნეთა ქარტეხილებში. სარწმუნოების დაცვით ქართველი თავის ეროვნებას ინარჩუნებდა და სიცოცხლის გაწირვით მსხვერპლად ეწირებოდა ჭეშმარიტებას. ილია (გაზ. „ივერიის“ №9-ში წერდა: „რომ ქართველი და ქრისტიანი ერთი და იმავე მნიშვნელობის სიტყვები იყვენენ, მთელს ამიერკავკასიაში ამბობდნენ გაქრისტიანების ნაცვლად – გაქართველდაო“ (ივერია 1888: №9).

ნათელღებულმა ქართველთა წინაპარმა ქრისტეს სჯულს შეუერთა ძველისგან ყოველივე ის, რაც კი რამ ძვირფასი იყო ადამიანისათვის: მამული და ეროვნება „ეს სამი ერთმანეთის ღირსი საგანი ისე ჩაიწინენ, ისე ჩაიქსოვნენ ერთმანეთში, რომ რჯულის დაცვა საქართველოს მიწა-წყლის დაცვად გარდაიქმნა და მიწა-წყლის დაცვა – რჯულის დაცვად.“

ამ სიტყვებს ადასტურებს პოეტის ერთი ლირიკული ლექსიც „ნანა“, რომელშიც ვკითხულობთ, თუ როგორ შთააგონებს დედა აკვანში მწოლიარე პაწაწინა ყრმას ღვთიურ დანიშნულებას, სამშობლოს სიყვარულს და მისთვის მსხვერპლად შეწირვის ვალს.

„აღსრულდები ღიმილით,
რომ მამულს არ უმტყუნე
და შენ შენი სიკვდილით
მის სიკვდილი დათრგუნე

. . .

მამულს მიგცა ზეცამა
და თუ ზედ დააკვდები
ნუგეშ იცის დედამა
რომ კაცი კაცად კვდები”

(ჭავჭავაძე 1987: 84)

უფლის სიყვარული მუდამ კვებავდა და ასაზრდოებდა ქართველის სულს, ღმერთი იყო მისი სასიცოცხლო ენერჯია და ხსნა; ღმერთს არა ერთხელ გადაურჩენია ჩვენი ხალხი დაღუპვისაგან, მოსპობისაგან, რადგანაც იგი მისი განსაკუთრებული მადლისა და მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა.

ილია პოემა „აჩრდილში“ ერისაღმი გამოვლენილ ღვთის განსაკუთრებულ წყალობას ასე გვამცნობს:

„... ქართველის სამკვიდროვ, ქვეყნის თვალად დაბადებულო,
რამდენს ვაებას შენსა თავზედ გადაუვლია!
ჯვარცმულის ღვთისთვის, თვით ჯვარცმულო და წამებულო,
ეკლიანს გზაზედ შენებრ სხვასა რომელს უვლია?
სხვა რომელია, რომ ათას წელთ ბრძოლა მედგარი
გამოველოს და სრულად მტვრად არ აღგვილიყოს?
შენ ხარ! მარტო შენ!... მაგალითი სხვა არსად არი...
რომ სხვა ქვეყანას, სხვასა ერსა ეგ შეძლებიყოს.”

(ჭავჭავაძე 1987: 193)

მწერალი მამულიშვილებზე საუბრისას განსაკუთრებით გამოყოფს მათ დაუღალავსა და შეუპოვარ ბრძოლას მამულისა და რჯულისათვის. მუდამ ხმაღამოწვდილი ქართველი „მამულისა და რჯულისთვის... იბრძოდა

ორივ დაიცვა, მაგრამ ყველა მას ანაცვალა.“

განუწყვეტელმა შემოტევებმა და უმაგალითო თავდადებამ ღვთის წყალობასთან ერთად განაპირობა ქვეყნის არსებობის შენარჩუნება.

პოემაში ილია მოძალადე მტრისაგან თავდასახსნელად აღმდგარი ერის შესახებ აღფრთოვანებით წედა:

„მართალი არის ხმალი ზღვევისა
როს ხელს კიდებს მას მამულის ტრფობა.“

შეიძლება, შეუსაბამოდაც გვეჩვენოს ეს სტრიქონები, მაშინ, როცა ღმერთმა ადამიანს ცნებად მისცა – „არა კაც კლა“, მაგრამ ქრისტიანობა

არასოდეს კრძალავდა თავდაცვით ომებს... ჩვენს ისტორიაში ბევრი მაგალითია იმისა, თუ როგორ დაიცვეს წმინდა მოწამეებმა ჯერ ბრძოლის ველზე საკუთარი სამშობლო, ხოლო შემდეგ სარწმუნოებისათვის დადეს თავი.

თორნიკე ერისთავის (იოანე თორნიკე-ყოფილი) მაგალითიც საკმარისია მამულის მსახურებისა და მისთვის თავდადების დასტურად.

მართლმადიდებელი ეკლესია ქრისტიანის წმინდა მოვალეობად მიიხნევდა სამშობლოს სიყვარულს. სასულიერო პირები ბრძოლის წინ ლაშქარს ლოცავდნენ და ღვთის სახელითა და წმინდა ჯვრით ხელში წინაც მიუძღოდნენ. სარწმუნოებისა და ქვეყნისთვის თავდადება ხშირად წმინდანთა კანონიზაციის ერთ-ერთი მიზეზიც გამხდარა. საქართველოს ისტორიაში, ვფიქრობთ, არც არის ისეთი წმინდანი, ღრმად – მორწმუნეობასთან ერთად გულმხურვალე მამულიშვილიც რომ არ იყოს. ქართველი მეფეების ვახტანგის, დავით აღმაშენებლის, თამარის, დემეტრეს, არგვეთის მთავრების – დავითისა და კონსტანტინეს, მრავალი მღვდელმთავრის, სასულიერო თუ საერო პირის თავგანწირვა ამ ნიშნითაც ფასდება.

ილია აღნიშნავდა, რომ ქართველი ერის სასახელოდ, ჩვენს ისტორიაში ძალზე „ბევრი ყოფილან სიმართლისათვის წამებულნი და ამიტომაც არიან წმიდათა შორის შერიცხულნი“ (ჭავჭავაძე 1991: 581), მწერლის თქმით, მათ სიმტკიცეს განსაზღვრავდა მათი არსების წიაღში დაბუდებული ორი უძლიერესი გრძნობა: „დიდი მამულიშვილური სიყვარული და ღრმა სარწმუნოება“.

ქართველ ბერ-მონაზონთა მოღვაწეობა, გარდა ქვეყნისათვის გულმხურვალე ლოცვისა, იმაშიც გამოიხატებოდა, რომ ლიტერატურული თუ მთარგმნელობითი საქმიანობით ისინი ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებისათვის ზრუნავდნენ. საქართველოში თუ საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებულ მონასტრებში გაშლილი საგანმანათლებლო მოღვაწეობა სამშობლოს სიყვარულის და მასზე ზრუნვის გამოხატულება იყო.

ილია ჭავჭავაძე თავის პუბლიცისტურ წერილებში არაერთხელ შეხება ამ თემას. სასულიერო წოდების დამსახურებად თვლიდა მწერალი ერის სულიერი ძალ-ღონის შეკვრას და მისი ერთი მიმართულებით კონცენტრირებას. ქრისტიანულისა და ეროვნულის ერთმანეთთან შერწყმას სამღვდლოების მიერ მოხდენილ, აუხსნელ, იშვიათ, მაგრამ მაინც „ქართულ სასწაულს“ უწოდებდა: „...სამღვდლოებამ მოახდინა ის სასწაული, რომ მთელი სულიერი და ხორციელი ძალ-ღონე ერისა მარტო სარწმუნოებაზედ მიაქცია. ბუნებრივი სიყვარული

სამშობლოსი, მამულის, გვარ-ტომობისა – ყოველი ეს სარწმუნოებას ქვეშ დაუყენა, ყოველივე ეს მას დაუმორჩილა და თუ ქართველი ღვრიდა სისხლს, მარტო სარწმუნოების სახელითა ღვრიდა, რამდენადაც სარწმუნოებაში ხედავდა იგი თავის სამშობლოსაც, თავის მამულსა, თავის გვარ-ტომობას, თავის ეროვნებას, თავის ქართველობას” (ჭავჭავაძე 2005: 20). ასე ჩასახა ქართველობამ თავისი სული და გული ქრისტიანობაში, გადაუჯაჭვა ერთმანეთს ეროვნება და სარწმუნოება და ეკლესიის კურთხევითა და წინამძღოლობით ქრისტეს ჯვარი სისხლისღვრით და შეუმწიკვლელად გამოატარა საუკუნეებს.

ქართველი ერის სულიერ და ხორციელ ცხოვრებას ქრისტიანული სარწმუნოება კვებავდა, მართლმადიდებელი ეკლესია კი ყოველთვის ეროვნული იდეოლოგიის მესაძირკველი იყო.

შუა საუკუნეების იდეოლოგიური ფორმულის მიხედვით „ქართლად ფრიადი ქვეყანა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა უამი შეიწირვის და ლოცვა ყოველი აღესრულების” (მერჩულე 1986: 111). ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაც სარწმუნოებამ განაპირობა, რადგან საქართველო იყო იქ, სადაც ქართული ენით წირვა-ლოცვა აღესრულებოდა. ამ ფორმულაშიც ეროვნებისა და სარწმუნოების თანხვედრაა და მთლიანობა ქართულ ენასთან ერთად.

ძველი აღთქმის (საეკლესიო მოძღვრების) მიხედვით ცნობილია, რომ მამულის, ენისა და სარწმუნოების ქონაზე ერები ღმერთმა აკურთხა. ტომების გაყოფის შემდეგ უფალმა განთესა ადამის ძენი და დაუდგინა საზღვრები ანგელოზთა რიცხვის მიხედვით – ადამიანს განუსაზღვრა სამშობლო საზღვრებითურთ; უფრო მოგვიანებით მოხდა ერთ ენაზე მოლაპარაკე კაცობრიობის ენების აღრევა (ბაბილონის გოდოლი) და ეროვნებებად დაყოფა – აქ უფალმა ადამიანს ეროვნებასთან ერთად ენაც განუსაზღვრა. სულთმოფენობის უამს ელენის მთაზე შეკრებილ მოციქულებზე ცეცხლოვანი ენებით გადმოსული სულიწმინდის მადლი იყო კურთხევა იმ ერებისა, რომელთაც უნდა მიეღოთ ქრისტეს ნათელი – ჭეშმარიტი სარწმუნოება.

ილია ჭავჭავაძე თავის თაობას ასე მიმართავდა: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა მამ-პაპათაგან: მამული, ენა, სარწმუნოება. თუ ამათაც ვერ გუპატრონებთ რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავცემთ შთამომავლობას?” (ჭავჭავაძე 1991: 30)

მამული, ენა და სარწმუნოება იყო უფლისგან მონიჭებული საუნჯე კაცთათვის, „მამული“ – საცხოვრებლად, „ენა“ – გასანმარტებლად და

„სარწმუნოება“ – გასანათლებლად. სარედაქციო წერილში ეს ტერმინები: „მამული“, „ენა“ და „სარწმუნოება“, სწორედ, წმიდა წერილისეული თანამიმდევრულობითაა დალაგებული და თან გრადაციის პრიციპით მიემართება უმდაბლესიდან – უმაღლესისაკენ.

მწერალი თითოეული მათგანის დაცვისა და განმტკიცებისათვის იბრძოდა. მის შემოქმედებაში ერთნაირი ტიპილით არის აღწერილი ქვეყნის დაპყრობა, ენის აკრძალვა და სარწმუნოებასთან ბრძოლა (მაგ. „აჩრდილიდან“ და პუბლიცისტკიდან).

ილია ჭავჭავაძის პირადი წერილებიდან ცნობილია, თუ რამდენი იმუშავა მწერალმა „აჩრდილის“ ისტორიულ ნაწილზე. იგი ცდილობდა სათქმელი ისეთი ფორმით გადმოეცა, რომ ცენზურას არ აეკრძალა, მაგრამ მაინც ვერ მოახერხა. ჩვენთვის დღემდე უცნობია დაუბეჭდავი XXII და XXIII თავების შინაარსი.

ისტორიკოსებს კამათი აქვთ იმის თაობაზე და ვერ გადაუწყვეტიათ, ალექსანდრე მაკედონელი, საერთოდ, იყო თუ არა საქართველოში შემოჭრილი, უტყუარი საბუთები ამის შესახებ არ არსებობს. ამიტომ ცხადია, რომ ილია ჭავჭავაძეს ვერ ეცოდინებოდა ამ ისედაც საეჭვო ფაქტის დეტალები. ის, რასაც პოეტი „აჩრდილში“ ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ წერს, აშკარა ალეგორიაა, რომელშიც რეალურად რუსეთი იგულისხმება და რომელშიც აირეკლება ილიას დროინდელ საქართველოსათვის აქტუალური საკითხები.

„დაგიპყრო“, „შეგირყია დიდი ცხოვრების სამევიდრო ბჭენი,“ „სძულდა ქვეყანა, რომელიცა მას ეპყრა ხელთა, სძულდა თვით ერიც, მის სიკეთე, ნიჭიერება...“

„მთელს საქართველოს თავის ფერხთა ქვეშ მჩვარებრ ჰქელავდა“,

...

„თვით ერის ენას – მაგ ერის განძს – იგი სდევნიდა“...

„სძაგდა ყოველი, რაშიც იყო ერის ღირსება,

რაშიც ერი თვისთა ნიჭთა იყო მსახველი“.

ცხადია, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქასთან მიმართებით ილია ქრისტიანული სარწმუნოების შერყევაზე ან მის დევნაზე ვერ ისაუბრებდა, მაგრამ ამის შესახებ ვრცლად აქვს საუბარი პუბლიცისტურ წერილებში.

მუდმივი ძალადობითა და ყოველი მხრიდან ურიცხვი მტრით შეწუხებული ქართველობა ფეხზე წამოდგომისთანავე ამ სამი საუნჯის განმტკიცებას იწყებდა:

მამულის შემოერთებას, ენის სტატუსის აღდგენასა და ეკლესია-მონასტრების მშენებლობას.

მეცნიერება და სარწმუნოება

ილია ჭავჭავაძე ერთ-ერთ პუბლიცისტურ წერილში წერდა: „ღმერთმა რომ ქვეყანა გააჩინა, დედამიწას გული გადაუხსნა, შიგ აუარებელი სიმდიდრე ჩაუდგა და ადამიანს უანდერძა: გაისარჯეო და ეგ სიმდიდრე დედამიწის გულიდან ამოიღე და შენს სადღეგრძელოდ მოიხმარე“ (ჭავჭავაძე 2005: 172). მწერლის გამონათქვამი მთლიანად ეფუძნება ბიბლიურ სწავლებას იმის შესახებ, რომ ღმერთმა შექმნა ცა და ქუეყანა და ყველაფერი, რაც მასზედ არის. „დასაბამად ქმნა ღმერთმან ცაჲ და ქუეყანაჲ“ (დაბ.1.1) ნათელი და ბნელი, წყალი და ხმელეთი, მცენარეები, მნათობნი, ცხოველები და ფრინველები და ეს ყოველივე ადამიანის სამსახურში ჩააყენა. ყოველივე ამის გამო წმიდა ილია მართალი ადამიანს „ქმნილებათა გვირგვინსაც“ უწოდებს.

ადამიანს უნდა სცოდნოდა, რა და როგორ მოეხმარა ყოველივე, ამისათვის მას გონიერებაც ჰქონდა მომადლებული, ისეთივე ღვთაებრივი ნიჭი, როგორიც აზრი და სიტყვა.

პუბლიცისტურ წერილში „აი ისტორია“ ვკითხულობთ: „გონება ადამიანისა იმ თვისებისაა, რომ რა ხარისხზედაც გინდა იდგეს კაცი, ველურია თუ განათლებული, – ყოველთვის წინ უდგას ამ მრავალფერ ქვეყანაში ჭირვეული საკითხი: საიღამ რაა და როგორ“? (ჭავჭავაძე 1955: 116) ამიტომაც, ბუნებრივია, რომ ადამიანის გონება დასაბამიდან იკვლევდა სამყაროს, იღტვოდა შეცნობისაკენ, ცოდნის შეძენისა და სრულქმნისაკენ. გონება არასოდეს კმაყოფილდებოდა მისთვის ცნობილი მატერიალური სამყაროთი, ადამიანში არსებული ზნეობრივი კანონის ძიებით მიისწრაფოდა იდეალისა და სრულყოფისაკენ.

1897 წლის გაზ. „ივერიის“ №75-ში ი.ჭავჭავაძე წერდა: „მთელი დიდება კაცობრიობისა ცოდნის საქმეა, ... იმ ცოდნისა, რომელიც ადამიანს ჰმეველის მთელი უკვდავი ბუნება თავისდა საბედნიეროდ დაიმორჩილოს და იძიოს და გამოისახოს სხივოსანი სახე ჭეშმარიტებისა, მშვენიერებისა და სათნოებისა სულისათვის, ესე იგი, სრულქმნას ადამიანი სულითა და ხორცითა.“

როგორც ამ სიტყვებიდან ჩანს, ილია ცოდნას სიკეთის შემქმნელად, ადამიანის სრულმქმნელად და ჭეშმარიტებამდე მიმყვანებლად თვლის. მაცხოვრის მოწოდებაც ხომ ასეთი იყო: „იყავით სრულყოფილნი, ვითარცა მამაზეციერი თქვენი სრულყოფილ არს.“

რამდენადაც, ღმერთი იყო და არის ყოველივეს არსების მიზეზი და პირობა, ამდენად, მხოლოდ უფლის სიყვარული იყო ის ერთადერთი გზა, რომელსაც ადამიანი ჭეშმარიტების შეცნობამდე მიჰყავდა; მხოლოდ ღვთის სიყვარული ანიჭებდა შემეცნებას იმ მადლს, რომელიც ადამიანის გონებას სიკეთის სამსახურში აყენებდა. სხვა მხრივ, როგორც ილია თვლიდა, ცოდნა „ცოდვა-მადლიანი“ საქმე იყო, როგორც „ორპირი მახვილი;“ დიდ სიკეთესთან ერთად დიდი ბოროტების მოხდენაც შეეძლო; „ჯოჯოხეთის მანქანის (საომარი ტექნიკა) შემქმნელიც“ მცოდნე კაცი იყო, – წერდა მწერალი საგაზეთო სტატიის (ივერია 1897: №75) და იქვე დასძენდა: „ცოდნა რომ ბოროტად გამოსაყენებელი არ იყოს, ჩვენ გვგონია, კარგა დიდი წილი იგი აკაცობისა აღარ ააშფოთებდა მშვიდობას ქვეყნისას და კაცთა ცხოვრებისას“. – ამ სიტყვებიდან ნათელი ხდება, თუ რამდენად საშიშად მიიჩნევდა ილია ცოდნას ღვთის რწმენისა და სიყვარულის გარეშე.

როგორც ამბობენ, არსებობს ორი დიდი წიგნი ღმერთის შესახებ: ბიბლია და ბუნება. სასურველია, ადამიანმა იცოდეს ორივე წიგნის სწორი კითხვა; ამისათვის კი რწმენა და ცოდნა საჭირო, რათა მათი ურთიერთშეხვედრით ჩამოყალიბდეს სული ღვთისმოყვარე და კაცთმოყვარე ადამიანისა.

ილია ცოდნას „ღვთისმიერ წინამძღოლს“ უწოდებს დედამიწაზე, და ამბობს, რომ უამისოდ დედამიწა ასე უხვად თავის გულს არ გადაგვიშლიდა და არ მოგვაბარებდა, ამიტომაც ადარებს სანთელს, განუმეორებელს იმ თვისებით, რომ „ერთ სანთელზე რომ ათასს სხვა სანთელს მოუკიდო, სანთელს არც ალი დააკლდება და არც სინათლე და არც სიცხოველე. პირიქით, იმატებს კიდევ, რადგან ერთის მაგივრად ათასი სხვა სანთელი დაიწყებს ღაპლაპს“. სინათლე გამომდინარეობს ღვთისაგან, როგორც ამას ამბობს იოანე ღვთისმეტყველი თავის

სახარებაში: „ნათელი იგი ბნელსა შინა ჩანს და ბნელი მას ვერ ეწია“ (ახალი აღთქმა B 2003: იოვანე 1,5). ცოდნაც, შესაბამისად, ღვთისაგან ეძლევა ადამიანს. ოღონდ გარკვეული თანამიმდევრულობით და განსაზღვრულობით.

მეცნიერება ღვთის საიდუმლოებებს ხსნის თეორიულად აღმოჩენილი კანონების საფუძველზე, მანამ, სანამ ამის ნებას თავად უფალი რთავს. დიდი ხანია მკვლევარებმა მეტად საინტერესო კანონზომიერება აღმოაჩინეს: მეცნიერულ აღმოჩენებთან და პროგრესთან ერთად იზრდება აუხსნელ საიდუმლოებათა რაოდენობა და პასუხგაუცემელ კითხვათა რიცხვი სულ უფრო მატულობს. მიზეზი ამისა კი ისაა, რომ ადამიანთა გონება, რაც არ უნდა განვითარებული იყოს, მაინც უძლურია და შეზღუდული აბსოლუტურთან შედარებით. კაცის გონებამ რომ ყველაფრის ცოდნა დაიტოს, მაშინ ადამიანი კი არა, ღმერთი იქნებოდა; შექმნილი კი არასდროსაა შემოქმედზე მეტი.

მწერალი ცოდნაზე საუბრისას აღნიშნავდა, რომ ღვთის ხატად შექმნილ არსებას, ადამიანს მხოლოდ განათლებისა და ზნეობა-გაწვრთნილობის შედეგად შეუძლია თავისი მაღალი მნიშვნელობის შეცნობა და გამორკვევა. ეს იყო მისი აზრით ცოდნის უმაღლესი დანიშნულება. ერთგან მწერალი აღნიშნავდა: „რა არის იგი სწავლა, განათლება, რომა თავისუფლების ჭეშმარიტი მნიშვნელობაც ვერ გამოარკვევინოს ადამიანსა, იმოდენა ღონე არ მისცეს სულსა, რომ ადამიანი მის მაღალ მნიშვნელობას ასწვდეს და ბოროტის ქმნის თავისუფლებას სიკეთის ყმობა არ არჩევინოს“ (ჭავჭავაძე 1953: 135).

კეთილისა და ბოროტის გარჩევის შესაძლებლობის მიხედვით, როგორც ვხედავთ, მწერალი ცოდნას სარწმუნოებისაგან დაშორებულად არ მოიაზრებდა; პირიქით, მის ჭეშმარიტ საფუძველად ღვთის სიყვარულს მიიჩნევდა. ის თვლიდა, რომ უფლისგან მომადლებული ნიჭი ცოდნისა და მეცნიერებისა ადამიანს მხოლოდ სიკეთისა და ჭეშმარიტების სამსახურში უნდა ჩაეყენებინა. კაცი წუთისოფლის გზაზე, „ამ ზღვაზედ სიარულს გამარჯვებით“ მხოლოდ მაშინ შეძლებდა, თუკი ექნებოდა სწავლითა და ცოდნით განწმენდილნი „თვალნი ზე ცისა და ქვეყნის საიდუმლოთა მხედველად, ყურნი ზესკნელისა და ქვესკნელის უცნაურ ხმათა მსმენელად, ხელნი ცისა და ქვეყნის მაჯისცემის შემატყობრად და ენა ყოველ ამის აღმომთქმელ და მთარგმნელად“ (ჭავჭავაძე 1953: 91).

ამქვეყნიურ მოვლენებს ადამიანი გონებით შეიმეცნებს. სამეცნიერო კვლევები ცდისმიერი შედეგების ანალიზს და კანონზომიერებათა გონისმიერ ახსნას ემყარება, მაგრამ რაც შეეხება რწმენისმიერ საკითხებს, ღვთის

არსებობას, მის ყველგანმყოფობას და ქრისტიანულ საიდუმლოებებს, – აქ მწერალი იზიარებს არსებულ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ცისა და ცის იქით არსებულის წვდომა მხოლოდ გონებით შეუძლებელია. „ცასა თუ ცას იქით, სწორედ იმისთანა ადგილებია მაძებარ გონებისათვის, რომ თუ არ ირწმუნე, ვერას დაინახავ“ (ჭავჭავაძე 1991: 540).

ამქვეყნიურისა და ზეციურის შემეცნება – ორივე ღვთის შემწევობით ხდება, მაგრამ მათი მიღწევის გზები სხვადასხვაა. ამიტომ ცოდნისა და სარწმუნოების დაშორიშორება შეუძლებელია; ადამიანის გონება არ არის ყოვლისშემძლე, იგი საზღვარდადებულია; რწმენა ეხმარება და ავსებს გონებას იმ შემთხვევაში, როცა მას ვერ ძალუძს მისწვდეს ამა თუ იმ ჭეშმარიტებას, განსაკუთრებით არამიწიერს...

ილია ჭავჭავაძე წერდა: „ქვეყანა, ბატონებო, სავსეა ხილულითა და არახილულითა ადამიანის სულიერ და ხორციელ თვალთათვის... ერთის ბრძენისა არ იყოს, „ზოგი საგანია, რომ თუ არ დაინახე, ვერ ირწმუნებ, და ზოგი კი იმისთანა, თუ არ ირწმუნე, ვერ დაინახავ. ბუნება ადამიანისა იმისთანაა, რომ სულთა სწრაფვა ჩვენი ერთსაც ეტანება და მეორესაც საცნაურად ორსაც გზით, და მით უფრო, რაც ადამიანი თვალ-ახილულია და გონება-გადვიძებული. ნება-უნებლიეთ ამ დროს სამფლობელოში დადის მოუსვენრად გონება და გული ადამიანისა... ამ ორს სამფლობელოთა შორის შემაერთავ ხიდსა სწნავს მარტო სიბრძნე, რომელიც ასე იშვიათია ამ წუთისოფელში“ (ჭავჭავაძე 1955: 252).

ამ იშვიათობის მიზეზად ილია მის თანამედროვეობაში არსებულ ტენდენციას მიიჩნევდა, რომლის მიხედვითაც ბევრი ფიქრობდა, რომ მეცნიერება და სარწმუნოება ერთმანეთში მოურიგებელნი და მოუთავსებელნი იყვნენ.

მეცნიერებისა და სარწმუნოების საკითხმა არასწორი მიმართულება მე-18 საუკუნიდან მიიღო; მას შემდეგ, რაც განვითარდა მსოფლიო აზროვნებაში რაციონალიზმი, რომელმაც ფორმულით „ვაზროვნებ, – ე.ი. – ვარსებობ“ (დეკარტე) წამოაყენა პრეტენზია გონების ავტონომიის შესახებ. გონება სამყაროს, ცხოვრებისა და საზოგადოების გარდაქმნის თავდებად მიიჩნია, ხოლო გარდაქმნის საშუალებად – განათლება. რაციონალიზმს კვებავდა დეიზმი – მოძღვრება, რომელიც აწარმოებდა გადაფასებას და ბრძოლას რელიგიასთან მეცნიერების დამოუკიდებლობისათვის. ის თვლიდა ღმერთს სამყაროს შემქმნელად და მიზეზად, მაგრამ უარყოფდა მის შემდგომ ჩარევას ამქვეყნიურ

ცხოვრებაში. ასეთ შემთხვევაში სახარება გვასწავლის: „უფალმან უწყის ზრახვანი ბრძენთანი, რამეთუ არიან ამაო“ (ახალი აღთქმა 2003: I კორ.3-20).

„ილიაზე, რელიგიის გაგებისას, სათანადო გავლენა მოახდინა მისი დროის პოზიტივისტურმა ფილოსოფიამ, რომელიც მეცნიერებას და რელიგიას ერთმანეთისაგან კი არ თიშავდა, არამედ მათ ერთი მოვლენის ორ მხარედ მიიხნევდა, რომელთაგანაც მეცნიერება ეფუძნება ცდისეულ ცოდნას, რელიგია კი იმას, რაც ცდისეულის მიღმაა“ (ბადრიძე 1987: 45).

ილია ჭავჭავაძეს მეცნიერება ღვთის სიყვარულის და მორჩილების გარეშე ჭეშმარიტებად არ მიაჩნდა. ის თვლიდა, რომ მეცნიერებისა და სარწმუნოების ერთმანეთში მორიგება, ერთმანეთში მოთავსება შეუბღალავად და დაუმონებლად იყო სიბრძნე, მაგრამ როგორც ყველგან და ყოველთვის – ძალზე იშვიათი. „ამისთანა სიბრძნეს სწვდებოდნენ მარტო იმისთანა გენიოსები, როგორც ნიუტონი და სხვანი მისებრი, ერთსა და იმავე დროს ღვთისა და ბუნებისმეტყველნი.“

წერილი, რომელშიც ილია ამ მოსაზრებებს აყალიბებდა, ეძღვნებოდა იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელის (ქიქოძე) გარდაცვალებას. ყველასათვის ცნობილია, რომ წმიდა მღვდელმთავარი თავგანწირული ღვთისმსახური და ამასთანავე ღრმად განსწავლული მეცნიერი იყო.

ილია წერდა, რომ ძნელი საპოვნელი იყო თუნდაც მაგალითიც კი, რომ სახელოვან მღვდელმთავარს მეცნიერება გაეწირა სარწმუნოებისათვის და სარწმუნოება – მეცნიერებისათვის, პირიქით, „იგი სარწმუნოებას ამეცნიერებდა და მეცნიერებას ასარწმუნოებდა“ და აღნიშნავდა, რომ „მთელი სიბრძნე ამაშია გამოსახული“ (ჭავჭავაძე 1955: 253).

სარწმუნოებისა და მეცნიერების თანხვედრა წმიდა წერილშიც გვხვდება. უფალი მოუწოდებს ადამიანს: „მეცნიერება ეძიე ხმითა დიდითა ... და ვითარცა საუნჯესა გამოიკვლევედე მას“ (იგავ. 2,4); მოციქულიც გვმოდღვრავს: „...და თქუენცა ესევე მოსწრაფებაი ყოვლითურთ მოიპოვეთ და ჰყავთ სარწმუნოებასა შინა თქუენსა სათნოებაჲ , და სათნოებასა შინა – მეცნიერებაჲ , და მეცნიერებასა შინა მარხვაჲ , ... მოთმინებაჲ , ... ღვთისმსახურებაჲ , ძმათმოყვრებაჲ ... და სიყვარული. რამეთუ ესე, რაჟამს იყო თქუენ თანა და-გარდაგემატოს, არა უქმად, არცა უნაყოფოდ პოვნეთ უფლისა ჩუენის იესუ ქრისტეს მეცნიერებასა“ (ახალი აღთქმა 2003: II კორ.1-8).

როგორც ვხედავთ, უფლის მიერ ნამცნებ მოძღვრებაშივე დევს დარიგება მეცნიერების დაუფლებისაკენ, რადგან ისინი ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგება. ღმერთთან ურთიერთობის გარეშე ადამიანის გონებას არ შეუძლია ჰპოვოს კრიტიკერიუმები უმაღლეს ფასეულობათა და ღვთის მიერ შექმნილ სამყაროს იდუმალებათა განსაზღვრისათვის.

ცა და ქვეყანა, წყალი და ხმელეთი, ქვესკნელი, ცეცხლი, მნათობები, დრო და უამი, და ხორციელი თვალისათვის უხილავი სამყარო „უფსკრული სიბრძნითა“ შექმნილი. ადამიანი კი კვლავ შემოქმედის მიერ მონიჭებული ნიჭით ცდილობს ამის ახსნას. როგორც ილია ამბობს, ღმერთს ადამიანისთავის ხორციელი თვალის გარდა მონიჭებული აქვს გონების თვალიც „და თუ ეს თვალი კაცს კარგად უჭრის, ქვეყანაზედ არა დაემალება რა...“ (ჭავჭავაძე 2006: 406).

შესანიშნავი მათემატიკოსი, ელექტროდინამიკის მკვლევარი ამპერი ერთ-ერთ თავის წერილში ურჩევდა ახალგაზრდა სწავლულს: „უფროსილდი მარტო მეცნიერების შესწავლას, როგორც ამას აკეთებდი წინათ. ისწავლე, გამოიკვლიე ამქვეყნიური კანონები ერთი თვალით, მეორე კი დაუცხრომლად მიაპყარ საუკუნო ნათელს, ერთი ხელით გამოიძიე ბუნება, მეორეთი კი, როგორც ბავშვს კალთა, გეპყრას ბოლო ღვთის სამოსელისა“.

მეცნიერება და სარწმუნოება – ორივე ჭეშმარიტებაა და მათი დაპირისპირება შეუძლებელია, მათი განცალკევება და ერთმანეთისაგან ჩამოშორება ორივეს სიკვდილს ნიშნავს. მეცნიერება იმდენადაა გამარჯვებული, რამდენადაც ისწრაფვის ჭეშმარიტებისაკენ, ხოლო სარწმუნოება აყვავებულია, როცა ადამიანის მეცნიერული დასკვნები კი არ ეწინააღმდეგება, არამედ განამტკიცებს მას.

ისეთი დიდი მეცნიერი, როგორც იყო კლიმენტი ალექსანდრიელი, აღნიშნავდა, რომ პირველადია რწმენა და ცოდნა მხოლოდ სარწმუნოებაზე უნდა იყოს დაფუძნებული. „მორწმუნე ადამიანი არის მონა ღვთისა, ხოლო მორწმუნე განათლებული ადამიანი არის მეგობარი ღვთისა“ – წერდა ის. ნეტარი მამის მოძღვრების მიხედვით დასტურდება, რომ არ არის საკმარისი, ადამიანი იყოს მხოლოდ მორწმუნე, მას, აუცილებლად, ცოდნაც უნდა ჰქონდეს, რადგან „რწმენითია ცოდნა და მცოდნეობითია რწმენა“.

საქართველოს მაგალითზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მეცნიერების საფუძველი სარწმუნოების წიაღში ჩაისახა და სარწმუნოებრივი ფესვებით

იკვებებოდა მუდამ. ქართული ეკლესიის ისტორიაშიაც ბევრი მაგალითია ამის დასტურად, რომ სწავლა, განათლება, მეცნიერება, კულტურა და ხელოვნებაც ეკლესიის წიაღიდან ამოიზარდა. ეკლესია-მონასტრები იქცნენ ძველთაგანვე სასწავლო-საგანმანათლებლო კერებად – ფაზისის, იყალთოს, გელათის აკადემიები, სამხრეთ საქართველოსა და საბერძნეთის სამონასტრო კომპლექსები; ღრმად განსწავლული სასულიერო იერარქიით, რომლებიც ერთსა და იმავე დროს იყვნენ მეცნიერებიც, მწიგნობრებიც და დიდი ღვთისმეტყველნიც.

ილია ჭავჭავაძე სასულიერო ფენაზე საუბრისას აღნიშნავდა, რომ მათ უფლისაგან ვალად სდებოდათ ადამიანთა „სულის აღზრდანი“ (ჭავჭავაძე 1987: 90); სულის აღზრდა კი განათლების გარეშე შეუძლებელი იყო.

მწერალმა იცოდა, რომ განათლება დიდი ფარ-ხმალი იყო, ძლიერი ძალ-ღონე საერთოდ და „ქრისტეს ჯვრის ერის წინაშე მტვირთველთათვის განსაკუთრებით.“ ამიტომაც, ხაზგასმულად აღნიშნავდა სასულიეროთა ღვაწლს: „მეცნიერებამ და მწიგნობრობამ მათის მეოხებით გაიდგა ფეხი. უკეთესნი წარმომადგენლები ერთსა და მეორეშიც სამღვდლო პირნი იყვნენ...“ „დაუჯერებელ, თავგამომეტებულ მსხვერპლსა და ღვაწლს ვერ დასდებდა ერი, თუ წინ არ გაუძღვებოდა მცოდინარი, განვითარებული და განათლებული სამღვდლოება.“ (ჭავჭავაძე 2005: 20).

ცოდნასა და განათლებაზე მსჯელობისას ილიას მხედველობიდან არ გამოჰპარვია სკოლის დანიშნულებაც. „მზრდელი ყრმისა მეორე შემოქმედიო“ (ჭავჭავაძე 1952: 476) – წერდა ის და საგულისხმოა, რომ ამ შემთხვევაშიც სკოლას ეკლესიას ადარებდა და მას უთანაბრებდა. გაზ. „ივერიის“ 18 ივნისის ნომერში (1887) ის წერდა, რომ სკოლა და ეკლესია უძღვებოდნენ და წინ სწევდნენ „უწმინდაესს საქმეს“: „ჭეშმარიტება, რომელსაც საცნაურად ხდის ცოდნა და რომელსაც გზას უკაფავს სკოლა, ღმერთი, რომელსაც კაცის გულში სახავს სარწმუნოება, ეს ორი იმისთანა საგანია, ურომლისოდაც წარმოუდგენელია კაცთა საზოგადოების არსებობაო,“ – ამბობდა მწერალი.

ნიშნადობლივია, რომ „გლახის ნაამბობში“ მღვდელი ერთდროულად მასწავლებლად და სულიერ მწვრთნელად გვევლინება. იგი გაბრიელს არა მხოლოდ ანბანს და წიგნის კითხვას ასწავლის, არამედ ქრისტიანულ ზნეობრივ ღირებულებებსაც: რა არის მოყვასის სიყვარული და თავდადება, რამდენად მნიშვნელოვანია მოწყალება, რა მოეთხოვება ადამიანს, როგორც ღვთის ხატებას და მსგავსებას, რით უნდა გამოვხატოთ მადლიერება მოყვასისადმი და სხვ...

მღვდელი მოწოდებულია, რომ მთლიანად ამკვეყნიურ საზრუნავზე ორიენტირებული ადამიანები ღვთისკენ მიახედოს, სასოება მასზე დაამყარებინოს და იმედი ჩაუსახოს.

ასევე საგულისხმოა, რომ ეტიუდში „უცნაური ამბავი“ უჩვეულო ბუნების მქონე ყრმის, პატიკოს, აღმზრდელი სოლომანი „პატიოსანი მღვდლის შვილია.“ ამ დეტალს მოთხრობის სიუჟეტის განვითარებისათვის რაიმე დატვირთვა არა აქვს, მაგრამ, როგორც ჩანს, ილიასათვის სოლომანის მსგავსი სულიერი მწვრთნელები „პატიოსან მოძღვართა“ შთამომავლებად ასოცირდებოდა.

ადამიანის გონება ვერასოდეს ჩასწვდება ღვთის არსს და მის ცხოველყოფელი ძალის გამოვლინებას. კაცობრიობის განვითარების განმავლობაში დაგროვილი ცოდნაც უძლურია ამის ასახსნელად; გონიერი ადამიანი მუდამ გრძნობს თავის უძლურებას, ამიტომაც გონებასა და გულში იტოვებს ადგილს როგორც ცოდნის, ისე რწმენისათვის.

მე-8 საუკუნის წმინდა მამა იოანე დამასკელი ღმერთს მზეს ადარებდა. მზე, ნათელი და სითბო – სამივე ერთად არის მზე და „უკეთუ მზის დისკოს შევადარებთ მამა ღმერთს, ნათელს – ძეს და სითბოს – სულიწმიდას, შევძლებთ წარმოვიდგინოთ წმიდა სამება, რომელიც არის ამავე დროს ერთი ღმერთი“ (საქ. ეკლესიის კალენდარი 1990: 18).

წმიდა მამის განმარტების მოხმობა გვაფიქრებინა გაზ. „ივერიის“ №72-ში (1897წ.) დაბეჭდილ სტატიაში ამოკითხულმა ფრაზამ, რომლის მიხედვითაც ილია განათლებას ადარებს მზეს „რომელიც ისე არ ანათებს, რომ იმავე დროს არ ათბობს, და ისე არ ათბობს, რომ არ ანათოს.“ ამ გამონათქვამს აშკარად ეტყობა დამასკელისეული შედარების ცოდნა და წინააღმდეგობრივიც არაფერია, რადგან განათლება, ილისეული გაგებით, ცოდნის შექმნას, ანუ მეცნიერების მონაპოვართა დაუფლებასა და ზნეობის წვრთნას გულისხმობს. მეცნიერული ცოდნა არის ღვთისგან შექმნილი სამყაროს კანონზომიერებათა კვლევის შედეგი. ასევე ღმერთს უკავშირდება უფლის მცნებებზე და სულიერ სწავლებაზე დამყარებული ზნეობაც.

„მეცნიერება“ სწორედ ასეთი მნიშვნელობით არის გამოყენებული შობის ტროპარშიც: „შობამან შენმან ქრისტე ღმერთო, აღმოუბრწყინვა სოფელსა ნათელი მეცნიერებისა...“

„ნათელი მეცნიერებისა“ – თავად ღმერთია, შემოქმედი ჩვენი, რომლისგანაც მომდინარეობს ყველა ნიჭი და ამაღლებული უნარი კაცისა.

...და ეს ნათელი, სიტყვად თუ ლექსად გარდაქმნილი, ისეთი სიტყვამეცნიერი და ღვთივგანბრძობილი ადამიანის მიერ, როგორც იყო წმიდა ილია მართალი, მზის სხივებით განერცობილი და გაშლილი, უკანვე მიერთმევა „ვით თავის დასაბამს“.

თავი IV. დროის ტკივილი – რწმენის დაკარგვა და სიწმინდეთა დესაკრალიზება

სულისა და ხორცის ჭიდილი

ადამიანის მთელი ცხოვრება სულისა და ხორცის, მადლისა და ცოდვის ჭიდილია და პიროვნების სულიერი სიმაღლე განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად ცდილობს და ახერხებს ის პირველის გამარჯვებას.

წმიდა ილია მართალი, როგორც ჩანს, ბევრს ფიქრობდა ამ საკითხებზე, რადგან პუბლიცისტურ წერილებში ხშირად გვხვდება მათზე საუბარი.

1899 წელს გაზეთ „ივერიის“ № 64-ში ილია ჭავჭავაძე ქართველი ერის მდგომარეობას ასე წარმოაჩენდა: „სულით დაბალნი, ჭკუაგონებით ჩლუნგნი, ზნეობადაცემულნი, სულელნი, უსწავლელნი, გაუნათლებელნი, გადატაკებულნი, ფლიდნი, პირისგამტეხნი, მხდალნი, ლაჩარნი – აი ჩვენის სულიერ და ხორციელ ავლა-დიდების სურათი“.

დიდი ტკივილი და წუხილი იკითხება საუკუნის დასასრულს დაწერილ ამ სტრიქონებში. იგრძნობა ჭირისუფლობა დაჩაგრულ და პატივყრილ ერისადმი, რომელიც დროთა ბედუკუღმართობამ ათასწლოვან ქარტყილებს ომებითა და სისხლის ღვრით გამოატარა და დასუსტებული, დავარდნილი დატოვა ახალი საუკუნის კარიბჭესთან.

მწერლის თქმით, „ხალხს და ერს მხოლოდ ხორციელი ცხოვრების ნატვრა ჰქონდა, მხოლოდ იმაზე ჰფიქრობდა, რომ უნდა გაეფრთხილდე, თორემ სულს ხომ აღარა ვჩივი, ხორციითაც არ დავიღუპოვო“ (ჭავჭავაძე 2005: 159).

ფასეულობები აირია, აქტიურობა დაღლილობით შეიცვალა, ზნეობრივი ნორმები დაირღვა, ერი იმდენად დაეცა და დავაგლახდა, რომ ხორციელი სიცოცხლისა და კუჭის გარდა არაფერს დაეძებდა. ასეთ დროს შეუძლებელი იყო იდეაზე, სულზე, თავგანწირვაზე და საქვეყნო საქმეებზე ფიქრიც-კი, არც არაფერი შეინიშნებოდა ამგვარი, აღარავის ახსოვდა გამოვლილი გზა, ძველი და სახელოვანი წარსული, რომ „ქვეყანას ჰყოლია ხალხისთვის და მამულისთვის მხნე მუშაკნი, ... აღარავის ახსოვდა მაშინ, რომ საზოგადოებრივი ასაპარუხი იყო დიდ სამსხვერპლოდ გადაქცეული და ამ სამსხვერპლოზედ იკვლოდნენ და იწირვიდნენ ძენი მამულისადმი, რომ ეს უკანასკნელნი მათსავით ძვირად

არ აფასებდნენ თავიანთ თავს, თვითონ ხორცსა და ამ ხორცის მხოლოდ ხორციელ არსებობას“. (ჭავჭავაძე 2005: 160)

დროთა ბრუნვამ ბევრი ზიანი მოუტანა ქართველობას, ილია თვლიდა, რომ „ერს ერთი სული, ერთი გული აქვს, ხოლო ხორცი იმდენი, რამდენიც ცალკე ადამიანია“ (ჭავჭავაძე 2005: 238). მისი ყურადღება ყოველთვის იმ ერთობლივი სულისკენ იყო მიმართული. წერილში „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“ იგი წერდა: „ადამიანი ხატებაა ღვთაებისა განა ხორციითა? ადამიანს ხორცის გარდა ერთი რამ სხვა მოჰმადლებია, რომლითაც იგი ადამიანობს, ვით კერძო მღვთისა. ის ერთი – სული და გულია, უჭკნობლობის ნიჭით და ღონით დალოცვილი. . . . შესაძლოა, ხორცი დაბერდეს, დაუძღურდეს, სული და გული კი ისევ ჰყვოდეს, ზეგარდმო მადლით შუქმოფენილი და მრავალფერად გადაშლილი, თუ ადამიანი საკადრისად უპატრონებს, ადამიანურად მოუვლის, ხორცს არ გააღახვინებს“

ხორცთან ერთად სულის დაბერებისა და დაუძღურებისა ეშინოდა მწერალს, ამიტომაც აფხიზლებდა დღედაღამ ერს, რათა სულიერად გამოფხიზლებულსა და გაძლიერებულს „ფარიც ხელთ ჰქონოდა მტერთა მოსაგერად და ხმალიც სატევრად“

ამაო იყო მისი ცდა და სურვილი, ქართველთა სულმა ვერ შეძლო დროზე მბრძანებლობა და უამთან ერთად მისი მხნეობა ჩაკვდა, ყოველივე აღიხოცა, გაქრა და ქართველი დარჩა უსაგნოდ, მარტო, სულით ობოლი და სასომიხდილი. „ქვეყანა . . . თათქარიძეებით გაივსო, რუსეთუმეებმა დაამშვენეს ჩვენი ცხოვრება და საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზი“

ქვეყნის გულშემატკივარი მწერალი გულს მაინც არ იტეხდა და ამ მდგომარეობას ასე ხსნდა: „ამგვარი გაჭირვებული დრო დადგება ხოლმე ერისათვის ხანგრძლივის და დიდი ხნის მღელვარე ცხოვრების შემდეგ. იშვიათად მიჩვენებთ ერს, რომ როდისმე მაინც ესევე, ამგვარადვე არ გასჭირვებოდეს, როგორც ჩვენს ქვეყანას“ (ჭავჭავაძე 2005: 159).

1879 წელს „შინაურ მიმოხილვაში“ ილია წერდა: „ქართველი კაცი როგორღაც, ნებით თუ უნებურად კუთხეში მიეგდო, მიწვა და მიიძინა, როგორღაც ყველაფერზე გული აიყარაო, ყველაფერზედ იმედი გადაიწყვიტაო, ყველაფერზედ ხელი აიღოო, ერთის სიტყვით ზნეობითად მოკვდაო. ამ ყოფამ ყოველმხრივ დაგვაუძღურა ჩვენ, გონებით, ზნეობით, თვალად, ტანად დაგპატარავდით და მივიღივენით“ (ჭავჭავაძე 1997: :302).

ეს წერილი ნათლად წარმოგვიჩენს, რომ „ძილი“ ზნეობრივ და სულიერ დაკნინებას ნიშნავს; იმავეზეა საუბარი ლექსშიც „ელეგია“:

„ოს, ღმერთო ჩემო! სულ ძილი, ძილი,

როსღა გვეღირსოს ჩვენ გაღვიძება“

ილიას მიაჩნია, რომ უარესის უკეთესით შესაცვლელად და საქვეყნო საქმის წარსამართლავად ამ მარტივი ჭეშმარიტების არდავიწყებაა საჭირო: „ადამიანის, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, ერის ცხოვრების წყობა მეტად ხლართული ქსელია, მეტად რთული საგანია და ამასთანაც ყოველს მის მოვლენას თავის გვამსა და აგებულებაშივე აქვს ანუ სენი ჭკნობისა, ანუ ძალი აღყვავების განგრძობისათვის. პირველს გადაყენება უნდა ცხოვრების გზიდან და მეორეს–ხელის შეწყობა და დამაბრკოლებელთა მიზეზთა აცილება“; (ჭავჭავაძე 2005: 271).

ვისაც რიგიანად სვლა უნდა წარმატების გზაზე, ვისაც კეთილის სურვილის კეთილად განხორციელება აქვს განზრახვად, მან პირველი ნაბიჯის გადადგმა იქიდან უნდა დაიწყოს, სადაც ფეხი აუდგია თვითონ ადამიანთა ცხოვრებასო – ფიქრობდა წერილის ავტორი და ეძებდა იმ დამაბრკოლებელ მიზეზებს, რამაც ქვეყანა დააკნინა და გადაგვარებამდე მიიყვანა.

წარმატებისა თუ წარუმატებლობის სათავეს ილია თავად ერის სულიერ და ხორციელ აგებულებაში, „ჩვეულებებსა და განწყობილებაში“, ერის „საკუთარ ცხოვრებასა და ისტორიულ მსვლელობაში“ ხედავდა და თავის პუბლიცისტურ წერილებში, მხატვრულ ქმნილებებსა თუ ზეპირ გამოსვლებში ცდილობდა გამოერკვია, საიდან წამოვიდა ჩვენი ერი, რა გზა გაიარა და რომელ წერტილზე იყო გაჩერებული.

ზნეობრივი დაქვეითების და დაცემის საწყისად მწერალი XIX საუკუნეს თვლიდა, იმ პერიოდს, როდესაც ბრძოლებში გამონაცადი, გარეშე მტრებისაგან იავარქმნილი და დაუძღვრებული საქართველო 1783 წლის ტრაქტატის საფუძველზე მიენდო ერთმორწმუნე რუსეთს, როგორც სულიერად მონათესავე ქვეყანას.

ძალიან მალე გაცხადდა, თუ როგორ სარგებლობდა „მფარველი“ ქვეყანა ამ ნდობით.

ქართველობამ ათსწლეულების მანძილზე თავის მხრებზე გადაიტანა მაჰმადიანთა ურდოების, არაბების, მონღოლების, სპარსულ-თურქების და

კავკასიელი მთიელების შემოსევები; „ხორცი გასწირა სულისთვის“
ეროვნულობის, სახელმწიფოებრიობისა და სარწმუნოების დასაცავად და
შეურყენელად შეინარჩუნა კიდეც, ვიდრე მე-19 საუკუნის დასაწყისამდე.

ჩვენდა საუბედუროდ, მოყვარედ მოვლინებულმა „უფროსმა ძმამ“ ყველა ეს
ფასეულობა ჩუმად, უსისხლოდ და უომრად აღხოცა და წაშალა. რუსეთმა ჯერ
საერო მმართველობა – მონარქია და მირონცხეული მეფობა გააუქმა, ხოლო
შემდეგ სასულიეროც – ეკლესიის ავტოკეფალურობა.

აღრე ერის ცხოვრება მონარქისა და ეკლესიის ურთიერთშეთანხმებით
იმართებოდა მუდამ, მტერთა ძლევა ჯვრით აღესრულებოდა, ეროვნება და
სარწმუნოება საქართველოში განუყოფელი იყო. ჯერ სახელმწიფოებრიობის,
ხოლო შემდეგ ავტოკეფალურობის გაუქმებით მოიშალა ის ქვაკუთხედი,
რომელზედაც დამყარებული იყო ქართველი ერის ძლიერება და კეთილდღეობა.

მე-19 საუკუნეში ერთმორწმუნე რუსეთის იმპერია ანადგურებდა ყოველივე
ქართულს, ეწეოდა გარუსების პოლიტიკას და ნებსით თუ უნებლიედ აშორებდა
ხალხს ეკლესიისაგან.

პუბლიცისტურ წერილში „რა გითხრათ, რით გაგახაროთ?“ ილია წერდა:
„ხმლიანმა მტერმა ვერ დაგვათმობინა, ვერ წაგვართვა ჩვენი მიწა-წყალი, ჩვენი
ქვეყანა, ხმლიან მტერს გავუძელით, გადავრჩით. ქვეყანა და სახელი შევინახეთ,
სახსენებელი არ ამოვიკვეთეთ, შევინარჩუნეთ, საქოლაგი არავის ავაგებინეთ, . . .
ხმლით მოსულმა ვერა დაგვაკლო რა. შრომით და გარჯით, ცოდნით და ხერხით
მოსული –კი თან გაგვიტანს, ფეხ-ქვეშიდამ მიწას გამოგვაცლის, სახელს
გაგვიქრობს, გაგვიწყვეტს, სახსენებელი ქართველისა ამოიკვეთება და ჩვენს
მშვენიერს ქვეყანას, როგორც უპატრონო საყდარს სხვანი დაეპატრონებიან“
(ჭავჭავაძე 1955: 14), – აკი დაეპატრონენ კიდეც...

ამ მოვლენებს არაჩვეულებრივად ეხმიანება ილიას ლექსი „რა ვიყავით,
რას ვშვრებოდით ანუ საქართველოს ისტორია მეცხრამეტე საუკუნისა“

„მერე, როცა დაქსაქსულნი

უცხო ხალხმა ხელთა გვიგდო,

ქართველის ბედი ბურთსავითა

სათამაშოდ წინ გაიგდო, –

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

– ჩვენც ყაბახზედ ვაჟკაცურად

ვჯირითობდით, ვბურთაობდით!

(ჭავჭავაძე 1987: 125)

იგივე განწყობილება ჩანს ლერმონტოვის „მწირის“ ერთი სტროფის ილიასეულ (ვერ დავარქმევთ თარგმანს) ინტერპრეტაციაში.

„მას აქეთ რაცა კურთხევა ღვთისა,

მოეცა ტანჯულს ივერიის ერს,

რაც კარგი ექნას რუსისა შტიკსა,

ღმერთმა იმ რუსსა ასკეცად მისცეს.“

(ჭავჭავაძე 1953: 46)

დაირღვა ქართველთა ჭეშმარიტი უფლებები, ქართული სამეფო კარი უცხოეთში გაიხიზნა, მირონცხეული მეფის ნაცვალად მეფისნაცვალი დაინიშნა, რუსულმა სასულიერო კოლეგიუმმა მიიტაცა ჩვენი საკათალიკოსო ტახტი და ეგზარქოსების მთელი პლეადა წლების განმავლობაში მწვემსმთავრობის ნაცვლად ძარცვავდა ქართულ ეკლესია-მონასტრებს, ანადგურებდა უძველეს კულტურულ მემკვიდრეობას და სდევნიდა მშობლიურ ენას.

იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის დროს „სახელმწიფო პოლიტიკის შედეგად“ საქართველოში დაასახლეს გერმანელები, რუსი სექტანტები, მოლოკნები, მეშაბათენი, დუხობორები, ბაპტისტები და სხვანი. რისთვის ხდებოდა ეს, ძნელი სათქმელია, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს არ კეთდებოდა ქართველი ხალხის სასარგებლოდ. “რუსულმა ბიუროკრატია ქართული სისხლით მორწყულ მიწაზე, რომელიც თავისუფლებისათვისა და მართლმადიდებლობის სარწმუნოების დასაცავად დაღვარეს ქართველთა წინაპრებმა და მოწამეთა ძვლებითაა გაპოხირებული, 150 000-ზე მეტი მწვალებელი და არამართლმადიდებელი დაასახლა და ეს ისე, რომ არც ერთი მათგანი არ მოუქცევია” (დურნოვ 1907: 9).

თითქოს მშვიდობა იყო, არსად ჩანდა მოძალადე და ამკლები, მაგრამ იყო კიდევ უარესი, შინაური, მოუგერიებელი და ფარული მტერი, რომელიც ძალზე გამრავლდა და ჩუმად ღრღნიდა ერის სასიცოცხლო ძარღვს. ამ შინაური მტრისაგან იღუპებოდა საქართველო.

არსებულ საცენზურო პირობებში ილია ამ საკითხთან დაკავშირებულ ყველა გულისტკივილს დაუფარავად და აშკარად ვერ გამოთქვამდა, მაგრამ მის მხატვრულ ნაწერებშიც და თარგმანებშიც არაერთგან არის მინიშნება რუსეთის თვითმპყრობელური პოლიტიკის სავალალო შედეგებზე.

ის, რომ რუსეთის პოლიტიკას საქართველოში ზნეობრივი თვალსაზრისით უარყოფითი შედეგები მოჰქონდა, კარგად ჩანს „მგზავრის წერილებში“, სადაც რუსი ოფიცერი გვევლინება საქართველოში „იზღერის ბაღის“ ანუ უზნეო ყოფის და „ბუზების ბიზნესის“ – ანუ უკეთური საქმეების დამკვიდრების ინიციატორად.

ილია ქართველების წინ უზარმაზარ უფსკრულს ხედავდა, გრძნობდა შიგ გადაჩეხვისა და დაღუპვის საშიშროებას და ამიტომაც არისხებდა განგაშის ზარებს: „ქრისტე ღმერთი ჯვარს ეცვა ქვეყნისათვის და ჩვენც ჯვარს ვეცვიო ქრისტესათვის. ამ პატარა საქართველოს გადავუღდეოთ მკერდი და ამ მკერდზედ, როგორც კლდეზედ, დაუდგით ქრისტიანობას საყდარი, ქვად ჩვენი ძეგლები ვისმარეთ და კირად ჩვენი სისხლი, და ბჭეთა ჯოჯოხეთისათა ვერ შემუსრეს იგი. გავწყდით, გავიჟლიტენით, თავი გავწირეთ, ცოლ-შვილი გავწირეთ, უსწორო ომები ვასწორეთ, ხორცი მივეციოთ სულისათვის და ამ ერთმა მუჭა ერმა ქრისტიანობა შევინახეთ, არ გავაქრეთ ამ პატარა ქვეყანაში, რომელსაც ჩვენს სამშობლოს, ჩვენს მამულს– სამართლიანის თავმოწონებით ვეძახით. ცოდვა არ არის, ეს ერი მოსწყდეს!“ (ჭავჭავაძე 1958: 12).

სამწუხაროდ, ხსნა არსაიდან ჩანდა.

მე-19 საუკუნეში, ისე როგორც არასდროს, სხვაზე მინდობის, უმოქმედობის და მრავალი მიზეზის გამო, ქართველი ერი დადგა ეროვნული და სარწმუნოებრივი გადაგვარების საშიშროების წინაშე. ქართველობა, ვაჟკაცობა, თავდადება, გმირობა, ღირსება, ერთგულება, პატიოსნება, სარწმუნება – უხმარ ფასეულობებად იქცა. მოხდა ღირებულებათა დევალვაცია; რუსეთთან კავშირს

საქართველომ შესწირა თავისი ოცსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობა და თხუთმეტსაუკუნოვანი ეკლესიურობა.

სულიერი გადაგვარება ხორციელი დაღუპვის წინაპირობასაც კმნიდა, ილიას სიტყვით რომ ვთქვათ, ეს იყო ნიშანი „ერის სულით და ხორციით მოშლისა, დარღვევისა და მთლად წაწყმედისცა“.

ეკლესიისა და სასულიერო განათლების მდგომარეობა

ილია ჭავჭავაძე ჩვენი ერის უბედურების ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად სულიერი ცხოვრებისა და თავად სასულიერო საქმის გაუკუდმართებას მიიჩნევდა. ჭეშმარიტი მართლმადიდებელი და წმიდა ეკლესიის ქომაგი მწერალი თავის პუბლიცისტურ წერილებსა და მხატვრულ შემოქმედებაში არაერთხელ შეხებია ამ მტკივნეულ პრობლემას. ისეთი თემები, როგორცაა სასულიერო წოდების დეაწლი, დანიშნულება და მოვალეობა, ეგზარქოსების საკითხი, ეკლესიური რეფორმები და სემინარიის მდგომარეობა, არაერთხელ გამხდარა ილიას კრიტიკული და გულმტკივნეული მსჯელობის საგანი.

„დიდი ყურადღების მიქცევა უნდა ჩვენს სასულიერო საქმეს. . . აქ უსათუოდ წამალი რამ უნდა დაედოს, თორემ ერს ლამის ქანცი გაუწყდესო“ – წერდა ის 1881 წელს „შინაურ მიმოხილვაში“ (ჭავჭავაძე 1997: 506) და დიდ სიფრთხილესთან ერთად ტაქტიანობასაც იჩენდა ამ საკითხების მიმართ.

მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, ქვეყნის ანექსიის შედეგად საქართველოს ეკლესიამ ავტოკეფალია დაკარგა და „რწმენაში პირველწოდებული“ ქვეყანა რუსეთთან შეერთების შემდეგ მმართველი სინოდის „ახალი წამოწყებებისა“ და რეფორმების ტყვეობაში აღმოჩნდა.

საქართველოს ეკლესიის გამგებლად ეგზარქოსები დაინიშნა, რომლებსაც არც ძალა შესწევდათ და არც სურვილი მოსდგამდათ ქართველი პატრიარქების მსგავსად ერისათვის ეღვაწათ. პირიქით, ისინი ვერ ეგუებოდნენ ქართველი

სამღვდელოების ხალხთან სიახლოვეს, ამიტომაც გააუქმეს საქართველოში 25 სამღვდელმთავრო კათედრა, უამრავი ეკლესია-მონასტერი დახურეს, ხოლო მოქმედ ტაძრებში აკრძალეს ქართულად ღვთისმსახურება.

ჩვენი სასულიერო წოდება მეტად გამოუვალ მდგომარეობაში მოექცა, ამის გამო სამღვდელოების უმრავლესობამ თანდათანობით შეწყვიტა მღვდელმთავრებისადმი მორჩილება, ეკლესიისადმი ერთგულება, თანდათანობით დასუსტდა და თავი დაანება მრევლზე ზრუნვას.

საქართველოში „რეფორმების“ შედეგად ისეთი სამღვდელო კადრები მზადდებოდა, რომელთა დიდი ნაწილიც თავიანთი უღირსი საქციელით აბრკოლებდა ხალხს.

ილია ჭავჭავაძე ერთ-ერთ თავის პუბლიცისტურ სტატიაში წერდა: „დღეს სამღვდელოებას თითქმის დავიწყებული აქვს ჩვენის უწინდელის სამღვდელოების ღვაწლი საქართველოს ეკლესიისა და ქვეყნისათვის. დღეს ყოველი საკუთარის სტომაქისათვისდა იღწვის და საკუთარი სარგებლობის დევნაშია გართული“ (ჭავჭავაძე 1997: 171).

ჩვენი ტრადიციის მიხედვით, საქართველოში ყოველთვის დიდ პატივს სცემდნენ სასულიერო წოდებას, რომელიც თავის თავში მუდამ ადამიანის საუკეთესო სულიერ საწყისებს განასახიერებდა. ჩვენი მწყემსმთავრები და მამები ყოველთვის მზად იყვნენ ხალხისათვის მოთმინების, უბიწოების, სიკეთისა და თავგანწირვის მაგალითი ეჩვენებინათ. ამიტომაც იყო დიდი კრძალვა, მოწიწება და სიყვარული მათ მიმართ. სამღვდელოება ჭირში თუ ლხინში გვერდით ედგა ხალხს, ომებში ლოცვა-კურთხევით მიუძღოდა წინ და ეგნებოდა სამშობლოსა და რწმენისათვის.

მღვდლობა მოვალეობად უფრო აღიქმებოდა, ვიდრე უპირატესობად, მაგრამ მაინც ბევრი იყო მღვდლობის მსურველი. წმ.ილია მართალი 1888 წელს გაზეთ „ივერიის“ №9-ში წერდა: „უწინ სასულიერო წოდებაში შესვლა და ყოფნა დიდ პატივად და დიდ ღირსებად მიაჩნდათ, დიდი გვარიშვილნი, მეფეთა ოჯახისანი და ძენიც – კი ბედნიერად რაცხდნენ თავს, თუკი ეღირსებოდნენ სასულიერო წოდების კაცად გახდომას, სასულიეროში შესვლას და სამსახურსა. ყველამ იცოდა, რა მძიმეა ჯვარი ქრისტესი, ჯვარი მამულისა და ეროვნებისა და სახელიც მოღვაწისა ამ სიმძიმეში იყო. ეს სიმძიმე აპატიოსნებდა ღვაწლსა, ეს

ტვირთი ასხივოსნებდა სამსახურსა და ამ პატიოსნებასა და სხივოსნობაში იყო თავმოწონებაც და ჯილდოცა მოღვაწისა.“

1888 წლისათვის ძალზე დროული იყო საზოგადოებისა და თავად სამღვდელთაათვის ამის შეხსენება, რადგან ბევრს დავიწყებოდა წინაპართა ღვაწლი, დაჰკარგვოდა ერთგულება და სარწმუნოება და თავიანთი დანიშნულების განცდა ღვთისა და ერის წინაშე...

სარწმუნოება და რჯული, ეროვნებასთან შეერთებული და შესისხლხორცებული მუდამ იყო შეუღლებელი ფარი ქართველი ხალხისათვის. ეს კარგად იცოდნენ ძველ დროს და სამღვდელოება ქადაგებას იქითკენ მიმართავდა, რომ მამული და ეროვნება რჯულამდე გაეპატიოსნებინა და სარწმუნოებამდე აემადლებინა. მწერალი აღნიშნავდა: „ამაში კპოულობდა უწინდელი სამღვდელოება თავის სულიერსა და ხორციელ ღონეს, თავის ძლიერებას; ამით გაამაგრა ამ პატარა ქვეყანაში სარწმუნოება ქრისტესი“ და ეს მაშინ, როცა გარშემო შემოხვეული ვეშაპი-მტრები ცდილობდნენ ქრისტიანობა ძირიანად ამოეგდოთ. „მამული და ეროვნება მიაშველა სამღვდელოებამ რჯულს, რჯული მამულსა და ეროვნობას და ეგრეთ მოძღვრებულმა ერმა ეს სამება წაიმძღვარა წინ, ათას ხუთასი წელიწადი ომითა და სისხლისღვრით გამოიარა და ქართველს ბინაც შეუნახა და ქართველობაცა.

ამ სამთა უწმინდესთა საგანთა შეერთებამ ასწია ჩვენი სამღვდელოება და დააყენა იმ მაღალ ხარისხზედ, სადაც ყოველი ბიჯი ღვაწლია და სამსახური ქვეყნის წინაშე“(ივერია 1888: №9).

ჩვენი მამა-პაპის სამღვდელოებაზე ითქმოდა, რომ ღვთის მსახური კაცი იყო ქვეყნისა და ერის მსახური, ჭირში მეშველი, უკეთესი მამა, გულშემატკივარი დამრიგებელი, მაღალი ზნეობის მაგალითი; გამკითხავი ყოველის ბოროტისა და უკეთურობისა, უშიშარი მქადაგებელი ჭეშმარიტებისა და სიმართლისა, თავდადებული და თავგამომეტებული სჯულისა და ერისათვის. „ჩვენი ისტორია სავსეა სახელოვანის მოღვაწეობითა იმ ნეტარხსენებულ სამღვდელოებისა“ – წერდა ილია და თავის მხატვრულ ქმნილებაში, ისტორიულ პოემა „მეფე დიმიტრი თავდადებულში“ სწორედ ასეთი სასულიერო პირის სახე დაგვიხატა.

XVII საუკუნეში, ქართველთა მეფის, დიმიტრის გადაწყვეტილება, მონღოლთა ურდოში წასვლით მტრის აოხრებისაგან გადაერჩინა ქვეყანა, მხოლოდ მღვდელმთავარმა შეიწყინარა.

იცოდა რა, რომ „მოყვასისთვის თავდადება

ქრისტე ღმერთის ანდერძია“, – სათათბირო კრებაზე, დარბაზის, სპასალარის, ხალხისა და თავისი დიდი პირადი ტკივილის მიუხედავად, მან ერთადერთმა აკურთხა ქართველთა მეფე თავდადებისა და თავგანწირვისათვის:

„გსტირ და გირჩევ ღვთის სახელით,
ხორცი დასთმო სულისათვის,
უკვდავება არ დაკარგო
წუთის-სოფლის გულისათვის“

(ჭავჭავაძე 1987: 238)

„წავიდნენ ის მამა-პაპანი და თან გაჰყვნენ ის სახელოვანი ღვთის მსახურნიცა, რომელთაც საქართველოს გაქრისტიანების დღიდან ამ საუკუნის დასაწყისამდე ხელთ ეპურათ“ ქართველ მონარქებთან ერთად, ჩვენი ქვეყნის სიმტკიცე, სიწმინდე და ძლიერება (ჭავჭავაძე 1997: 171), – ასე აფასებდა ილია ძველი დროის სამღვდელოების სამსახურს და შენატროდა წარსულს, გულშეძრული იმ რეალობით, რომელიც დასადგურებული იყო მის ქვეყანაში.

XIX საუკუნეში, ქართული ეკლესიის მწვემსმთავრებად დანიშნულ ეგზარქოსებს ასი წლის მანძილზე არაფერი უკეთებიათ სასიკეთო ქართული ეკლესიისა და ხალხისათვის, ისინი უცხონი იყვნენ, არ ესმოდათ მრევლის ენა, ზნე-ჩვეულება, საქართველოში ჩამოსვლამდე თითქმის არაფერი იცოდნენ ამ ქვეყანაზე. ილია გულისტკივილით შენიშნავდა: „ჩვენს ხსოვნაში ერთი მოხელე არ ვიცი, რომ აქაურობის ცოტაოდენი ცოდნა ჰქონოდა და ამ ცოდნით აღჭურვილი შესდგომოდა მისადმი მინდობილს თანამდებობის აღსრულებას. . . უმრავლესობა ყოვლად უცოდინარი არიან აქაურობისაო. . .“ (ჭავჭავაძე 2005: 14)

ეგზარქოსების „მოღვაწეობა“ ჩვენს ქვეყანაში და მათი დაუღალავი „მუშაობა“ და ქართული ეკლესია-მონასტრების სიწმინდეების ძარცვა-რბევით გამოიხატებოდა. დოქტორი ერისთავ-შერვაშიძე თავის წიგნში „სამახსოვრი

ჩანაწერები“ ქართველი ხალხის გასაჭირზე ამბობს: „ჩვენს წმიდათაწმინდა სალოცავებს, რომლებსაც ქართველი ხალხი გარდასულ დროთა განმავლობაში მთელი თავისი არსებით უფროთხილდებოდა და იცავდა, ამჟამად მოურიდებლად, დღისით, მზისით ურცხვად ძარცვავენ. ჩვენი ტაძრები, საუკუნეთა მსვლელობის მხილველნი, დღეს მძარცველთა საკუთრებად ქცეულან; ხოლო გაუკაცრიელებულ მონასტრებში თანდათან წყვედიანი იმკვიდრებს. ისინი უბირი რუსი ბერებისაგან ხდებიან შებილწულნი. ვინ არიან დამტაცებელნი? რუსი ეგზარქოსები! ეგზარქოს ევსების დროს გაძარცვეს საქართველოს თითქმის ყველა მონასტერი. მონასტრებიდან, – ამბობს ქართული ეკლესიის ქომაგი, ზემოხსენებული ავტორი, – გატაცებულია წმინდა საგანძური, რომელიც გადაურჩა თურქ-ოსმალთა შემოსევას, თუმცა მარტო ამით როდი შემოიფარგლა შინაური მტრის მოქმედება. მან როგორც ურწმუნოების და ათეიზმის განსახიერებამ, ქართველი ხალხის ცნობიერებაში ეკლესიისადმი უპატივცემლობის ჩანერგვა იწყო. თავის აგრესიულად განწყობილ მოქმედებაში იგი ისეთი აგრესიული გახდა, რომ დაუფარავად აუკრძალა ხალხს წინაპართა ეკლესიებსა და მონასტრებში სიარული“ (დურნოვო 1907: 9).

ცნობილია, რომ რუსი იერარქები დანიშნვის დღიდან დევნიდნენ ადგილობრივ მღვდელმთავრებს, ავიწროებდნენ მათ და აშორებდნენ ხალხს, ხშირად აქვეითებდნენ და ასახლებდნენ კიდევ... ქვეყანას კი ისე უყურებდნენ, როგორც მათთვის საძარცვავად მიცემულ ოლქს. საუკუნის დასწყისიდანვე ეგზარქოსები თეოფილაქტე, ევგენი ბაჟენოვი, ისიდორე, ევსები ილინსკი, პავლე და სხვები დაკავებული იყვნენ მონასტერეთა და საგანეთა გაპარტახებით, განძთსაცავების, შემოსავლების, ხატების, მიტრების ძარცვით, სამონასტრო მიწების გაყიდვით, ქართული ხელნაწერებისა და უძველესი წიგნების საქართველოდან გატანითა და განადგურებით.

შედარებით კეთილი სახელი დატოვეს იოანემ, მოსემ და იოანნიკემ, მაგრამ ეს მცირეოდენი გამონაკლისია.

მიუხედავად მათი „გულმოდგინე მუშაობისა“, ეგზარქოსები ძალზე სწრაფად იცვლებოდნენ საქართველოში. „რატომ ილტვიან ეგზარქოსები საქართლოდან? რა არის მიზეზი?“ – უკითხავს ყოვლადსამღვდელო კირიონისათვის პრფ. ნ. ნ. გლუბოვსკის და მართალი პასუხიც მიუღია: იმიტომ რომ მათ არ ჰქონდათ კავშირი სამწყსოსთან, არ შეეძლოთ შეგუება მათთან,

თანაც მათ მდიდარი რუსული ეპარქიებიც აცდუნებდნენ“ (დურნოვო 1907: 50) – ეს სრული სიმართლე იყო; არც ერთ მათგანს კეთილი კვალი საქართველოში არ დაუტოვებია და მათ ხშირ ცვლას ჩვენში სასიკეთო ძვრები არასოდეს მოჰყოლია.

მღვდელმთავრების ცვლილებას ილია ჭავჭავაძე პერიოდულ პრესაში ასე ესმინებოდა: „ძველის წასვლა იმიტომ გვიხარია, რომ ერთგვარ განწყობილებაში, ძნელად, ძალიან ძნელად მოხდება ხოლმე, მოხელეს თავის სულიერ ძალ-ღონე ზედგამოჭრილი თანამდებობა ეჭიროს, თავის შესაფერის ადგილას იჯდეს: ტყუილად დედამიწას ამძიმებს და ადგილი დახაფრული აქვს. . . ამიტომაც მოხელეს, როცა ღვთის მადლით, აიბარგება, დიდის სიმოვნებით მივაძახებთ ხოლმე: „გზა მშვიდობისა! ღმერთმა აქეთ ნუ მოგახედოსო“. დავლოცავთ და მიდის კუდაკრეფილი!

. . . სრულებითაც არ გვინახავს, რომ მოხელე ამ ღოცვა-კურთხევით არ გაეცილებინოთ“ (ჭავჭავაძე 2005: 12).

1879 წელს გაზ. „ივერიაში“ (№1) დაიბეჭდა ილიას ძალზე საინტერესო წერილი, რომელიც ახალი ეგზარქოსის იოანნიკეს დანიშნვას იუწყებოდა. ეგზარქოსმა იოანნიკემ, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, შედარებით კეთილი სახელი დატოვა საქართველოში, რადგან თავი ეკლესია-მონასტრების ძარცვით არ გამოუჩენია.

წერილში ავტორი მიანიშნებდა, რომ ბოლო დროს სასულიერო წოდებაშიც მოხდა სანუგეშო ცვლილებები და რომ მათი მიზეზი იყო ახალი ეგზარქოსი ყოვლად სამღვდელო იოანნიკე. „სასულიერო წოდებასთან დაახლოებულმა პირებმა დაგვარწმუნა ჩვენ, რომ ამ რვა თვის განმავლობაშიც კი დაეტყო მაღალ წოდებას კეთილი გავლენა უფროსის მშვიდის და მაღალ-პატიოსანის ხასიათისა. იმ შურმა, უთანხმოებამ, ერთმანეთის ბეზლობამ, ჭორიკანობამ, რომელთაც ამ უკანასკნელ ოცი წლის განმავლობაში ღრმად მოიდგეს ფესვები, აშკარად თურმე იკლო. სამაგიეროდ უწინდებური ძმური პატივისცემა, ურთიერთობა და სიყვარული იღვიძებს თურმე სულიერ წოდებაში. ასეც უნდა იყოს. სამღვდელოების კეთილგანწყობა მეტად დიდი რამ არის იმ ღვაწლისათვის, რომელიც ვალად ჰდევს სამღვდელოებას ღვთისა და კაცის წინაშე“ (ჭავჭავაძე 1997: 259).

ავტორის ეს იმედი და სიხარული მალევე შეიცვალა, ილიას სურვილი, იოანნიკე ჩვენს ხალხს მართლაც მწყემსად შექმნოდა – გაცრუვდა, ნაადარვეი გამოდგა მისი შექება და „ტკბილმა იმედებმა ჩაიღურის წყალი დალიეს!“ . . .

1881 წლის 1 იანვრის „შინაური მიმოხილვის მაგიერში“ თავის ამ განწყობაზე ილია ასე საუბრობს: „რა იმედით ვიყავით აღვსილნი, როცა . . . განათლების მოთავედ ახალდანიშნული იყო ბატონი იანოვსკი და სამღვდელოების წინამძღვრად ყოვლადუსამღვდელოესი იოანნიკე. რა სიხარულით, რა იმედებით მივეგებებით ამ დანიშვნასა ჩვენ „ტვირთმძიმენი და დამაშვრალნი“. მადლობა ღმერთსაო, ვიძახდით გულში.

გვეგონა, რომ ბ-ნის ნევეროვისა და ნეტარხსენებულ ეგსარხოსის ევსევის სისტემები დაწუნებულ იქმნენ უმადლეს მთავრობისაგანო და ახალნი კაცნი მოიწვიესო. გვეგონა და გვიხაროდა, გვიხაროდა და გვეგონა! პირველ ხანში ჩვენს ადრეულ სიხარულს თითქო საბუთებიც მოეცა, ბოლოს კი, – ვაი, შენს მტერს! – ისევ შეჩვეული ჭირი გვანატრინეს. გამოვიდა, რომ სისტემა იგივეა და მარტო ხერხია სხვა. . . ღმერთო გვიხსენ!“ (ჭავჭავაძე 1997: 422).

სისტემა მართლაც იგივე იყო, ხერხები იცვლებოდა შიგადაშიგ, ხან შემსუბუქდებოდა, ხანაც გაუსაძლისი ხდებოდა. ქვეყნისათვის, მისი მომავლისათვის სასიკეთოდ არაფერი იძროდა, პირიქით, თანდათანობით აიკრძალა ქართულად ღვთისმსახურება და სკოლებში ქართულ ენაზე სწავლება. ეს იყო ბევრი უბედურების, უკეთურებისა და ცოდვით დაცემის სათავე.

დაიხურა არაერთი ქართული მონასტერი, რომლებიც დროთა განმავლობაში გაპარტახდა და ნანგრევებად იქცა, თვით საქართველოს განმანათლებლის სავანე, ბოდბის მონასტერი რუსებმა დაიკავეს და ღვთის დიდება ქართულ ენაზე აკრძალეს. ამას თუ გულისხმობდა მწერალი, როცა ქართველებს წმინოს მონასტრისადმი გულგრილობას საყვედურობდა და თვლიდა, რომ „ბევრი. . . რამ არის საკითხავი ჩვენში, მაგრამ პასუხს სირცხვილი გარეთ არ უშვებს...“ (ჭავჭავაძე 2005: 276).

1882 წელს საქართველოში ეგზარქოსად დაინიშნა ყოვლადუსამღვდელოესი პავლე. ილია ამ დანიშვნას იმედებით არ შეხვედრია. ჟურნალ „ივერიის“ №10-ში დაბეჭდილი სტატია ახალი მწყემსთავრის დანიშვნას ეხება, უფრო კონკრეტულად, იმ მიზეზების გარკვევას, რამაც დააქვეითა ჩვენი

სამღვდელოების ყოფა და იმ საშუალებების ძიებას, რომელსაც შეეძლო მისი ამ მდგომარეობიდან თავდახსნა.

ილია ირონიულად შენიშნავდა: „ეს არის გასაკვირალი, – ახლის მოსვლა რაღად გვიხარია. . . ამ სიხარულს არავითარი საბუთი არ მიუძღვის იმის მეტი, რომ ვფიქრობთ: „იქნება გეიბრალის ღმერთმა და გამოსადეგი კაცი დაჯდეს უხეიროს მაგიერათო“ (ჭავჭავაძე 2005: 13).

მან იცოდა, რომ ეს „იქნება“ მარტო დაჩაგრული გულის ძრახვა იყო, უფრო ნატვრასა ჰგავდა, ვიდრე საბუთსა და ასკვნიდა: „აი, ახლის მოსვლა, სწორედ იმიტომ გვიხარია, რომ გზა ეხსნება მაგ ნატვრას, ნატვრის მიზეზი გვეძლევაო“.

წერილში ავტორი სარკაზმულ დამოკიდებულებას გამოხატავს უძლური, სხვის მაყურებლად გამხდარი, თვითმოქმედების უნარს მოკლებული ერისადმი: „ნატვრაცა და იმედიც ყოველთვის გაგვცრუებია, მაგრამ მაინც ჩვენ ჩვენსას არ ვიშლით. რას იზამ? ადამიანი ისეა შექმნილი, რომ ნატვრისა და იმედის მადა მით უფრო ეხსნება, რაც უფრო პირში ჩალაგამოვლებული რჩებაო“.

მწერალი ყურადღებით ადევნებდა გულისყურს მღვდელმთავარ პავლეს იმ სურვილით, რომ მის პირველ სიტყვასა თუ საქციელში დაენახა, თუ რა გეგმა ჰქონდა მას მოქმედებისათვის. ილიას სურდა, რომ ეს ეგზარქოსი მაინც ყოფილიყო „შორს ზოგიერთებზედ“ და მას ეზრუნა ერში სარწმუნოების ღრმად ჩანერგვაზე, მისი მადლის მოფენაზე ხალხში და არაფერი გაერია სარწმუნოების საქმეში თვინიერ სარწმუნოებისა.

ცნობილია, რომ ეგზარქოსს პავლეს თავის მობრძანების დღეს, სვეტიცხოვლობისას, მცხეთის ტაძარში მიბრძანებით გამოუხატავს პატივისცემა ერის მიმართ და ტაძარში წარმოუთქვამს თავისი „გრძნობიერი, განათლებული, გულმტკივნეული და მშვენიერი სიტყვა: „რუსეთმა შემოიერთა ერნიო და იფარავს მათ სარწმუნოებას, მათ ჩვეულებასა და ენასაო“.

ილიას უნდოდა, რომ ეგზარქოსის სიტყვაში გამოხატული განწყობილება გულწრფელი და ნამდვილი ყოფილიყო, „ღმერთმა ქმნას აგრე იყოსო“ – წერდა ის „შინაურ მიმოხილვაში“ და ამ სიტყვით შეგულიანებული აყალიბებდა იმ მოსაზრებებს, რომლისთვისაც ახალდანიშნულ იერარქს უნდა მიექცია

ყურადღება, თუკი მის გულში ნამდვილად იდო განზრახვა რწმენის გაძლიერებისა და ქართული ეკლესიის აღორძინებისა.

სამღვდელოების სავალალო მდგომარეობა, მათი განათლებისა და ზნეობრივი ამაღლებისათვის ზრუნვა, სემინარიებში წესრიგი და სწავლების დონის ამაღლება, ქართული ენისა და ერის ზნე-ჩვეულებების პატივისცემა, სიყვარულისა და ურთიერთპატივისცემის დანერგვა – ეს იყო ერთობლიობა ყველა იმ პრობლემური საკითხებისა, რომლებიც თავმოყრილი იყო ამ წერილში და რომელთა იგნორირებამაც დასცა სარწმუნოება, ეკლესიის ავტორიტეტი და გააქრო ის მოწიწებული პატივისცემა სამღვდელოებისადმი, რომელიც ჩვენს ერს ოდესღაც გააჩნდა.

პირველი საკითხი, რომელშიც ილია ეგზარქოსს არ ეთანხმებოდა, იყო საკითხი მღვდელთა განათლების შესახებ.

ეგზარქოსი საეკლესიო საქმეში ზნეობას განათლებაზე უპირატესად თვლიდა და ასეც განმარტავდა: „თვითონ უფალმა ჩვენმა იესო ქრისტემ ცხადად გვიჩვენა უპირატესობა კეთილის ცხოვრებისა მსოფლიო სიბრძნეზედა, აღირჩია რა თვისთა თანამშრომლად უმეცარნი, რომელთაც ჰსძლიეს მწიგნობარნი – ქრისტეს მეუფების მტერნი. ოღონდ მოძღვართა საქართველოს ეკლესიისათა იცხოვრონ ჭეშმარიტის ქრისტიანულის ცხოვრებითა და მცირედის ცოდნითაც სასარგებლონი იქნებიან თავიანთი ეკლესიისთვისაო“ (ჭავჭავაძე 2005: 19).

ზნეობის უპირატესობაში, თავისთავად, საკამათო არაფერი იყო, მაგრამ ამ განაცხადით ახალი ეგზარქოსი გამოხატავდა თავის შემწყნარებლობას სამღვდელოების უვიცობისადმი, რაც სასულიერო ფენის წინსვლა-განვითარებას უთუოდ შეუშლიდა ხელს.

ილია ჭავჭავაძე მწერლობის მოვალეობიდან და „რწმენად გადაქცეული აზრიდან“ გამომდინარე ეკამათებოდა ეგზარქოსს: „მართალია, იესო ქრისტემ თავის მოწაფეებად აირჩივა მარტივნი და უმეცარნი, მაგრამ ვიდრე თვით არ გაანათლა, თავის დიდებულის მოძღვრებითა, იგინი არ გაგზავნა საქადაგებლად და ერის საწვრთნელად, ნურავინ იტყვის, რომ გაუნათლებელმა, განუვითარებელმა მოძღვარმა ჭეშმარიტი მოძღვრება გაუწიოს ერს...თუ ჩვენმა ეკლესიამ ჩვენამდე თავის სიწმიდით მოაღწია, ეგ იმის წყალობით მოხდა, რომ

უწინდელი სამღვდელოება ჩვენი გაცილებით მაღლა იდგა ეხლანდელზედ განვითარებით, განათლებით და ცოდნითა, რაც იმ დროს შეეფერებოდა“.

სამღვდელთა დაცემის პირველ მიზეზად ილია მათ გაუნათლებლობას მიიჩნევდა: „უცოდინრობა სამღვდელოებისა. . . სათავეა ყოველის უკეთურებისა, ავზნობისა, ბოროტმოქმედებისა. ამ სენისაგან წარმომდგარია ჩვენი სამღვდელოების ყოველივე ნაკლოვანება და ის სამწუხარო გარემოება, რომ ჩვენი ერი მღვდელს უყურებს არა ისე, როგორც თავის ხელმძღვანელს, მოძღვარს ჭირსა თუ ღხინში, არა ისე, როგორც მწვრთნელსა და დამრიგებელს, ქრისტიანული ცხოვრების გზის მაჩვენებელს, არამედ როგორც უსარგებლო და მცონარე არსებას...“ (ჭავჭავაძე 2005: 21)

მღვდელმთავარს, თავად „გონიერსა და განათლებულს“, უნდა სცოდნოდა თუ რა მნიშვნელოვანი იყო ცოდნა და განათლება განსაკუთრებით მღვდელთათვის, ქრისტეს ჯვრის ერის წინაშე მზიდველთათვის. „უცოდინრობა გონების სიბრმავეა, თვალის სიბრმავეზედ უარესი და ბრმა სხვას თვალს ვერ აუხელს, წინ ვერ გაუძღვება“ – შენიშნავდა ილია და ამიტომაც ანამუსებდა ყოვლადუსამღვდელოეს პაულეს: „იმედი გვაქვს, რომ მის მიერ განძრახულს და აღნიშნულს მოქმედების გეგმაში უპირველესი ადგილი ეჭირება ჩვენი სამღვდელოების განათლებისათვის დაუძინარს და მედგარს მეცადინეობასო“.

მოვლენათა განვითარებამ გვიჩვენა, რომ ეგზარქოსის მიზნებში არ შედიოდა საქართველოში სარწმუნოების განმტკიცება და მღვდელთა განათლებისათვის ზრუნვა. თავისი მოღვაწეობის მანძილზე ის გაუგებარი რეფორმებითა და უძველესი ქართული საეკლესიო ხელნაწერების დაწვითა და განადგურებით იყო დაკავებული. ამ სიტყვით „წმინდა“, საქმით „გულმხურვალე“ და საეჭვო ზნეობის ადამიანმა ბოლოს დასწყევლა საქართველო და ამით დაასრულა თავისი „მოღვაწეობა“ ამ ქვეყანაში.

ამასობაში კი ქართულ სემინარიებში, ფაბრიკაციის მეთოდით, ისეთი სამღვდელო კადრები მზადდებოდა, რომელთა მსახურების მაგალითი დიდ საცდურად იქცა მოსახლეობისათვის: ზოგიერთი მატერიალური გამორჩენისათვის იღწვოდა, ზოგი საერთოზე უფრო დაცემული და მიწიერი მისწრაფებისა იყო, ზოგი საერთოდ ურწმუნოც კი...

ამგვარმა გარემოებამ ისედაც მისუსტებული სარწმუნოებრივი გრძნობა კიდევ უფრო დათრგუნა და შელახა.

ერთადერთ საწვრთნელად სამღვდელოებისა სასულიერო სასწავლებელი რჩებოდა, რომელიც, ილიასა და ქართველ მოღვაწეთა არაერთი მხილების მიუხედავად, კვლავ შურის, მტრობის, ბეზღობის, ათასგვარი ცილისწამებისა და გარუსების მცდელობის ატმოსფეროში ფუნქციონირებდა.

ილია წერდა: „ერთი სხვა უმთავრესი იარა სასულიერო წოდებისა და თავი მიზეზი მისი დაცემულობისა აქამდე ხელუხლებლად არის დარჩენილი – ტფილისის სასულიერო სემინარია და სასულიერო სასწავლებელი... ძველი ენები ისევ ისე ტვინს უღაყებენ და გონებას უხშობენ ყმაწვილებსა... ქართული ენა ისევ ისე იღვენება, როგორც იღვენებოდა გუშინ“ (ჭავჭავაძე 1997: 262).

მწერლის მთავარი ტკივილი აუტანელ სასწავლო რეჟიმთან ერთად სასწავლებლიდან მშობლიური ენის განდევნა იყო.

როგორც ვითარება გვიჩვენებს, მდგომარეობა არც 1881 წლისათვის იყო შეცვლილი: „ჩვენი სამღვდელოება. . . იწვრთნება იმისთანა სემინარიაში, საცა დედა-ენას იმ ერისას, რომელ შორისაც ჩვენმა სემინარიელმა უნდა იმოძღვროს, სემინარიაში ისე ასწავლიან, რომ არ-სწავლება სჯობიან. . . ამისათვის ჩვენი უნო სამღვდელოება უქმია იქ, საცა დიდი შემწეობა ეგრე ადვილი შესაძლებელია. უქმია არამც თუ ერის სწავლა-განათლების საქმეში, არამედ ერის მოძღვრების საქმეშიც. დამუნჯდა ამის გამო ჩვენი ეკლესიების კათედრა, გაუქმდა ყოვლად ძლიერი ქადაგება, წაწყმდა სასოება სარწმუნოებისა და ამის გამკითხველი არავინ არის. თუ სემინარიის მმართველებმა ამ საგანს ასე ყური მოუყრუეს და სემინარიის პროგრამას არა უხერხეს-რა დედაენის სწავლების შესახებ, არამც თუ ჩვენს საქმეს სწავლ-განათლებისას გზა წარემართება, არამედ თვითონ მოძღვრობის საქმეც იქმდის მივა, რომ ჩვენი ერი იძულებული იქნება „პერეგოჩიკის“ მეშვეობით გაენდოს ხოლმე თავის მოძღვარსა... „მოძღვრის ფარ-ხმალი ენაა, თუ ენა არ ეცოდინება, უქმია მისი თანამდებობა“ (ჭავჭავაძე 1997: 480).

სამღვდელოების მმართველობა რასაც ფიქრობდა ამის შესახებ – ცხადზე ცხადია. თანდათანობით იძირკვებოდა ქართული ენის სახსენებელი

საქართველოს სასულიერო სასწავლებლებიდან და სინოდის მიერ იმართებოდა ქართველთა გარუსების გეგმაზომიერი პოლიტიკა.

ილია ისევ და ისევ არ წყვეტდა ამ ტკივილიან საკითხზე მსჯელობას, ხედავდა რა, თუ როგორ ზიანს აყენებდა ქართველი ხალხის რწმენასა და საერთო მდგომარეობას ეკლესიიდან და სასწავლებლებიდან მშობლიური ენის განდევნა. მონდომებით ახსენებდა სასულიერო იერარქებს, რომ ამით კვლავ სარწმუნოების საქმეს ადგებოდა ზიანი: „დედაენა, ჩვენი სამღვდელო და საეკლესიო ისტორია, ჩვენი გონებისა და გულის გამომეტყველი ლიტერატურა გამოდევნილია სემინარიიდან. ყოველივე ეს ერთად და განსაკუთრებით დედაენა, სხვადასხვა მიზეზით პატივყრილი, მხოლოდობითი, ერთადერთი ღონეა, რომ მოძღვარმა უმოძღვროს ერსა. სხვაგან ძალად ასწავლიან მოძღვარს იმ ენას, საცა უნდა იმოძღვროს და ჩვენში მცოდნესაც ცდილობენ დაავიწყონ. ენის უცოდინარი მოძღვარი უტყვია, მუნჯია ერისათვის და უტყვს, მუნჯს პირუტყვსაც არ ჩააბარებენ ხოლმე, არამც თუ მეტყველსა. . . სარწმუნოება მოძღვრებაა და, მაშასადამე, უნოდ, უსიტყვოდ ვერ დაითესება“ (ჭავჭავაძე 22005: 22-23).

ამის ცხადი მაგალითი უკვე ქვეყანაში მრავლად იყო: სემინარიების კურსადამთავრებულებმა არ იცოდნენ საეკლესიო ტერმინები, რადგანაც საღვთისმეტყველო საგნები რუსულად ისწავლებოდა; უცოდინარ ქართველ მღვდლებს, რომელთა უმრავლესობასაც სემინარიაც არ ჰქონდა დამთავრებული, არ შეეძლოთ თავიანთი სამწყსოს განათლება. სამღვდელოება, თითო-ოროლა გამონაკლისის გარდა უძღური იყო ხალხამდე მიეტანა სიტყვა ღვთისა, ძლიერი ქადაგება მანუგეშებლად და მწვრთნელად ერისა. „დავმუნჯდით იმა სიტყვის გამოთქმისათვის, დავყრუვდით იმა სიტყვის სმენისათვის!“ – გოდებდა ილია. შედეგიც არ აყოვნებდა: წარწყმდა სასოება სარწმუნოებისა და ამის გამკითხველი არავინ ჩანდა.

იმერეთის ეპისკოპოსმა, მეუფე გაბრიელმა, რომელიც ერთ-ერთი უგანათლებულესი იყო მართლმადიდებელი ეკლესიის მწყემსთავართა შორის სცადა ქუთაისში გაეხსნათ ქართულენოვანი სემინარია მღვდლის შვილებისათვის, მაგრამ „რაპორტების“, ცილისწამებებისა თუ სხვა მიზეზთა გამო მან ეს ვერ შესძლო. სინოდის კანტორაში ბეზლობა ბეზლობაზე მიდიოდა ქართველი მღვდლებისაგან, ყოვლადსამღვდელომ ძალად გვაკისრებინა სემინარიის ხარჯიო. ირონიულად შენიშნავდა ილია: „ერთი სიტყვით, ყველაფერი

გამოუვა ხელიდამ ეხლანდელს სამღვდლოებას. მქადაგებელნიც არიან, მწერალნიც, თავიანთი აზრების გამომთქმელნიც, თუ გაჭირდა მამებლარნიც. აბა, თუ ღმერთი გწამთ, რაღად ეჭირვებათ სემინარია?“ (ჭავჭავაძე 1997: 601).

მწერალი განათლების საჭიროებას არათუ მოძღვრებისათვის, მათი მეუღლეებისათვისაც აუცილებლად მიიხნევდა: „ქალების უმეცრებას აქვს მეტად ცუდი ზემოქმედება სასულიერო წოდების მამრობით სქესზე“ – წერდა ის. მისი სიტყვებით, საქართველოში ვერ მოიძებნებოდა ორი-სამი მღვდელიც კი, ვისაც ნასწავლი ცოლები ეყოლებოდათ. „ფოფოდიებში“ ძნელად შეხვდებოდით ხეირიანად წერა-კითხვის მცოდნესაც კი. ეს უმეცრება მღვდელს გონებას უმდაბლებდა და ჩქარა ავიწყებდა სემინარიაში მიღებულ „ნაგლეჯებს განათლებისას“.

„მღვდლისათვის ოჯახი დიდი რამ არის – წერდა ილია, – ოჯახი დღემუდამ საზრდოს აწვდიდეს მის სულსა და გულსა რათა გონებითის და ზნეობითის ახალის ძალით შემოსოს ბოროტთან, მაცდურებასთან, უსამართლობათან საბრძოლველად. ამის მომქმედი ოჯახში ცოლია მღვდლისა, რომელიც მართლა-და მეუღლედ მოწვეულია იმ დიდის ღვაწლისათვის, რომლის მძიმე უღელიც მღვდელს აწევს კისრად. გონებადახშული ქალი ვერ გაუწევს მღვდელს ამ მძიმე უღელს და თუ დღეს ჩვენი სამღვდლოება დაცემულია, ამისი თუ არ პირველი, უმთავრესი მიზეზი მაინც ის არის, რომ სამღვდლოთა წოდების ქალნი განათლებას მოკლებულნი არიან“ (ჭავჭავაძე 1997: 260).

ტკივილს ტკივილი ემატებოდა, სამღვდლოთა მდგომარეობა სულ უფრო უნუგეშო ხდებოდა. ყოველი საკუთარი სარგებლობის დევნაში იყო გართული, ყოველი საკუთარი სტომაქისათვის იღწვოდა.

ილია კვლავაც აფხიზლებდა მათ, ახსენებდა მივიწყებულ მოვალეობებსა და დანიშნულებას: „ჭირია თუ ლხინი, ვიბდებით თუ ვიხოცებით, მღვდელი იქ პირველი უნდა იყოს. პირველი იმით კი არა, რომ ტაბლას მიაძღეს, არამედ ნუგეშისცემითა, ლოცვითა, კურთხევითა, ბოროტის დევნითა, სიმართლის აღდგენითა, კეთილის მოფენითა...“

ძალიან მრავალფეროვანია სარწმუნოებრივ საკითხებთან დაკავშირებით ილიას შეხედულებების ამსახველი მასალები. პუბლიცისტურ წერილებში ავტორი გამოკვეთილად აყალიბებს თავის ნააზრევს, ცალსახაა და ნეგატიური

მისი განწყობილება თავის თანამედროვე სასულიერო წოდებისა და მათი მსახურების ხარისხისადმი.

ურწმუნო, ზნეობით ღირსებას მოკლებული, უმოქმედო და უცოდინარი, საკუთარ და ერის წარსულთან გაუცხოებული და აზრით დატაკი სასულიერო წოდება ერის ძალ-ღონეს ვერ შეძრავდა, ვერ აამაღლებდა, წინ ვერ გაუძღვებოდა. ამ მტკივნეულ თემას ილიამ ვერც მხატვრულ ნაწარმოებებში აუარა გვერდი.

პოემა „აჩრდილში“, სადაც ერის სულიერი და ხორცეული დაცემის სურათია აღწერილი, სასულიერო პირთა უმოქმედობასა და უღონობას ილია ასე გადმოგვცემს:

. . .

„აგერა მღვდელნიც – ერთა მამანი
რომელთ ქრისტესგან ვალად სდებიათ
ამა ერისა სულის აღზრდანი,
რარიგ გულ-ხელი დაუკრეფიათ!
სად არის სიტყვა დიდის სწავლისა
სიყვარულის და სიმართლისა,
რომ მათ ბაგეთგან არ მომდინარეობს
და ერს დაცემულს არ აღამაღლებს?
სად არის იგი მღალადებელი
ქვეყნის ხსნისათვის ჭეშმარიტება?
სად არის იგი ბიწის მღევნელი
ჯვარცმულის ღმერთის მაღალი მცნება?“

(ჭავჭავაძე 1987: 190)

როგორც ვხედავთ, პოემის ამ მონაკვეთში ნათლად ჩანს, თუ როგორ განიცდის მწერალი ღვთისმსახურთა სულიერ მიძინებასა და მათ მიერ საღვთო მცნებათა დავიწყებას.

გაუდაბურების შემზარავი სურათია აღწერილი პოემა „განდგილის“ ფინალშიც. მაცდური, რყვნილი და წაწყმედილი დროისაგან სიწმინდით გამორჩეული ადამიანი, გაუქმებულ ღვთის ტაძარს შეკედლებული, ქვეყნის ხსნისა და გადარჩენისათვის მლოცველი, ერთადერთი ასკეტი ბერი მძაფრი სულიერი ბრძოლების შედეგად დამარცხდა და დაიღუპა. ქართველთა უწმინდესი სალოცავი, ბეთლემის მონასტერი, ადგილი, სადაც უძველესი დროიდან ჩვენს წმინდა მამებს

„ . . . უდიდებიათ

ღმერთი მსჯავრის და ჭეშმარიტების.

იქ, სად უწირავთ უფლისა მიმართ

მსხვეპლი ქებისა და დაღადების“ – საბოლოოდ დაცარიელდა.

მწერლის ჩანაფიქრით, ქარის ქშეილისა და გამომფრთხალი ნადირის ამარა დარჩენილი, გაუდაბურებული სალოცავის ჩვენებას უნდა შეეძრა მკითხველი და გამოეფხიზლებინა.

საუკუნის დასასრულს ჭეშმარიტ სარწმუნოებასთან ბრძოლა კიდევ უფრო გაძლიერდა და არათუ ბეთლემი გამოცოცხლდა, მწერლის გულისტკივილიც არავის შეუსმენია

მოხდა პირიქით – სიმძლავრემ ავკაცობისა დაადუმა პოეტის ენა და ტყვიით განგმირა ბრძოლით დაღლილი გული.

„ ... და ამით საცნაურ ვიყვნეთ“ (ახალი აღთქმაB 2003: იოვანე 3-19), – ვკითხულობთ იოვანე მოციქულთან და, მართლაც, ბევრი რამ გვეცნაურება. . .

ზნეობრივი დაცემა

ერის ცხოვრება და მომავალი დიდად არის დამოკიდებული ზეციურ მზრუნველობასა და მფარველობაზე. თავად ზეციური შეწევნა კი დამოკიდებულია ერის ნებელობაზე, ანუ იმ ღირებულებებსა და ფასეულობებზე, რომელიც გამოირჩია მან თავისი არსებობისათვის.

ჩვენი ქვეყანა დასაბამიდან ღვთისმშობლის წილხვედრი იყო, ეს ზეციური დიდი წყალობა და ასევე დიდი მოვალეობაც იყო ქართველთათვის, რადგანაც თქმულა, „ვისაც მეტი მიეცეს, იმას მეტი მოეთხოვოს“; ქართველი ერი თავისი არსებობის მანძილზე „ძელი ჭეშმარიტების“ მადლით უფალს ერთგულად და შეურყევლად ემსახურებდა, ამიტომაც შეიძინა ამდენი მოწამე ზეციურმა საქართველომ, შემწედ, მფარველად და მლოცველად ქვეყნისათვის.

„იყავნ, უფალო წყალობაჲ შენი ჩვენ ზედა, ვითარცა ჩვენ გესავთ შენ“ (ფს.32-22), – ასე ღოცულობდნენ ოდითგან საქართველოში და წყალობაც უფლისა შესაბამისი იყო მუდამ.

„მეთვრამეტე საუკუნის ვაი-ვაგლახმა და მეცხრამეტის პირველი წლების წეწვა-გლეჯამ ჩვენი ერი მოჰღალა, ქანცი გაუწყვიტა, თავის თავის იმედი დააკარგვინა. როცა შემთხვევა მიეცა, თავი თითქოს მოსვენებას მისცა: გაუყუჩდა და თითქოს ხმაამოუღებლად დაემორჩილა ახლად მოვლენილს ბედს და გარემოებას“ (ჭავჭავაძე 1991: 527), – წერდა ილია პუბლიცისტურ წერილში. ის გულამდე უწვდენდა თვალს ცხოვრებას საუკუნისას და ამჩნევდა, რომ ამ სვენების ხანშიაც დაჰნათოდა ჩვენს ცხოვრებას შუქი ჯერ კიდევ ჩამავალი მზისა და გამოყოლილნი და გულში ჩარჩენილნი ანდერძნი კვლავაც ასულდგმულებდნენ მას.

უამთა სიავემ თანდათანობით ესეც მიანავლა. „სვენებაში“ ჩაფლულმა და ჩაძირულმა ერმა თითქმის ისე გალია საუკუნე, რომ თავი ვერ დაადწია უმოქმედობის ჭაობს, ზურგი შეაქცია წარსულ ანდერძთა დადადებას და ჯაჭვი „ცხოვრების ზედმიყოლებისა“ გაწყვიტა. ყველაფერი შეიცვალა. ილია წერდა: „...რაკი წარსულსა და აწმყოს შორის დედამიწა გაირღვა, წარსულ ანდერძთან ერთად ყველაფერი დაგკარგეთ. ისიც კი დავივიწყეთ, – ვინა ვართ და რანი ვართ. ამ გარემოებამ ხომ სრულად გაგვიუქმა ჭკუა-გონება, ამოგვიშრო ტვინი,

იმიტომ, რომ საგანი ცხოვრებისა დაგვარგეთ ამოცების დავიწყების გამო და ჭკუა-გონებას, სულსა და გულს აღარა ჰქონდა მიზეზი ფრთა გაეშალა. . . ცხოვრება. . . შედგა, თითქო ერთ ადგილას შეიკრა და გაიყინაო“ (ჭავჭავაძე 1997: 528).

შეცვლილ ცხოვრებასთან ერთად ყველაფერი აირივ-დაირია. ცოდვამ მადლის პირბადე ჩამოიფარა, ტყუილისა და მართლის გარჩევა გაძნელდა, ქვენა გრძნობანი ზენა გრძნობათა ადგილას გამეუფდნენ, „საწყაო ცოდვისა და მადლისა, ტყუილისა და მართლისა“ გაქრა და დაიკარგა... ეს ყველაფერი ხდებოდა ყველას თვალწინ და ყველამ შეიწყნარა, ყველა დაემორჩილა ამ საძრახ მდგომარეობას, თითქოს ეს განურჩევლობა და არეუ-დარევა სიკეთის მომტანი ყოფილიყო.

ილია წერდა: „თითქო კეთილს, მადლს უღონობა შეაჩნდათ და ამის გამო ბოროტს, ტყუილის და ცოდვასდა მივენდებით სრულის იმედით, რომ იგი ჰქმნან კაცის ბედნიერებისათვის, რაც კეთილმა, მადლმა და მართალმა ვერ შეძლესო“ (ჭავჭავაძე 1991: 451).

ცხოვრება „ბოროტის სამეუფოდ“ შეიქმნა; ასეთი ყოფა საზოგადოებისა და ერისათვის დიდი ჭირი იყო. ბოროტ ძრახვათა სიმრავლე მას სასიცოცხლო ძალას აცლიდა და არყევდა. ფაქტია, რომ კედელი მტკიცეა მანამ, ვიდრე იგი სწორად დგას, ხოლო თუ გადაექანა – აუცილებლად დაემხო და დაინგრევა.

ბუნება კაცისა თუ საზოგადოებისა, ვიდრე ფასეულობაზეა ორიენტირებული, სწორად დგას და მტკიცეა, ცოდვისკენ გადადრეკელი კი იშრიტება და ბოლოს ეცემა კიდევ...

ილია ჭავჭავაძე პუბლიცისტურ წერილში „ყალბი და ნამდვილი“ აღნიშნავდა: „ღრმად დაკვირვება არ არის საჭირო, რომ კაცმა დაინახოს, რომ ადამიანის ჭკუას რაღაცა გაუტყდა, ბუნებური მართულები მოეშალა. . . კაცს ეხლანდელ დროში ვერა გაუგია რა, ვერა გამოურკვევია რა, ხედვით ერთსა ჰხედავს, სმენით სულ სხვა ესმის. არის ერთი არეულობა.

იპარავენ პატიოსნების სახელითა და არავენ ჰკითხულობს: სად პატიოსნება და სად მპარაობა?

აბეზღებენ და ცილს სწამებენ გულმტკივნეულობის სახელითა და არავენ ჰკითხულობს: სად ცილი და ბეზღი და სად გულმტკივნეულობა?

ჰლატობენ საქმეს, ჰლატობენ ერთმანეთსა ერთგულების სახელითა და არავინ ჰკითხულობს სად ღალატი და სად ერთგულება?

ათას ამისთანას ჩამოგითვლით, საცა თქმა საქმეს არ ებმის და საქმე თქმას არ ემსგავსება, არ ეთანხმება. ყველაფერი ეს ცარიელის სახელით გადის და სახრავს კი არავინ დაგიდევთ.“ (ჭავჭავაძე 1991: 387)

ხშირად ხდება, რომ უკეთურ საქმეებს მრავალნი იწონებენ, ნაკლს ღირსებად თვლიან, სიცრუეს–სიმართლედ, უღირსებას–ზნეობად და საერთოდ, ყველა მანკიერი თვისების შელამაზება შეიძლება მასთან ახლოს მდგომი სათნოების სახელით.

თითქმის ყველაფერი ნათელია და ილიასაც არ უკვირს, რადგან იცის, რომ „ვიდრე ქვეყანაზე კაცია – ბოროტიც არის და ბოროტი ხომ მითია მარტო სულდგმული, რომ თქმა ერთი აქვს და ქმნა სხვა“ (ჭავჭავაძე 1991: 338), მაგრამ მწერალი წუხს იმის გამო, რომ კეთილის სამეუფოზე, ადამიანის სულზე ბოროტი გაბატონდა, რომ ამ ჭირმა გზა გაიხსნა, მოედანი მოიპოვა და მთელი არსებით, აშკარად, უფერუმარილოდ, უბრძოლველად და უჭირველად დაიბუღა მის თანამედროვე კაცთა ცხოვრებაში. სულმა ხორცს დაუთმო გზა, სინათლემ – სიბნელეს, სიკეთემ – ბოროტებას და ეს უკანასკნელი ფესვებგაშლილი ღალად ბოგინობდა საზოგადოებაში.

ილია თვლიდა, სიბ ქვაზე რომ წყალი განუწყვეტლივ ეწვეთებოდეს, იმასაც გაარღვევსო და ამით ხსნიდა საზოგადოების გადაგვარებას: „მრავალი წელიწადია, ჩვენო დავრდომილო ქვეყანავ, რაც შენს შვილს ერთი ცოცხალი აზრი, ერთი პატიოსანი გრძნობა არ ჩავარდნია გულში. შენც გადაჩვეულხარ ერთსაც და მეორესაც. . . მერე ისე გადაჩვეულხარ, რომ ნახო კიდევ ცოცხალი აზრი, პატიოსანი გრძნობა, – ვერ იცნობ, ეს კიდევ არაფერი, რომ ვერ იცნო, აიღებ და იმასაც ლაფში გასვრი, იმ მიზეზით რა მიზეზითაც დიდხანს საპყრობილეში დამწყვდეული კაცი, როცა მზეზე გამოვა, თვალებზედ ხელს იფარებს. რადგანაც სინათლე თვალებს სტკენს, – იგი მიჩვეულია და რაც ნათელია, იმას თვალებზედ ხელის აფარებით აბნელებს“ (ჭავჭავაძე 1991: 603).

პუბლიცისტური წერილის ამ სიტყვებს ზუსტად შეესაბამება ლუარსაბის („კაცია-ადამიანი?!“) პროტესტი, როცა ავტორს ის წუმბიდან სისუფთავეში ამოყავს, ცდილობს სინამდვილის სარკეში ჩაახედოს და ლაფი ჩამოარეცხინოს:

„–თუ ადამიანი ხარ, მაგ დამკალ გუბეში ბაყაყებთან და ჭიანყელებთან რა გინდა?

— ბიჭოს! მაშ სად უნდა ვიყო?

— კაცებთან, თუ კაცი ხარ.

— კაცები არ არიან, რომ იქ არიან? ათასია ჩემისთანა და ათასზედ მეტიც.... გუბეში რას ქვიან... ჩვენი ცხოვრება ეგაა... თავი დამანებე, სინათლეზედ ნუ გამომოყვანე!“ (ჭავჭავაძე 1988: 574)

მოთხრობის ავტორს სხვა მიზანი ამოძრავებდა: „კიდევ იმიტომ მინდა ქვეყანას დაგანახვო, რომ ამოტლაპული ხარ გუბეში, რომელსაც შენ სამასხაროდ ცხოვრება ცხოვრება დაგირქმევია: იქნებ შეგრცხვეს ქვეყნისა და გაირეცხო!“

ქართველობა იმ წუმბეში უფრო კარგად გრძნობდა თავს, რადგან არავითარი ძალისხმევა და თავის შეწუხება არ სჭირდებოდა „ცხოვრების“ განგრძობისათვის.

მკვლევარი, ლელა წიქარიშვილი თავის სადისერტაციო ნაშრომში „მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედების სახისმეტყველებითი ასპექტები“, საუბრობს იგავური მეტყველების უნიკალურ მოდელზე, „რომელიც ემყარება ერთგვარ კოდს – მართლმადიდებელი ეკლესიის საიდუმლოებებს. მათი ინვერსიული, ანუ – შებღალული სახით წარმოდგენა სიმბოლურად ავლენს თვით ეპოქის უღმერთობას“ (წიქარიშვილი 2004: 17). შემდეგ ავტორი ვრცლად განიხილავს ქრისტიანული საიდუმლოებების დესაკრალიზებულ ასახვას მოთხრობაში.

ფაქტია, რომ ილიამ ჯერ კიდევ ჯავახიშვილამდე რამდენიმე ათეული წლით ადრე გამოიყენა ეს ხერხი. წარმოგვიჩინა თანამედროვე ლუარსაბი, როგორც დიდი წინაპრის ლუარსაბ წამებულის ანტიპოდი; ოდესღაც სულიერად აყვავებული ბეთლემი აწმყოში დახატა დაცარიელებული სახით, სადაც ნადირი-და ღმუის და ქარი ქშუის; „კაცია-ადამიანის“ გმირების მეტყველებაში წარმოაჩინა წმიდა წერილის დამახინჯებული, დესაკრალიზებული სახე და „დავითნის“ კითხვას თანამედროვეთა საქმიანობაში გაქონილქაღალდიან ფანჯრებზე სისულელეების ამოკაწვრა ჩაანაცვლა.

ილიამ მთელი საზოგადოება და ერი პუბლიცისტურ წერილში „შინაურ საქმეთა გამო“ ასე შეაფასა: „ბევრს ჩვენისთანა უსაქმურებს, ყველაფერზე გულაცრუებულებს და ყველაფერზე გულგრილებს რა საქმეები უნდა მოეკითხოს? მთელს აგებულებას თითქო სიმდაბლე დამართნიაო, ვართ და ესჭამთ მხოლოდ, ესეც იმ დრომდე, ვიდრე საცოხნელი არ გამოგველევა და ხელიდამ არ გამოგვეცლება ჩვენის უკეთურობით. თუ ოდესმე გული შეგვივარდება რაზედმე, რომ ჩვენს მოძმეს გზა გადავუღობოთ, ორმო გავუთხაროთ და კლდეზედ გადავჩეხოთ სადმე. შური, ერთმანეთის მტერობა, გაუტანლობა, ბეზლობა, ენატანობა, ერთმანეთის ღანძვა და თრევა, ადამიანის ღირსების უარყოფა – ამისთანა თვისების პატრონებს რა საქმეები უნდა გამოუვიდეს ხელიდამ? ცხოვრება, რომელსაც ამისთანა ჭია შესჯდომია და ძირს უთხრის, რის მომვლინებელი უნდა იყოს, თუ არ იმისა, რომლის არამც თუ დანახვა, წარმოდგენაც კი საზიზღარია და შესაჩვენებელი“ (ჭავჭავაძე 2005: 297).

ამ პუბლიცისტურ წერილებში, შემზარავ მაგალითებსა და ავტორისეულ შეფასებებში იკითხება დიდი გულისტკივილი და წუხილი, უდიდესი აღშფოთება და შეურიგებლობა ცოდვით დაცემული და ზნეობრივად გადაგვარებული ერის მდგომარეობის გამო.

ცხადი იყო, რომ ქვეყნის ასეთი ვითარება წარწყმედას, ღვთის პირიდან აღგვასა და იავარ-ქმნას უქადდა ერს. ამიტომაც, ამ ჭირთა-ჭირის არ-მაღვით, მხილებითა და შეჩვენებით ილია ცდილობდა თანამოძმეთა გამოფხიზლებას და მათი სასიცოცხლო ძალების დაძვრას. მდგომარეობა მით უფრო იყო შემზარავი, რომ მდიდარი თუ ღარიბი, ჩინიანი თუ უჩინო, გლეხი თუ თავადი, –თითქმის ყველა ერთ ქვაბში და ცოდვის მორევში იხარშებოდა.

მწერალი პრივილეგირებულ ფენაზე, ქართველ თავად-აზნაურობაზე, რომელიც წოდებითაც და მოდგმითაც უნდა ყოფილიყო ღირსებისა და სიკვების გამომხატველი, ასე წერდა: „დიდკაცობა, როგორც სხვაგან ისე ჩვენში, სწორედ კუბოა, რომელიც გარედან ხავერდით არის მოსილი და ბუზმენტებით გაბრწყინებული, მაგრამ ახსენით ის ბუზმენტები და ახადეთ თავი, შიგ ძვლების და სულის და ხორცის გახრწნილების მეტს ვერას დაინახავთ“.

სამწუხარო იყო, რომ დიდი და სახელოვანი წარსულის მქონე ერი, ღვთისაგან დაშორებული და განდგომილი, სულიერად გაღარიბებული,

ზნეობრივად და ფიზიკურად დაუძღვრებული იდგა გადაგვარების ზღურბლთან. ეს მდგომარეობა იყო ლოგიკური შედეგი საუკუნის დასაწყისში გაკეთებული არჩევანისა, რამაც წარსულსა და მომავალს შორის ხიდი ჩატეხა, „შედგეს სათავე და დასაბამი მოსწყვიტა“.

ასეთივე სურათი იხატება ილიას მხატვრულ შემოქმედებაშიც, მისი მხატვრული პერსონაჟების უმრავლესობა ზნეობრივად არასრულყოფილია, უმაღლეს ფასეულობებთან – რწმენასა და მცნებებთან დაშორებულია, თუ არ სიტყვით, საქმით მაინც.

„იყავით თქვენ სრულ, ვითარცა მამაB თქენი ზეცათაB სრულ არს“ – მაცხოვრის ამ სიტყვებში ნაჩვენებია გზა მიმავალი ჭეშმარიტებისა და ხსნისაკენ. საკითხავია მხოლოდ ის, თუ როგორ მიაბიჯებს ამ გზაზე ადამიანი ან ერი, შემართულად თუ ბორძიკით, ცოდვისკენ მიიდრიკება თუ მადლისაკენ. ამისდა მიხედვით ისაზღვრება მისი სასიცოცხლო ენერგია, მისი ზეციური მფარველობა და მომავალი.

„მგზავრის წერილების“ პერსონაჟი, მოხვეე ლელთ ღუნია, შეცვლილ დროებას ასე გვიხატავს: „აწინა დროება დაიშალის, მეძაგ-მრუშობაი ჩამოვარდნის, ხარბობაი, ანგარი გავერვნის, ერთსულობაი დავარდნის, მტრობა-პარვაი გახშირდის.. ერი დავარდნილ, გალახულ არნ, ვრდომილ-კრთომილ. წარხდა ქართველთა სახელი, ქართველთა წეს-წყობაი...“ (ჭავჭავაძე 1956: 38).

მოთხრობის „სარჩობელაზედ“ მოქმედი გმირი, უმცროსი ძმა თავის უბედურებაში საზოგადოებას ადანაშაულებს, რადგან მიიჩნევს, რომ გულგრილობის გამო მას და მის ძმას არავინ მიეშველა, არავინ გამოესარჩლა მაშინ, როცა პატარებს ყველას თვალწინ ძარცვავდნენ: „...არავინ ხმა არ ამოიღო. ჩვენი ცოდვა ყველამ დაიღო კისრად. მამინაცვალმა კი არა, თქვენ ყველამ გაგმარცვეთ თქვენ ყველამ მოგვიღეთ ბოლო. . . მინამ ცოცხალი ვარ, ყველას გადავუხდი და როცა აღარ ვიქნები, იქ ღმერთს გავცეთ ყველამ პასუხი...“ (ჭავჭავაძე 1988: 237).

ილია საზოგადოების ღირსებაზე ასე საუბრობდა: „მიზეზი კეთილის ცუდად ახდენისა ჩვენი გულგრილობა და გათვითოფეულობა არის. . . სხვისი ჭირი ჩვენს საკუთარ ჭირად არ მიგვანჩნია, დავიწყებული გვაქვს ურთიერთობის კავშირი, იმასა ჰსცემენ, მე ხომ არაო, ვიძახით და ამით ვანუგეშებთ ჩვენს

გაქსუებულს თავსა. ის კი არ გვაგონდება, რომ ხვალ შეიძლება ეს დღე მეც დამიდგეს და მეშველი არავინ მეყოლება“ (ჭავჭავაძე 1997: 210).

მწარე ღიმილის მომგვრელია ლექსიც „ბედნიერი ერი“ აქ ერთმანეთშია არეული ავტორის გულისტკივილი, ირონია და სარკაზმი, რადგან ერის მახასიათებლად შემდეგ თვისებებს ხედავს:

. . .

„ყველა უნჯი, ყველა მუნჯი,
გულჩვილი და ღმობიერი
თვალაბმული,
თვალაკრული
პირს ლაგამი ზომიერი;
მცირე, დიდი – ყველა ფლიდი
ცუდლუტი და მანკიერი.

. . .

მტრის არ მცნობი
მოყვრის მემობი
გარეთ მხდალი
შინ ძლიერი;
არ რის მქონე,
არ რის მცოდნე
უზრუნველი და მშიერი.“

(ჭავჭავაძე 1987: 130)

ლექსის ბოლოს პოეტი ცრემლნარევი რიტორიკით კითხულობს: „ჩვენისთანა ბედნიერი განა არის სადმე ერი?“

„სჯულისაგან არს გამოცნობაB ცოდვისაB“ (ახალი აღთქუმაB 2003: ჰრომ.3-20) – გვახსენებს პავლე მოციქული და ილია ჭავჭავაძის მოთხრობა „კაცია-ადამიანში“?! საზოგადოების საუკეთესო ნაწილის თვისებებად იგივე

უკეთურებებს ვხედავთ: უკეთესი ნაწილი „ამა სოფლისა“, თავად-აზნაურობა – გამხდარა ხარბი, გონებადახშული, ჭორიკანა, ანგარებიანი, უსაქმური, ფუქსავატი, შურიანი, ბინძური, გაუტანელი, ცრუმორწმუნე, მუცელდმერთა და სხვა „ღირსეული სამკაულით“ მოკაზმული ფენა.

„შემუსვრაB და უბადრუკებაB არს გზათა მათთა“ (ახალი აღთქმაB 2003: პრომ.3.16) – გვამცნობს მოციქული წარწყმედის გზაზე მდგართათვის საცნაურ ნიშანს.

მოთხრობის ბოლოს ილია შენიშნავს: „უფროსთაგანს ქართველის საფლავის ქვას რომ აწერია „შენდობა გვიბრძანეთო!“– ეხლა მესმის, რისთვისაც აწერია. მაგ შესანდობარს და შესაბრალის ჩვეულებას თავისი აზრი და საფუძველი ჰქონია, მაგრამ არა ვსთარგმნი მკითხველო“! (ჭავჭავაძე 1988: 128).

სავარაუდოა, რომ ამ „შესაბრალის ჩვეულებაში“ ილია გამვლელის მიერ ნათქვამ შენდობას გულისხმობდა, რომელიც სასუფეველისკენ მიმავალ გზაზე ცოდვაში ჩაფლული ადამიანისათვის ვერაფერი საგზალი იყო, მხოლოდ უკან მიღევნებული ლამპარის ფუნქციას თუ შეასრულებდა და საუკუნო ცხოვრებაში ცხოვებისათვისაც ნაკლებად სანუგეშო იყო.

ილიას მხატვრული თხზულებებიდან წარსულთან დაპირისპირება ყველაზე მეტად ხაზგასმულია პოემა „აჩრდილში“. ავტორმა ამ ნაწარმოებში წარმოაჩინა, თუ როგორ მიმართებაში იყო მისი ერი მარადიულ ზნეობრივ კატეგორიასთან – ღვთიურ სახიერებასთან.

სახე ქვეყნისა და მადლი ცისა

(პოემა „აჩრდილის“ მიხედვით)

ილია ჭავჭავაძის „აჩრდილი“ ფილოსოფიური პოემაა. ერთგვარად გამორჩეული სხვა მხატვრული ქმნილებებიდან სიუჟეტის რთული სტრუქტურითა და დასმულ საკითხთა მრავალფეროვნებით.

დღემდე ქართველი მეცნიერები მიიჩნევდნენ, რომ პოემის თემატიკას განსაზღვრავდა ეპოქისათვის (XIX საუკუნის II ნახ.) მნიშვნელოვანი ეროვნული და სოციალური პრობლემები და არც თუ უსაფუძვლოდ, რადგან ნაწარმოების მოქმედება მართლაც იშლება გამწვავებული ეროვნული და სოციალური ვითარების ფონზე, მაგრამ ეს მხოლოდ ზედაპირულად ჩანს ასე. არსი ამ მოვლენებისა სულ სხვაა და ის მათი წარმოშობის მიზეზებში უნდა ვეძებოთ. თუკი დავაკვირდებით, სად იკვრება და იხსნება პოემის კვანძი, პრობლემების სათავეებს აღმოვაჩინებთ და დასკვნებიც უფრო საფუძვლიანი გახდება.

„აჩრდილის“ რამდენიმე განსხვავებული ტექსტოლოგიური წყარო არსებობს. მისი პირველი ვარიანტი დაწერილია 1858-59 წლებში. შემდეგში ავტორმა არაერთგზის გადაამუშავა იგი და საბოლოო რედაქცია 1872 წელს დაასრულა.

პოემის პირველ ვარიანტს ეპიგრაფად წამძღვარებული ჰქონდა ნაწყვეტი დავით წინასწარმეტყველის ფსალმუნიდან: „აღზდექ უფალო ღმერთო ჩემო, და აღმართე ხელი შენი, და ნუ დაივიწყებ გლახაკთა შენთა სრულიად! . . .“ (ფსალმუნნი 9/32)

ეპიგრაფი, ზოგადად მხატვრულ ლიტერატურაში და, კონკრეტულად, ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაშიც, მიგვანიშნებს თხზულების ავტორისეულ ინტენციასზე.

ღვთის ხსენება, მისადმი სასოების გამოხატვა და ლოცვით აღვლენილი ვედრება საყოველთაო შეწევნისათვის, არის ამ ფრაზაში დატეული ის აზრი, რომელიც შემოსაზღვრავს ავტორის მრწამსს და ნაწარმოების მთელ იდეურ შინაარსს.

თუმცა, ეპიგრაფი ილიას შემდგომში შეუცვლია, მაგრამ შემოქმედებითი განზრახვის ანარეკლი სწორედ ამ ვარიანტის ეპიგრაფში ჩანს. ნაწარმოების საბოლოო რედაქციის ანალიზი კი გვიჩვენებს, რომ ავტორის თავდაპირველ ჩანაფიქრს არსებითი ტრანსფორმაცია არ განუცდია.

მხატვრულ ნაწარმოებებს ლიტერატურათმცოდნეები სხვადასხვაგვარად განმარტავენ, მაგრამ უმთავრესი მიზანი იმ ჩანაფიქრის მიგნება და გახსნაა, რაც ავტორს შექმნისას ჰქონდა მოაზრებული. ამისათვის კი ნაწარმოების კვლევის ზედაპირული პლანი არ გამოდგება, რადგან ილიასთან ყოველ დეტალს, ყოველ ფრაზას თავისი დატვირთვა აქვს, აქ ერთნაირად მნიშვნელოვანია ტექსტიც და ქვეტექსტიც.

ეროვნული პრობლემები, სოციალური უსამართლობა, საკუთარ წარსულთან გაუცხოება, გმირული სულის ჩაკვდომა – ეს ყველაფერი თვალშისაცემია და დევს თხზულების ზედაპირზე, მაგრამ თუ მიზნად დავისახავთ, რომ მივეყვით ავტორის დარიგებას, რომ ნაწარმოების კითხვისას აზრს უნდა მივეყვით და არა ამბავს, „სულს ვადევნოთ გულისყური და არა ხორცს“, მაშინ გზამკვლევად სწორედ ბიბლიური სახე-სიმბოლოები უნდა გამოვიყენოთ, რათა თხზულების სულიერ საზრისს ჩავწვდეთ.

„აჩრდილის“ ლიტერატურული წყაროების კვლევისას მეცნიერები პოულობენ აზრობრივ და ლექსიკურ სიახლოვეს ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებთან, სასულიერო მწერლობასთან. (მოსია 1984)

თხზულებაში პრობლემა პირველად ჩნდება იქ, სადაც პოემის ლირიკულ გმირს, ერთი მხრივ, მყინვარის რისხვის მომლოდინეს და მეორე მხრივ კი აღმობრწყინებული მზისა და ნათელმოფენილი, მადლიანი დილის შემყურეს აღეძვრება ეჭვები და მათგან გამომდინარე უჩნდება მნიშვნელოვანი კითხვაც — არის თუ არა რეალური ჰარმონია ცასა და მიწას შორის.

ლირიკულ გმირს ეს ეჭვი თავისი ფხიზელი გონების გამო უჩნდება. შემდეგ მძიმე ფიქრებს, თითქოს, გაუფანტავს დილის სიტკბობასთან ერთად მოვლენილი „ყოვლადმხსნელი სასოება“. იგი მაცხოვრებელ ნუგეშსა სცემს, „ამა ქვეყნისა სიკეთის რწმენას“ ჩაუსახავს და აფიქრებინებს:

„სად მზის ნათელი ეგრე ბრწყინვალეებს
იქ ძალუმს კაცსაც ბედნიერება“

(ჭავჭავაძე 1987: 183), – მაგრამ, თავისთავად, პრობლემა ამით არ გადაიჭრება.

სიუჟეტის განვითარებასთან ერთად ირკვევა, რომ ლირიკული გმირის ეჭვები სულაც არ იყო უსაფუძვლო. იმედისმომცემი, ჰარმონიული დილის სურათის ხილვის შემდეგ ავტორი წარმოაჩენს ქვეყნის ცხოვრებას.

ღვთის მიერ შექმნილი ბუნების მშვენიერება ადამიანის დამსახურება არ არის, ის უფლის წყალობაა, ადამიანის სახე ჩანს იმაში, თუ როგორ იყენებს ის ღვთისგან მონიჭებულ თავისუფალ ნებას და როგორ ცხოვრობს – ცოდვით თუ მადლით.

მშვენიერი დილა, მეტაფორულად რომ ვთქვათ, მარტო ლირიკული გმირისათვის გათენდა, „უცხო ხილვანი“ მხოლოდ მას ეწვია და მყინვარზე მდგარი, ქვეყანასავით მშვიდი, „უძრავი, უხმო, დაფიქრებული“ მოხუცის ხილვის ღირსი მხოლოდ ის გახდა.

. . .

„და მომევიღინა მე კაცი დიდი

მყინვარზედ მდგომი მოხუცებული“

მყინვარზე ხელმოხრდილვით მდგარი თეთრწვერა მოხუცი ყურადღებით გაჰყურებდა შორეთს, სადაც „სრულ საქართველო მოჩანდა“.

ილიას მოესმა მისი ბუბუნა ხმა:

„მარად და ყველგან ,საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!...

მე ვარო შენი თანამდევი უკვდავი სული.

შენთა შვილთ სისხლით გული სრულად გარამებანა,

ამ გულში მე მაქვს შენი აწმყო, შენი წარსული“.

ქვეყნის „თანამდევი უკვდავი სული“ – ქვეყნის მფარველი ანგელოზია, მძლავრი, უსხეულო სული, პიროვნება ანუ გონებაა. „ანგელოზები ღვთის განგების იარაღნი და ღვთის ნების მაუწყებელნი არიან. ყოველ ქმნილებას თავისი ანგელოზი ჰყავს. მაგ. ეკლესიას, ხალხებს, ოჯახებს და ა. შ. ისინი ეხმარებიან და იცავენ მას“ (ეპისკოპოსი ალექსანდრე: 309)

უკვდავი სული ეხმარება პოეტის ფიქრებს. მოხუცის საუბარი განამტკიცებს აზრს იმის შესახებ, რომ ქვეყნის იმუამინდელი სახე დაცლილია ღვთიური მადლისაგან. წარსულის დიდებული სურათების შემოტანით კი ხაზგასმულია კონტრასტი რეალობასთან: „ეხლა აღგვიღა ყველა ესე ვითარცა მტვერი...“, განწირულ თაობას „ტანჯვით შორის“ დაჰკარგვია რწმენა და დაუგდია ქვეყანა „ვით ტაძარი გაუქმებული“:

„წარვლილთა დღეთა შენთა მახსოვს დიდებულება,

ვიცი, რომ იყავ ერთხელ შენცა მორჭმულ-ძლიერი,
 შენცა გფენია ქვეყნის მადლი – თავისუფლება,
] ეხლა აღგვიღა ყველა ესე, ვითარცა მტკერი...
 და ძესა შენსა დღეს არც კი სწამს შენი აღდგენა,
 განწირულების შთასდგომია მას გულში წყლული,
 მას დაჰკარგვია ტანჯვათ შორის შენდამი რწმენა
 და დაუგდისხარ, ვით ტაძარი გაუქმებული“

(ჭავჭავაძე 1987: 184).

მართალია, სრული ჰარმონია დედამიწაზე არასოდეს ყოფილა და ალბათ, არც იქნება, მაგრამ წარსულსა და აწმყოს შორის გაჩენილი ამ უფსკრულის ჩვენებით ავტორი აშკარად მიგვანიშნებს არსებულსა და სასურველს შორის სხვაობაზე.

შესაძლოა, წარსულიც არ იყოს სრულ ჰარმონიაში ცასთან, მაგრამ ცისკენ სწრაფვით ხასიათდებოდა („ცის გასარღვევად ამოზიდულა“). საუკუნეთა განმავლობაში არაერთხელ გასჭირვებია ქვეყანას ეკონომიკურად, პოლიტიკურად, სოციალურად; რამდენჯერ მოკლებია ხალხს ლუკმა-პური, მდგარა გადაგვარების ზღურბლთანაც, მაგრამ ღვთისადმი სასოებითა და იმედით აღწევდა თავს სიდუხჭირეს და ვისიც ეიმედებოდა, სწორედ იმას უხმობდა ყველაზე მეტად განსაცდელის უამს. აწმყო კი პირუტყვივით მხოლოდ მიწას დაჰყურებს, მხოლოდ მიწაზე და ცოდვებზეა მიჯაჭვული. გაუფასურებული ყოფა და ტანჯვა, სოციალური და ერუნული პრობლემებიც სწორედ ამან მოიტანა.

სიუჟეტის უმეტესი ნაწილი ქვეყნის თანამდევი სულის საუბარშია წარმოჩენილი: „რაღა დაჰბადავს თქვენში დიდ გრძნობას?“ – კითხულობს იგი და გვიჩვენებს იმ პრობლემებს და ცოდვებს, რომელშიაც ჩაფლულია ქვეყანა:

„ აქ არვის – დიდს თუ პატარასა

ქვეყნის ტკივილით არ სტკივა გული

დაჰვიწყებია, რომ ქვეყნად ცასა

ღვთად მოუცია მარტო მამული;“ – ანუ, დაკარგულია

მამულის სიყვარული; ერი განძარცვულია თავდადების უნარისგან, აღარსადაა გმირული სული:

„მაგრამ, ქართველნო, სად არის გმირი,

რომელსაც ვეძებ, რომლისთვისც ვსტირი?

იგი აღარ გყავთ... მის მოედანი

ჯაგით აღესილა, ვერანად ქმნილა,
გმირის დამბადი დიდი საგანი
თქვენში სპობილა და წაწყმედილა“.

პრობლემა მხოლოდ გმირის არყოლა კი არ არის, არამედ მისი აღმოშობის უნარის დაკარგვაც, აქ მოიაზრება არა მხოლოდ აწმყოს დეგრადირება, არამედ მომავლის უპერსპექტივობის საშიშროებაც.

ნიშანდობლივია, რომ ქვეყნის სიყვარულის და მისთვის თავდადების უნარის დაკარგვით ხსნის ილია დამოუკიდებლობის დაკარგვასაც:

„თქვენგან გმობილი, უცხოთ კალთის ქვეშ,
ვითა ობოლი, შეფარებულა“ – ამდენად, ეს მწარე
ეროვნული სატკივარიც სულიერი უუნარობის ნაყოფია.

ცოდვით დაცემულ საზოგადოებას უდიდეს სასჯელად აწვა სოციალური დიფერენციაცია – ბატონყმობა. ერთი სოციალური ფენის მძიმე ფიზიკური ტვირთი მეორის უსამართლობამ კიდევ უფრო დაამძიმა და გაუსაძლისი გახადა. საკუთარ ვნებებსა და სურვილებს აყოლილი გაბატონებული კლასები გაუკუღმართებულად იყენებენ თავიანთ უფლებებს და ფეხქვეშ თელავენ სხვის ღირსებებს; დაჩაგრულებს კი რწმენა და სასოება არ ჰყოფნით ფეხზე წამოსადგომად, იოლად ვარდებიან საცდურში და სხვისი ძალადობა მათ გულში უფრო დიდ ბოროტებას შობს.

ნაწარმოებში ქვეყნის წახდენის სრული სურათია ნაჩვენები: დიდკაცი – განცხრომაშია, ყმა – სასოწარკვეთაში, ვაჭარი – ცბიერებაში, სიტურფე და უმანკობა – გარყვნაში, მღვდელი – უქმობაში; მთელი საზოგადოება – ბატონიც და ყმაც, გლეხიც და ინტელიგენტიც, თბილისელიც და მცხეთელიც – თავიანთი ყალბი, „უფერული და ცარიელი“ ფუჭი და უაზრო ცხოვრებით ცოდვის მონებად არიან ქცეულები; აღარსად არის „მღაღადებელი ქვეყნის ხსნისათვის ჭეშმარიტება,“ აღარსად არის

„ . . . ბიწის მღვენელი

ჯვარცმულის ღმერთის მაღალი მცნება.“

შეიძლება ვთქვათ, რომ მთავარი მიზეზი არის არა სოციალური უსამართლობა, არამედ ურწმუნობა. რადგან ყოველივე ღვთისაგან მოგვეცა, — ეს არ უნდა დაგვავიწყდეს, და რაც უფრო დაცლილი და გათითოკაცებულია საზოგადოება კაცთმოყვარეობის მქადაგებელი რწმენისაგან, სოციალური დიფერენციაცია მისთვის მით უფრო დიდ საცდურად არის ქცეული. ყმები ილიას

მიერ იდეალად დასახულ თამარის ეპოქაშიც იყვნენ, მაგრამ ეს სოციალურ ბორკილად არ იყო ქცეული იმიტომ, რომ ქვეყანას მირონცხებული და ღვთის ნების აღმსრულებელი ხელმწიფე მართავდა.

„აჩრდილის“ XIII თავში აშკარად ჩანს, რამ დაუმძიმა უღელი „შრომის შვილს“: იმან, რომ ჯვარცმული ღმერთის მოძღვრება იმუამად ქვეყანას „მარტო სიტყვით უქმით“-და სწამდა, რამაც გაააღა ცოდვა: ჩაგვრა, ძარცვა და რბევა, ეკლის გვირგვინი დაადგა კაცთმოყვარეობასა და სათნოებას. გააბატონა თანამემამულეთ შორის ერთმანეთის გაუტანლობა და მოძმის გამოხით მტრის ხელშეწყობა.

ერის დაცემა და წარსულთან დაპირისპირება ყველაზე სრულყოფილად აისახა მცხეთის აღწერაში. (თავი XVII)

მცხეთა სახეა საქართველოსი. მთელი ქვეყანა, ისევე როგორც ეს ძველი დედაქალაქი, წარსული „დიდი ცხოვრების“ აკლდამად ქცეულა. ოდესღაც აქ ჩარგულა ქართლის პირველ შვილთაგან „ძირი თავისუფლებისა“, აქ ჰყვოდა „ხე ცხოვრებისა“, აქ ჩქეფდა „წყარო უკვდავებისა“.

„აგერა მცხეთაც – სავანე გმირთა,
დიდი აკლდამა დიდის ცხოვრების,
სად პირველ ქართველის მორტმულთა შვილთა
ღრმად ჩარგეს ძირი თავისუფლების;
სადაც ჰყვოდა ხე ცხოვრებისა,
ქართველის გულიდამ აღმოცენილი,
და წყარო იგი წყაროდ შვეებისა
სჩქეფდა იმ გულით გარდმოდენილი;
სად ის ხე ნაძვის მის სუნნელისა
ჰყვოდა ქართველის წყლულთა კურნებად
და მის ქვეშ წყარო უკვდავებისა
სცემდა იაზმას ერის ცხოვნებად;“

(ჭავჭავაძე 1987: 192)

რა თქმა უნდა, ამ მეტაფორულ სახეებში: „თავისუფლება“, „წყარო შვეებისა“, „ხე სუნნელისა“, „იაზმა ცხოვრებისა“, „წმინდა ხე“, „ხე ცხოვრებისა“ – ნაგულისხმევია ღვთის მიერ ამ ქალაქის გამორჩევა და მისთვის განსაკუთრებული წყალობის მინიჭება.

დროთა განმავლობაში წყარო დამშრალა, „ხე ცხოვრებისაც“ დამტკნარა

„ და იგი დედაქალაქი ვრცელი
აწ სამიკიტნო დაბად გამხდარა“.

„ხე ცხოვრებისა“ ღვთაების (ქრისტეს) სიმბოლოდ გამოიყურება... მცხეთის ნაძვი მცხეთის ეკლესიის ბურჯად იქნა გამოყენებული, ხოლო ეკლესია თეოლოგიაში ქრისტეს სხეულადაა აღიარებული. ასე, რომ დიდი ილიაც სასულიერო მწერლობის ტრადიციების გათვალისწინებით „ხე ცხოვრებისას“ სახავს ქრისტეს სიმბოლოდ“ (მოსია 1984: 46).

მცხეთის ეპიზოდი კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს იმაში, რომ პოემის მთავარი პრობლემა იმ სულიერი მადლის, იმ ჭეშმარიტი რწმენის დაკარგვაა, რომელიც წმინდა ნინოსა და ქრისტიანობის გავრცელებას უკავშირდება ჩვენს ქვეყანაში.

„ნგრეულან მისნი დიდნი პალატნი,
დიდი ცხოვრება მის დაცემულა,
დღეს იმ ცხოვრების წმიდა ალაგნი
პირუტყვთა ქელვით შეგინებულა“.

ნაწარმოების კვანძი იკვრება იქ, სადაც დაისმის კითხვა, არის თუ არა ჰარმონია ცასა და ქვეყანას შორის.

იმის ანალიზისას, თუ რა ხდება რეალურად ამ ქვეყანაში, ვხედავთ, რომ აქცენტი ყველგან გაკეთებულია სულიერ დაცემაზე: „დაუგდისართ ვით ტაძარი გაუქმებული“, „ცრემლი ურწმენობის“, „ღვთის ნაპერწკალი ზოგჯერა ჰკრთების...“, „თვით ამხობენ მას, რის აღდგენაც ჰსურთ...“, „ღმერთო, სად არის აქ სამართალი?“, „ლაღვა, შური და მტრობა“, „შეგცოდეს...“, „სად არის სიტყვა დიდის სწავლისა, სიყვარულის და სამართლისა?“, (აწმყოსგან განსხვავებით. ნ.ს.) „ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან კაცთმოყვარება და სათნოება“, „დღეს იმ ცხოვრების წმინდა ალაგნი პირუტყვთა ქელვით შეგინებულა“, „ჯვარცმულის ღვთისთვის ჯვარცმულო და წამებულო“ და ა.შ.

გამოსავალი, რომელსაც სახავს ქვეყნის თანამდევი უკვდავი სული, პირდაპირ უკავშირდება ერის სულიერ აღდგენას და აქ მზადდება სიუჟეტის კულმინაცია:

„ვიდრე ძე შენი არ გაიკვლევს ზოგადს ცხოვრებას
და, მცნების ნათლით ზეადზიდულ, ამაღლებული,
ჭკვით არ განსჭვრიტავს საზოგადო ცხოვრების დენას,
იმ დრომდე იგი, უიმედო, შეწუხებული,

უქმისა დრტვინვით, გულის წვითა, მწარე ცრემლს დაღვრის,
მაგრამ არ ირწმენს, წამებულო, შენს აღდგენასა
და იგი ცრემლი ურწმენობის, ეჭვის და ტანჯვის
ჰლადადებს მხოლოდ ძისა შენის უძღურებასა.“

(ჭავჭავაძე 1987: 184)

პოემის სიუჟეტის განვითარებისას, ქვეყანა, რომელიც ნაწარმოებში არის აღწერილი, ცვლილებას არ განიცდის, ის სტატიკურია და პოემის დასასრულსაც იმავე მდგომარეობაშია, რომელშიც იყო დასაწყისში.

ლირიკულ გმირთან ერთად ჩვენ ვიგებთ მხოლოდ იმას, რომ „მტკრად გარდაქმნილი“ და „თვის დენაში შეყენებული“ ქვეყნის ხსნა ჯერ კიდევ შეუძლებელია, მაგრამ ამისათვის საჭიროა, რომ მთელმა საქართველომ დაინახოს ეს გამოსავალი: მცნების ნათლით ამალღების აუცილებლობა და გააცნობიეროს, რომ ხორციელი აღდგომა სულიერის აღდგენით უნდა დავიწყოთ, რადგან მხოლოდ სულიერი ფასეულობების აღდგენით ხდება შესაძლებელი როგორც ცალკეული პიროვნების, ისე, ზოგადად, ერის აღორძინება.

პოემის მიხედვით ძალა, რომელიც ქვეყნის დასანგრევად შემართულ ყინულებს შეაჩერებს, „წარღვნის მოლოდინს“ და განკითხვის დღეს შეაყოვნებს, არის მუხლმოდრეკილი ღოცვა ღვთისა და ღვთისმშობლისადმი, რომელსაც მყინვარზე მდგარი საქართველოს უკვდავი სული ადავლენს და ითხოვს შენდობას, შეწვენასა და მეოხებას ტანჯული ხალხისათვის:

„დედავ ღვთისაო! ეს ქვეყანა შენი მხვედრია...
შენს მეოხებას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა;
სამღრთოდ მიიღე სისხლი, რომელ ამ ხალხს უღვრია
ჩაგრულთ სასოო, ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა!

. . .

ღმერთო ძლიერო! შენთვის ჰბრძოდნენ ქართველისა ძენი,
დასაბამითვე არ იციან, რა არს მშვიდობა...

იკმარე სამღრთოდ მათ პატიუნი და სისხლის ძღვენი,
თუ რამ შეგცოდეს, — შეისყიდეს ტანჯვით შენდობა.
მოჰმადლე ქართველს ქართველის ნდობა და სიყვარული
და აღუდგინე მშვენიერი ესე მამული!...

ჰოი, სახიერო! ცისარტყელა განავლე ცასა,

რათა წარღვნისა მოლოდინი წარხოცო ხალხსა! ...“

(ჭავჭავაძე 1987: 1998)

დასტურად შესმენისა, ღვთისა და ღვთისმშობლის მფარველობისა და წყალობისა, ქვეყანას მსწრაფლ ეფინება ტკბილი იმედის მახარობლად შეიდფერი ცის სარტყელი.

მართალია, ლირიკული გმირი კი ხედავს ცისარტყელას, ძველი აღთქმისეულ ამ სასწაულებრივ ნიშს და ივსება გადარჩენისა და ხსნის იმედით, მაგრამ ქვეყანას, რომელსაც არ გაურკვევია „საზოგადო ცხოვრების დენა“, ჯერ კიდევ არ გაუცნობიერებია თავისი შეცდომები და დაცემის მიზეზები, ვერ გაუვლია ზღვარი კეთილსა და ბოროტს შორის და მცნების ნათლით ვერ ამადლებულა, – ამით არაფერი შეემატება; მას, მხოლოდ ამით, არასოდეს მიეცემა წამოდგომის უნარი და დარჩება კვლავაც „უქმის დრტვინვით, გულის წვითა“ მწარე ცრემლის მღვრელი.

ქვეყნის აღდგენის რწმენა და გადარჩენის იმედი შეიძლება მოიტანოს მხოლოდ თვით ერის მიერ უმაღლეს ფასეულობებთან, მცნებებთან და რწმენასთან დაბრუნებამ.

მთავარი დანიშნულება ამ ნაწარმოებისა არის ის, რომ რაც ლირიკულმა გმირმა დაინახა, დაანახოს იმ ქვეყანას, რომელიც ამას ჯერ კიდევ ვერ აცნობიერებს.

ნაწარმოების ბოლოს ლირიკული გმირი, მისივე თქმით, ერთი ფიქრით, ერთი გულისთქმით არის ანთებული:

„ამენთო გრძნობა მადლითა ცეცხლებრ
ერთ ფიქრს მიეცა გულისთქმა ყველა“

პოემა ისე მთავრდება, რომ ავტორი არ აკონკრეტებს, რას გულისხმობს ამაში, მაგრამ, როგორც ილიას მთელი შემდგომი შემოქმედებიდან ჩანს, ის ერთი ფიქრი არის სურვილი, თავის დაცემულ ქვეყანას აღუდგინოს „ტანჯვათ შორის“ დაკარგული რწმენა, დაანახოს წამოდგომის აუცილებლობა და გახადოს ღვთის ყოვლადმოწყალების ღირსი.

ჩვენდა სავალალოდ, სანამ ჩვენთვის მლოცველი მხოლოდ თანამდევნი უკვდავი სულია და მის ღოცვას მთელი ერის ღოცვაც არ შეუერთდება, მანამ ცისარტყელა იმედოდ კი გვექნება, მაგრამ ჩვენ მაინც იმ წუმბეში დავრჩებით, რომლიდანაც ჯერ არ ამოვსულვართ.

ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის

ეკლესია ის კარიბჭეა, საიდანაც ქართველმა ერმა დაიწყო სულიერი აღმავლობა, ხოლო სახელმწიფომ — ჩამოყალიბება. ილია ჭავჭავაძე როგორც პუბლიცისტურ წერილებში, ისე მხატვრულ ლიტერატურაში არაერთგზის მიმოიხილავს საქართველოს წარსულს და გამოკვეთს ქრისტიანული ეკლესიის როლს ჩვენი ქვეყნის ეროვნული მეობისა სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებაში. მწერალი მიიხნევს, რომ „ქრისტეს რჯულმა“ გამოატარა ჩვენი ერი საუკუნეების ქარცეცხლს და სწორედ ეს მსოფლმხედველობრივი სიმტკიცე და ღვთიური მადლი იყო ჩვენი უმთავრესი საუნჯე XIX საუკუნემდე.

ილიას თქმით, „ყველა დროს თავისი ტკივილი აქვს“ (ჭავჭავაძე 1955: 66) და XIX საუკუნის ერთ-ერთი „წყველა-კრულვიანი“ სატკივარი ქართული ეკლესიის უფლებააყრილი მდგომარეობა და, კერძოდ, მისი ავტოკეფალურობის დაკარგვა იყო.

ისტორიული ფაქტებით დასტურდება, რომ ჩვენმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობა ანტიოქიის პატრიარქისაგან მიიღო ანტიოქიის კრების დადგენილებით და პირველი კათალიკოსიც (პეტრე) V საუკუნეში, ვახტანგ გორგასლის მეფობისას დადგინდა.

დროთა განმავლობაში, ქართველ ერთან ერთობლივად გამოვლილი ჭირვარამის გამო, ეკლესიის ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი ბევრი დოკუმენტი განადგურდა და დაიკარგა, რის გამოც, XIX საუკუნის დასაწყისში, ქართული

სამეფო ხელისუფლების მოშლის შემდეგ, სადავო გახდა საუკუნეებს გამოტარებული ძველი ივერიის ეკლესიის ავტოკეფალურობის კანონიერება.

იმპერიის სამღვდელოება და სინოდი ამტკიცებდა, რომ „საქართველოს ეკლესიას დამოუკიდებლობა არასოდეს ჰქონია და რომ იგი მუდამ ანტიოქიისა და სხვა საპატრიარქოებს ექვემდებარებოდა“ (თაყაიშვილი 1991: 408).

ამის გამო 1811 წელს, რუსეთის იმპერატორის ბრძანებით, საქართველოდან გაიწვიეს და რუსეთში გადაასახლეს კათალიკოს-პატრიარქი ანტონ II, ერეკლე მეფის ძე, და ეგზარქოსად დანიშნეს ვარლამ ერისთავი, რომელიც ასევე მალე იხმეს რუსეთში.

მიუხედავად იმისა, რომ იმპერატორ პავლე პირველის რესკრიპტში გარკვეულად იყო ნაბრძანები: „არ შეეხოს ქართული ეკლესიის პრივილეგიას“, ისეთი ძლიერი აღმოჩნდა მისი დამორჩილების სურვილი, რომ გენერალ ტორმასოვისა თუ სხვა სამოქალაქო ჩინოვნიკების განკარგულებით, ყველა კანონიკური წესებისათვის გვერდის ავლით მოხდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურობის გაუქმება და ის ძალმომრეობით გადავიდა რუსული სინოდის მმართველობის ქვეშ.

საეკლესიო მმართველობაში მძიმე ვითარება შეიქმნა. რუსი ეგზარქოსების მხრიდან დაიწყო ქართული ეკლესია-მონასტრების ძარცვა და გაპარტახება; ქართულ ენას წაერთვა სახელმწიფო და საეკლესიო ფუნქცია, აიკრძალა ქართულად ღვთისმსახურება და სასულიერო სემინარიებში მშობლიურ ენაზე სწავლება. ყოველივე ამან სარწმუნოებრივი გრძნობის დათრგუნვა და შესუსტება გამოიწვია, რასაც, თანდათანობით, ერში ზნეობის დევალივირებაც მოჰყვა.

ცხადია, რომ ილია გულგრილი ვერ დარჩებოდა ამ მოვლენებისადმი, რადგან სწორედ სარწმუნოებისა და ზნეობის განმტკიცება მიაჩნდა მას საქართველოს აღორძინების საწინდრად. გაზეთ „ივერიაში“ პერიოდულად იბეჭდებოდა არსებული მოვლენებზე მწვავე გამოხმაურებები, მათი მამხილებელი პუბლიცისტური წერილები და ფელეტონები.

„დამუნჯდა ... ჩვენი ეკლესიების კათედრა... წაწყმდა სასოება სარწმუნოებისა...“ – აღნიშნავდა სულშემძრული მწერალი და ამ უკეთურების მიზეზებსაც ხსნიდა: „ამის მიზეზია ზოგიერთის ცრუმიმართულება და ცუდადვე გაგებული ინტერესები ეკლესიისა ცალკედ და სახელმწიფოსი საერთოდ“ (ჭავჭავაძე 2005: 23).

ილია აღშფოთებული იყო იმ სეპარატისტული განწყობითაც, რომელიც იმპერიულ ადმინისტრაციას გააჩნდა. მათი უმრავლესობა რატომღაც თვლიდა, რომ „თუ ერთმა გვარტომობის ერმა მეორე არ ჰყლაპა, ერთობა ერთიანობა სახელმწიფოსი შეუძლებელი“ იყო (ჭავჭავაძე 2005: 370).

1898 წელს მწერალმა წერილით მიმართა სასულიერო სემინარიის რექტორს არქიმანდრიტ სერაფიმეს, იგი ამხელდა სამღვდელოების რუსიფიკატორულ პოლიტიკას, სემინარიაში სწავლების პროცესის სიმახინჯეს და აღნიშნავდა, რომ ის პოლიტიკა, რომელსაც რუსეთის სახელმწიფო და სამღვდელოება აწარმოებდა საქართველოში, თავისი არსით და მიზნებითურთ არასწორი იყო: „გარუსების იდეა, თავისი არსით ანტირელიგიურია, ვინაიდან ამ სახით ის სხვა არაფერია, თუ არა უარყოფა ღვთის ნებისა, რომელიც ღვთიური მიზნებისათვის სხვადასხვა ტომთა შექმნაში გამოიხატა“ (ჭავჭავაძე სN432).

ილია, რამდენადაც შეეძლო, ხმას იმაღლებდა სასულიერო სფეროში არსებული უმსგავსებების წინააღმდეგ, რისთვისაც ხშირი უსიამოვნებებიც ჰქონდა ცენზურასთან. თბილისის სასულიერო სემინარიის გაფიცვული სტუდენტებისათვის მხარდაჭერის გამო გაზეთი „ივერია“ რამოდენიმე ხნით დახურეს კიდევ. „მთავრობის ზეწოლის შედეგად 1897 წელს გაზეთი „ივერია“ რვა თვის განმავლობაში აღარ გამოსულა. ილიას დიდი ძალისხმევა დასჭირდა გაზეთის გასაახლებლად“ (ბაბულაშვილი 2003: 28).

ქართული სამღვდელოება ეკლესიის ავტოკეფალიის დაკარგვას არასოდეს შერიგებია. ქართველი სასულიერო პირები ხშირად გამოხატავდნენ თავიანთ უკმაყოფილებას არსებული მმართველობისადმი და დროდადრო სხვადასხვა მოთხოვნებსაც აყენებდნენ. იმდროინდელ პერიოდულ პრესაში ხშირია წერილები, რომლებშიც განმარტებულია ავტოკეფალიის არსი, სიკეთე და მისი აღდგენის აუცილებლობის მნიშვნელობა.

როგორც ილია იტყოდა, „ნებისმიერი საქმე ჭეშმარიტების საკუთარ უამს ელოდება“ და თითქოს, „უამი დადგაო“, 1905 წელს, საყოველთაო გამოცოცხლების ხანაში ქართველ მღვდელმთავართა ერთმა ჯგუფმა იმპერიულ ადმინისტრაციას წაუყენა მოთხოვნა, რომ აღედგინათ ქართული ეკლესიისათვის უკანონოდ წართმეული უფლებები.

ამ მოთხოვნას უარყოფითად შეხვდა რუსეთის მხარე. საქართველოს ეგზარქოსის ალექსის ბრძანებით რუსის ყაზახებმა დაარბიეს ავტოკეფალიის მოთხოვნით შეკრებილი სასულიერო პირთა ყრილობა.

ილია აღაშფოთა კრების დარბევის ფაქტმა. ბუნებრივია, რომ ის გულგრილი ვერ დარჩებოდა ამ მოვლენებისადმი და ქართველი სამღვდელოების თხოვნით (ეპისკოპოსი კირიონი ს№264), აქტიურად ჩაება ამ საზოგადოებრივ მოძრაობაში.

1905 წლის ოქტომბერში. წმიდა ნიკოლოზის ეკლესიის სასწავლებლის შენობაში გაიმართა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისადმი მიძღვნილი ყრილობა. ამ კრებაზე კალისტრატე ცინცაძემ, ისტორიულ მასალებზე დაყრდნობით, არგუმენტირებულად დაასაბუთა ავტოკეფალიის კანონიერებისა და მისი აღდგენის აუცილებლობის საკითხი.

როგორც ვლ. ახმეტელი იგონებს, ამ ყრილობაზე ილიასათვის სიტყვის თქმა უთხოვიათ, მაგრამ მას ცუდი ჯანმრთელობის გამო უარი განუცხადებია; მხოლოდ გამოსმაურებია მოთხოვნას იმ გამომსვლელებისას, რომლებიც ავტოკეფალიის აღდგენის შემთხვევაში საეკლესიო მიწების დაბრუნებას მოითხოვდნენ. ილიას უთქვამს: „თქვენ მოითხოვთ საეკლესიო მამულების აღდგენას. გარეთ კი ხალხი მოითხოვს საეკლესიო და სათავადო მამულების ჩამორთმევას. ამას თავი დაანებეთ. ჩვენი ხალხი მორწმუნეა. სარწმუნოების მათაყვანები და მორწმუნე და ღვთის მოსავი ხალხი მუდამ შეინახავს თავის სულიერ მამას“ (ახმეტელი 1986: 154).

მოძრაობა ავტოკეფალიის მოთხოვნით თანდათან გააქტიურდა. ამ პრობლემის მოსაგვარებლად სასულიერო პირებთან, კირიონ და ლეონიდე ეპისკოპოსებთან, დეკანოზ კალისტრატე ცინცაძესთან ერთად ბრძოლაში ჩაებნენ ქართველი მეცნიერები და მოღვაწეები: ალექსანდრე ცაგარელი, ნიკო მარი, ექვთიმე თაყაიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები. მათ გადაწყვიტეს, მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისათვის ეთხოვათ დახმარება.

კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია ცხუმელი ეპისკოპოსის კირიონის წერილი მღვდელ იოსებ ჩიჯავაძისადმი, რომელშიც ეპისკოპოსი ითხოვს მეფისნაცვალთან დეპუტაციის გაგზავნას გ. დიასამიძის, ი. ჭავჭავაძის, ი. გოგებაშვილისა და სხვათა შემადგენლობით, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხებზე მოსალაპარაკებლად.

ცნობილია, რომ საქართველოს მეფისნაცვალ ვორონცოვი ერთგვარი ლოიალურობითა და კეთილგანწყობით გამოირჩეოდა ქართველების მიმართ.

ეპისკოპოსი კირიონი დიდი მოიმედე იყო ამ შეხვედრისა, რადგან მიაჩნდა, რომ მეფისნაცვალ გონიერი მმართველი იყო და „საქმის მდგომარეობის“

გაცნობის შემდეგ ქართველთა სატკივარსაც შეეწოდა: „ექვი არ არის, რომ როგორც კეთილი კაცი, რომელმაც სომხებს დიდი საქმეები გაუკეთა, ეცდება ამ ბოლო დროს ჩვენთვისაც, რათა საქართველოს ეკლესიური კითხვა სასურველად დააბოლოს. . . ახლა კიდევ საჭიროა მოაგონოს მთავრობას, რომ დაბეჯახებულ ქართველთათვის ერთადერთი ხსნა მხოლოდ მათი ეკლესიის ავტოკეფალიაა. ამგვარად . . . გვეოს ეს სიკეთე და მაგის სახელს უკვდავოფს ჩვენი შთამომავლობა“ (ეპისკოპოსი კირიონი ს№264).

როგორც ირკვევა, ილია ჭავჭავაძე მართლაც შეხვედრია მეფისნაცვალს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხთან დაკავშირებით. ამას მოწმობს ექვთიმე თაყაიშვილის მოგონებაც, რომელიც ძალზე საყურადღებო ცნობებს იძლევა ამ შეხვედრის შესახებ; მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ ამ მოგონებამ, სამწუხაროდ, ჩვენი თანამედროვე საზოგადოების ერთეულ წარმომადგენლებში დაბადა მცდარი და ერთგვარად შეუსაბამო აზრიც იმის თაობაზე, რომ, თითქოს, ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობა რელიგიური კუთხით აქტიურობით არ გამოირჩეოდა და რომ ის გულგრილი იყო ავტოკეფალიისა და, ზოგადად, სარწმუნოებრივი საკითხებისადმი (კაკაბაძე 2005: 3).

შეგნებული მიზეზით საჭიროდ ჩავთვალე ამ მოგონებიდან ვრცელი ამონარიდის მოხმობა.

მსცოვანი მეცნიერი იგონებს: „ჩვენ გვინდოდა, რომ საქართველისთვის ამ საკითხში მხარი დაეჭირა ვორონცოვ-დაშკოვსაც. ვაწყობდით კრებებს, ილიას თანდასწრებით, ვაგროვებდით ცნობებს და ილიას ვაკისრებდით, პირადად მოლაპარაკებოდა ამ საკითხზე ვორონცოვ-დაშკოვს. ილია უარზე იდგა და გვეუბნებოდა, მაგ თქვენი „კეფალიისა“ (ასე უწოდებდა ირონიულად ავტოკეფალიას) არა გამეგება რა და ვინმე სხვა მიგზავნეთო. მაგრამ ჩვენ, რასაკვირველია, არ მოვეშვიტ და ბოლოს ვაიძულეთ ილია დათანხმებულიყო. თან, რაც შეგვეძლო ვუხსნიდით და ვუმარტავდით საქმის არსს. ბოლოს ილია წავიდა მეფისნაცვალთან. დიდხანს ესაუბრნა მასთან. ვორონცოვ-დაშკოვს ეთქვა, დამარწმუნეთ, რომ ეგ ავტოკეფალია სასარგებლო იქნება საქართველოსთვისაც და რუსეთისთვისაც და მაშინ დაგიჭერთ მხარსაო. ილიას ეპასუხნა, მე კი დამარწმუნეს, რომ საჭიროც არის და სასარგებლოცაო. მერმე შექნოდათ მსჯელობა. ბოლოს ილიამ მოგვიტანა ამბავი: „ამ ვორონცოვმა ყველა გარემოება ჩვენზე უკეთ იცის და პირში ბურთი ჩაგვჩარაო; მითხრა, ეკლესია ღმერთს ეხვეწება ყველა ქრისტიანული ეკლესიის შეერთებას და თქვენ კი არსებული

ერთობის დაშლა გსურთო; განა გაგონილა ერთ მართლმადიდებლურ სახელმწიფოში ორი სხვადასხვა საკათალიკოსო არსებობდესო?“ ეს რომ მოვისმინე, შევეკითხე: „ბატონო ილია, განა არ უთხარით, რომ ბიზანტია ერთი მართლმადიდებელი სახელმწიფო იყო, მაგრამ მასში ოთხი ავტოკეფალური საპატრიარქო არსებობდა: კონსტანტინეპოლისა, იერუსალიმისა, ანტიოქიისა და ალექსანდრიისა მეთქი?“

ამაზე ილია ცოტა შეჩერდა, შემომხედა თვალებში და მიპასუხა: „აკი გითხარით, მაგ თქვენი კეფალიისა არაფერი მესმის და ნუ გამგზავნით მეთქიო?!“ (თაყაიშვილი 1991: 409)

ილია ჭავჭავაძის ნაფიქრ-ნამოქმედარზე თვალის გადავლებაც კი საკმარისია იმაში დასარწმუნებლად, რომ მას ზერეღე და ირონიული დამოკიდებულება ეკლესიის დამოუკიდებლობის საკითხისადმი არასოდეს ჰქონია. „ხომ გითხარით, თქვენი კეფალიისა არაფერი გამეგებაო“, — ამ სიტყვებში მხოლოდ სინანული და აღიარებაა იმისა, რომ საჭირო ინფორმაციისა და საეკლესიო სამართლის სათანადო ცოდნის არქონის გამო ის ისე ვერ გაუძღვებოდა ამ საქმეს, როგორც სურდა.

ყველასათვის ცნობილია, რომ, როგორც წესი, ილია მუდამ წინასწარ სწავლობდა იმ სფეროს და პრობლემებს, რომელშიც ერეოდა... ისიც ცნობილია, თუ როგორი საგანგებო მზადება დაიწყო მან ამ საკითხში ჩარევისათვის; როგორი გულისხმიერებითა და ყურადღებით ეცნობოდა საეკლესიო ისტორიისა და სამართლის საკითხებს. ამ მხრივ მას დახმარებას უწევდნენ დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე, ალექსანდრე ცაგარელი, ექვთიმე თაყაიშვილი და სხვები.

1905 წელს, პეტერბურგში გამგზავრებამდე, ილიამ სთხოვა კალისტრატე ცინცაძეს, რომ ავტოკეფალიის აღდგენის თაობაზე არსებული ყველა სათანადო წერილი და საბუთი გაეცნო მისთვის, გარკვეული რომ ყოფილიყო ყველაფერში.

კალისტრატე ცინცაძე ასე იგონებს ამ შეხვედრას: „დავრჩი თითქმის ორ საათს, რომლის განმავლობაში ილია ჩემს თვალში უფრო და უფრო იზრდებოდა. მისთვის ახალ რასმეს ერთბაშად ითვისებდა და რამდენიმე წუთის შემდეგ საფუძვლიანად იყენებდა ახალი დასკვნებისათვის“

როგორც ჩანს, მწერალს ავტოკეფალიის საკითხი იმ დროისთვის საფუძვლიანად არ ჰქონდა შესწავლილი, ამიტომაც ყოყმანობდა და ერიდებოდა ამ დიდი პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღებას.

რა გამოვიდა ილიასა და მეფისნაცვალის შეხვედრისაგან – ყველასათვის ნათელია. ვორონცოვ-დაშკოვს, ცხადია, საგანგებოდ ჰქონდა ეს საკითხი შესწავლილი, უმაღლესი პოლიტიკურ ჭრილში მოაქცია და „საქართველოს ბედკრული ეკლესიის“ საქმესაც ამით არა ეშველა-რა.

ამ შეხვედრის შემდეგ ილია ჭავჭავაძე უფრო დიდი აქტიურობით ჩაება ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლაში.

ექვთიმე თაყაიშვილის მოგონებით ვიგებთ იმასაც, რომ ქართველი სამღვდელოება და საზოგადოების წარმომადგენლები ხშირად იკრიბებოდნენ ილიასთან ბინაზე. მიუხედავად ცალკეულ ადამიანთა განსხვავებული თვალთახედვისა, ერთობლიობაში ყველანი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას უჭერდნენ მხარს.

ერთ-ერთ ასეთ შეკრებას ესწრებოდნენ იაკობ გოგებაშვილი და ვახტანგ ღამბაშიძე, უურნალ „მწყემის“ რედაქტორის, დეკანოზ დავით ღამბაშიძის ვაჟი, რომელიც საეკლესიო საკითხებში კარგად იყო გათვითცნობიერებული. ის განუმარტავდა ილიას, რომ ჩრდილოეთის საპატრიარქოს, ჩვენი, ბევრად უფრო ძველი ეკლესიის გამგებლობის უფლება არ ჰქონდა. ამ შეკრებაზევე გადაუწყვეტიათ, რომ მოეწყობა დიდი დემონსტრაცია ავტოკეფალიის მოთხოვნით, ბაირადებითა და პლაკატებით.

საკითხის წამოჭრისთანავე, თუ ვინ უნდა გაძლოლოდა ამ უჩვეულო დემონსტრაციას წინ, ილიას განუცხადებია: „თუ საჭიროა, მე წავიძღვებო“ (თაყაიშვილი 1991: 410).

1905 წლის რევოლუციის შემდგომი მოვლენების სისასტიკის გამო ეს დემონსტრაცია არ განხორციელებულა.

ამავე წლის დეკემბრის თვეში პეტერბურგში ილია შეხვდა სინოდის ობერპროკურორ ობოლენსკის.

ხელნაწერთა ინსტიტუტში (კირიონის ფონდი) დაცული ცხუმელი ეპისკოპოსის, კირიონის პირადი წერილებიდან დასტურდება ილია ჭავჭავაძის აქტიური მონაწილეობა ამ შეხვედრებში.

1906 წლის 2 იანვარს ეპისკოპოსი კირიონი პეტერბურგიდან წერდა მღვდელ იოსებ ჩიჯავაძეს, რომ „საეკლესიო საქმეები კარგ დროს ირჩევა. ახლა აქ არიან საქართველოს უკეთესი წარმომადგენლები“ და პირველ რიგში ილია ჭავჭავაძეს ასახელებს. 10 ივნისით დათარიღებულ წერილში უკვე ჩიჯავაძე წერს კირიონს, რომ კრებას, რომელიც იმ დღეს გაიმართა ავტოკეფალიის აღდგენის

საკითხზე თბილისში, ილია ჭავჭავაძე ესწრებოდა. უფრო მოგვიანებით კი, 31 მარტით დათარიღებულ წერილში ჩიჯავაძე ატყობინებს ეპისკოპოსს, რომ „ნამესტნიკთან ყოფილა ი. ჭავჭავაძე, ბევრი ულაპარაკნიათ . . . დაურწმუნებია და ბოლოს ნამესტნიკს უთქვამს, საბჭო მექნება. . . და დასკვნას შემდეგ ულაპარაკისა საბჭოში დაგწერო... სხვათა შორის დიდი ბაასი ჰქონია ჭავჭავაძეს მამულების შესახებ, უთქვამ(ს), ყველა როგორ უსვინდისოთ და ჩუმათ ყიდნენ საეკლესიო მამულებს და სხვა“(ეპისკოპოსი კირიონი ს.№120).

ილია ჭავჭავაძის პირად საარქივო ფონდში (ჭავჭავაძე ს.№202) დაცულია ილიასავე ხელნაწერი რუსული ტექსტი, რომელიც წარმოადგენს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის აუცილებლობის შესახებ წარმოთქმული მოხსენების ნაწილს. მკვლევარი შ. ბადრიძე ვარაუდობს, რომ „შესაძლოა ეს სიტყვა ილიამ წაიკითხა ვორონცოვ-დაშკოვთან აუდიენციისას, რასაც მოწმობს მიმართვა: „თქვენო ბრწყინვალეებავ“. არც ისაა გამორიცხული, რომ ტექსტი იმ სიტყვის ნაწილი იყოს, რომლითაც ილია ჭავჭავაძემ სინოდის ობერ-პროკურორს ა.დ. ობოლენსკის მიმართა.“ (ბადრიძე 1987: 46).

ამ ტექსტიდან დასტურდება, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებდა ილია საქართველოს ავტოკეფალიის აღდგენის მოთხოვნას. ის წერს: „თქვენო ბრწყინვალეებავ, რუსეთის ფარგლებში ყველა არარუსს (ინოროდეცს) სარწმუნოებრივი მმართველობის საქმეში საკუთარი დამოუკიდებლობა აქვს. სომხები, მუსულმანები, ებრაელები და ა. შ. თავიანთი აღმსარებლობის მმართველობაში თვითთავადნი არიან. მათ აქვთ საკუთარი სასულიერო სასწავლებლები, სადაც სწავლა მშობლიურ ენაზეა და ყოველდღე მშობლიურის სწავლებას დათმობილი აქვს ფართო ადგილი. მათ დამოუკიდებლად მართავს საკუთარი სამღვდელთა. უცნაურია, რომ ამ სიკეთეს მოკლებულნი არიან მხოლოდ მართლმადიდებელი ქართველები, თითქოს და, სასჯელად მათი მართლმადიდებლობის გამო.“

მარტოდენ მართლმადიდებელი ქართველების უუფლებობამ შეიძლება წარმოშვას აზრი, რომ არარუსებისათვის, ეროვნული გაგებით, მართლმადიდებლურ რუსეთში სახეირო არაა მართლმადიდებლური სარწმუნოების აღმსარებლობა. საქმის ასეთი ვითარება შეიძლება აიხსნას მხოლოდ რაღაც გაუგებრობით, რომელსაც ამდენი ხანია, მხოლოდ ზიანი მოაქვს მართლმადიდებლობისათვის.

ამგვარი უზნური ვითარების შემდგომი შენარჩუნება, ჩვენი აზრით მიჩნეულ უნდა იქნეს უდიდეს სახელმწიფოებრივ და რელიგიურ შეცდომად.

ამიტომაც, განსახილველად წარმოგიდგენთ შუამდგომლობას, ქართული ეკლესიისათვის მის წიაღში უძველესი დროიდან არსებული ავტოკეფალიის დაბრუნების შესახებ; ვიმედოვნებთ, რომ ამით ვასრულებთ ჩვენს მოქალაქეობრივ ვალს და ვსასობთ, რომ ამ თხოვნამ თქვენი ბრწყინვალეების მხარდაჭერა დაიმსახუროს“ (ჭავჭავაძე ს.№202).

ობერ-პროკურორ ობოლენსკისთან ვიზიტისას ილიას, თითქოს, დაურწმუნებია სინოდის წარმომადგენელი საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის აუცილებლობაში; ობოლენსკი შეჰპირებია ქართველთა დეპუტაციას, რომ რუსეთის უწმინდესი სინოდი, გამონაკლისის სახით, ეგზარქოსად დანიშნავდა ქართველ მღვდელმთავარს და ამით შესაძლებელი გახდებოდა ყველა პრობლემური საკითხის მოგვარება.

მაგრამ, როგორც ეტყობა, ობოლენსკი დიდად არ თანაუგრძობდა ავტოკეფალიის იდეას და მან ეს საკითხი განსახილველად რუსეთის სამღვდელოების კრებისათვის გადადო.

ეპისკოპოსი კირიონი პეტერბურგიდან იწერებოდა, რომ დელეგაციამ წამოსვლის წინ ისევ სთხოვა ნამესტნიკს დახმარება და თუ სინოდი ვერ გადაწყვიტდა დადებითად ქართველთათვის საჭირო ამ საკითხს, მაშინ დელეგაციის წევრები დეპუტატის გაგზავნას აპირებდნენ ხელმწიფე-იმპერატორთან, რათა მისთვის ეთხოვათ დახმარება ამ საქმეში: „ბაშკირებიც კი ჰგზავნიან იმპერატორთან დესპანს და ჩვენ როგორ ვერ მოვახერხებთ . . .“

ილია ჭავჭავაძემ გზაში ნაცნობებს უთხრა: თავადაზნაურობას მადლობა სურდა გამოეცხადებინა ორივე ეპისკოპოსისათვის ჩვენი საეკლესიო (ავტოკეფალიის) საქმის დაცვის გამო, მაგრამ მთავრობამ ნება არ მისცაო“ (ეპისკოპოსი კირიონი ს.№273).

რუსეთის საეკლესიო სხდომაზე ეპისკოპოსების კირიონისა და ლეონიდეს, ასევე პროფესორების – ალექსანდრე ცაგარელისა და ნიკო მარის მცდელობა, დაესაბუთებინათ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურობის კანონიერება — უშედეგო აღმოჩნდა.

1906 წლის აპრილში ილია სახელმწიფო სათათბიროს წევრად აირჩიეს. მწერალმა გადაწყვიტა, სათათბიროს სხდომაზე მოხსენებით გაეტანა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხი.

1906 წლის ივნისში ილია ჭავჭავაძე ალექსანდრე ცაგარელთან ერთად სწვევია მიტროპოლიტ ანტონის და ხანგრძლივი საუბარი ჰქონია სინოდის თავმჯდომარესთან ქართველთა ეკლესიის თავისუფლების საკითხზე.

სხვადასხვა წყაროებიდან ვიგებთ, რომ „ამ ვიზიტის შემდეგ ილია უფრო არკვევდა საჭირო მასალებს, რასაკვირველია, მოხსენებისთვის“.

როგორც ჩანს, ამ ვიზიტისას განხილულა ასევე ახლად დანიშნული ეგზარქოსის, ნიკონის საქართველოში ჩამოსვლის საკითხიც.

ცნობილია, რომ 1906 წლის ივლისში, სინოდის დადგენილებით, საქართველოში ეგზარქოსად დანიშნეს ნიკონი. ქართველმა სამღვდელოებამ პეტერბურგში ილიას საპროტესტო დეპეშით აცნობა, რომ ხმა მიეწვდინა ახლად დანიშნული ეგზარქოსისთვის, რათა საქართველოში არ გამომეზავრებულიყო.

ილიას ალექსანდრე ცაგარელთან ერთად უთხოვია მიტროპოლიტ ანტონისათვის: „ეგზარქოსმა თავისი წასვლა საქართველოში ცოტა შეაგვიანოს, მანამდის იქ არეულობა არ დაწყნარდებაო. ამ დროს ილიას თურმე დეპეშა ხელში ეჭირა“.

ეგზარქოსი საქართველოში არ ჩამოსულა. 1906 წელს კი გაზეთი „შრომა“ იტყობინებოდა: „ეგზარქოსად დანიშნული ნიკონი, როგორც გავიგეთ, თბილისში არ ჩამოვა. სახელმწიფო საბჭოს წევრი თავადი ილია ჭავჭავაძე მიტროპოლიტ ანტონისთან იყო. ჭავჭავაძემ დაარწმუნა მიტროპოლიტი არ გამოეზავნონ საქართველოში ეგზარქოსი“ („შრომა“ 1906: №72).

ქართველ სასულიერო პირებს მტკიცედ ჰქონდათ გადაწყვეტილი, ყოველი ღონე ესმარათ საქართველოს ეკლესიის თვითმმართველობის დაუყოვნებლივ აღდგენისათვის. ამ საქმეში სამღვდელოებას უერთდებოდნენ ქართველი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწეები ილია ჭავჭავაძის წინამძღოლობით.

ერის ისტორიული და სულიერი ჭირ-ვარამის მოზიარე მწერალმა ყველაზე კარგად უწყოდა, რომ ქართველი ერის სულიერ და ხორციელ ცხოვრებას მუდამ ქრისტიანული სარწმუნოება კვებავდა, მართლმადიდებელი ეკლესია კი ყოველთვის ეროვნული იდეოლოგიის მესაძირკვე იყო; ამიტომაც მან ერთმანეთს დაუკავშირა ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის იდეა და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის საკითხი და უკვე როგორც უმაღლესი სათათბიროს წევრმა, განსაკუთრებით გააქტიურა თავისი ძალისხმევა ამ ორი მიმართულებით.

როგორც სხვადასხვა წყაროებიდან ირკვევა, ილია ხშირად ეთათბირებოდა საბჭოს წევრებს და სხვა თანამდებობის პირებს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხებზე. გადაწყვეტილი ჰქონდა, მოემზადებინა მოხსენება და სათათბიროს სხდომაზე მსჯელობის საგნად ექცია ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხი.

სამწუხაროდ, აგვისტოს შემზარავი ტრაგედიის გამო, მას თავისი განზრახვის აღსრულება არ დასცაღდა.

ყოვლადმხსნელი სასოება

მიუხედავად იმისა, რომ ილია ჭავჭავაძე მთელი სიგრძე-სიგანით აცნობიერებდა თავისი ქვეყნისა და თანადროული საზოგადოების მდგომარეობას – სულიერ მიძინებასა და ზნეობრივ დაცემას, იგი, როგორც ჭეშმარიტი ქრისტიანი, სასოწარკვეთილებას არასოდეს ეძლეოდა. იყო რეალისტი, მაგრამ ამავე დროს ღრმადმორწმუნე და ღვთის მსასოებელი. ეს სასოება რომ არა, ყოველივე ამის დამნახავს ბრძოლის სურვილი აღარ ექნებოდა.

მას ღრმად სწამდა, რომ ჩვენ „ნამყო გვექონდა, აწმყო გვაქვს და მომავალი გვექნება“ (გაზ. „იერია“ 1890წ.№33) და როცა გუღმსურვალე მამულიშვილი მამხილებელ სტატიებს წერდა ან თავის თხზულებებში მთელი სიმძაფრით ასახავდა ერის დაკნინებას, ამას აკეთებდა არა იმისთვის, რომ გულისტკივილის გამოთქმით დარდი გაექარვებინა, არამედ იმ უმთავრესი მიზნით, რომ საზოგადოება გამოეფხიზლებინა, მისი დაცემის ამსახველი სურათები სარკესავით დაედო მისთვის წინ და გამოსწორებაში დახმარებოდა.

მართლის თქმაში, სატკივრის მხილებაში გამოიხატებოდა მისი მოქალაქეობრივი მრწამსი, რომელსაც საფუძვლად სიმართლისა და ჭეშმარიტების სიყვარული ედო:

„ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართველისას ამბობს,

ჩვენს ცუდს არ ჰმაღავს, ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია!“

ბრიყვნი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს,

ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია!“

(ჭავჭავაძე 1987: 120)

„ყოვლადმხსნელი სასოებით“ გულანთებული მწერალი დიდი მონდომებით ხატავდა ცოცხალ სურათებს ქვეყნის რეალობიდან და ცოდვის მორევში ჩაფლულ თანამემამულეებს მოუწოდებდა კაცის კვლის, სიძვა-მრუშობის, მპარავობის, შურის, ხარბობის, ამპარტავნების, უსაქმურობის, უკეთურების, უსიყვარულობის, ურწმუნოებისა თუ უსასობის დაძლევისაკენ, მაგრამ მხილება საქმის მხოლოდ ერთი მხარეა, თუ კაცს მართლა გული შეგტკივა მხილებაზე, მას გამოსწორებაშიც უნდა დაეხმარო, ან იმაზე მაინც იზრუნო, რომ იგივე ცოდვა აღარ გაიმეოროს!

იღია ჭავჭავაძის აზრით, ქვეყანაში იყო ისეთი არაერთი საცდური, რომელიც არა ცალკეულ პიროვნებებს, არამედ მთელ ერს უბიძგებდა ცოდვისაკენ.

მართალია, საცდურის არსებობა შემცოდეს არ ამართლებს, მაგრამ თუ კაცს უნარი შეგწევს, მის თავიდან აცილებას უნდა ეცადო. თავად უფალმა გვასწავლა ლოცვაში ამის თქმა: „და ნუ შემიყვანებ ჩუენ განსაცდელსა“ (ახალი აღთქმაB 2003: მათე 6-13).

XIX საუკუნეში ქართველთა ასეთ საერთო საცდურად იყო ქცეული ბატონყმობა, რუსეთის თვითმპყრობელური რეჟიმის პოლიტიკური ბატონობა ჩვენს ქვეყანაზე და რუსეთის ეკლესიის წმინდა სინოდის მიერ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის შევიწროება.

ეპოქამ მოიტანა ეს თუ პოლიტიკურმა ვითარებამ, ბატონსა და ყმას შორის ურთიერთობა ძალიან გაუარესდა. ერთი ბოროტად იყენებდა თავის უფლებებს,

მეორესათვის კი გაუსაძლისი ხდებოდა მორჩილება და შურისძიებით ანთებული, შესაძლებლობა თუ მიეცემოდა, სასიკვდილოდაც კი იმეტებდა ბატონს.

რუსეთის ხელისუფლება ისეთ პოლიტიკას ატარებდა საქართველოში, რომ ქართველი კაცი ნამდვილად ვერ იგრძნობდა ვერც სიყვარულს და ვერც მზრუნველობას. შესაბამისად, მასაც არ ჰქონდა კეთილი განწყობა უმაღლესი ხელისუფლებისადმი.

რიგითი ერისკაცი, რომელსაც მოესპო საშუალება მშობლიურ ენაზე მოესმინა ღვთისმსახურება და ქადაგება, მოწმე ხდებოდა იმისა, თუ როგორ ძარცვავდნენ საეკლესიო ხელისუფალნი მისი მამა-პაპის წვითა და დაგვიტოვებდნენ ტაძრებს და ერის დაწყევლასაც კი არ ერიდებოდნენ, ნაკლებად-და დადიოდა ამ გაუცხოებულ ეკლესიაში და ერთმორწმუნე ერის მიმართაც ნდობა ეკარგებოდა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, დაირღვა ერის შინაგანი ერთობა, მისი სახელმწიფოებრივი ცნობიერება და ეკლესიისადმი დამოკიდებულებაც.

ამ უმაღლესი ღირებულებების დაკარგვით ადამიანი დაჩიავდა და უფრო ადვილი მოსანადირებელი გახდა სხვა ცოდვებისაგან.

ილია, როგორც ჭეშმარიტი მამულიშვილი და მოსიყვარულე ადამიანი, მთელი თავისი გულისხმევით ცდილობდა, ეს საცდური მოეშორებინა ქვეყნისათვის. მან დიდი წვლილი შეიტანა ყმების განთავისუფლების მშვიდობიანად განხორციელების საქმეში. მნიშვნელოვნად მოუმზადა ნიადაგი როგორც ქვეყნის დამოუკიდებლობას, ისე ავტოკეფალიის აღდგენასაც. მართალია, ამ ორიდან მწერალი ვერც ერთის განხორციელებას ვერ მოესწრო, მაგრამ ორივეს საძირკველში თითო დიდი ლოდი ჰქონდა ჩადებული.

მწერლის მთელი მხატვრული შემოქმედება და მისი საზოგადოებრივი თუ პრაქტიკული მოღვაწეობა ღვთისადმი უსაზღვრო სიყვარულითაა გაჯერებული, მოყვასისადმი თავდადებისა და საყოველთაო ჰუმანიზმის გრძნობითაა გასხივოსნებული.

გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია ილია ჭავჭავაძის შავი, მოკლე კონსპექტური ჩანაწერი „სიკვდილისათვის“ (1-17,13), რომელიც, როგორც ჩანს, უნდა იყოს ფრაგმენტი იმ ვრცელი მოხსენებისა სიკვდილით დასჯის აღკვეთის თაობაზე, რომელიც მწერალმა რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე წაიკითხა.

როგორც პავლე ინგოროყვა იგონებს, ილია ამ გამოსვლისათვის დიდხანს ემზადებოდა და თავისი სიტყვა წარმოუთქვამს 1907 წლის 17 აპრილს ან 2 მაისს. ამ სხდომაზე წარმოთქმული ზოგიერთი სიტყვის დაბეჭდვა მთავრობას აუკრძალავს და ამ აკრძალულ მოხსენებათა შორის ყოფილა ილის სიტყვაც.

როგორც ირკვევა, მწერალი თავის გამოსვლაში გმობდა სიკვდილით დასჯას, როგორც საზარელ აქტს და როგორც არაქრისტიანულ ქმედებას. ის წერდა: „ხოლო სამი რამ საბუთია წინააღმდეგ სიკვდილით დასჯისა:

ა) აჩუნგებს გრძნობას ბუნებურს, რომელსაც სისხლი ეზიზღება და ხშირი ნახვით კი ყურიც ეჩვევა და გრძნობაც. მაგალითად ახლა სიკვდილი ისეთი ჩვეული ამბავია, არავისდა უმღვრევს გულს და ყურადღებასაც არ იქცევს;

ბ) არყევს ზნეობას, რადგან ართმევს იმას, რისი მიცემაც არ შეუძლიან.

გ) შეცდომა დასჯისა არ სწორდება და უდანაშაულოს კლავს.

დ) ეწინააღმდეგება ქრისტიანობას, რომელიც დაფუძნებულია სიყვარულზე.

ე) მთელი ქვეყანა თხოულობს სიკვდილით დასჯის მოსპობას და თუ ბანის მიცემაში შევცდით ... ნუგეში იმაშია, რომ ავეყვით ხმას ღვთისას, რადგან ხმა ერისა არის ხმა ღვთისა.“

რთული ასახსნელი არ არის, თუ რატომ აკრძალა მთავრობამ 1907 წელს ამ სიტყვის გამოქვეყნება. ილიასეული დამაჯერებლობითა და ჩვეული უკომპრომისობით გამორჩეული მოხსენება მიმართული იყო რევოლუციის შემდგომი რეპრესიების წინააღმდეგ, რის გამოც რუსეთსა და საქართველოშიც მრავლად იყო აღმართული სასრჩობელები და იმპერიის რეაქციას საზოგადოების საუკეთესო ნაწილი ეწირებოდა.

ილია ჭავჭავაძისათვის ქრისტიანობა, ღვთისადმი რწმენა ცხოვრების კანონთა საზრისში იღო, ამიტომაც მიაჩნდა რომ „უმჯობესია ათი დამნაშავე გამართლდეს, ვიდრე ერთი მართალი დაისაჯოს“.

მწერალი ყველაზე უდიდესად, აღმატებულად და სანატრელად ადამიანში სიბრალულის მადლს თვლიდა: „მადლსაც სიმართლისას, პატიოსნებისას, სიყვარულისას, ნუგეშცემისას, ერთმანეთის განკითხვისას, შეწყნარებისას, შენდობისას — დასაბამად, სათავედ სიბრალულის მადლი აქვს. თუ გებრალეა, უსამართლობას ვერ უზამ; თუ გებრალეა, გყვარება კიდევ; თუ გებრალეა, უსამართლოდ ვერ მოექცევი; თუ გებრალეა, გულით წმინდით განიკითხავ; თუ გებრალეა, შეიწყნარებ; თუ გებრალეა, შეუნდობ“ ((ჭავჭავაძე 1988: 543),

ამბობს მწერლის ერთ-ერთი მხატვრული პერსონაჟი და ეს სიტყვები ავტორის მრწამსის გამოხატულებაა.

წიწამურის ტრაგედიის შემდგომ, როდესაც ილიას მეუღლე, ოლღა გურამიშვილი-ჭავჭავაძე თბილისის გენერალ-გუბერნატორს ილიას მკვლელების შეწყალებას სთხოვდა (გაზ. „დროება“ 1908წ. №22), ამ ფაქტს ასე ხსნიდა: „მე ღრმად მწამს, დღეს რომ ჩემი ქმარი ცოცხალი იყოს, შეუნდობდა იმათ, რომელთაც სასიკვდილოდ გაიმეტეს იგი და თავის უბედურ, გზა-აბნეულ ძმებად მიიჩნევდა. დღეს კი ჩემი ქმრის ხსოვნა საქართველოს ერის სულიერ ცხოვრებაში იმის მკვლელთა სიკვდილით დასჯით დაიხრდილება. ეს საზარელი სასჯელი დაარღვევს იმ ღვაწლს სიყვარულისას, ცხოვრების მასწავლებელ ქრისტის იმ საუკუნო მცნებას, რომლითაც ცხოვრობდა ჩემი განსვენებული ქმარი.“

თუკი ბოროტების ჯაჭვი არსებობს, არსებობს მიტევებისა და სიკეთის ჯაჭვიც და ქრისტიანი ადამიანის მორალური პასუხისმგებლობაც მათ შორის უპირატესის არჩევანში, ბოროტისაგან კეთილის გამიჯვნაშია.

ოლღა გურამიშვილმა სწორედ ეს შესძლო, როდესაც ხელისუფლებისაგან სამი სიკვდილმისჯილი პატიმრის შეწყალება ითხოვა.

„გრძნობა სულიერი მარტო ადამიანის ნიჭია“ – წერდა ილია და მან მთელი თავისი ძალ-ღონე, ღვთის მიერ მასზე მოვლენილი მაღალი ნიჭი ადამიანის სულში ადამიანური გრძნობის გაღვიძებასა და კაცთა შორის სიყვარულის განმტკიცებას შეაღია. კეთილისმოქმედი ადამიანის დანიშნულებასაც სწორედ ამაში ხედავდა მწერალი და როდესაც „მართლად გულადტკინებულ მოღვაწეზე“ საუბრობდა, აღნიშნავდა, რომ ასეთი კაცი დაუძინებელი მოქმედია, „ის იღწვის, ვიდრე ბნელს არ გაათენებს ჭეშმარიტების სხივითა, ან ვიდრე თვითონ დღე არ დაეღვევა...“

ჩვენი ხალხის ისტორიიდან ვერ გავიხსენებთ სხვა პიროვნებას, ვისაც ამდენი ებრძოლოს, ეღვაწოს, ეშრომოს, ვისაც ამდენი ეთესოს და ეზრუნოს კეთილი ნაყოფის აღმოსაგებლად, ვიდრე ილიას.

ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდას ჰქონდა გაცნობიერებული სავალი გზის სიძიძე, თავისი „დანიშნულება და საღმრთო ვალი“. 1858 წელს, სრულიად ახალგაზრდა პოეტი წერდა:

„დაე, თუნდ მოგკვდე, არ მეშინიან,
მაგრამ კი ისე, რომ ჩემი კვალი

ნახონ მათ, ვინცა ჩემს უკან ვლიან,
თქვან აღასრულა მან თვისი ვალი“

(ჭავჭავაძე 1987: 66)

ძნელი სათქმელია, თუ როგორ შეხვდნენ 21 წლის ჭაბუკის ამ სიტყვებს მისი თანამედროვენი, მაგრამ დღეს ცხადზე ცხადია, რომ იმ საბედისწერო უამს ილია უფლისმიერი დანიშნულების აღმსრულებლად მოეველინა საქართველოს და ნახევარი საუკუნის მანძილზე საოცარი ერთგულებითა და მოთმინებით ზიდა ქვეყნისთვის საჭირო ყველა დიდი საქმის მძიმე ჭაპანი.

გლახთა განთავისუფლების რეფორმა, სახელმწიფო მამულების იჯარით გაცემა, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების შექმნა, გზების კეთილმოწყობის, რკინიგზის, მეღვინეთა საზოგადოების, ერობის, თვითმმართველობის, ნაფიც მსაჯულთა საკითხები; ქართული ეკლესიისა და სამღვდელთა პრობლემები; ქართული მწერლობის, ლიტერატურული კრიტიკის, გამომცემლობის გულშემატკივრობა; სასკოლო სახელმძღვანელოების გამოცემა, ქართული ენის სიწმინდის დაცვა, ქართული თეატრის, მუზეუმების დაარსებისა და განვითარების საკითხები; „საქართველოს მოამბის“, „ივერიის“, სათავადაზნაურო ბანკის დაარსება და ხელმძღვანელობა; იმპერიის სახელმწიფო სათათბიროში ერის სასიცოცხლო ინტერესების დაცვა და ა.შ. — ეს იმ საქმეთა არასრული ჩამონათვალია, რომელთა გაძღოლა და აღსრულება ამ ჩვენმა დიდმა წინაპარმა შეძლო. „მისი გენია და ნებისყოფა შინაგანად მომზადებული აღმოჩნდა ამ ისტორიული მისიისთვის“ (კათოლიკოს პატრიარქი ილია II 1987:21)

„თუ თვით არ ვიწვით, ვერ ვპოვებთ კეთილსა შესაკრებელსა“ — ასე მიაჩნდა ილიას და ეს „კეთილი შესაკრებელი“ მის მიერ აღსრულებული საქმეები და ის უნიკალური შემოქმედებითი მემკვიდრეობაა, ქართველი ერის სამსხვერპლოზე რომ მიიტანა ჩვენმა დამაშვრალმა წინამძღვარმა.

ილია ჭავჭავაძის ნაწერების სარწმუნოებრივი კუთხით კვლევამ დაგვარწმუნა, რომ ის არა მხოლოდ რელიგიურად განსწავლული იყო, იცოდა და აინტერესებდა წმიდა წერილი, ქრისტიანული მოძღვრება, საეკლესიო საკითხები და ზნეობა, არამედ ეს სულისკვეთება იყო სათავე და განმსაზღვრელი მთელი მისი მოღვაწეობისა.

დღესაც, თითქმის საუკუნის გასვლის შემდეგ, მიუხედავად ღირებულებათა გადაფასებისა, ქართული ლიტერატურული აზროვნება კვლავ ვალში რჩება ამ დიდი მოაზროვნის წინაშე.

იქნებ ჩვენი თაობის ვალი და საქმე იყოს მწერლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მთელი სიმართლითა და სიღრმით აღნუსხვა, მისი მრწამსის, მსოფლმხედველობისა და მწერლური ჩანაფიქრის განსაზღვრა და დადასტურება; მით უფრო მას შემდეგ, რაც საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის წმიდა სინოდმა, 1987 წელს, ერისა და ეკლესიის წინაშე დიდი დამსახურების, მისი ღვაწლისა და მოწამეობრივი აღსასრულის გამო, ილია ჭავჭავაძე წმინდანად შერაცხა და უწოდა მას წმიდა ილია მართალი.

კათალიკოს-პატრიარქი ილია II ქადაგებაში აღნიშნავდა: „ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობა იწყება საქართველოსთვის საბედისწერო უამს, როცა ჩვენმა სამშობლომ დაკარგა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, როცა საქართველოს ეკლესიას მოჰკვეთეს თავი და დაუმორჩილეს რუსეთის ეკლესიის სინოდს, როცა ერის სული იყო ჩამკვდარი, სიწმიდე შელახული, – ბეთლემი უკაცური..“

ამ დროს, ღვთის განგებით, მოგვევლინა ილია, როგორც წინასწარმეტყველი და მქადაგებელი, როგორც „ხმა მღალაღებელი უდაბნოსა შინა“, სიტყვა მართალი და ჭეშმარიტი, რათა ბიბლიურ მოსესავით აელო მოწამეობრივი ტვირთი ერის წინამძღვრისა.

მისი გენია, მისი საოცარი ნებისყოფა მირონცხებული და შინაგანად მომზადებული აღმოჩნდა ამ ისტორიული მისიისათვის. . . .

სწამდა, რომ მისი თანამედროვე საქართველოს გადარჩენა მხოლოდ ქრისტიანული სარწმუნოების განმტკიცებას შეეძლო, რომ ესწავლა ხალხს გარჩევა კეთილისა და ბოროტისა, ცოდვისა და მადლისა, ჩასწვდომოდა ცხოვრების არსსა და მიზანს, პიროვნების დანიშნულებას, ეგრძნო ჭეშმარიტი თავისუფლება და ბედნიერება. . . .

გარდაცვალება არ ეთქმის მის სიკვდილს. ეს იყო ჯვარცმა და მსწრაფლამაღლება: ეს იყო გარდასახვა, თითოეულ ქართველში გაბნევა და მასში ერის სიყვარულად აღდგომა. . . .

წმიდანად აღიარების შემდეგ ილია არის არა მარტო პოეტი, მწერალი, საზოგადო მოღვაწე, არამედ გამორჩეული მოძღვარი, მქადაგებელი სიკეთისა და სიმართლისა, რწმენისა. წმიდანად აღიარების შემდეგ ის არის დიდი სულიერი მფარველი ჩვენი, დამხმარე, შუამდგომელი წინაშე ღვთისა. იგი ამიერიდან არის მფარველი ჩვენი კულტურის, ჩვენი მწერლობის, ჩვენი ახალგაზრდობის, ჩვენი მომავალი თაობისა“ (კათალიკოს პატრიარქი ილია II 1987:22)

... თითქოს, „უამი დადგაო“, ფასეულობათა ახლებურ ხედვაში ილია თითოეულმა ჩვენგანმა ხელახლა იპოვა, თუმცა ის არ იყო საძიებელი, ის ჩვენს სულებს საუკუნის მანძილზე წარმართავდა; ამ უკმარისობას წერტილი გაღვიძებულმა ცნობიერებამ დაუსვა. ილია წმინდანად შეირაცხა და მისი შემოქმედების ზნეობრივი გაბრწყინებაც, თითქოს, თავიდან გახდა შესაძლებელი და საჭიროც.

წმინდანის შარავანდდით სხივმოსილი მწერლის შემოქმედება საფიქრალ-სააზროვნოს ყველა დროსა და ეპოქაში დატოვებს, აქ ყველაფერი შთამბეჭდავია იმის მიხედვით, თუ რა სურვილით, რა მიზნით მივალთ ამ დიდ შემოქმედთან.

ილია ჭავჭავაძის სამომავლო ოცნება ქვეყნის დამოუკიდებლობა და ძლიერება, ერის სულიერი ამაღლება და ზნეობრივი გაბრწყინება იყო. ამ ოცნებას შეაღია მან თავისი ცოდნა და გამოცდილება. ეს მისია განესაზღვრა მას საღვთო განგებულებით ქართველი ერის ისტორიაში და ამიტომაც ჰგავდა მთელი მისი ცხოვრება და თვით სიკვდილიც კი – უფლის საგანგებო დანიშნულების აღსრულებას.

წმიდა ილია მართლის მხატვრული შემოქმედებისა და პუბლიცისტიკის კომპლექსური კვლევის შედეგად ირკვევა, რომ რელიგიურობა ავტორის მსოფლმხედველობის განმსაზღვრელი უმაღლესი ფასეულობაა და წინამდებარე ნაშრომიც ყოველივე ამის დადასტურების მცდელობას წარმოადგენს.

დ ა ს კ ე ნ ა

1. ილია ჭავჭავაძე როგორც პუბლიცისტურ წერილებში, ისე მხატვრულ ლიტერატურაში, არაერთგზის მიმოიხილავს საქართველოს წარსულს და გამოკვეთს რელიგიის როლს ჩვენი ქვეყნის ეროვნული მეობისა და სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებაში. იგი მიიჩნევს, რომ ქრისტეს რჯული სარწმუნოებით აღმსარებლობასთან ერთად ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილთა გამაერთიანებელი „პოლიტიკური ქვითკირი“ იყო და მან გამოატარა საქართველო საუკუნეების ქარცეცხლს.

2. მწერალმა არაერთი სტატია მიუძღვნა სარწმუნოებისადმი ქართველთა ერთგულებასა და თავგანწირვას. მისი აზრით, სწორედ ეს მსოფლმხედველობრივი სიმტკიცე და ღვთიური მადლი იყო ჩვენი უმთავრესი საუნჯე XIX საუკინემდე. ის, თუ რა იყო ქრისტიანობა პირადად მისთვის, ჩანს შემდეგი სიტყვებიდან: „ადამიანის მხსნელი მისი რჯული და სარწმუნოება“

3. სარწმუნოებრივი გრძნობის მეტ-ნაკლებობა ეკლესიის მდგომარეობაზე იყო მუდამ დამოკიდებული. ის ლოცვებითა და საღმრთო წერილის მცნებებით მუდამ აღვიძებდა და აძლიერებდა სარწმუნოების უზენაეს გრძნობას. ღვთის სახელში ადამიანები ერთად აღიდებდნენ ღმერთს. ეკლესიის წიაღში იყო თანასწორობა და სიყვარული. მწერალი მადლობდა ღმერთს ყოველივე ამისათვის და აღიდებდა იმ ადამიანებს, რომლებსაც ეკლესია-მონასტრების აღმშენებლობა „სულის წყრვილად ჰქონდათ ქცეული“.

4. ილია ჭავჭავაძეს განსაკუთრებული კეთილგანწყობა ჰქონდა იმ სასულიერო პირებისადმი, რომლებიც ღირსეულად აღასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას. ეს ჩანს გაბრიელ ეპისკოპოსისა და ალექსანდრე ოქროპირიძისადმი მიძღვნილი წერილებიდან.

ბერ-მონაზვნების, მესვეტე თუ განდევილი მამების ღვაწლის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებებიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ წმინდა ილია მართალი კიდევ უფრო მეტად აფასებდა სულიერი მოღვაწეობის ასკეტურ გზას. სიტყვებით: „სვიმონ მესვეტე სვეტზე ავიდა და იქ მიეცა გახრწნილებას სულის საოხად, და ნუთუ ეს სიზარმაცით მოუვიდა და ქვეყანას იმიტომ მოერიდა, რომ ქვეყანა ხელ-ფეხის მოძრაობას, გარჯასა და მუშაობას ჰთხოულობდა და

სვეტზედ კი უძრავად შეეძლო დებულებიყო. ამისთანა ამბავს სხვა მიზეზი აქვს, რომელიც თავს იმაღავს ადამიანის მრავალფერს ბუნებაში...“ მწერალმა გამოხატა თავისი დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი, მომდევნო ფრაზით კი იმაზე მიგვანიშნა, რომ ამგვარი სულიერი ღვაწლის მნიშვნელობა ყველას არ ესმის (ჭავჭავაძე 1991: 371).

5. წმინდანთა მნიშვნელობას მართალმორწმუნე ერისათვის ილია ჭავჭავაძე ორ სხვადასხვა ასპექტში განიხილავს – მათი ლოცვითი შემწეობისა და პირადი მაგალითის კუთხით. იგი მიიჩნევს, რომ ამ „უძველესთა და უდიდესთა მოქმედთა მეოხებითა და ღვაწლით ვსულდგმულობთ“ და, რომ ერი მათში „პოულობს თავის სულსა და გულსა, თავის მწვრთნელსა... თავის ხატსა და მაგალითს“.

ილიამ არა ერთი წერილი და მხატვრული ნაწარმოები მიუძღვნა წმინდანად შერაცხილ თანამემამულეებს, მაგრამ ის საოცარი ნიჭიც აღმოაჩნდა, რომ თავის თანამედროვე ადამიანებშიც დაენახა ის ღირსებები სულისკვეთება და ქრისტიანული სათნოებები, რომელსაც ადამიანები უფალთან მიჰყავს და წარუვალი გვირგვინით მოსავს.

ილიას თანამედროვენი, ეპისკოპოსები: გაბრიელ ქიქოძე და ლეონიდე ოქროპირიძე, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე დიმიტრი ყიფიანი საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ წმინდანებად შერაცხა.

6. ქრისტიანის სულიერი სახისა და აღმსარებლობის მაჩვენებელი მისი ზნეობაა. ილია ჭავჭავაძისათვის ზნეობრივი საწყაო უფლის მცნებები და სათნოებებია. მათ დაცვას იგი უმნიშვნელოვანეს საქმედ მიიჩნევს, როგორც თითოეული ადამიანისათვის, ისე ერისათვის.

7. გარდა იმისა, რომ ილია ჭავჭავაძის ცხოვრება და მისი ნაწერები ირეკლავს ამ პიროვნების მსოფლმხედველობას, მწერლის ლირიკაში, პუბლიცისტიკასა და პირად წერილებში არის ბევრი ისეთი გამონათქვამი, რაც პირდაპირი დასტურია მისი მართლმადიდებლური აღმსარებლობისა და სამი სათნოებისა: ღვთისადმი რწმენის, მისი მსასოებლობისა და მისადმი სიყვარულისა. ილიას სემოქმედებით მემკვიდრეობაში ლირიკული ნაწილი არც ისე დიდი მოცულობისაა (თითქმის ნახევარი ტომი), მაგრამ სიწმინდითა და საღმრთო მადლით აღბეჭდილი ეს ლექსები ყველაზე ნათლად ირეკლავენ ავტორის მათლმადიდებლურ მსოფლმხედველობასა და მრწამსს.

8. ილია ჭავჭავაძის პოემა „განდეგილი“ ყოველთვის წარმოადგემდა კრიტიკოსთა და მკვლევართა განსჯის საგანს. აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა პოემის დედააზრის გაგება, ილიას მხატვრული ჩანაფიქრი და დამოკიდებულება განხილული საკითხისადმი. ლიტერატურული კრიტიკის მიმოხილვამ დაგვანახა, რომ მკვლევარნი ამ პოემას ყოველთვის აფასებდნენ მათი ეპოქის, ცნობიერების და მსოფლმხედველობის გადასახედიდან. სამწუხაროდ, არც ერთ კრიტიკოსსა თუ მკვლევარს არ უცდია განდეგილობის არსის ახსნა ქრისტიანული მორალიდან გამომდინარე და ამის მიზეზიც ეპოქის ცნობიერებით განპირობებული ლიტერატურული აზროვნების (სოც. რეალიზმი) თავისებურებებში უნდა ვეძებოთ.

ვიდრე მეცნიერთა საკვლევი პოზიცია არ დაუახლოვდა ავტორისას, პოემის იდეური შინაარსი არ გაიხსნა. ამის გამო, ათეული წლების განმავლობაში მეცნიერთა მიერ მწერლის ჩანაფიქრის დეფინიცია უპირისპირდებოდა ილიას ცხოვრებისეულ მრწამსს.

9. რამდენადაც ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სფეროს ეპიკური ჟანრი წარმოადგენს, რომელშიაც მწერლის ჩანაფიქრი მეტწილად გმირთა სახეების წარმოჩენით რეალიზდება, ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ, თუ რა ზნეობრივი გადასახედიდან უყურებს და აფასებს მწერალი ამ გმირებს. ეპიკური თხზულებების გმირთა სახეების შესწავლის შედეგად მივედით იმ დასკვნამდე, რომ თითოეული მათგანის ცხოვრება ქრისტიანული მორალის კუთხით არის შეფასებული. აქედან გამომდინარე, სწორედ ეს არის ავტორის საჭვრეტი პოზიცია.

10. ქრისტიანული დღესასწაულების აღნიშვნა საეკლესიო ღვთისმსახურების მნიშვნელოვანი ნაწილია. ამ გზით ყოველწლიურად ხდება განახლება სიხარულისა. ილია ჭავჭავაძეც, როგორც ამ სიხარულის თანაზიარი და თანაგანმცდელი საგანგებო სტატიებით ეხმიანებოდა ხოლმე დიდებულ დღესასწაულებს: ქრისტეშობას, აღდგომას, ნინობას და სხვადასხვა წმინდანთა ხსენების დღეებს.

11. იმის გასარკვევად, თუ რამდენად ღრმად იყო ქრისტიანული მრწამსი გამჯდარი მწერლის ცნობიერებაში, ჩვენ შევეცადეთ დაგვირგებოდათ მის მიმართებას სხვა ღირებულებებთან, კერძოდ ეროვნებასა და მეცნიერებასთან. ხშირად გვსმენია ხოლმე ამგვარი დაპირისპირება: ეროვნება თუ სარწმუნოება,

მეცნიერება თუ სარწმუნოება. ილიასთან მსგავსი რამ არსად არ გვხვდება, პირიქით, იგი ყოველთვის ხაზს უსვამს იმას, რომ ქართველისათვის მამული და რწმენა ერთი მთლიანობაა, ქრისტიანობა მისთვის დედა სარწმუნოებაა. ხოლო თუ მოვიწადინებთ იმის გარკვევას, თუ ამ ორთა შორის რომელს ენიჭება უპირატესობა, ეს კარგად ჩანს მწერლის სიტყვებიდან, სადაც ილია ამბობს, რომ ჩვენმა ერმა სულიერი და ხორციელი ძალ-ღონე, სიყვარული სამშობლოსი და გვარ-ტომობისა „სარწმუნოებას ქვეშ დაუყენა, ყოველივე ეს მას დაუმორჩილა“ და ამას უდიდეს „სასწაულს“ უწოდებს.

12. ურწმუნო ადამიანი უმაღლეს ჭეშმარიტებად მიიჩნევს თავისი კვლევის შედეგებს, რომელსაც მეცნიერებას უწოდებს, მაგრამ რეალურად მეცნიერება უზენაესი დეოთაებრივი ჭეშმარიტებისაგან განცალკევებით არ არსებობს, მეცნიერის სწრაფვა მიმართული უნდა იყოს სწორედ მისი წვდომისაკენ. სხვა შემთხვევაში მარადიულ ჭეშმარიტებას კი არა დააკლდება რა, მაგრამ მეცნიერება ცრუ მეცნიერებად იქცევა. ამიტომ ილია ჭავჭავაძე მაღალ შეფასებას აძლევდა მათ, ვინც მეცნიერებასა და სარწმუნოებას ერთმანეთს კი არ უპირისპირებდა, არამედ ერთმანეთთან არიგებდა.

13. ილია ჭავჭავაძე ყველაზე ხშირად თავის მკითხველს სულიერი სიფხიზლისაკენ მოუწოდებდა. მას კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ ხორცისა და სულის, ცოდვის და მადლის ჭიდილი ადამიანში მთელი ცხოვრების მანძილზე გრძელდება და რა სულიერ სიმაღლეებსაც არ უნდა მიაღწიოს მან დაცემისაგან დაზღვეული არასოდეს არის.

14. ჭეშმარიტად გულშემატკივარი ადამიანი მოყვასის ნაკლს კი არ დაფარავს, არამედ აუცილებლად მიუთითებს მას. ეს ხდება არა ნიშნის მოგების მიზნით, ან საკუთარი უპირატესობის წარმოსახენად, არამედ მოყვასის გამოსწორებისა და განწმენდისათვის. სწორედ ამიტომ, ილია არ ერიდებოდა ნაკლის მხილებას არამარტო ერში, არამედ ეკლესიის შიგნით, თვით სასულიერო პირთა შორისაც.

15. ჭეშმარიტი ზნეობის ფასის მცოდნე ადამიანი უკეთ აცნობიერებს ზნეობრივი ნაკლულოვანების შედეგებს, ამიტომაც, სრულებით არ არის გასაკვირი, რომ ილია ჭავჭავაძე ძალზე ხშირად წერს ამ თემაზე. ადამიანის სულიერი დაკნინებისა და სიწმინდეთა დესაკრალიზების მიზეზს იგი რწმენის შესუსტებასა და დაკარგვაში ხედავს. პუბლიცისტურ წერილებში, შემზარავ

მაგალითებსა და ავტორისეულ შეფასებებში იკითხება დიდი გულისტკივილი და წუხილი, უდიდესი აღშფოთება, შეურიგებლობა ცოდვით დაცემული და ზნეობრივად გადაგვარებული ერის მდგომარეობის გამო. როცა გულმხურვალე მამულიშილი მამხილებელ სტატიებს წერდა და მთელი სიმძაფრით ასახავდა ერის დაკნინებას, ამას აკეთებდა არა იმისათვის, რომ გულისტკივილის გამოთქმით დარდი გაექარებინა, არამედ იმ უმთავრესი მიზნით, რომ საზოგადოება გამოეფხიზლებინა, მისი დაცემის ამსახველი სურათები სარკესავით დაედო მისთვის და გამოსწორებაში დახმარებოდა.

16. ერის დაცემა და წარსულთან დაპირისპირება ილიას მხატვრული თხზულებებიდან ყველაზე მეტად საზგასმულია პოემა „აჩრდილში“. ავტორმა ამ ნაწარმოებში წარმოაჩინა თუ როგორ მიმართებაში იყო მისი ერი მარადიულ ზნეობრივ კატეგორიასთან – ღვთიურ სახიერებასთან. ავტორს მიაჩნია, რომ „მტვრად გარდაქმნილი“ და „თვის დენაში შეყენებული“ ქვეყნის ხსნა ჯერ კიდევ შეიძლება, მაგრამ ამისთვის საჭიროა მთელმა საქართველომ დაინახოს „მცნების ნათლით ამაღლების“ აუცილებლობა.

17. XIX საუკუნის ერთ-ერთი „წყველა-კრულვიანი სატიკივარი“ ქართული ეკლესიის უფლება აყრილი მდგომარეობა და, კერძოდ, მისი ავტოკეფალიურობის დაკარგვა იყო. იმპერიული ადმინისტრაციის სეპარატისტული განწყობა, საეკლესიო მმართველობაში შექმნილი მძიმე ვითარება, ქართულად ღვისმსახურების აკრძალვა და სასულიერო სემინარიებში მშობლიურ ენაზე სწავლების გაუქმება არაეთხელ გამხდარა ილია აღშფოთებისა და გულმტკივნეული განსჯის საგანი. ილია ჭავჭავაძე კირიონ და ლეონიდე ეპისკოპოსებთან, დეკანოზ კალისტრატე ცინცაძესთან ერთად, ალექსანდრე ცაგარელთან, ნიკო მართან, ექვთიმე თაყაიშვილთან, იაკობ გოგებაშვილთან და სხვა ქართველ მეცნიერებთან ერთად აქტიურად იყო ჩაბმული ეკლესიის დამიუკიდებლობის აღდგენის საკითხთან დაკავშირებულ მოძრაობაში. ხელმძღვანელობდა ქართველთა დეპუტაციას და სხვადასხვა დროს თბილისსა თუ პეტერბურგში აწარმოებდა მოლაპარაკებებს მეფისნაცვალთან, ობერ-პროკურორთან, სინოდის წარმომადგენლებსა და სახელმწიფო სათათბიროს საბჭოს წევრებთან ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის თაობაზე.

18. მიუხედავად იმისა, რომ ილია ჭავჭავაძე მთელი სიგრძე-სიგანით აცნობიერებდა თავისი ქვეყნისა და თანადროული საზოგადოების მდგომარეობას

– სულიერ მიძინებასა და ზნეობრივ დაცემას, იგი, როგორც ჭეშმარიტი ქრისტიანი სასოწარკვეთილებას არასოდეს ეძლეოდა. იყო რეალისტი, მაგრამ, ამავე დროს, ღრმად მორწმუნე და ღვთის მსასოებელი. ეს სასოება რომ არა, ყოველივე ამის დამნახავს ბრძოლის სურვილი აღარ ექნებოდა.

იმ „ყოვლადმხსნელი სასოებით“ გულანთებული მწერალი დიდი მონღომებით ხატავდა ცოცხალ სურათებს ქვეყნის რეალობიდან და ცოდვის მორევში ჩაფლულ თანამემამულეებს მოუწოდებდა კაცის კვლის, მპარაობის, შურის, ხარბობის, ამპარტაუნების, ფარისევლობის, უსაქმურობის, უსიყვარულობის, ურწმუნოებისა და უსასოობის დაძლევისაკენ. ის არა მხოლოდ სამწერლო, არამედ საზოგადოებრივი მოღვაწეობითაც ზრუნავდა იმისთვის, რომ მის თანამემამულეებს ეცხოვრათ დამოუკიდებელ, მართლმადიდებელ, სამართლებრივ სახელმწიფოში და პოლიტიკური თუ სოციალური უსამართლობით გამოწვეული საცდურები ნაკლებად ჰქონოდათ.

იღია ჭავჭავაძის მხატვრული შემოქმედების, პუბლიცისტიკისა და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის მრწამსი ქრისტიანული და ეროვნული მსოფლმხედველობითაა განსაზღვრული. ამას მოწმობს არა მარტო ლირიკული და ეპიკური შედევრები, არამედ მთელი მისი ცხოვრების გზა, საზოგადოებრივი თუ პრაქტიკული მოღვაწეობა და სიცოცხლის დასასრულიც.

დამოწმებული სამეცნიერო ლიტერატურა და წყაროები:

- აბაშიძე 1962: აბაშიძე კ. ეტიუდები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, 1962.
- ახ. აღთქუმაშვილი 2003: ახალი აღთქუმაშვილი. წმიდა ოთხთავი და სამოციქულო (შეჯერებული გიორგი ათონელის რედაქციასთან) თბილისი: „საქართველოს საპატრიარქო“, 2003.
- ახმეტელი 1986: ახმეტელი ვ. ილია ბრძენის გარშემო. საქართველოს მზე და სიყვარული ალბონის კუნძულზე (მასალები ინგლისური დღიურიდან). ვ. შარაძის რედაქციით. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1986.
- ბუბულაშვილი 2003: ბუბულაშვილი ე. ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ეკლესიის საკითხები. თბილისი: 2003.
- ბარბაქაძე 2005: ბარბაქაძე ი. ქრისტიანული მოტივები ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში. საკანდიდატო დისერტაცია. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი. თბილისი: 2005.
- ბადრიძე 1987: ბადრიძე შ. ილია ჭავჭავაძე და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი. ჟ. ჯვარი ვახისა. №1. თბილისი: „საქართველოს საპატრიარქო“, 1987.
- ბაქრაძე 1984: ბაქრაძე ა. წიწამური. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“, 1984.
- ბაქრაძე 1992: ბაქრაძე ა. ილია და აკაკი. თბილისი: გამომცემლობა „საქართველო“, 1992.
- ბეროშვილი 1989: ბეროშვილი ი. განკაცებული ადამიანი: (ილიას ათი მცნება ადამიანის განკაცების შესახებ). თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“, 1989.
- ბოლქვაძე 1908: ბოლქვაძე მ. ახლო წარსულიდან. ილია ჭავჭავაძე რუსეთში. ჟ. განათლება №3-4, (სამეცნიერო პედაგოგიური და სალიტერატურო ჟურნალი) თბილისი: 1908.
- გაბაშვილი 1996: გაბაშვილი რ. ილია ჭავჭავაძის ეკონომიურ მოღვაწეობაზე. ილია ემიგრანტთა თვალთ. ტ. I. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“, 1996.
- გაჩეჩილაძე 1957: გაჩეჩილაძე ს. ლიტერატურისმცოდნეობის შესავალი. თბილისი: „თბილისის სახ. უნივერსიტეტი“, 1957.
- გიორგაძე 1987: გიორგაძე ი., გურგენიძე ნ. ილია ჭავჭავაძე – ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანე. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1987.

- გონჯილაშვილი 2001:** გონჯილაშვილი ნ. მაგრამ ქართველნი, სად არის გმირი... („ბაზალეთის ტბის“ სახისმეტყველებისათვის). ჟ. ლიტერატურული ძიებანი, XXII. თბილისი: 2001.
- ღურნოვო 1907:** ღურნოვო ნ. ბედი ქართული ეკლესიისა (თარგმანი გ.ტოტონავასი გაზ. „რუსსკი სტიაგის“ 1907 წლის პუბლიკაციებიდან)
- ეპ.ალექსანდრე...1996:** ეპისკოპოსი ალექსანდრე (სიმონოვ-ტიანშანსკი), მართლმადიდებლური კატეხიზმო. თბილისი: „საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა“, 1996.
- თაბუკაშვილი 1998:** თაბუკაშვილი მ. თავადი ილია ჭავჭავაძე. ჟ. ბალავარი №2-3, თბილისი: 1998.
- თაყაიშვილი 1991:** თაყაიშვილი ე. ემიგრანტული ნაშრომები. (მრავალტომეული, გ. შარაძის რედაქციით) ტ. I. „დაბრუნება“. თბილისი: 1991
- თვარაძე 1972:** თვარაძე რ. გალაკტიონი, გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება ტ. II. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“, 1972.
- ივერია 1879:** ივერია, №1. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1879.
- ივერია 1882:** ივერია, №10. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1882
- ივერია: 1886:** ივერია, №9. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1886.
- ივერია: 1887** ივერია, 17 ივნისი. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1887.
- ივერია: 1887** ივერია, №70. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1887.
- ივერია: 1888** ივერია, №9. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური სგაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1888.
- ივერია: 1888** ივერია, №17. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1888.
- ივერია: 1888** ივერია, №191 საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1888.
- ივერია: 1897** ივერია, №72. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1897.
- ივერია: 1897** ივერია, №75. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1897.
- ივერია: 1898** ივერია, №103. საპოლიტიკო და სალიტერატურო ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძე), 1898.

- ი. ჭავჭავაძე...1957:** ილია ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში ტ. I. შემდგენელი ი. ბოცვაძე. თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, 1957.
- ი. ჭავჭავაძე...1958:** ილია ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში ტ. II შემდგენელი ი. ბოცვაძე. თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, 1958.
- ინგოროყვა 1975:** ინგოროყვა პ. ახალი ქართული ლიტერატურის ფუძემდებლები. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1975.
- კათალიკოს... 1987:** კათალიკოს-პატრიარქი ილია II. (1987წლის 2 აგვისტოს ქადაგება). ჟ. ჯვარი ვაზისა №1. თბილისი: „საქართველოს საპატრიარქო“, 1987.
- კალანდარიშვილი 1992:** კალანდარიშვილი გ. ასკეტიზმის პრობლემა ილია ჭავჭავაძის „განდევილში“. მაცნე №4 (ენისა და ლიტერატურის სერია). საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, 1992.
- კალანდაძე 1996:** კალანდაძე შ. ილია ჭავჭავაძის რელიგიის ფილოსოფიაზე. ილია ემიგრანტთა თვალით, ტ.I (რედაქტორი დ. სინჯარაძე). თბილისის ი. ჭავჭავაძის ლიტ-მემორიალური მუზეუმი. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“, 1996.
- კაკაბაძე 2003:** კაკაბაძე მ. ეროვნული გმირის იდეა პოლიკარპე კაკაბაძის „ვახტანგ გორგასლისა“ და „კახაბერის ხმალში“. ჟ. ლიტერატურული ძიებანი, ტ.XXIV.2003.
- კაკაბაძე 2005:** კაკაბაძე გ. დმერთთან მისთვის ვლადპარაკობ. წიგნები (გაზეთ „24 საათის“ ყოველკვირეული დამატება), №6/25, 2005.
- კაშია 1996:** კაშია ჯ. წმიდა ილია მართალი ერის დიდი მამა. ილია ემიგრანტთა თვალით. ტ.II. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“, 1996.
- კირიონ II 1906:** კირიონ II (საბაგლიშვილი), ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული კირიონ საბაგლიშვილის საარქივო ფონდი: №264, №272, №273, №282,
- კოტეტიშვილი 1959:** კოტეტიშვილი ვ. XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1959.
- კოტეტიშვილი 1996:** კოტეტიშვილი ფ. ილია ჭავჭავაძის პროზის პოეტიკა, ქართველ მწერალთა ესთეტიკური ნაზრევიდან. თბილისი: 1996.
- მინდიაშვილი .2003:** მინდიაშვილი ა. ქრისტიანულ-რელიგიური ნაკადი აკაკის შემოქმედებაში. თბილისი: 2003.
- მერჩულე 1986:** მერჩულე გ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. (სასკოლო გამოცემა) თბილისი: 1986.
- მეტრეველი 1993:** მეტრეველი ფ. განდევილის პრობლემატიკა. ჟ. რელიგია №12, თბილისი: 1993.

- მნათობი, 1957:** მნათობი №10, სალიტერატურო და სამეცნიერო ჟურნალი. თბილისი: 1957.
- მოსია 1984:** მოსია ტ. „აზრდილის“ ლიტერატურული წყაროები, მაცნე №4 (ენისა და ლიტერატურის სერია). თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, 1984.
- მწეემსი 1906:** მწეემსი №11-12. სასულიერო ორკვირეული ჟურნალი. (რედ-გამომცემელი დეკანოზი დავით დამბაშიძე, ხელაძე). ქუთაისი: „ვერილა“ 1906.
- ნაროუშივილი 1932:** ნაროუშივილი ფ. თავადი ილია ჭავჭავაძე. გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“ №47. თბილისი: 1932.
- ნინიძე 1997:** ნინიძე მ. მადლის წყარო (ილია ჭავჭავაძის მრწამსი და შემოქმედება). თბილისი: 1997.
- ნინიძე 2005:** ნინიძე მ. მხატვრულ სახეთა სისტემა და რელიგიური დისკურსი „ოთარანთ ქვრივში“. თბილისი: 2005.
- ნინიძე 2000:** ნინიძე მ. დაცარიელებული ბეთლემი. თბილისი: 2000.
- ნინიძე 2005:** ნინიძე მ. რა მიზეზია, რომ ასეთი კრიტიკა გვაქვს. წიგნები (გაზეთ „24 საათის“ ყოველკვირეული დამატება), №8/25, 2005.
- ნიკოლეიშვილი 1994:** ნიკოლეიშვილი ა. XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები. ქუთაისი: გამომცემლობა „მოწამეთა“, 1994.
- ნოზაძე 1996:** ნოზაძე ვ. ილია და დამოუკიდებლობის საკითხი. ილია ემიგრანტთა თვალთ. ტ. I. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“, 1996.
- რადიანი 1967:** რადიანი შ. მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურა (მეორე შევსებული გამოცემა). თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“, 1967.
- საქართველოს ... 1970:** საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. XIX საუკუნის 30-90წლები (რედაქტორი ი. ანთელავა). ტ. V თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1970.
- საქ.ეკლესიის... 1990:** საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, 1990.
- სპარსიაშვილი 2005:** სპარსიაშვილი ა. ქრისტიანობა და ჩვენი მწერლობა (XIX საუკუნე). თბილისი: გამომცემლობა „ცოდნა“, 2005.
- ფსალმუნნი 1998:** ფსალმუნნი წინასწარმეტყველისა და მეფისა დავითისა, თბილისი: „საქართველოს საპატრიარქო“ 1998.
- ქიქოძე 1987:** ქიქოძე გ. ქართული კულტურის ტრადიციები და ილია ჭავჭავაძე. ილიას სამრეკლო, თბილისი: 1987.
- ყიფიანი 2003:** ყიფიანი მ. როდის დაკარგა ქართველმა კაცმა დავით აღმაშენებელი? თბილისი: 2003.

- შარაძე 1986:** შარაძე გ. საქართველოს მზე და სიყვარული ალბიონის კუნძულზე (მასალები ინგლისური დღიურიდან). თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1986.
- შარაძე 1987:** შარაძე გ. ილია ჭავჭავაძე ცხოვრება, მოღვაწეობა, შემოქმედება, ფოტომატიანე, ორ წიგნად. წიგნი I (1837–1855) თბილისი: გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1987.
- შარაძე 1990:** შარაძე გ. ილია ჭავჭავაძე ცხოვრება, მოღვაწეობა, შემოქმედება, ფოტომატიანე, ორ წიგნად. წიგნი II (1837–1855) თბილისი: გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1990.
- ჩიჯავაძე 1906:** ჩიჯავაძე ს. პირადი წერილები კირიონ II-დმი. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული კირიონ საძაგლიშვილის საარქივო ფონდი: №1206, №1209, №1210.
- ჩხაიძე 1999:** ჩხაიძე გ. სრულქმნილებას მხოლოდ ერთი საზღვარი აქვს. ჟურნ. ბურჯი ეროვნებისა .№9. თბილისი: 1999.
- ჩხეიძე 1996:** ჩხეიძე რ. შურისგება. ლიტერატურული ცდა. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“, 1996.
- წგ. ძუელისა ...1984:** წიგნი ძუელისა აღთქმისანი, ნაკვეთი I, შესაქმისაჲ, გამოსვლათაჲ. თბილისი: „საქართველოს საპატრიარქო“, 1984.
- წიქარიშვილი 2004:** წიქარიშვილი ლ. მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედების სახისმეტყველებითი ასპექტები. საკანდიდატო დისერტაცია, შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი. თბილისი: 2004.
- წიქარიშვილი 2005:** წიქარიშვილი ლ. მადლის მქმნელი პიროვნების კონცეფცია. ქ. კლასიკური და თანამედროვე ქართული მწერლობა, №8. თბილისი: 2005 .
- წმ. ბასილი...2002:** წმიდა ბასილი დიდი. თხზულებანი. თბილისი: 2002.
- წმ. ალექსი... 2002:** წმიდა ალექსი ბერის (შუშანია) მოძღვრებანი. თბილისი: 2002.
- ცნ. ფურცელი 1898:** ცნობის ფურცელი, №337. ყოველდღიური გაზეთი (რედაქტორ –გამომცემელი ვალერიან გუნია), თბილისი: 1898.
- ჭავჭავაძე №202:** ჭავჭავაძე ი. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ილია ჭავჭავაძის საარქივო ფონდი: №202 (უთარილო, 2 ფურცელი).
- ჭავჭავაძე 1952** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.II. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1952.
- ჭავჭავაძე 1953:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.III. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1953.
- ჭავჭავაძე 1955:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.IV. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1955,

- ჭავჭავაძე 1955:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.V. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1955.
- ჭავჭავაძე 1956:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.VI. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1956.
- ჭავჭავაძე 1956:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.VII. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1956.
- ჭავჭავაძე 1957:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.VIII. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1957.
- ჭავჭავაძე 1957:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.IX. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით). თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1957.
- ჭავჭავაძე 1958:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ.X. (პავლე ინგოროყვას რედაქციით), თბილისი: „საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1958.
- ჭავჭავაძე 1987:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ.I. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, „საბჭოთა საქართველო“, 1987.
- ჭავჭავაძე 1988:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ.II. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, „საბჭოთა საქართველო“, 1988.
- ჭავჭავაძე 1988:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ.III. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, „საბჭოთა საქართველო“, 1988.
- ჭავჭავაძე 1988:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ.V. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1991.
- ჭავჭავაძე 1988:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ.VI. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 19917
- ჭავჭავაძე 2005:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ.VII. თბილისი: გამომცემლობა „ილიას ფონდი“, 2005.
- ჭავჭავაძე 2006:** ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ.IX. თბილისი: გამომცემლობა „ილიას ფონდი“, 2006.
- ჭამბურძიძე 2001:** ჭამბურძიძე ნ. იაკობ გოგებაშვილის ქრისტიანულ-ზნეობრივი მრწამსი და მისი მხატვრული შემოქმედება“. საკანდიდატო დისერტაცია. შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბილისი: 2001.
- ჯალიაშვილი 1998:** ჯალიაშვილი მ. აპოკალიფსური ხილვები დემნა შენგელაიას „სანავარდლოში“. ჟ. ნობათი №1-2. თბილისი: 1998.

შინაარსი:

შესავალი ----- 3

I. ქართველთა რწმენის ისტორია

1. რელიგიური წარსული ----- 6
2. ქრისტიანობის ერთგულება ----- 13
3. ეკლესია-მონასტრები ----- 16
4. სასულიერო პირთა ღვაწლი ----- 24
5. წმინდანთა სახეები ----- 31

II. უფლის „ქმნილებათა გვირგვინი“

1. ქრისტიანული ზნეობა ----- 50
2. ლირიკულ ნაწარმოებებში განფენილი მსოფლმხედველობრივი
მრწამსი ----- 58
3. მხატვრული თხზულება, თემა, ეპოქა და ლიტერატურული კრიტიკა
(პოემა „განდევლის“ მიხედვით) ----- 68
4. მხატვრული პერსონაჟები ქრისტიანული ზნეობის გადასახედიდან ----- 80

**III. სარწმუნოების არსი და მისი მიმართება სხვა
ღირებულებებთან**

1. ქრისტიანული დღესასწაულები ----- 100
2. ეროვნება და სარწმუნოება ----- 106
3. მეცნიერება და სარწმუნოება ----- 112

**IV. დროის ტკივილი – რწმენის დაკარგვა და სიწმინდეთა
დესაკრალიზება**

1. სულის და ხორცის ჭიდილი ----- 121
2. ეკლესიისა და სასულიერო განათლების მდგომარეობა ----- 127
3. ზნეობრივი დაცემა ----- 142
4. სახე ქვეყნისა და მადლი ცისა (პოემა „აჩრდილის“ მიხედვით) ----- 150
5. ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ----- 159
6. ყოვლადმხსნელი სასოება ----- 169

დასკვნა ----- 177

დამოწმებული ლიტერატურა ----- 183

შინაარსი ----- 189